

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. І. МЕЧНИКОВА

**ЗАПИСКИ
ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ**

Випуск 6

Хмарський В. М.

**З історії
розвитку археографії на Півдні України:
Аполлон Скальковський**

Одеса, 1998

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І.І. МЕЧНИКОВА

**ЗАПИСКИ
ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ**

Випуск 6

Хмарський В.М.

**З історії
розвитку археографії на Півдні України:
Аполлон Скальковський**

Scan by Skorpion Professional

Одеса, 1998

63.2

~~УДК 928 (477.7) "18"~~

~~ББК 63.212~~

3-324 ж 643 ~~1~~

У шостому випуску Записок історичного факультету Одеського державного університету подане монографічне дослідження доцента кафедри історії України В.М. Хмарського, присвячене археографічній діяльності відомого дослідника Південної України Аполлона Скальковського (1808 – 1898).

Головний редактор: доктор історичних наук, професор
В.Н. Станко.

Заступник
головного редактора: Т.М. Попова.

Відповідальний секретар: І.С. Гребцова.

Члени редколегії: В.П. Ващенко, В.Г. Кушнір,
І.В. Немченко, Ф.О. Самойлов,
В.М. Хмарський.

Науковий редактор: доктор історичних наук, професор
З.В. Першина.

Рецензенти: доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
П.С. Сохань;

доктор історичних наук, професор
В.Г. Сарбей.

Затверджено до друку Вченою радою історичного факультету
Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова.

Видання цієї книжки стало можливим завдяки стипендіальній
підтримці Кабінету Міністрів України та фінансовому сприянню
Канадського Інституту українських Студій.

Аполлон Скальковський

Автор висловлює слова подяки керівництву і співробітникам Одеського історико-краєзнавчого музею за надану можливість опублікувати портрет А. Скальковського.

Вступ

Розвиток історичної науки, і зокрема історії України, на сучасному етапі характеризується новими напрямками пошуку історичної істини. Відбувається не лише зміна концептуальних підходів до вивчення багатьох історичних проблем, але і з'являються нові та удосконалюються старі методи історичного дослідження. Проявом цього процесу став подальший розвиток десятків спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін¹. Однією з них є археографія.

Україна має бурхливу історію. Тривалі і жорстокі війни на її території, численні переділи її земель між сусідніми державами, постійне нищення або відтік культурних цінностей за межі України - чинники, що не сприяли збереженню духовних скарбів українського народу, в тому числі й історичних джерел. Все це призводило до того, що історія України як галузь наукового знання була недостатньо забезпечена джерелами. Незважаючи на це, протягом останніх кількох століть найкращі представники національної інтелектуальної еліти дбайливо берегли, а за сприятливих умов прагнули опублікувати писемні старожитності свого народу, щоб нащадки могли гідно оцінити історичний шлях своїх предків.

Отже, українська археографія, як і в цілому українська історична наука, має давні традиції. Вона знала часи значного, натхненного піднесення, коли вдавалось здійснювати монументальні видавничі проекти, але також переживала періоди глибокої кризи, коли наука працювала на догоду політичній кон'юктурі. Сьогодні археографія знаходиться у стані своєрідного ренесансу, який розпочався з відновлення у 1987 р.

започаткованої ще у 70-ті рр. Археографічної комісії АН УРСР і створення у 1990 р. Інституту української археографії (тепер - Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної Академії наук України).

Незважаючи на економічні перепади, протягом 90-х рр. відбувається стрімкий розвиток української археографії у багатьох напрямках, одним з яких є вивчення її історії. Яскравим проявом цього є видання і перевидання праць присвячених археографічній діяльності таких наукових установ, як Київська археографічна комісія, Московське товариство історії та старожитностей російських, Катеринославська учена архівна комісія, Археографічна комісія ВУАН². Не залишилась поза увагою дослідників археографічна діяльність окремих науковців, таких як архієпископ Гавриїл, Я. Головацький, П. Брун, М. Костомаров, М. Іванишев, В. Антонович, Д. Багалій, М. Грушевський, Атанасій Великий³.

Південна Україна - наймолодший регіон нашої країни з точки зору розвитку в ньому історичної науки. Проте уже в ХІХ ст. багато істориків та наукових установ почали займатись археографічною справою. Одним з перших таких істориків був Аполлон Олександрович Скальковський (1808 - 1898). Дослідження його археографічної діяльності, якою він займався майже на протязі всього життя, - це звернення до витоків археографічної справи на півдні нашої країни.

А. Скальковський відомий широкому загалові своїми історичними, статистичними, краєзнавчими, публіцистичними та белетристичними творами. Ще за життя його називали «Геродотом Новоросійського краю». Громадськість Одеси ставить питання про увічнення його пам'яті у назві однієї з вулиць міста. Уже перевидано два його найвидатніших твори. Проте, незважаючи на таке визнання, життя і творча спадщина дослідника вивчені недостатньо. Археографічна діяльність як окремий аспект його творчості у повній мірі ще не розглядалась.

Першими працями, в яких досліджувалась творчість А. Скальковського, були рецензії на його історичні твори. Крім аналізу і високої оцінки цих творів сучасниками, в рецензіях знаходимо підтримку прагнення історика публікувати історичні джерела. Щоправда, серед них виділяється рецензія

Михайіла Максимовича на твір “Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.” (1845 р.)⁴. Віддаючи належне авторові за опублікування важливих документів, М. Максимович, на відміну від інших рецензентів, піддав нищівній критиці погляди А. Скальковського на гайдамацький рух, а саме - за його спробу відокремити історію запорозького козацтва від історії гайдамаччини. За це докоряв історикові і Тарас Шевченко у публічно відомому творі “Холодный яр”⁵. Однак згодом радянська історіографія, догматично сприйнявши ці оцінки і не зважаючи на певну еволюцію поглядів А. Скальковського, почесила на нього тавро “реакційного” історика.

З нагоди кількох ювілеїв А. Скальковського, а також після його смерті, з'явилася ціла низка статей, некрологів, посмертних нагадок тощо. Вони важливі наявністю в них деяких деталей з біографії А. Скальковського⁶.

Першим дослідженням життя та творчості А. Скальковського можна назвати статтю одеського історика Олексія Маркевича⁷. Він особисто знав Скальковського в останні десятиліття і тому навів важливі подробиці з його особистого життя тощо. На жаль, біографія Скальковського була написана без використання архівних джерел. Розгляд і аналіз в цій праці творів Скальковського є, безумовно, важливим з точки зору історіографії, проте вони дають мало матеріалу для висвітлення його археографічної діяльності. Щоправда, дещо заповнює цю прогалину його публікація “К биографии А.А. Скальковского”⁸. В ній упорядник навів три документи, які чітко показують деякі сторони діяльності Скальковського-архівіста та Скальковського-археографа.

Певною віхою у вивченні спадщини А. Скальковського стали 20-ті - початок 30-х рр. XX ст. В 1925 р. у Празі з'явилися дві праці відомого історика Василя Біднова про Скальковського як історика та, частково, як археографа⁹. Оскільки автор у той час перебував в еміграції, то його основним джерелом для цих досліджень були твори самого Скальковського. Але, на жаль, В. Біднову було відомо лише 39 праць історика. Великий інтерес мають ті фрагменти праць, де він розглядає діяльність Скальковського в Катеринославі.

В радянській Україні у той час творчість Скальковського

також на залишалась поза увагою дослідників. Емануїл Оксман, петербурзький науковець, який тоді жив в Одесі, написав рецензію на працю В. Біднова “Аполон Скальковський, як історик Степової України”, де збільшив кількість відомих праць історика до 76¹⁰. Згодом він спеціально зайнявся питанням бібліографії творів Скальковського. Остаточна кількість праць дослідника склала у нього 276 одиниць¹¹.

Майже тоді ж з'явилась стаття архівіста й історика Олександра Рябініна-Скляревського “Одеський краєвий історичний архів”¹². В ній було вперше висвітлено зусилля Скальковського щодо заснування історичного архіву в Одесі. Хоча багато деталей його діяльності в цій царині і залишились не з'ясованими, та у статті дається висока оцінка його намаганням зберігати історичні джерела.

Тонально протилежною була оцінка діяльності Скальковського у виданні “Архів Запорозької Січі. Опис матеріалів”, що вийшло друком у 1931 р. У передмові розглядається фрагмент пошукової діяльності Скальковського, коли було знайдено рештки січового архіву, а також з'ясовуються обставини збереження ним цього матеріалу. Упорядники заперечували пріоритет дослідника у віднайденні архіву Запорозької Січі і намагались підкреслити тезу про привласнення ним цих матеріалів. В цілому ці положення потребують на уточнення і, у значній мірі, на спростування. Згадане видання було перевидане у 1994 р. без будь яких уточнень упорядників до старої передмови. Тому, на превеликий жаль, точка зору початку 30-х рр., що не спиралась на достатньо ґрунтовні джерела і несла певні ідеологеми свого часу, була реанімована¹³.

Після тривалої паузи дослідники повернулись до вивчення творчої спадщини А. Скальковського у 50 - 60-х рр. Історики Михайло Марченко та Володимир Голобуцький намагались визначити місце Скальковського в історіографії. Визнаючи його заслуги у накопиченні величезного обсягу історичних матеріалів, віддаючи належне йому за розробку проблем вітчизняної історії, вони піддали твори Скальковського різкій критиці. В радянській науці він характеризувався як представник “дворянської історіографії”. Йому закидали, що він уникав показу класової боротьби у середовищі запорізького козацтва, оцінював його як

реакційне явище в історії, плямував селянський рух Коліївщини. Така оцінка закріпилась в радянській історіографії і була відбита у монографії з історіографії історії України, що з'явилась у середині 80-х рр.¹⁴

Вагомий внесок в дослідження життя та творчості А. Скальковського зробив історик Саул Боровой. У 1960 р. з'явилась його праця "А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины". Статтю написано із застосуванням широкого кола архівних джерел - матеріали особистих фондів Державного архіву Одеської області (ДАОО) та Ленінградського відділення інституту історії АН СРСР (тепер Санкт-Петербурзька філія Інституту російської історії РАН (далі - СПб ФІРІ РАН). В ній він спочатку дав стислу наукову біографію дослідника, а потім здійснив ґрунтовний історіографічний аналіз праць Скальковського з історії Південної України і запорозького козацтва. Висновки С. Борового чітко відобразили суперечливий підхід цього автора до творчості «Геродота Новоросійського краю». З одного боку, він зазначив, що "знайомство з працями Скальковського не може не викликати почуття поваги до їх автора як невтомного дослідника, який вперто і наполегливо, часто-густо за важких умов (особливо це стосується перших етапів його діяльності), працював над тим, що вважав справою свого життя і зібрав дуже багато цінних історичних матеріалів". З другого ж боку, С. Боровой ставив перед собою (у дусі часу) завдання з'ясувати "класово-ідеологічні основи" історичних поглядів дослідника і врешті був змушений визнати Скальковського як "реакційного дворянського історика".

Наприкінці своєї статті С. Боровой зробив огляд відомих йому архівних матеріалів про Скальковського, який засвідчив, що автор не був знайомий зі значним зібранням документів в Інституті російської літератури РАН ("Пушкінський дім").

Дана робота С. Борового важлива тим, що в ній вперше відзначено археографічну діяльність у творчості Скальковського. Саме йому належать слова, що для Південної України "Скальковський був в єдиній особі цілою археографічною експедицією"¹⁵.

Друга праця С. Борового була присвячена економічним поглядам А. Скальковського¹⁶. Цього разу автор також дав

глибокий аналіз творчості дослідника, але уже в іншій царині. Відзначимо, що, по суті, цією роботою С. Боровой започаткував вивчення наукового доробку Скальковського з окремих напрямків його творчості.

У 40 - 60-х рр. не припинялось вивчення творчості А. Скальковського і в українській еміграції. Досліджуючи історію Південної України, його спадщину ґрунтовно вивчала Наталія Полонська-Василенко, яка в кількох своїх працях дала йому як історикові стислі, але дуже місткі характеристики¹⁷.

Нові дослідження, в яких певне місце приділялось А. Скальковському, з'явилися в Україні наприкінці 80-х - на початку 90-х рр.

Тетяна Григор'єва у своїй дисертації розглянула розвиток краєзнавства на Півдні України наприкінці XVIII - в першій половині XIX ст.¹⁸ Археографічну діяльність вона виділила як окремий напрямок краєзнавства і присвятила кілька сторінок творчості А. Скальковського. Проте вона відзначила лише пошукову і, частково, публікаційну його діяльність. У хронологічні межі її дослідження не увійшла характеристика археографічної діяльності А. Скальковського у другій половині XIX ст.

На початку 90-х рр. особа Скальковського стала у центрі уваги кількох статей у періодиці¹⁹. Останніми роками до творчої спадщини дослідника звертаються все більше науковців. Тепер будь-яка наукова конференція, присвячена Південній Україні, ілюструє зростаючий інтерес до цієї постаті і її наукового доробку²⁰. Останнім часом здійснено спроби аналізу і переосмислення історичних поглядів та місця Скальковського в українській історіографії²¹.

Отже, протягом останнього століття в історичній літературі життя і творчість Аполлона Скальковського не залишились поза увагою істориків. За цей час було визначено основні віхи його біографії, ретельно зібрано бібліографію його творів та проаналізовано основні з них, вивчено історичні та економічні погляди, дано узагальнюючі оцінки творчості, зроблено спроби визначити місце науковця в українській історіографії. Проте слід відзначити, що і досі ще не створено докладного життєпису Скальковського, а наявні праці дослідників лише підтверджують

те, що в цій царині все попереду, тому сьогодні творчість дослідника потребує ще вивчення хоча б окремих аспектів його спадщини.

Автор даної роботи протягом 90-х рр. займався дослідженням творчої спадщини А. Скальковського. За цей час було здійснено низку розвідок, присвячених різноманітним аспектам його творчості²². Головну ж увагу було приділено вивченню археографічної діяльності²³. Певним підсумком став вихід невеличкого монографічного дослідження²⁴. Незважаючи на схвальні відгуки у пресі²⁵, слід зазначити, що обсяг дослідження не дозволив розглянути археографічну діяльність Скальковського в контексті всієї його наукової спадщини, деталізувати основні напрямки цієї діяльності і конкретизувати археографічний доробок на рівні опублікованих документів (у додатку було подано лише перелік “археографічних” праць).

Таким чином, дослідження археографічної діяльності А. Скальковського, що включає заняття історичною евристикою (польова археографія), збереження та опис історичних джерел (камеральна археографія), а також їх публікацію (едиційна археографія), є назрілим і необхідним.

Для дослідження археографічної діяльності А. Скальковського були використані різноманітні джерела.

Основну групу серед опублікованих джерел складають праці А. Скальковського. Фронтальний огляд всіх творів дослідника дозволив виділити 55 публікацій археографічного спрямування, які стали матеріалом для аналізу його едиційної археографії. Деякі з них мають передмови, в яких можна знайти відомості про його евристичну діяльність (“Хронологическое обозрение истории Новороссийского края”, “Первое тридцатилетие истории Одессы”, “Очерки Запорожья”, три видання “Истории Новой Сечи”, “Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII в.”, “Дунайцы. Эпизод из турецкой кампании 1769 - 1774 гг.” та деякі інші). Кілька праць з автобіографічними фрагментами містять важливі дані щодо його біографії (“Одесса за 40 лет назад”, “Письмо к издателю”, “Поездки по запорожским урочищам”).

Наступну групу опублікованих джерел складають матеріали діяльності Одеського товариства історії та старожитностей (звіти,

протоколи тощо), надруковані як в “Записках” цього товариства, так і окремими брошурами. Вони дозволяють уточнити деякі деталі біографії Скальковського, а також його діяльності щодо збереження джерел (з 1839 до середини 40-х та у 90-ті рр.).

В дослідженні використано кілька пам’яток мемуарної літератури (М. Мурзакевич, Ю. Крашевський, К. Скальковський, Е. Андрієвський, Д. Яворницький, О. Дерібас, С. Петровський)²⁶ і листування (І. Аксакова, О. Тройницького)²⁷. Всім переліченим особам належать спостереження і оцінки особи Скальковського у різні роки його життя. Вони, звичайно, не претендують на вичерпність, часто мають суперечливий характер і можуть бути використані лише у співставленні з іншими групами джерел.

Преса, зокрема такі одеські видання, як “Одесский вестник”, “Одесские новости”, “Новороссийский телеграф”, містять окремі відомості щодо біографії Скальковського і допомагають з’ясувати та деталізувати деякі факти його службової діяльності.

Дві зазначені вище групи не торкаються жодного з напрямків археографічної діяльності А. Скальковського і відіграють допоміжну роль у роботі.

Найважливішою групою джерел є архівні матеріали. Під час написання роботи було розглянуто понад дві тисячі одиниць зберігання, які знаходяться в архівосховищах Санкт-Петербурга (особисті фонди в архіві Санкт-Петербурзької філії Інституту російської історії Російської Академії наук та Відділі рукописів Інституту російської літератури Російської Академії наук - “Пушкінський дім”, матеріали в Російському державному історичному архіві), Одеси (особистий фонд у Державному архіві Одеської області і документи в інших фондах, матеріали в Одеській державній науковій бібліотеці ім. О.М. Горького) та Києва (в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського).

Походження особистих фондів А. Скальковського ще не зовсім з’ясоване. Поки вдалось встановити, що рукописну спадщину дослідника після смерті було розділено. Одна частина перейшла до сина Костянтина, а від його нащадків потрапила. причому разом з матеріалами К. Скальковського, у 1917 р. до рукописного відділу бібліотеки Петербурзької Академії наук. Звідти ці матеріали було передано на початку 30-х рр. до Архіву

Санкт-Петербурзької філії Інституту російської історії РАН. Там вони сьогодні складають два особисті фонди: А. Скальковського (ф.200) та К. Скальковського (ф.202)²⁸.

Матеріали, що зберігаються в архіві СПб ФІРІ РАН, можна поділити на три групи, і цей поділ цілком збігається з трьома описами цього фонду. Тридцять дві одиниці зберігання - біографічні матеріали, серед яких чільне місце посідає щоденник А. Скальковського. Друга група - наукові праці А. Скальковського (підготовлені до друку рукописи опублікованих та неопублікованих праць, чернетки творів). Всього - 308 одиниць зберігання. Третя група складається, в основному, з джерел з історії Запорізької Січі, а також інших матеріалів з історії Південної України.

Друга частина рукописної спадщини А. Скальковського перейшла до старшої дочки Ольги. Потім ці матеріали опинились у "Пушкінському домі" (тепер Інститут російської літератури РАН). "Временник Пушкинского дома" (Петроград, 1914. - 139 с.) за 1914 р. свідчить, що тоді їх там ще не було. У той же час, в інвентарній книзі у графі, що вказує на того, хто передав матеріали, зазначено дореволюційною російською транслітерацією - С.Л. Бертенсон. Отже, можна передбачити, що саме Сергій Львович Бертенсон (1885 - ?), син Ольги Скальковської та Л.Б. Бертенсона, відомий тоді у Петрограді бібліограф²⁹, і передав між 1914 та 1918 рр. до "Пушкінського дому" джерела, що склали там окремий фонд (ф. 281).

Слід зазначити, що згідно з повідомленням співробітника відділу рукописів ІРЛІ (ПД) РАН Л. Іванової, 22 квітня 1925 р. потрапив невідомо від кого додаток до цього фонду - папери дружини Скальковського, старшого сина Олександра, а також службове листування та документи Костянтина Скальковського.

Основну частину фонду Скальковського у відділі рукописів ІРЛІ (ПД) РАН складає приватне листування дослідника (майже тисяча листів). Значним є і службове листування - близько 200 документів. Також там зібрано низку його творів (переважно белетристичних), біографічні та автобіографічні замітки, численні документи офіційного походження, що свідчили про його успіхи у навчанні, на службі, громадській діяльності тощо.

Походження особистого фонду А. Скальковського в

Державному архіві Одеської області залишається поки що нечітким.

У Російському державному історичному архіві та в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського зберігаються матеріали, що відображають діяльність А. Скальковського в Одеському товаристві історії та старожитностей, а також у Головному статистичному комітеті Новоросійського краю. В Одеській науковій бібліотеці ім. О.М. Горького зберігається бібліографія творів Скальковського, зібрана Е. Оксманом, а також рукопис праці історика “Шестьдесят лет общественной жизни Одессы”.

До даної роботи було залучено лише частину наявних джерел, а саме ті, що сприяли висвітленню археографічної діяльності Скальковського.

Використані архівні джерела можна поділити на дві частини (повні назви архівних справ містяться у Додатку № 5). Перша - документи стосовно біографії А. Скальковського: насамперед, два послужних списки³⁰, документи стосовно здобуття освіти - різноманітні свідоцтва, атестати, записи на лекції тощо³¹, матеріали про діяльність у Головному статистичному комітеті Новоросійського краю³², автобіографічні замітки та автобіографічні твори³³, а також ціла низка документів, за допомогою яких було уточнено або з'ясовано кілька фрагментів життєвого шляху А. Скальковського³⁴.

Друга частина використаних архівних джерел - ті, що стосуються археографічної діяльності А. Скальковського. В першу чергу слід відзначити документи (переважно рапорти), що їх Скальковський адресував до царської адміністрації. Насамперед, це записка, подана у грудні 1834 р. Михайлові Воронцову, про написання історії Новоросійського краю³⁵. Вона важлива тим, що стала поштовхом до всієї археографічної діяльності А. Скальковського. Вона ілюструє початкові наміри і напрямки його евристичної діяльності. Рапорти А. Скальковського до начальника канцелярії Воронцова А. Фабра (1835 р.)³⁶ є важливим джерелом для вивчення і з'ясування багатьох деталей першої археографічної подорожі. Рапорт А. Скальковського до М. Воронцова (від 6 травня 1839 р.) про заснування історичного архіву в Одесі висвітлює хід цієї справи

на той час. Рапорти його до М. Воронцова, П. Федорова та начальства військових поселень Київської та Подільської губерній³⁷ допомагають глибше дізнатися про археографічну експедицію 1843 р. та здійснювані тоді описи джерел.

Слід відзначити також документи М. Воронцова та П. Федорова, адресовані А. Скальковському і пов'язані з його пошуковою діяльністю³⁸. В них знаходимо свідчення офіційної підтримки його в цій справі. Важливими є документи, що репрезентують думку М. Воронцова про заслуги А. Скальковського³⁹. Хоча всі вони копії і зроблені явно пізніше, там міститься інформація про його службову, творчу, в тому числі і археографічну діяльність у другій половині 30-х - першій половині 40-х рр.

Певний інтерес мають невеличкі матеріали про співпрацю (іні про археографічну подорож 1839 р.) та конфлікт А. Скальковського з Одеським товариством історії та старожитностей у справі створення історичного архіву в Одесі наприкінці 30-х - на початку 40-х рр.⁴⁰

Найважливішим джерелом для вивчення біографії А. Скальковського є його щоденники, що охоплюють, з незначними перервами, час з 1830 до 1898 рр.⁴¹ Користуватись ними надзвичайно важко, а записи за останні десятиліття його життя читати майже неможливо, через поганий почерк.

В даному дослідженні щоденники А. Скальковського було використано лише за 1835-1845 рр. та фрагментарно за 1880-1885 рр., оскільки саме в ці роки він найактивніше займався археографічною діяльністю. Щоденники допомагають з'ясувати багато фактів біографії, а головне - деталізувати хід його пошуків, узнати багато нового щодо збереження історичних джерел. Отже, щоденники в значній мірі дали можливість створити хронологічну канву для вивчення археографічної діяльності А. Скальковського у 1835-1845 рр.

Для характеристики діяльності А. Скальковського на терені камеральної археографії велике значення мають описи джерел, що збереглися після експедицій 1839, 1843 рр., а також праці в комісії для упорядкування архіву скасованого управління Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства⁴².

Документи, зібрані в різних архівах і пов'язані з діяльністю

А. Скальковського в згаданій комісії, дозволили чіткіше висвітлити його зусилля у створенні історичного архіву в Одесі (друга половина 70-х - 80-ті рр.)⁴³.

З великої епістолярної спадщини А. Скальковського було використано листи деяких його родичів, начальників і знайомих, що допомогли з'ясувати його родовід та уточнити дати його біографії⁴⁴. У найбільшій мірі було використано листи від архієпископа Гавриїла (1835 - 1837), М. Кумані (1837), А. Фабра (1839), І. Гладкого (1841), К. Спичака (1841), І. Лобойки (1844-1859), Я. Новицького (1880 - 1888), В. Юргевича (1894), що в тій чи іншій мірі торкаються різноманітних аспектів археографічної діяльності А. Скальковського⁴⁵.

Отже, джерельна база цілком дозволяє досягти поставленої мети, яку можна сформулювати так: визначити місце археографічної діяльності в творчості А. Скальковського, дослідити її основні напрямки, вивчити їх основні методи і форми у межах тогочасної історичної науки.

Структура роботи передбачає: вступ, чотири розділи, висновки та додатки.

Перший розділ - нарис життя і творчості А. Скальковського. В ній зроблено спробу узагальнити весь відомий про нього матеріал, виправити помилки попередніх дослідників, додати нові факти і створити цілісну картину його життєвого шляху. Завданням цієї частини роботи є співставлення археографічної діяльності зі всією його творчістю, простеження взаємозв'язку і взаємовпливу її з його діяльністю як історика, статистика, архівіста тощо.

Другий розділ присвячений заняттям А. Скальковського евристичною, пошуковою діяльністю (польовою археографією) у другій половині 30-х - першій половині 40-х рр. Завдання цього розділу - показати основні напрямки пошуків, їх форми і методи.

Завданням третього розділу є дослідження діяльності А. Скальковського щодо збереження історичних джерел, що мала форму боротьби за створення в Одесі історичного архіву та упорядкування архівів скасованих установ. Тут також розглядається його діяльність щодо опису історичних джерел (камеральна археографія) як під час подорожей Україною, так і під час праці в архівах.

У четвертому розділі дано характеристику діяльності А. Скальковського щодо видання історичних джерел (едиційна археографія). З цієї метою наводиться хронологічний огляд його археографічних публікацій і розглядається його методика видання документів.

У “Додатках” міститься хронологія життя і діяльності А. Скальковського, наводяться відомості про його родину, вперше публікуються схеми археографічних експедицій дослідника, вперше наводиться перелік джерел, що були опубліковані у його творах. Там представлений перелік використаних у роботі джерел та список всієї відомої авторів літератури про А. Скальковського. Для допомоги читачеві складено іменний та географічний покажчики. У виданні містяться ілюстрації, серед яких портрет А. Скальковського публікується вперше.

Сподіваємось, що дане дослідження стане скромним внеском у відзначення 190-ліття від дня народження Аполлона Олександровича Скальковського.

Примітки

1. Див.: Специальные исторические дисциплины: Учебное пособие/ В.А. Замлинский, М.Ф. Дмитриенко, Т.А. Балабушевич и др. - К., 1992.-324 с.
2. Див.: Тодийчук О.В. Украина XVI - XVII вв. в трудах Московского общества истории и древностей российских. - К., 1989. - 168 с.; Журба О.І., Абросимова С.В. Археографічна діяльність Катеринославської ученої архівної комісії //Український археографічний щорічник. - К., 1992. - Вип.1.-С.34 - 46; Журба О.І. Київська археографічна комісія 1843 - 1921. Нарис історії і діяльності. - К., 1993. - 186 с.; Кіржаєв С.М. Проблеми вивчення стародруків у діяльності Археографічної комісії ВУАН // Український археографічний щорічник. - К., 1993. - Вип. 2. - С. 15 - 23; його ж. З історії праці Археографічної комісії ВУАН щодо створення правил видання документів // Там само. - С. 24 - 31.

3. Див.: Лаптева Л.П. Профессор университета Св. Владимира Н.Д. Иванишев (1811 - 1874) и его деятельность в Киевской археографической комиссии // Український археографічний щорічник. - К., 1992. - Вип. 1. - С. 47 - 58; Крип'якевич І. Археографічні праці Миколи Костомарова // Історія української археографії: персоналії. - К., 1993. - Вип. 1. - С. 1 - 36; Горбань М. Археографічні праці акад. Дм. Ив. Багалія // Там само. - С.37 - 50; Ткаченко М. Археографічні студії Володимира Антоновича // Там само. - С.51 - 71; Прицак О. О. Атанасій Великий, ЧСВВ - археограф // Там само. - С.73 - 83; Крупницький Б. Археографічна діяльність М. Грушевського // Там само. - С.84 - 97; Матисякевич З. Український археограф Я.Ф. Головацький // Історія української археографії: персоналії. - К. 1993. - Вип. 2. - С. 3 - 17; Ковальський М.П. Внесок професора П.К. Бруна (1804 - 1880) у видання джерел з вітчизняної історії XV - XVI ст. // Одесі - 200. Матеріали міжнародної науково - практичної конференції, присвяченої 200-річчю міста. Частина II. - Одеса, 1994.- С. 86 - 88; Журба О.І. Архієпископ Гавриїл (Розанов В.Ф.) - історик і археограф Південної України // Історична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Харків, 15 - 17 листопада 1995 р.) - Харків, 1995. - С.308 - 317; його ж. Культурна та історико-археографічна діяльність архієпископа Гавриїла (Розанова В.Ф. в Південній Україні// Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Випуск 1. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського.- Дніпропетровськ, 1997.- С.220-238); Верба І.В. Олександр Оглоблін - архівіст і археограф (Київський і Львівський період)// Там само.- С.239-257.
4. Максимович М.А. Известия о гайдамаках // Собр. соч. В 3-х т. - К., 1876. - Т.1. - С.572 - 594.
5. Шевченко Т.Г. Холодний Яр // Повне зібрання творів у 12-ти т. - К.: Наукова думка, 1989. - Т.1. - С.256 - 257.
6. Див.: Одесский листок. - 1893. - 10, 11 июня; Нива. - 1893.

- № 38. - С.854; КС. - 1898. - Т.Х. - № 1. - С. 150 - 159; Исторический вестник. - 1898. - Т. 71. - №2. - С.789 - 790; Новороссийский телеграф. - 1898. - 11 июня; 30 дек.; Новое время. - 1898. - 30 дек.; КС. - 1899. - Т.ХIV. - №2. - С.85 - 87; ЖМНП. - 1899. - № 2. - С.84 - 86; Нива. - 1899. - № 4. - С.79; Исторический вестник. - 1899. - Февраль. - № 1. - С.773 - 775; Грушевський М. Посмертні згадки // Записки наукового товариства імені Т.Г. Шевченка. - 1899. - Т.ХХVII. - Miscellanea. - С.16 - 17; Новое время. - 1908. - 2 янв.; Одесский листок. - 1908. - 3 янв.
- 7. Маркевич А. А.А. Скальковский // Записки Одесского общества истории и древностей. - Одесса, 1900. - Т.ХХII - IV. Некрологи. - С.23 - 42.
- 8. Див.: Там само. - 1901. - Т.ХХIII. - С.27 - 33.
- 9. Біднов В. Аполон Скальковський, як історик Степової України // Науковий ювілейний збірник українського університету в Празі, присвячений панові президенту Чесько-Словенської республіки проф. доктору Т.Г. Масарикові для вшанування 75-літньої річниці його народження. - Прага, 1925. - Ч.1. - С.291 - 356; Біднов В. "Устное повествование запорожца Н.Л. Коржа" та його походження і значіння. - Прага, 1925. - 28 с.
- 10. Наука на Україні. Бюлетень Укрнауки. - 1927. - № 2 - 4. - С.361 - 366.
- 11. Оксман Е. А.О. Скальковский (1808 - 1898). Спроба бібліографії творів. - Відділ рукописів та стародруків Одеської державної наукової бібліотеки ім. О.М. Горького. - № 958.
- 12. Див.: Архівна справа. - 1925. - № 5 - 6. - С.73 - 86.
- 13. Архів Запорозької Січі: Опис матеріалів. - К., 1931. - 167 с.; Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ. 1713 - 1776. Видання друге, доповнене і виправлене. - К., 1994. - 232 с.
- 14. Голобуцкий В.А. Черноморское казачество. - К., 1956. - 415 с.; його ж. Запорожское казачество. - К., 1957. - 462 с.; його ж. Запорізька Січ в останні часи свого існування: 1734 - 1775. - К., 1961. - 415 с.; Марченко М.І. Українська історіографія (з давніх часів до середини ХХ ст.). - К.,

1959. - С.179 - 182; Историография истории Украинской ССР. - К., 1986. - С.100, 106, 108, 115.
15. Записки Одесского археологического общества. - Одесса, 1960. - Т.1 (34). - С.175 - 186.
16. Див.: Боровой С.Я. Про економічні погляди А.О. Скальковського /З історії економічної думки на Україні: Збірник статей. - К., 1961. - С.56 - 75.
17. Див.: Полонська-Василенко Н. З історії останніх часів Запоріжжя // Записки історико - філологічного факультету Львівського університету. - Львів, 1940. - Т.1 /В кн.: Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина. - Мюнхен, 1965. - Т.1. - С.45 - 106; її ж. Заселення Південної України в середині XVIII ст. (1734 - 1775 pp.) // Чорноморський збірник. - Варшава, 1944 / В кн.: Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина. - Мюнхен, 1967. - Т.ІІ. - С.1 - 27; її ж. До історії повстання на Запоріжжі 1768 р. // Науковий збірник УВАН. - Нью-Йорк, 1952. - Ч.І / В кн.: Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина. - Мюнхен, 1965. - Т.1. - С.107 - 126; її ж. Архів Запорозької Січі та питання про видання його //Український історик (Нью-Йорк - Мюнхен). - 1968. - № 1-4. - С.134 - 137.
18. Григорьева Т.Ф. Становление и развитие краеведения на юге Украины (80-е гг. XVIII в. - 60-е гг. XIX в.). Дис. на соск. уч. степ. канд. ист. наук. - К., 1990. - 269 с.
19. Див.: Зінчук С. Доля Івана Гонти //Літературна Україна. - 1991. - 27 черв.; Хмарський В. "Непомічене" прозріння історика, або правда про нашого земляка А.О. Скальковського // Чорноморські новини. - 1992. - 15 вер.; Кравченко І. Світ запорізький //Київ. - 1993. - № 3. - С.138 - 144; Зленко Г. Козацький Нестор // Україна. - 1993. - № 6. - С.24.
20. Першина З.В. Научные школы одесских историков-украинистов // Одесі-200. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 200-річчю міста. Частина II. - Одеса, 1994. - С.80 - 82; Кравченко В.В., Узун М.В. А.О. Скальковський як історик Запорізького козацтва //Там само. - С.83; Хмарський В.М. Археографічні публікації А.О. Скальковського з

- історії Одеси // Там само. - С.83 - 84; Костриця М.Ю. Аполлон Скальковський - уродженець Житомира // Там само - С.85; Пригарин А.А. Вопросы изучения ногайцев в работах А.А. Скальковского // Там само. - С.144 - 145; Тригуб П.Н. Итоги и перспективы историко-краеведческих исследований на Николаевщине // Исторична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Харків, 15 - 17 листопада 1995 р.). - Харків, 1995. - С.286; Чумак О.М. Історія Нової Сербії у висвітленні А.О. Скальковського // Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку. Наукові доповіді Міжнародної науково-методичної конференції. Ч.І. - Херсон, 1997. - С.86 - 87.
21. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. - К., 1994. - С.49-51; Першина З.В. Історія України в працях одеських дослідників // Український історичний журнал. - 1994. - № 6. - С.53-64; Аппатов С.И., Першина З.В., Демин О.Б. Историческая наука в Одессе за 200 лет// Очерки развития науки в Одессе. - Одесса, 1995. - С.450-490.
22. Театр у історіографічній спадщині А.О. Скальковського // Літературна та музично-театральна Одеса в І половині ХІХ ст. Тези доповідей та повідомлень регіональної науково-творчої конференції. - Одеса, 1991 - С.63 - 64; Белетристична спадщина А.О. Скальковського // Літературно-мистецька Одеса ІІ пол. ХІХ ст. Тези доповідей та повідомлень другої регіональної науково-творчої конференції, присвяченої двохсотріччю Одеси. - Одеса, 1992. - С.35 - 38; Із зв'язків А.О. Скальковського з болгарською діаспорою в Одесі // Історичне краєзнавство Одещини. Збірник матеріалів. Випуск 5. - Одеса, 1994. - С.19 - 21; А.О. Скальковський і журнал "Киевская старина" // Історико - літературний журнал (Одеса). - 1995. - № 1. - С.9 - 11; А.О. Скальковський як дослідник гайдамацького руху // Записки исторического факультета. Випуск 1. - Одесса, 1995. - С.99 - 116; Історик А. Скальковський - "літописець воронцовської Одеси" // Матеріали Всеукраїнської науково-освітньої

- конференції “Історіографічна спадщина науки історії України (погляд з кінця ХХ ст.)”. - Київ - Глухів, 1997. - С.48 - 49; Видатний громадянин міста (про внесок А.О. Скальковського у розвиток культури Одеси у першій половині ХІХ ст.) / Археология и этнография Восточной Европы: материалы и исследования (сборник научных работ, посвященный 60-летию В.Н. Станко). - Одесса, 1997. - С.254 - 260; Листи А.О. Скальковського до Ф.Г. Лебединцева // Київська старовина. - 1997. - № 5. - С.102-110.
23. А.О. Скальковський як дослідник запорозького козацтва (археографічний аспект) // Феномен українського козацтва в контексті світової культури. Тези доповідей наукової конференції. - Херсон, 1992. - С.34 - 35; Археографічні публікації А.О. Скальковського з історії Одеси // Одесі - 200. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 200-річчю міста. Частина ІІ. - Одеса, 1994. - С.83 - 84; До питання про знахідку архіву Коша Нової Запорозької Січі // Маловивчені питання історії України (Бібліотечка альманаху “Константи” Серія “Історія”). Вип. 4. - Херсон, 1995. - С.11 - 14; Початок археографічної діяльності в Одесі // Записки історичного факультету. Випуск 4. - Одеса, 1997. - С.183 - 192; А.О. Скальковський в Херсоні: перебування під час археографічних подорожей // Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку. Наукові доповіді Міжнародної науково-методичної конференції. Ч.І. - Херсон, 1997. - С.190 - 193.; З історії архівної справи в Одесі (про намагання А.О. Скальковського заснувати у 30 - 40-х рр. ХІХ ст. історичний архів) // Записки історичного факультету. Випуск 5. - Одеса, 1997. - С.192 - 198.
24. А.О. Скальковський - археограф. - К., 1994. - 32 с.
25. Зленко Г. Скальковський неупередженими очима. До виходу у світ книжки молодого одеського науковця // Чорноморські новини. - 1995. - 15 лютого; //Одеський університет. - 1995. - 15 лютого.

26. Див.: Мурзакевич Н.Н. Автобиография //Русская старина. - 1887. - № 1. - С.1-46; №2. - С.263-298; № 3. - С.649 - 666; № 4. - С.129 - 144;. № 6. - С.643. - 662; № 9. - С.477 - 498; № 12. - С.649 - 675; 1888. - № 9. - С.583-610; 1889. - №2. -С.231-260; Kraszewski J.I. Wspomnienia Odessy. Jedyssanu i Budzaku. Dzennik przejazdki w roku 1843 od 22 czerwca do 11 wrzesnia. T.I.-Wilno, 1845. - С.283-293; Скальковский К.А. По морю житейскому (воспоминания молодости). 1843-1869. - СПб., 1906. - 406 с.; Из архива К.Э. Андриевского. Записки Э.С. Андриевского. Т.III. - Одесса, 1914. - 372 с.; Яворницький Д. Доки б'ється серце // Україна. - 1988. - № 1. С.14 - 15; Де Рибас А. Старая Одесса. Исторические очерки и воспоминания. - Одесса, 1913. - 379 с.; Петровский С. Аполлон Александрович Скальковский /У кн.: Петровский С. Воспоминания и характеристики. - Одесса. - 1903. - С.39 -45.
27. Див.: Аксаков И.С. в его письмах. Т.III. Письма 1851 - 1860 годов. - М., 1892. - 514 с.; П.А. Валуев и А.Г. Тройницкий. Из писем А.Г. Тройницкого //Русская старина. - 1899. - №10. -С.231 - 239.
28. Путеводитель по архиву Ленинградского отделения Института истории. - М.-Л., 1958. - С. 323 - 324.
29. Краткий справочник по научно - отраслевым мемориальным архивам АН СССР. - М., 1979. - С.140, 182.
30. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7303; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1,спр.1.
31. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7700,7711-7714, 7716, 7718, 7740, 7748, 7782, 7783, 7820.
32. РДІА, ф.1290, оп.1, спр.131, 157, 158, 165; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200,оп.2, спр.53; ДАОО, ф.3, оп.1, спр.13.
33. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.3; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7614, 7693, 7695-7697.
34. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7688, 7717, 7722, 7735, 7736, 7816.
35. ДАОО, ф.147, оп.1, спр.1.
36. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959.
37. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.2, спр.204, 206, 208.

38. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7822,7835,7940,7941.
39. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7743, 7836, 7956.
40. ІР НБУ, ф.V, спр.614; РДІА, ф.1290, оп.3, спр.129; ДАОО, ф.93, оп.1, спр. 55.
41. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.I - X.
42. ІР НБУ, ф.V, спр.614; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.2, спр.273; ДАОО, ф.5, оп.1, спр.112.
43. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7649, 7948, 7955, 7988 - 7990,7993 - 7997; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.2, спр.10, 11 41; ДАОО ф.5, оп.1, спр.112.
44. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7506, 7508, 7563 - 7565, 7575; ІР НБУ, ф.III, спр.6958 - 6966, 3039 - 3051.
45. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7364, 7399, 7418, 7479, 7511, 7568, 7569.

Розділ І. Нарис життєвого шляху і творчості А. Скальковського

§ 1. Початок життєвого шляху А. Скальковського (1808 - 1828 рр.)

Народився Аполлон Олександрович Скальковський 1 січня 1808 р. (далі всі дати подаємо за старим стилем) у місті Житомирі. Про коріння майбутнього “Геродота Новоросійського краю” відомо небагато. Дід його, Іоан Скальковський, був православним священником на Чернігівщині¹. Батько, Олександр Іванович, народився в Новгороді-Сіверському. Навчався він в Київській духовній академії. В середині 90-х рр. XVIII ст. на прохання волинського намісника Т. Тутолміна київський митрополит відправив його в числі 20 семінаристів на службу до Житомира. Однак Олександр Скальковський пішов по шляху не духовної, а чиновницької кар’єри. Розпочавши її 1796 р. у чині губернського регістратора (тринадцятий щабель у “Табелі про ранги”), він дослужився у 1827 р. до надвірного радника (сьомий щабель). О. Скальковський був дрібним поміщиком, мав невеличкі маєтки, власний дім у Житомирі². Батько А. Скальковського був одружений двічі. Аполлон народився від першого шлюбу. Про його матір, на жаль, нічого невідомо, крім часу смерті - 1817 рік. Після смерті матері залишилось п’ятеро дітей - два старших брати Аполлона (Гліб і Костянтин) та дві сестри. Невдовзі О. Скальковський знову одружився. Цей шлюб збільшив родину ще на чотирьох братів та трьох сестер³. Друга дружина була полькою. В родині розмовляли польською мовою, дотримувалися польських звичаїв⁴. Проте самого Аполлона це торкалося лише частково. Якщо всі його сестри від обох шлюбів були католичками, то він, як і батько, був православним⁵. В одинадцять років А. Скальковського віддали до Житомирської повітової школи. Відтоді і до 1822 р. він жив і виховувався в сім’ї професора Чорного⁶, який мешкав поруч з садибою Скальковських на вулиці Пилипонівській (тепер - Михайлівська). Будинок Скальковських знаходився на розі Пилипонівської та Київської вулиць. Садибу

Скальковських у 50-х рр. XIX ст. придбав купець М. Хаботін і на її місці було побудовано церкву святого Архистратига Михаїла, яку було освячено у 1856 р. Нині вона належить Українській автокефальній православній церкві⁷.

Помилковим є поширене твердження, що А. Скальковський закінчив у Житомирі гімназію⁸. В дійсності він закінчив там чотирикласне повітове училище (школу), відкрите у 1809 р. Першу чоловічу гімназію в Житомирі було започатковано лише у січні 1833 р.⁹

У повітовій школі він навчався з 1 вересня 1819 р. до 29 червня 1823 р.¹⁰ У перших класах школяр проявив кращі здібності з гуманітарних дисциплін (моральність, історія, географія, мови - латина, російська, французька) та малювання, гірші - з арифметики, фізики та натуральної історії. В третьому класі Аполлон поліпшив успішність - всі предмети оцінено на добре. З такими ж оцінками він і закінчив школу (за винятком російської мови, оціненої на відмінно)¹⁰.

Освіта, що її А. Скальковський здобув у повітовій школі, дозволяла йому розпочати університетське навчання. Тому з 1823 р., у віці п'ятнадцяти років, він - студент найближчого до Житомира Віленського університету. Можна вважати, що саме під час навчання у Вільно А. Скальковський зазнав значного впливу польської культури. Віленський університет був тоді одним із центрів польського національного руху і викладання в ньому велося польською мовою. Саме 1823 р., коли туди потрапив Скальковський, там було викрито таємні студентські товариства "філоматів" та "філаретів", організованих А. Міцкевичем та його товаришами¹¹.

У Віленському університеті А. Скальковський займався два навчальних роки. Спочатку, 1823/1824 року, він займався на фізичному відділенні (а не на медичному факультеті, як інколи вважають). В другій половині 1824 р. він розпочав навчання на відділенні моральних та політичних наук¹². В цей час А. Скальковський зацікавився історією і зокрема творчістю відомого польського історика та громадсько-політичного діяча Іоахима Лелевеля (1786 - 1861). Гадаємо, що саме захоплення цією наукою і привело студента на нове відділення. Його історичними студіями керував професор російської літератури та історії

російської держави, вихованець Харківського університету Іван Лобойко (1786 - 1861) (див. про нього: Козлов В.П. Колумбы российских древностей.- М., 1984. - 174 с.). Залишилися його численні помітки на рукописі праці А. Скальковського “Краткое рассуждение о влиянии племен иностранных на Россию от ее начала до времен царствования дома Романовых”, написаній наприкінці 1824 р. До цього ж часу відносяться розвідки його з філології та всесвітньої історії¹³.

Протягом першого півріччя другого року навчання у Вільно А. Скальковський виявив відмінні знання з історії російської літератури, давньої історії російської держави та старослов'янської мови. Наприкінці семестру він представив переклади з іноземних мов, вправи “в российском слоге” та ще невідоме нам вчене дослідження. В другому півріччі він студіював статистику, політекономію та право (крайове, римське, цивільне)⁴. Тоді ж він слухав курс всесвітньої історії. На іспиті з цієї дисципліни виявив відмінні знання і подав власний твір під назвою “Взгляд на крестовые походы и их влияние на образованность Европы”¹⁴.

Восени 1825 р. А. Скальковський перевівся до Московського університету. Там він навчався також два роки на відділенні морально (етико) - політичних наук¹⁵. Пізніше воно було перетворене на юридичний факультет.

У Московському університеті А. Скальковський вивчав теологію, дипломатику, політекономію, а також цілу низку правознавчих дисциплін. Право “найвідоміших давніх та нових народів” викладав декан відділення Л. Цветаєв, який приймав його до університету, цивільне і карне судочинство - М. Сандунов, який належав до числа найвизначніших викладачів Московського університету тієї доби. Додатково студент вивчав французьку мову та слухав курси всесвітньої історії і статистики, російської історії і статистики (останній читав відомий історик М. Каченовський). Отже, і в Москві Скальковський продовжував займатися історією. Залишилися його записи того часу з різних історичних проблем¹⁶.

Навчання А. Скальковського у Московському університеті йшло досить успішно - і вже після першого навчального року його було визнано дійсним студентом. Протягом другого року навчання він також виявив відмінні знання. На випускних іспитах у 1827 р. його було відзначено як одного з перших

кандидатів” (мова йде про освітньо-кваліфікаційний рівень). Проте в уривку його автобіографічної повісті йдеться, що він не дуже любив правничу науку¹⁷.

У Москві (після приїзду у липні 1825 р.) А. Скальковський підтримував зв'язки з польськими прогресивними колами, зокрема з Адамом Міцкевичем та його друзями. З ним він мав досить добрі взаємини. Коли у липні 1826 р., під час вакацій, Скальковський мав їхати додому, а Міцкевич збирався переїжджати до Петербурга, поет написав до його альбому вірша¹⁸. З листів до батька видно, що молодий Скальковський відкрито називав себе поляком, і це викликало різке заперечення старшого Скальковського¹⁹.

У Москві А. Скальковський відвідував також салон Зінаїди Волконської, в якому часто бували Пушкін та інші представники російської суспільної та культурної еліти²⁰.

Є окремі відомості, що А. Скальковський в цей час розпочав свою літературну діяльність²¹. Проте знайти підтвердження цього у тодішніх виданнях не вдалося.

Наприкінці університетського навчання постало питання про подальшу долю А. Скальковського. Активне листування з батьком свідчить про вагання у виборі службового місця. Спочатку було вирішено їхати до Петербурга. Для цього навіть було оформлено посвідчення від маршала дворянства Звенигородського повіту Київської губернії (там були маєтки батька) від 30 жовтня 1827 р. Проте, врешті, місцем служби було обрано Одесу. Єдиною вказівкою на причину обрання міста на Півдні Російської імперії є фрагмент його автобіографічної повісті, де автор зазначив, що до Одеси йому порадив поїхати професор Сандунов і дав навіть рекомендацію до графа Божедарова²² (прототипом якого був, безумовно, Воронцов). Відомо також, що батько Скальковського у 1823 р. був у місті саме в часи приїзду до нього Воронцова. А. Скальковський згадував, що у середині 20-х рр. у середовищі викладачів Московського університету велику популярність мав “Одесский вестник”, а такі науковці, як М. Полевой та М. Каченовський, пророкували Одесі великі успіхи у науці²³.

Одержавши атестат у жовтні 1827 р., до Одеси А. Скальковський виїхав не раніше 22 травня 1828 р.²⁴ Хоча є деякі

підстави вважати, що він міг побувати тут вперше ще у 1827 р.²⁵

Отже, у двадцятирічному віці А. Скальковський стояв на порозі дорослого життя. За плечима у нього було здобуття середньої освіти у Житомирі та вищої у Віленському та Московському університетах. Незважаючи на нетривалість навчання у всіх учбових закладах, А. Скальковський виявив потяг до знань і науки, прагнучи досягти непересічного рівня в цій царині. Проте розпочати свою кар'єру юний випускник Московського університету вирішив на чиновницькій службі.

§ 2. Службова кар'єра та творча діяльність А. Скальковського наприкінці 20-х - у першій половині 40-х рр.

До Одеси А. Скальковський прибув 12 червня 1828 р. Його було включено чиновником до штату канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова в чині колезького секретаря²⁶ (10-й щабель в "Табелі про ранги").

У перші роки служби на А. Скальковського чекали випробування. Під час його приїзду ще точилася російсько-турецька війна 1828 - 1829 рр. Одеса була в зоні найближчого тилу й інколи, за словами А. Скальковського, нагадувала фронтове місто. Йому довелося, як чиновнику канцелярії, стежити за перевозкою провіанту до діючої армії. Протягом семи перших років він тричі брав участь у боротьбі проти епідемій в Одесі: двічі - проти чуми (у 1828 та 1829 рр.) і один раз - проти холери (1831 р.), за що одержав подяку Воронцова²⁷.

Одним з перших доручень А. Скальковського, у липні 1828 р., була подорож з Одеси до кримських портів першим російським пароплавом на Чорному морі "Одеса". Він повинен був вести ретельний запис про плавання пароплава, хід вантажних робіт, а також зручності для пасажирів.

А. Скальковський займався різноманітними чиновницьким справами, а також був членом комісії для огляду населення, що мешкало на околицях міста - каменоломнях тощо. За дорученням Воронцова він займався вивченням економічного життя Одеси²⁸.

Молодий чиновник досить старанно ставився до своїх обов'язків. М. Лекс, один з начальників канцелярії Воронцова, відзначив у листі до О. Скальковського, що його син служив відмінно - вів себе зразково та наполегливо працював²⁹.

1831 р. А. Скальковський став титулярним радником, а через три роки (замість чотирьох) - колезьким асесором³⁰.

У 1830 р. помер батько А. Скальковського. Спадкоємницею невеличких маєтків та майна стала мачуха, яка мала сім власних та ще чотирьох (крім Аполлона) нерідних дітей. Тому він не міг сподіватись на спадщину і матеріальну допомогу. Єдиним джерелом існування для нього могли бути чиновницьке забезпечення та літературні гонорари.

Початок державної служби став для А. Скальковського і початком нового етапу ідейно-політичного розвитку. Якщо у Вільно та Москві він був близький до опозиційних урядові кіл, то на державній службі в Одесі він - старанний чиновник, який віддавав всі свої сили і наполегливість, знання і ерудицію служінню імперській системі.

У липні 1835 р. А. Скальковський здобув особисте дворянство. В травні 1837 р. від торгового стану його було обрано секретарем Одеського відділення комерційної ради, де він працював багато років. В екстремальних умовах (під час чергової чуми в Одесі наприкінці 1837 - на початку 1838 рр.) його було призначено членом Тимчасової комісії для здійснення торгівлі. Наприкінці 1838 р. він був членом та діловодом комісії для постачання уряду відомостями про чорноморське пароплавання. У другій половині 1840 р. А. Скальковський працював в Одеському комітеті для складення положення про губернських рабинів і був редактором цього документа. З 1841 і до початку 1844 р. А. Скальковський працював в канцелярії Воронцова як чиновник з особливих доручень³¹.

А. Скальковський багато займався громадською діяльністю. З часу заснування Товариства сільського господарства Південної Росії (1828 р.) він брав участь у його діяльності³². Наприкінці 1828 р. він почав співпрацювати в газеті "Одесский вестник", коли на чолі цього видання стояв одеський громадський діяч, майбутній градоначальник Олексій Льовшин. А. Скальковський був одним із редакторів цієї молодой (і єдиной на той час) одеської газети.

Працювали співробітники без платні, а всі прибутки від видання за 1828-1829 рр. було передано на заснування Одеської публічної бібліотеки³³.

Серед значних громадських обов'язків Скальковського у 30-40-х рр. слід відзначити діяльність його в дирекції мінералогічного і лісографічного кабінету, директорство в Одеському закладі штучних мінеральних вод³⁴ (він склав проект положення про управління цим закладом), членство в Одеському товаристві історії та старожитностей, до якого його було обрано на першому засіданні 23 квітня 1839 р.³⁵ В цьому товаристві він разом з М. Мурзакевичем у 1840 р. займався, за дорученням Воронцова, складанням проектів гербів для міста Керчі та Мелітопольського, Дніпровського, Перекопського, Євпаторійського та Феодосійського повітів Таврійської губернії³⁶.

Під час роботи в "Одесском вестнике" з'явилась перша (в Одесі) публікація А. Скальковського. Її було вміщено у розділі "Критика" і присвячено взяттю у той час російськими військами фортеці Варна³⁷. Стаття торкалася середньовічної історії - подіям під Варною під час походу польсько-угорського війська проти турків у 1443 - 1444 рр. Тут Скальковський блискуче, на наш погляд, використав свої університетські здобутки в царині вивчення історії. Ця стаття звертає на себе особливу увагу тому, що досі вважалося, що першу працю в Одесі він написав лише у 1835 р.³⁸

Отже, історія, що була його улюбленим предметом під час навчання, вабила все більше. Як зазначав сам А. Скальковський в автобіографічній записці, дещо згодом він поступово звернувся в своїх роздумах до історії тих земель, де йому довелося жити і працювати - Південної України (або Нової Росії, як звались вони офіційно) - і де знайшов у цьому в Одесі однодумця - також випускника Московського університету - М. Кир'якова. Трохи пізніше до них приєднався університетський товариш Кир'якова М. Мурзакевич.

Мурзакевич в своїй автобіографії так описав А. Скальковського тих часів: "Найкраща міська громада та блискучий штат новоросійського і бессарабського генерал-губернатора графа Воронцова заповняли скромну вітальню Кир'якова. В колі його родини я зустрів університетського

однолітка А.О. Скальковського, людину найрухливішу, проте добру, співчутливу, чесну і люб'язну. Маючи жваву уяву, він швидко і легко брався до будь-якої праці”³⁹.

Захоплений ідеєю вивчення історії місцевого краю, А. Скальковський подав Воронцову в грудні 1834 р. доповідну записку, в якій просив дозволу зайнятися написанням історії Новоросійського краю. Ця подія започаткувала його активну творчу діяльність.

А. Скальковський розпочав огляд місцевих архівів та вивчення їх фондів. Протягом 1835 - 1843 рр. він здійснив три археографічні подорожі. Вони дали йому багатий матеріал для історичних праць. Внаслідок цього з'явилося близько двадцяти творів Скальковського і переважна більшість їх - з історії Півдня України. Серед них були такі його загальновідомі твори, як “Хронологическое обозрение истории Новороссийского края” в двох частинах (1836, 1838), “Первое тридцатилетие истории города Одессы” (1837), “История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского” (1841). Характерною особливістю історичних творів Скальковського було те, що на їх сторінках він друкував багато знайдених історичних документів та матеріалів. Таким чином, внаслідок своєї евристичної діяльності він виявився ще й археографом: одинадцять його праць у зазначений вище час містили археографічний матеріал. Відтоді археографія посіла помітне місце в творчості дослідника.

Історичні праці принесли успіх і популярність А. Скальковському. Завдяки їм він зажив слави першого історика Одеси, історика запорозького козацтва. Незважаючи на це, він не вважав себе фахівцем на терені історичної науки. Вже у 1844 р. відбувся поступовий його перехід до статистичних досліджень. На наш погляд, у першій половині 40-х рр. А. Скальковський майже вичерпав свій творчий потенціал історика. Цим, мабуть, була обумовлена його спроба змінити напрямок історичних досліджень і зайнятися історією Правобережної України. Проте його твір “Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.” (1845) був критично зустрінутий рецензентами⁴⁰. Намагання А. Скальковського заснувати історичний архів в Одесі, в якому б були зібрані важливі джерела з історії Південної України і які б стали, безумовно, основою його майбутніх праць, виявились

безплідними. Тому він опрацював всі наявні у нього документи січового архіву і здійснив у 1846 р. друге видання “Истории Новой Сечи”, яке мало підсумкове значення для цілого періоду його творчості.

Надзвичайно точну оцінку Скальковському-історику дала Н. Полонська-Василенко, яка в одній із своїх праць зазначила: “Заслуги А. Скальковського перед українською історіографією великі. Він перший дав солідні праці з історії Південної України, оперті на архівних джерелах; в них дав багато цінних документів *in exeplo* (у витягах - В.Х.). Ще більшу вагу мають його праці з історії Запоріжжя. Але не зважаючи на виключно сприятливі можливості для праці, А. Скальковський не дав об'єктивної картини життя Запоріжжя. Син свого часу він був під впливом романтизму і крізь його призму розглядав усе, навіть архівні джерела... Був і другий “ідол” (за висловом Бекона), що його подолати не міг А. Скальковський: тяжка доба царського самодержавства часів Миколи I, доба панування горезвісної формули: “православ'є, самодержав'є і народність” (звичайно, російська). Скальковський, високий російський урядовець, розглядав джерела з погляду російського націоналізму. Він бачив у Запоріжжі лише частину Російської імперії, а в козаках - вірних підданих царя, відданих російських патріотів. Україна, український патріотизм у його працях зникли без сліду. Оці дві концепції - романтичне тлумачення історії Запоріжжя та викладення її в Прокрустово ложе миколаївської триєдиної формули - завели Скальковського у такі нетрі, з яких він не міг вийти”⁴¹. Точність цієї оцінки надзвичайна і вона в значній мірі зберігає свою вагу сьогодні.

Отже, за п'ятнадцять років перебування в Одесі А. Скальковський став помітною особою у місті. У ці роки він зробив вагомий внесок в культурне життя “перлини у моря”, значення якого важко переоцінити. Саме тоді А. Скальковський здобув визнання як історик, творчий доробок якого у цій галузі став відтоді помітним явищем у вітчизняній історіографії.

§ 3. Життя і творчість А. Скальковського у другій половині 40-х - на початку 60-х рр.

У середині 40-х рр. у житті А. Скальковського розпочався новий етап, і пов'язаний він був зі зміною у його творчій діяльності.

Михайло Воронцов напередодні свого від'їзду на Кавказ, куди його було призначено намісником, допоміг чиновнику генерал-губернаторської канцелярії з особливих доручень зайняти місце редактора новоутвореного Головного статистичного комітету Новоросійського краю. Після того, як у березні 1845 р. перший директор цієї установи М. Щербінін переїхав на Кавказ, А. Скальковський почав виконувати його обов'язки⁴¹.

Штат Головного статистичного комітету Новоросійського краю, єдиної на той час статистичної установи на Півдні України, включав посаду директора (без платні), редактора, двох писарів та сторожа⁴². Отже, з 1845 р. протягом більш ніж п'ятнадцяти років А. Скальковський сам один репрезентував діяльність комітету. За ці роки він тричі отримав знак бездоганної служби (за 15, 20, 25 років). За вчені успіхи і службу його було нагороджено орденом Св. Володимира 3-го ступеня (1861 р.), що давав спадкове дворянство. У 1856 р. А. Скальковський отримав чин дійсного статського радника⁴³, який надав право зайняти посаду директора департаменту або навіть губернатора чи градоначальника.

І А. Скальковський дійсно намагався скористатися такою можливістю. В середині 1862 р. в листах до свого знайомого О. Тройницького, який був у той час товаришем міністра внутрішніх справ, він висловив бажання дістати посаду губернатора (або відповідну посаду) в Новоросійському і бессарабському генерал-губернаторстві і просив його допомогти у цій справі. Проте Тройницький не допоміг йому⁴⁴. Певно, це вплинуло на рішення А. Скальковського піти у відставку, що і відбулося у квітні 1863 р.⁴⁵ Після цього Головний статистичний комітет Новоросійського краю практично припинив своє існування. Ці досить сумні події завершили цілий період у біографії А. Скальковського.

За згаданий час А. Скальковський уже прославився не лише як дослідник історії, але і статистики. Так, І. Аксаков - російський публіцист, громадський діяч, один з ідеологів слов'янофільства, перебуваючи в Одесі як ополченець під час Кримської війни, писав у 1855 р. в листі до батька: "Досі у мене лише один дім знайомий, дім Скальковського, відомого історика Запорозької Січі і статистика Новоросійського краю. Дружина його дуже мила жінка, сербка, племінниця Вука Стефановича (Караджича - В.Х.), але жодного слова не розуміє по-сербськи, бо виховувалась в Одесі; обоє вони дуже добрі і привітні люди; Скальковський знайомий з усіма у місті ..." ⁴⁶

Не можна сказати, що А. Скальковський зайнявся статистикою раптово. Інтерес до неї він виявив ще наприкінці 30-х рр., а першою його суто статистичною розвідкою можна назвати працю "Историко-статистический опыт о торговых и промышленных силах Одессы" (1839) ⁴⁷. З початком роботи у Головному статистичному комітеті Новоросійського краю він все більше поринав у статистику. У його щоденнику є характерний запис (21 листопада 1844 р.): "Працював старанно, написав сторінок п'ять для статистики і дві для запорізької історії" ⁴⁸ (щоденник написано російською мовою, отже, переклад наш - В.Х.).

На основі зібраних у перші роки діяльності цієї установи матеріалів А. Скальковський надрукував майже два десятки статей і розвідок. І це були не просто сухі статистичні таблиці, а справжні історико-статистичні праці. Як вірно відзначив С. Боровой, "в той період поняття "статистика" включало в себе, крім сучасного розуміння цього терміна, також економіко-географічний опис з елементами історичного вивчення" ⁴⁹.

Нагромаджуючи статистичні дані, А. Скальковський мав на меті видати капітальний твір, над яким наполегливо працював. У 1850 р. з'явився перший том такого видання під назвою "Опыт статистического описания Новороссийского края", що був присвячений проблемам географії, етнографії та демографії Новоросійського краю. Перший том мав певний успіх і здобув неповну (так звану "половинну") Демидівську премію Петербурзької Академії наук. 1853 р. з'явився другий том твору. Його А. Скальковський присвятив господарству, а саме сільськогосподарській статистиці. В "Записках Одесского общества истории и древно-

стей" на обидва томи було вміщено досить суворої рецензії⁵⁰. О. Маркевич пов'язав її появу з відходом А. Скальковського від діяльності у товаристві внаслідок погіршення взаємин з його секретарем М. Мурзакевичем⁵¹.

А. Скальковський готував і третій том - про торгівлю і промисловість. Багато фрагментів з розділів цього тому з'явилося у пресі ще у другій половині 40-х та першій половині 50-х рр. Проте різноманітні перешкоди завадили його появі. Рукопис назавжди залишився в архіві автора і тепер зберігається в особистому фонді А. Скальковського у Державному архіві Одеської області⁵². На основі матеріалів, що їх друкував А. Скальковський у 50 - 60-х рр., дослідник С. Боровой доводив, що готувався і четвертий том - стосовно "моральної статистики" (освіта, культура тощо)⁵³.

Переважну більшість статистичних публікацій А. Скальковський вміщував у двох виданнях - "Одесском вестнике" та "Журнале министерства внутренних дел" (близько тридцяти в кожному). Слід зазначити, що кількість його публікацій в цей час різко зросла.

В центрі статистичних досліджень А. Скальковського була господарська діяльність. Особливу увагу в цей період він приділяв розвитку сільського господарства - хліборобству⁵⁴, скотарству⁵⁵, садівництву, виноградарству⁵⁶ на Півдні України.

На друге місце А. Скальковський ставив торгівлю, оскільки вона мала виняткове значення не лише для розвитку сільського господарства, з яким була тісно пов'язана, а і для всього краю в цілому. Він досліджував як зовнішню, так і внутрішню торгівлю, торгівлю всього регіону та окремих його частин, акцентуючи увагу на хлібній торгівлі⁵⁷.

Менше займався дослідник промисловістю, віддаючи належне лише її видобувній галузі та деяким промислам⁵⁸. Це було не випадково, оскільки в той час на Півдні України сільське господарство і торгівля були переважаючими галузями господарства над промисловістю. Проте це не заважало А. Скальковському виступати за підтримку промисловості. Зокрема, він був одним з перших, хто вказував на необхідність використання вугільних покладів Донбасу. Досліджуючи розвиток транспорту наприкінці 50-х рр., А. Скальковський виступив прибічником якнайшвидшої побудови залізниць⁵⁹. В цих

праця, на наш погляд, А. Скальковський найрельєфніше постає як прихильник капіталістичного розвитку економіки регіону. Саме у статистичних дослідженнях він менше всього нагадує того “дворянського реакційного” історика, образ якого був таким поширеним в радянській історіографії.

Крім суто господарських оглядів, А. Скальковський публікував статистичні розвідки про розвиток міст, регіонів, портів⁶⁰.

Ще з другої половини 40-х рр. А. Скальковський розпочав стежити за динамікою зростання населення Новоросійського краю й Одеси⁶¹. Цей напрямок ставав поступово одним з основних в його статистичних дослідженнях.

Досить важливими і цінними є історико-етнографічні і статистичні огляди А. Скальковського стосовно окремих національних та суспільних груп і станів на Півдні України в середині XIX ст.⁶² Особливо слід відзначити його статистичний нарис “Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае” (1848), який, як і деякі інші праці дослідника, було надруковано окремим відбитком⁶³. Цей твір був досить ґрунтовним і здобув кілька позитивних рецензій⁶⁴. Нам вдалось знайти маловідомий відгук видатного вченого в галузі статистики, географії та етнографії, автора “Етнографічної карти Європейської Росії” (1851) академіка П. Кеппена, який у 1853 р. німецькою мовою видав працю про болгар. Він писав: “Болгари набули в особі відомого статистика Скальковського письменника, який першим надрукував відомості про їх переселення.... Твір його про болгарські колонії треба визнати доброю книжкою, за яку цей невтомний дослідник і в подальшому заслужить вдячності у своїх нащадків. Джерела, з яких пан Скальковський здобував свої відомості, і я мав в тому нагоду пересвідчитися, - чисті, і я у переважній більшості поділяю його думки. Цим твором переважно користуюся я в статті своїй”⁶⁵.

Отже, наукова діяльність А. Скальковського в галузі статистики стала широко відомою і здобула високої оцінки. Саме за статистичні дослідження його було обрано у 1856 р. членом-кореспондентом Петербурзької Академії наук. Доробок Скальковського в цій царині зберіг і до сьогодні значення цінного джерела, уміле використання якого дає важливий матеріал з історії господарства на півдні України кінця XVIII - XIX ст.

Незважаючи на цілковите захоплення статистикою,

А. Скальковський “відволікався” на заняття белетристикою, публіцистикою та, вряди-годи, історією. В царині красномислення А. Скальковський спробував свої сили у другій половині 40-х - на початку 50-х рр. Його твори стали наслідком вражень від подорожей Новоросійським краєм. Першими пробами пера були оповідання “Похорони козака” та “Ясырь”, надіслані до газети “Русский инвалид”⁶⁶. Протягом 1849 - 1850 рр. з’явилися ще чотири твори - “Кагальничанка”, “Хрустальная балка”, “Братья - покупатели”, “Мамай”, об’єднані загальною назвою “Порубежники” з підназвою “Канва для романов”⁶⁷. Написані вони у стилі дуже популярних тоді пригодницьких романів Вальтера Скотта, і класифікувати їх можна як історичні повісті та оповідання. Вважаємо, що їх поява була результатом його попередніх історико-археографічних надбань. Внаслідок цього деякі його твори (наприклад, оповідання “Похорони козака”) були надзвичайно документальні. Сам автор про один із своїх творів писав: “Сказання про “Братьев-искупителей” правдиве у всіх частинах, в особах і подробицях. Про Мамай і Заблуду, Мигійський схов, про фортецю Св. Єлисавети тощо оповідь спирається уже не на перекази або пісні народні, а на оригінальні документи з підписами і канцелярською нумерацією”⁶⁸. У цій же повісті такі глави, як “Гайдамаки”, “Гард”, “Запорозька Січ”, “Запорозька старшина”, “Мигія”, “Ногайський аул”, містять цікавий етнографічний матеріал.

Публіка стримано, а критика суперечливо зустріли белетристичні твори А. Скальковського. У місцевій пресі - “Одесский вестник” - вони здобули переважно позитивну оцінку (“повір’я і звичаї збереглися до нашого часу такими самими, нрави, очевидно, описано після тривалих і успішних спостережень...”, “його думка - будувати художність викладу на самій події, змусити читача знаходити в цій події поетичну сторону, - щаслива і вірна. Вона робить його книгу не лише приємною, цікавою, але і корисною у багатьох відношеннях...”). Столичні видання - “Современник”, “Северное обозрение”, “Отечественные записки” - зустріли твори А. Скальковського критично (“... як твори белетристичні його оповідання дуже слабкі...”, “... ми не радимо п. Скальковському залишати у наступних випусках претензії романіста...”), хоча й відзначали в них і деякі вдалі моменти (“перевага ж їх (творів -

В.Х.) є лише у археологічних (археографічних, краєзнавчих ? - В.Х.) відомостях автора і у наївній красі самої дійсності”⁶⁹.

Найбільш об’єктивну, на наш погляд, оцінку цієї частини творчого доробку А. Скальковського дав О. Маркевич. Дозволимо собі навести її майже повністю: “ Ці історичні повісті за своїм характером мало відрізняються від багатьох їм подібних, які з легкої руки [Михайла] Загоскіна (російський письменник, автор історичних романів - В.Х.), який у першу чергу не дуже вдало скопіював В. Скотта, заповнили нашу літературу; хоча Скальковський, проте, більше наслідував іншого копіювальника В. Скотта - Юзефа Крашевського (польський письменник, автор історичних романів - В.Х.). Художності в цих оповіданнях небагато, але що в них важливо - це велике знання історії і життя Новоросії у другій половині XVIII ст. Лише історик, який спеціально займався цим предметом, може оцінити все це знання, і вражає широта і різноманіття відомостей Скальковського; просто не віриться, що оповідання написані 50 років тому, а не тепер (у 1900 р. - В.Х.), коли ми знаємо про Новоросію набагато більше. Зрозуміло, що оцінити ці переваги повістей Скальковського публіка не могла й вони особливого успіху не мали”⁷⁰.

Через чверть століття після О. Маркевича до белетристики Скальковського звернувся В. Біднов. Він порівнював її з творчістю Андріана Кашенка (1858 - 1921) - відомого українського письменника, автора багатьох прозових творів на історичну тематику, зокрема з історії запорізького козацтва. На думку В. Біднова, твори Скальковського також було читати легко і зміст захоплював, але він краще ніж Кашенко розумів добу, про яку писав і більш художньо змалював події⁷¹.

Нам важко оцінити твори А. Скальковського з точки зору літературної критики. Це мета майбутніх дослідників-філологів. Документальність же творів дійсно висока і навіть сьогодні в українознавчих студіях можна знайти посилання на них, як на джерело інформації.

Публіцистичною діяльністю А. Скальковський займався спорадично. Але коли він виступав у пресі, то чітко визначав свою позицію з принципових проблем життя країни, намагаючись щоб його ідеї могли принести їй користь.

У 1847 р. А. Скальковський склав проект документа про пе-

ретворення муніципального управління Одеси. Цей проект сподобався як М. Воронцову, так і тодішньому міністрові внутрішніх справ Л. Перовському⁷². Проте документ був настільки новаторський, що побачив світ лише напередодні реформ 60-х - 70-х рр. під назвою "Городские общины, их управление и бюджет"⁷³.

Під час Кримської війни А. Скальковський активно друкувався в столичних та місцевих виданнях, палко виступаючи проти інтервенції союзників у Криму. Протягом 1854 - 1855 рр. в "Одесском вестнике", "Северной пчеле", "Санкт-Петербургских ведомостях", "Русском инвалиде" він опублікував дев'ять статей, часто-густо включаючи до них величезні витяги з листів фронтовиків. Принагідно зазначимо, що згодом (1857 р.) його було нагороджено бронзовою медаллю на андріївській стрічці, викарбуваної на згадку про події 1853 - 1856 рр.⁷⁴

Наприкінці 50-х рр., коли готувалася селянська реформа, А. Скальковський висунув свій проект звільнення селян в новоросійських губерніях⁷⁵. Деякі його положення (наприклад, щодо міцного утримання селянина біля поміщика, щоб запобігти відходу робочих рук) були консервативніші за пізніше прийнятий варіант реформи, а деякі - радикальніші (стосовно фіксованого розміру грошової оплати або відробіток за наділ). Отже, він не стояв осторонь громадського життя і приймав активну участь у ньому.

О. Маркевич відзначив роль А. Скальковського у відкритті в Одесі університету. Як відомо, на початку 60-х рр. XIX ст. точилася боротьба за місто на Півдні України, у якому буде відкрито університет. Одне чиновницьке угруповання відстоювало Одесу, друге - Миколаїв. Новоросійський і бессарабський генерал-губернатор О. Строгонов доручив Скальковському написати документа, у якому обґрунтовувалася б необхідність заснування Новоросійського університету в Одесі. Як з'ясував О. Маркевич, лист О. Строгонова до міністра народної освіти О. Головіна від 15 січня 1862 р., написаний на основі згаданого документа, відіграв дуже важливу роль в тому, що Одеса незабаром стала університетським містом⁷⁶.

Слід зазначити, що у творчому доробку А. Скальковського в цей час були й історичні праці. Історична проблематика, представлена низкою розвідок, була такою, як і у попередні часи - історія Одеси⁷⁷, історія запорозького козацтва⁷⁸ і в ціло-

му Півдня України⁷⁹.

Отже, друга половина 40-х - початок 60-х рр. були для А. Скальковського часом плідної і цілеспрямованої роботи. Особливістю цього періоду в його житті було те, що творча діяльність - статистичні дослідження - дуже тісно переплітались з його обов'язками директора Головного статистичного комітету Новоросійського краю.

§ 4. А. Скальковський в останні десятиліття життя

Після відставки у 1863 р. і звільнення з посади секретаря Одеського відділення комерційної ради А. Скальковський отримав "пенсіон" в розмірі 1200 крб. на рік. Проте його активна творча і службова діяльність не закінчилась. В житті дослідника розпочався новий етап: в середині 1863 року його було знову зараховано на службу при міністерстві внутрішніх справ і відряджено у розпорядження новоросійського і бессарабського генерал-губернатора (без посади)⁸⁰. Того ж року він став секретарем утвореного тоді Одеського статистичного комітету (був також членом Херсонського, Таврійського та Катеринославського статистичних комітетів)⁸¹.

Як завжди, А. Скальковський працював енергійно і багато. Адміністрація краю доручала йому такі завдання, які б співпадали з його роботою в Одеському статистичному комітеті. Серед таких доручень слід відзначити: збирання статистичних відомостей про ті місцевості Новоросійського краю, де мали бути побудовані залізниці (1864); огляд лісів Херсонської губернії (1865); збирання відомостей про судноплавство на Сіверському Донці та кам'яновугільну промисловість в Донбасі (1869); відрядження в складі комісії для огляду азовських портів з метою влаштування гавані на Азовському морі (1870); відрядження до Бессарабії та чорноморських портів для збирання статистичних відомостей щодо торгівлі та промисловості (1871); знайомство з торгівлею азовських портів та збирання статистичних відомостей про них (1872); подорож Новоросійським краєм та Бессарабією з метою з'ясування стану щодо продовольчих запасів (1873). Ці мандрів-

ки дали йому матеріал для численних статистичних розвідок.

У той же час новий статус А. Скальковського не дозволяв йому займатись, як це було раніше, виключно статистикою. Як урядовцеві з високим чином у штаті генерал-губернатора, йому доводилось займатись і іншою діяльністю: головувати в комісії для заснування соляного промислу на Хаджибейському та Куяльницькому лиманах (1865); двічі (1868, 1869) працювати у комісії, утвореній для огляду справ одеського сирітського суду (першого разу, коли він головував, там було викрито значні фінансові зловживання); оглядати діяльність компанії Юза на Півдні України (1870); працювати уповноваженим у комітеті для влаштування в Москві у 1872 р. Політехнічної виставки (1871).

Чиновницька діяльність А. Скальковського, як і раніше, не залишалась непоміченою начальством. Багато разів за ці часи його нагороджували орденами, дарували коштовні подарунки, видавали грошову допомогу на друкування творів і висловлювали генерал-губернаторські подяки. А в 1874 р. його було нагороджено грошовою орендою на 12 років по 1000 крб., що значно зміцнило матеріальне становище його родини. Найбільшим досягненням А. Скальковського на державній службі було присвоєння йому чину таємного радника (1876)⁸². Це був третій щабель в “Табелі про ранги”, який потенційно надавав право зайняти навіть посаду товариша міністра.

Проте не всім була до вподоби енергійність та працьовитість А. Скальковського. Відомий одеський лікар Е. Андрієвський залишив досить негативний відгук про нього. У своїх “Записках” (кінець 60-х - початок 70-х рр.) він характеризував Скальковського як “безтолкову людину”, кар’єриста, “якому не можна дати найменшої самостійної посади”, який “на одному засіданні іноді має не дві, а навіть три суперечливі між собою думки”⁸³. Гадаємо, що за різкістю такої оцінки стояв особистий конфлікт.

О. Маркевич, який прихильно ставився до А. Скальковського, так описав його на межі 60- 70-х рр.: “... Вже тоді це був дідусь, невеличкого зросту, круглий, але надзвичайно жвавий; в чиновницькому кашкеті, з орденом на шиї, з тростиною на відліт він бігав по вулицях так, що мені, студентові, за ним було не поспіти.”⁸⁴ Маркевич зазначав, що на той час в домі Скальковських утворився гурток освіченої молоді, серед якої був

і молодий С. Вітте - майбутній голова уряду Російської імперії. Це був час, коли старші діти Скальковських здобували вищу, а молодші - середню освіту (Скальковські були не дуже заможними людьми, але дітям дали непогану освіту).

Для творчості А. Скальковського у 60-ті та першій половині 70-х рр. притаманні, з одного боку - надзвичайна плідність (з'явилося близько сотні праць), а з другого - незначний обсяг цих публікацій, відсутність великих, капітальних досліджень. Тематика творів була суто статистичною.

Найбільше публікацій А. Скальковського з'явилося у цей час в газеті "Северная почта", що була органом міністерства внутрішніх справ, замінивши "Журнал министерства внутренних дел". Майже всі вони були присвячені залізничному будівництву, торгівлі (внутрішній і зовнішній)⁸⁶, деяким іншим аспектам господарської діяльності та громадського життя у Новоросійському краї і Бессарабії.

Багато праць А. Скальковського надруковано в чотирьох випусках "Трудов Одесского статистического комитета" (1865 - 1870), редактором яких він був. Там вміщено, інколи без підпису, 20 статей, присвячених переважно статистиці Одеси та Одеського градоначальства⁸⁷.

Ще з 1844 р. А. Скальковський почав друкуватися в "Записках общества сельского хозяйства Южной России". У 1873 р., коли на неповний рік став секретарем цього товариства⁸⁸, він встиг опублікувати там аж тринадцять статей⁸⁹.

Значну кількість статистичних даних стосовно соціально-економічного розвитку у 60 - 70-ті рр. А. Скальковський опублікував у місцевих (газети "Херсонские губернские ведомости", "Новороссийский телеграф", "Одесский вестник") та вузькоспеціалізованих виданнях ("Журнал коннозаводства", "Газета железных дорог и пароходства", "Записки Русского географического общества", "Содействие русской торговле и промышленности", "Народное богатство", "Морской сборник").

Незважаючи на чисельність статистичних праць і різноманітність видань, в яких вони з'явилися, можна відзначити, що А. Скальковський у 60 - 70-ті рр. продовжував розвивати у своїх статистичних дослідженнях тематику, започатковану у попередній період. Щоправда, тепер він найбільшій уваги

приділяв транспорту. У поліпшенні транспортних зв'язків південних районів імперії Скальковський бачив чи не найважливішу умову їх економічного розвитку. Особливо послідовно він відстоював необхідність будівництва залізниць, широкого освоєння всіх природних багатств краю і його інтенсивне заселення.

У 1878 р. за його безпосередньої участі було відновлено неперіодичне видання під назвою “Памятная книжка Одесского градоначальства”, започатковане ще випуском 1869 р. Протягом 1878 - 1879 рр. з'явилися три випуски цього видання, де було надруковано статті Скальковського. Крім матеріалів, присвячених статистиці Одеського градоначальства, там з'явилися історико-статистичні і історичні розвідки (зокрема “Черные дни Одессы”).

З 1879 р. А. Скальковський розпочав активно друкуватись в “Адрес-календаре Одесского градоначальства”. З цим виданням він співпрацював найдовше - до 1898 р. і надрукував там понад двадцять статистичних матеріалів. Це були статті, що висвітлювали динаміку населення Одеси за 1876 - 1895 рр., розвиток торгівлі, промисловості, доброчинності у місті тощо. Серед них були і три розвідки, присвячені історії Одеси та Новоросійського краю.

Слід зазначити, що у 80 - 90-х рр. А. Скальковський все менше друкувався у періодичних виданнях.

Відмінною рисою в творчості А. Скальковського цього періоду, у порівнянні з попереднім, було те, що він більше займався історичною проблематикою. Ще у другій половині 60-х рр. з'явилося кілька праць А. Скальковського археологічного і пам'яткоохоронного спрямування - “Поездка в Ольвию”⁹⁰, “Византийские памятники в Кракове”⁹¹ та “Доисторические древности Новороссийского края”⁹². С. Боровой підкреслив, “що вони нагадували про античні пам'ятники Причорномор'я (не лише античні і не лише Причорномор'я - В.Х.) у той період, коли і в науці, і серед громадськості ці питання привертати до себе мало уваги”⁹³.

Значний вплив, на наш погляд, мало на А. Скальковського призначення його у 1874 р. до комісії для упорядкування архіву скасованого того року управління Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства. Відтоді він знову зіткнувся з великою кількістю історичних джерел і вдруге повернувся до ідеї ство-

рення історичного архіву в Одесі (реалізувати цю ідею не вдалось).

На початку 80-х рр. А. Скальковський розпочав цілеспрямоване написання історичних творів, використовуючи джерела, зібрані ще у 30 - 40-х рр. Переважна їх більшість з'явилась в українськомовному журналі "Киевская старина"⁹⁴ та у "Записках" Одеського товариства історії та старожитностей, з яким він тоді відновив співпрацю після тривалої перерви. Тематика його історичних праць, серед яких з'явилось багато і археографічних публікацій, була вже знайомою - історія Південної України. Основну увагу цього разу А. Скальковський приділив історії запорозького козацтва. У 1885 - 1886 рр. вийшов друком останній його великий твір - третє видання "Истории Новой Сечи или последнего Коша Запорожского".

Оцінюючи А. Скальковського як історика в останній період його життя, слід зазначити, що він не вніс нічого нового до історичної науки у порівнянні з його доробком 30 - 40-х рр. Щоправда, він дещо відійшов від тої негативної оцінки гайдамацького руху, яку давав раніше⁹⁵. Все це було зрозуміло вже сучасникам дослідника. Історик І. Каманін, рецензуючи "Историю Новой Сечи", наче підбив підсумок творчості Скальковського-історика в останні десятиліття: "Кожен діє у межах сил і засобів свого часу, а А. Скальковський належить до числа наукових діячів вельми віддаленого часу. Свою справу він зробив у свій час, і його праця, що, можливо, не у всьому відповідає сучасним поглядам у науці, збереже завжди значення документального у великій мірі оповідання про долю Запоріжжя у визначену ним добу"⁹⁶. Зазначимо, що опубліковані в його творах історичні джерела і сьогодні активно використовуються істориками.

90-ті роки стали для А. Скальковського часом підбиття життєвих підсумків. 1893 р. громадськість Одеси відзначила 65-річний ювілей його службової діяльності, 1895 р. - 60-літнє перебування в офіцерських та 40 років в генеральських чинах, у червні 1898 р. - святкували його 90-річчя та 70-річчя службової діяльності⁹⁷. Одеське товариство історії та старожитностей відзначило цю дату присвоєнням Скальковському звання почесного члена товариства⁹⁸.

Помер А. Скальковський 29 грудня 1898 р. (за новим стилем 10 січня 1899 р.). Хоча він був дуже похилого віку і хворів, причи-

ною його смерті став нещасний випадок - перелом ребер внаслідок падіння⁹⁹. Поховали його на Старому (Першому християнському) цвинтарі в Одесі¹⁰⁰, який, на жаль, до нашого часу не зберігся.

Отже, невдала спроба А. Скальковського на початку 60-х рр. різко змінити хід своєї кар'єри - здобути високу адміністративну посаду - спрямувала ще значні життєві сили дослідника у традиційне русло - на терен статистики, а з середини 70-х рр. - і історії. Доробок його за три з половиною десятиліття був значний: майже дві сотні різноманітних публікацій - від газетних заміток і невеличких розвідок до статей у спеціальних наукових виданнях і третього видання "Истории Новой Сечи". Проте роки поступово робили своє, і він вже не міг працювати в статистиці стільки, скільки раніше, а в історичній науці він безнадійно відстав. Але і в цей період А. Скальковський залишив спадщину, яка потребує на вивчення.

Підсумовуючи все викладене вище, хотілося б підкреслити, що у даному дослідженні зроблено лише стислий нарис життя і окреслено контури творчої спадщини Аполлона Скальковського, оскільки ми не ставили за мету написати докладну біографію і дати всебічний аналіз його творчості. Ця робота ще попереду (і, можливо, не для одного дослідника!). Отже, життєвий шлях А. Скальковського був довгим, а творча активність - багатогранною. Напрямки його творчості часто перепліталися: історичні твори містили статистичні матеріали, а статистичні - мали ґрунтовні історичні вступи, твори красного письменства базувались на оригінальних документах тощо. Археографічна діяльність, як одна із форм його наукової активності, не займала окремо визначного місця у його творчості. Проте наслідок її - публікація великої кількості історичних джерел - надавала його творам особливої наукової ваги.

Примітки

1. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр. 3.,арк.1 зв.; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7565, арк.1.
2. Скальковский К. Воспоминания молодости (по морю житей-

- скому) 1843-1869.- СПб, 1906.- С36 - 37; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7735, арк.1; спр.7736, арк.1; спр.7740, арк.1 зв. - 2. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.3, арк.1 зв.; спр.29, т.XXXIII, арк.87.
3. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VIII, арк.63; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7688, арк.1 зв.; Скальковський К. Вказ. праця.- С.37.
 4. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины // Записки Одесского археологического общества. - Одесса, 1960. - Т.1(34). - С.176.
 5. Скальковский К. Вказ. праця. - С.37; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк.1 зв.
 6. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VIII, арк.62.
 7. Костриця М.Ю. Аполлон Скальковский - уроженець Житомира // Одесі - 200. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 200-річчю міста. Ч.II. - Одеса, 1994. - С.85.
 8. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский // ЗОО-ИД. - Одесса, 1900. - Т.XXII. - Смесь. - С.24.
 9. Історія міст та сіл УРСР. Житомирська область. - К., 1973.- С.90; Житомирский областной государственный архив и его филиал в г. Бердичеве. Путеводитель. - Житомир, 1961. - С.75.
 10. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7716, арк.1; спр.7718, арк.1-2.
 11. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины. - С.176.
 12. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7713, арк.1, спр.7783, арк.1; Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский. - С.24.
 13. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.30;спр.31, арк.187-194; спр.31-32.
 14. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7700, арк.1; спр.7712, арк.1; спр.7748, арк.5-8.
 15. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.XIII, ч.2, арк.31 зв.; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7740, арк.1 зв. - 2.
 16. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Московского университета. Ч.1. - М., 1855. - С388; Ч.2.- М., 1855.- С.539-541; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7697, арк.6 зв. 7783, арк.1, 3; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.31.

17. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7697, арк.6 зв., 7 зв.; спр.7740, арк.1 зв.- 2.
18. Русский инвалид.- 1860.- 20 апр.
19. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7563, арк.15 зв.; 18 зв.
20. Журнал министерства народного просвещения (далі - ЖМНП).- 1899.- Ч.СССХХІ.- февраль.- Отд.IV.- С.84; Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона.- Т.VII.- С.40.
21. Киевская старина.- 1898.- Кн.1.- С.150.
22. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7563, арк.13 зв., 15 зв., 18 зв.; спр.7711, арк.1, спр.7697, арк.7 зв.
23. Скальковский А.А. Шестдесят лет одесской общественной жизни (1794 - 1854) // Відділ стародруків та рідкісних видань Одеської державної наукової бібліотеки ім. О.М. Горького, ф.62, спр.864, арк.64.
24. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7508, арк.1.
25. Скальковский А.А. Шестдесят лет одесской общественной жизни (1794 - 1854), арк.71.
26. Скальковский А. Одесса за 40 лет назад // Труды Одесского статистического комитета (ТОСК).- Одесса, 1870.- Вып.4.- С.48; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7816, арк.1.
27. Скальковский А. Одесса за 40 лет назад - С.49; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7818, 7828. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк.1 зв.
28. Скальковский А. Одесса за 40 лет назад -С.57; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7819.; Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский.- С.28.
29. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7508, арк.1
30. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк.1 зв.
31. Там само, арк.2 зв. - 7.
32. Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский.- С.27.
33. Скальковский А. Одесса за 40 лет назад - С.63; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7695, арк.2.
34. ОВ.- 1838.- 12 марта; Одесское заведение искусственных минеральных вод // ТОСК.- 1870.- Вып.4.- С.18.
35. ЗООИД.- 1844.- Т.1.- С.568.
36. Отчет о состоянии и действиях Одесского общества истории

- и древностей.- Одесса, 1841.- С.17.
37. Письмо к издателю // ОВ.- 1828.- 27 окт.
 38. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины.- С.186.
 39. Мурзакевич Н.Н. Автобиография // Русская старина.- 1887.- №3.- С.659.
 40. Москвитянин.- 1845.- Ч.III.- №5-6.- С.45-68; Tygodnic Petersburski -1845.- 15/27 червня. Детальніше див. далі, а також: Хмарський В.М. А.О. Скальковський як дослідник гайдамацького руху // Записки исторического факультета. Выпуск 1.- Одесса, 1995.- С.99-116.
 41. Полонська-Василенко Н. До історії повстання на Запоріжжі 1768 року / В кн.: Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина. - Мюнхен, 1965. - Т.1. - С. 108.
 42. ДАОО, ф.3, оп.1, спр.1, арк.1-1 зв.; РДІА, ф.1290, оп.1, спр.131, арк.57-59.
 43. РДІА, ф.1290, оп.1, спр.131, арк.55.
 44. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк.10 зв.- 11.
 45. П.А. Валуев и А.Г. Тройницкий. Из писем А.Г. Тройницкого // Русская старина.- 1899.- Т.С.- №10.- С.232-233, 235-236.
 46. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк.11 зв.
 47. Аксаков И.С. в его письмах. 3т. Т.III. Письма 1851 - 1860 годов. -М., 1892.- С.201.
 48. ЖМВД.- 1839.- Ч.33.- №8.- С.290-313.
 49. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.XIII, ч.2, арк.88 зв.
 50. Боровой С.Я. Про економічні погляди А.О. Скальковського // З історії економічної думки на Україні. -К.: вид-во АН УРСР, 1961.- С.57.
 51. Бухтеев М. Опыт статистического описания Новороссийского края. А. Скальковского // ЗООИД.- 1853. - Т.3.- С.466-507.
 52. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.- С.34.
 53. ДАОО, ф.147, оп.1, спр.11-13.
 54. Боровой С.Я. Про економічні погляди А.О. Скальковського.- С.62.
 55. Взгляд на хлебопашество и хлебную торговлю в Новороссийском крае и Бессарабии // ЖМВД.- 1848.- Ч.XXIII.- Кн.7.- С.33-58; О хлебопашестве в Новороссийском

- крае // ЖМВД.- 1851.- Ч.XXXIV.- С.29-70; 204-234; Урожай и ценность хлеба в Новороссийском крае // Экономический указатель.- 1857.- №52.- С.1218-1226 та інші.
56. Взгляд на скотоводство Новороссийского края. 1846 - 1848 / / ЖМВД.- 1850.- Ч.XXX.- С.356-402; Ч.XXXI.- С.30-46; Овцеводство и торговля шерстью в Новороссийском крае // ЖМВД.- Ч.XXXVI.- Кн.10.- Отд.III.- С.13-26.
 57. Историческое обозрение садовой и лесной промышленности в Новороссийском крае // ЖМВД.- 1852.- Ч.37.- Кн.3.- С.279-318; Ч.38.- Кн.4.- С.57-104; О нынешнем состоянии садоводства в Новороссийском крае // ЖМВД.- 1852.- Ч.39.- Кн.8.- С.244-268; Кн.9.- С.387-433; Разведение винограда в Бессарабии // Одесский вестник.- 1861.- 8 авг.
 58. Торговая промышленность в Новороссийском крае // ЖМВД.- 1850.- Ч.29.- Кн.3.- С.177-217; Ярмарки или сухопутные рынки Новороссийского края // ЖМВД.- 1855.- Ч.11.- Кн.4.- С.77-154; Торговля Азовского бассейна в 1850-х годах // ЖМВД.- 1856.- Ч.19.- С.7-40; Торговое значение Одессы // Экономический указатель.- 1857.- №3.- С.306-310; Заграничная торговля Азовского бассейна в 1858 г. // Русский дневник.- 1859.- 1 апр.; Документы относящиеся к хлебной торговле Новороссийского края // Одесский вестник.- 1860.- 11 февр.; О месте, которое занимает Новороссия в заграничной хлебной торговле // Одесский вестник.- 1861.- 7 марта та інші.
 59. Будущность промышленной жизни Новороссийского края // Русский дневник.- 1859.- 1 января; Каменноугольная промышленность в Новороссийском крае // ЖМВД.- 1847.- Ч.17.- С.337-378; Каменоломни, добыча асфальта, нефти и другие меньшие отрасли общественного хозяйства в Новороссийском крае // ЖМВД.- 1854.- Ч.IV.- Кн.2.- С.125-154; Соляная промышленность в Новороссийском крае: 1715-1847 // ЖМВД.- 1849.- Ч.XXV.- Кн.1-2.- С.62-104; 198-218; О сельском промысле в Новороссийском крае // ОВ.- 1860.- 3 марта.
 60. Статистическая заметка // ОВ.- 1847.- 26 февраля; Торговое судоходство на Азовском море // ОВ.- 1851.- 14 февраля; О направлении железных дорог в Новой России //

- Экономический указатель.- 1858.- Вып.11.- С.230-234;
Днепровская железная дорога // Русский дневник.- 1859.- 5 мая; Боровой С.Я. Про економічні погляди А.О. Скальковського.- С.71-72.
61. Измайльское градоначальство в 1847 г. // ЖМВД.- 1849.- Ч.25.- Кн.3.- С.374-422; Луганский литейный завод // ОВ.- 1847.- 9, 12 апр.; Ростов-на-Дону // ЖМВД.- 1847.- Ч.ХІХ.- С.24-70; 175-200; Днестр: его значение в торговле и промышленности Южной России // Экономический указатель.- 1858.- Вып.15.- С.322-327; Гирлы, новый порт в Херсонской губернии // ОВ.- 1846.- 11, 14 дек. та інші.
 62. Народонаселение и пространство Новороссийского края // ОВ.- 1846.- 10 июля; О смертности и долговечности в Новороссийском крае // ЖМВД.- 1850.- Ч.29.- Кн.1.- С.5-20; Действительное население Одессы в 1858 г. // Русский дневник.- 1859.- 20 мая та ін.
 63. Некрасовцы, живущие в Бессарабии // ЖМВД.- 1844.- Ч.VІІІ.- Кн.10.- С.61-81; Коммерческое население города Одессы // ОВ.- 1845.- 17, 20 янв.; Исторические сведения об азовских и дунайских козаках // Русский инвалид.- 1847.- 1, 4, 23 окт.; Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае // ЖМВД.- 1848.- Ч.21.- Кн.1.- С.57-101; Кн.2.- С.206-245; Кн.3.- С.321-370; Армяне-католики в Новороссийском крае // Новороссийский календарь на 1850 г.- Одесса, 1849.- С.375-378.
 64. ЖМВД.- 1848.- Ч.21.- № 1.- С.57-101; № 2.- С.206-245; № 3.- С.321-370.
 65. ОВ.- 1848.- 3 июня; Отечественные записки.- 1848.- Т.61.- № 12.- Отд.6.- С.110-118.
 66. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7511, арк.15-15 зв.
 67. Русский инвалид.- 1847.- 13 февр., 15, 16 апр.
 68. Порубежники. Канва для романов. Вып.1. Ч.1 Кагальничанка. Повесть 1769-1770. Ч.2. Хрустальная белка. Повесть 1790-х гг.- Одесса, 1849.- 200 с.; Вып.2. Братья-искупители.- Одесса, 1849.- 202 с.; Вып.3. Мамай. Повесть 1758-1760 гг.- Одесса, 1850-203 с.; Вып.4. Ч.1. Мамай. Ч.2. Ясыр.- Одесса, 1850.- 207 с.
 69. Скальковский А. Порубежники. Канва для романов. Выпуск

2. Братья-искупители.- Одесса, 1849.- С.2.
70. Див.: ОВ.- 1849.- 2 апр.; 1849.- 3 дек.; Отечественные записки.- 1849.- Т.14.- Отд.VI.- С.103; Северное обозрение.- 1849.- Т.1.- С.551-552; Т.2.- С.819-824; Современник.- 1849.- Т.17.- Отд.5.- С.99-101.
71. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.- С.35.
72. Біднов В. Аполон Скальковський, як історик Степової України.- С.297.
73. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7695, арк.2 зв.
74. Русский дневник.- 1859.- 1 июля, 3 авг.
75. Архів Спб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк.10 зв.- 11.
76. Крестьянский вопрос о землевладении в Новороссии // Русский дневник.- 1859.- 13, 14 марта.
77. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.- С.36-37; його ж. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета.- Одесса, 1890.- С.50.
78. Биографический очерк одесского театра // ОВ.- 1858.- 30 янв.; О периодических изданиях в Одессе // ОВ.- 1858.- 4, 7 янв.; Материалы для истории образования в Одессе // Южный сборник.- 1859.- №3.- С.188-196; № 4.- С.221-235.
79. Посылка на Запорожье императорской грамоты // ОВ.- 1849.- 19, 23, 26 февр.; Дунайцы. Эпизод из турецкой кампании 1769-1774 гг. // Временник Московского общества истории и древностей российских.- 1854.- Кн.19.- С.9-30.
80. Первый вековой юбилей Новороссийского края // ОВ.- 1844.- 1 янв.; Следы литовского владычества в Новороссийском крае // ЖМВД.- 1845.- Ч.XI.- С.169-184.
81. Архів Спб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк.11-12.
82. ДАОО, ф.274, оп.1, спр.1, арк.1-5 зв.; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7729; 7731; 7733.
83. Архів Спб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк.11 зв.- 16 зв., ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7703, арк.21 зв.- 24 зв.
84. Из архива К.Э Андриевского. Записки Э.С. Андриевского. Т.III.- Одесса, 1914.- С.181-182.
85. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.- С.38.
86. Северная почта.- 1863.- 3 февр.; 1864.- 18 июня; 1865.- 16 дек.; 1966.- 12 янв.; 21 янв.; 26 июля; 27 окт.; 1867.- 22 июня; 13 авг.; 1878.- 4 апр.; 11 июня; 1863.- 6 янв.; 10 янв.; 27 февр.; 5 сент.;

- 1864.- 5 янв.; 1865.- 11 нояб.; 1866.- 3 апр.; 29 нояб.; 1867.- 26 апр.; 5 нояб.; 1868.- 11 апр.; 16 апр.; 4 сент.
87. Труды Одесского статистического комитета.- 1865.- Вып.1.- С.5-14; 129-136; 241-263; 291-310; 1867.- Вып.2.- С.93-124; 217-228; 102-116; 130-134; 135-141; 148-157; 178-184; 185-192; 193-210.
88. Боровский М.П. Исторический обзор пятидесятилетней деятельности императорского Общества сельского хозяйства Южной России с 1828 по 1878 год.- Одесса, 1878.- С.253.
89. ЗОСХЮР.- 1844.- № 3.- С.145-148; 1866.- № 9.- С.523-532; № 11.- С.697-705; 1873.- № 3.- С.1-2; 47-68; 68-75; 82-84; 84-88; № 4.- С.142-152; 152-159; 188-192; 192-207; 208-215; 215-218; 218-221; 221-226.
90. Северная почта.- 1867.- 10 марта.
91. Там само.- 1868.- 6 июня.
92. Новороссийский телеграф.- 1869.- 8 окт.
93. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его труды по истории Южной Украины.- С.184.
94. Див. детальніше про це: Хмарський В. Листи А.О. Скальковського до Ф.Г. Лебединцева // Київська старовина.- 1997.- № 5.- С.102-110; його ж. А.О. Скальковський і журнал "Київська старина" // Історико-літературний журнал (Одеса).- 1995.- № 1.- С.9-11.
95. Див.: А.О. Скальковський як дослідник гайдамацького руху // Записки исторического факультета. Выпуск 1.- Одесса, 1995.- С.99-116.
96. КС.- 1886.- № 8.- С.734.
97. Одесский листок.- 1893.- 10, 11 июня; Нива.- 1893.- № 38.- С.854; Ведомости Одесского градоначальства.- 1899.- 31 дек.; Новороссийский телеграф.- 1898.- 11 июня; Исторический вестник.- 1898.- Т.71.- февраль.- С.789-790.
98. ІР НБУ, ф.V, спр.1578, арк.1.
99. Скальковский // Нива.- 1899.- № 4.- С.79.
100. Скальковский (Некролог) // КС.- 1899.- Т. XIV.- Кн.2.- С.86.

Розділ II. Пошук історичних джерел

§ 1. Передумови археографічної діяльності А. Скальковського

Перша половина XIX ст. - період подальшого становлення історичної науки в Україні. Як слушно зазначив ще на початку 20-х рр. XX ст. Дмитро Дорошенко, зацікавленість історією тоді базувалась, як і наприкінці XVIII ст., на любові до минулого, інтересі до його пам'яток, бажанні зберегти ці пам'ятки та познайомити з ними громадянство.

Саме у цей період з'явилися перші наукові синтетичні твори з історії України Дмитра Бантиш-Каменського "История Малой России" (1822), Миколи Маркевича "История Малороссии" (1842-1843). Найяскравішими науковцями, які зробили великий внесок у розробку багатьох проблем історії України і сприяли становленню української історіографії як науки, були Осип Бодянський, Михайло Максимович, а з 40-х рр. - Микола Костомаров та Пантелеймон Куліш.

У той же час серед істориків визначилась тенденція до вивчення окремих міст та регіонів України. Так, історією Чернігівщини займалися М. Марков ("О городах и селениях Черниговской губернии, упоминаемых в летописи Нестора, как они следуют в ней по порядку годов", 1813) та О. Маркович ("Историческая и статистическая записка о дворянском сословии и дворянских имуществах в Черниговской губернии", 1841). Слобожанщина стала об'єктом досліджень І. Квітки ("Записка о Слободских полках с начала их поселения до 1766 г.", 1812), його відомого племінника Григорія (зокрема "Историко-статистическое описание Слобожанщины", 1838) та В. Пассека "Историко-статистическое описание Харьковской губернии", 1839). Історію Києва вивчав М. Берлінський, а церковні старожитності міста - С. Миславський та митрополит Є. Болховітінов. Багато розвідок про українські міста і місцевості (Кременчуг, Гадяч тощо) опублікував у 1825 р. харківський журнал "Украинская жизнь". І. Срезневський протягом 1833-1839 рр. видавав збірку матеріалів "За-

порожская старина". Південна Україна не була забута істориками, а самим визначним її дослідником в той період став А. Скальковський.

Регіональні студії мали велику користь для історичної науки, оскільки дослідники місцевої старовини спирались у своїх працях на численні джерела, знайдені у різноманітних архівах, приватних збірках, зібраннях та бібліотеках¹.

Причому слід відзначити, що історики того часу, крім написання історичних творів, намагались публікувати відшукані джерела. Вони розміщували їх або у своїх працях, або у додатках до них, або друкували окремими виданнями. Так, наприклад, три томи п'ятитомної "Истории Малороссии" М. Маркевича - "Додатки". Майже всі згадані вище історики, а також багато інших, зокрема М. Судієнко, М. Білозерський, М. Закревський і навіть київський губернатор І. Фундуклей, займались виданням історичних джерел.

З 1843 р. розпочала свою діяльність славнозвісна Київська археографічна комісія.

У подальшому ця археографічна тенденція закріпилась в українській історіографії. Найвизначніші історики другої половини XIX - початку XX ст. М. Костомаров, В. Антонович, М. Грушевський, були водночас і видатними археографами. Іван Крип'якевич, досліджуючи археографічну спадщину М. Костомарова, навіть висловив таку думку: "І коли б прийшлося рішити, за котрою стороною його діяльності лишилося б тривкіше значення, - історичними творами, чи археографічними працями, - хто знає, чи не треба би на першій місці поставити археографічних видавництв"². На нашу думку, ці слова в значній мірі можна віднести і до творчості А. Скальковського.

Наприкінці XVIII і у перші десятиліття XIX ст. Одеса, як відомо, розвивалась досить бурхливо. Поступово вона перетворилась на один із центрів економічного життя на півдні Російської імперії. Поряд з цим місто ставало і одним з осередків культури в Україні. Про це свідчила поява міського театру з його італійською оперою, виникнення видавничої справи та перших газет, розвиток археології та відкриття у 1825 р. археологічного музею тощо. У другій чверті XIX ст. культурні процеси у місті

поглибились. Сприяла цьому в значній мірі громадська атмосфера, створена новоросійським і бессарабським генерал-губернатором М. Воронцовим (1823-1844). Саме в цих умовах і виникли ідеї щодо вивчення крайової історії.

Зародки історичних досліджень можна зафіксувати на початку 30-х рр. XIX ст. Три молодих випускники етико-політичного відділення Московського університету: викладач Рішельєвського ліцею Микола Мурзакевич, чиновник канцелярії Воронцова Аполлон Скальковський та агроном Михайло Кир'яков - восени 1833 р. вирішили “з'ясувати досі темну історію Новоросійського краю”. Кир'яков мав взяти господарчо-природничий аспект цієї історії, Мурзакевич - давню, а Скальковський - нову історію краю³⁻⁴.

Молоді аматори-історики поставили перед собою складне завдання, оскільки ще не існувало наукових праць з історії Південної України, а найголовніша проблема для них - відсутність джерел. Проте уже наприкінці 1833 р. М. Мурзакевич опублікував на сторінках “Одесского вестника” цілу низку документів з історії міста Одеси кінця XVIII ст., чим започаткував рубрику “Материалы для истории Одессы”⁵.

Відтоді і А. Скальковський почав займатись евристичною діяльністю: збирав перекази, шукав стародавні писемні пам'ятки, читав новітні твори з історії. Подорожуючи краєм як чиновник канцелярії Воронцова, він розпитував людей “вищого і простого класу” про історію Новоросії. Зокрема, двічі він був в Новомиргороді - на північному кордоні Херсонської губернії (тепер центр Новомиргородського району Кіровоградської області). Вважаючи його одним з найперших поселень в Новоросії, Скальковський намагався якнайбільше довідатись про документи з історії краю.

Найбільшій увазі А. Скальковський приділяв Одесі, де розпочав спорадичні огляди місцевих архівів. Що це були за архіви, поки що сказати важко. Проте відомо, що саме тоді він віднайшов документи з історії міста кінця XVIII ст. (часів імператора Павла I), які, як він зазначив пізніше, було знайдено в архіві Одеського магістрату⁶.

У листопаді 1834 р. А. Скальковський написав низку белетристично-історичних оповідань під загальною назвою

“Одесские летописи изустных преданий, собранные и в мир исторический изданные смиренным иноком Аполлинарием”. Цю своєрідну збірку він доповнював аж до березня 1836 р. В одному з оповідань - “Рождение и младенчество Одессы. 1794” - він повністю подав листа одеського магістрату від 8 лютого 1800 р. до Павла I та відповідь імператора від 26 лютого про підтримку міста. Цей епізод відомий сьогодні у краєзнавчій літературі як “апельсинова історія”. Тоді краєзнавець-початківець не наважився надрукувати свій опус, оскільки відчував, що для історичного твору у нього було замало джерел. Це підтверджує пізніша примітка автора до названого вище оповідання: “Цей літопис дуже невірний, але у 1834 році ліпших відомостей не було ...”⁷. Отже, симптоматичним є те, що майбутній історик уже в перших своїх творах намагався публікувати історичні джерела.

Вважаємо, що перші успіхи А. Скальковського в археографічній царині були незначними. Хоча О. Маркевич твердив про наявність у Скальковського значного від когось придбаного ним зібрання запорізьких актів⁸, С. Боровой писав лише про “окремі документи січового архіву”, що їх було знайдено у 1835 р.⁹ Сам Скальковський також писав, що того року він придбав у приватних осіб кілька важливих документів з історії Запорізької Січі¹⁰. Проте немає підстав вважати, що це відбулось до його першої археографічної експедиції.

Відчуваючи нагальну потребу в історичних джерелах для написання історії Нової Росії, А. Скальковський підготував наприкінці 1834 р. “Записку о составлении истории Новороссийского края” (датована 26 грудня) і представив її Воронцову. Документ цей мав вирішальне значення для початку пошукової діяльності. В записці, крім необхідності фінансової підтримки пошукової роботи і двохрічного терміну на написання передбаченої історії, він прохав юридично забезпечити йому право на пошук відомостей в архівах.

В цьому документі А. Скальковський накреслив основні напрямки своєї пошукової роботи. Першим об’єктом огляду мали стати відомчі архіви в Одесі. Надалі подібна практика повинна була поширюватись на інші міста Новоросії. Оскільки А. Скальковський вважав, що заснування Нової Сербії було початком історії Новоросійського краю, то він передбачав

спочатку завітати до Новомиргорода, як його “першого гнізда”. Потім, на його думку, слід було дослідити губернський та архієпископський архіви у Катеринославі, архіви державних установ губернського міста Херсона, а також відомчі архіви у Маріуполі, Азові та Ростові-на-Дону. Крім перелічених архівосховищ, Скальковський вказував на необхідність знайомства з матеріалами архіву міністерства внутрішніх справ, де його університетський знайомий бачив власноручні листи герцога Рішельє за 1803-1804 рр. Після обстеження архівів він передбачав зайнятись зібранням усних повідомлень, переказів, оповідань, інших наративних джерел¹¹.

Отже, евристична програма А. Скальковського мала наприкінці 1834 р. ґрунтовний археографічний напрямок - пошук історичних джерел.

В літературі питання, чому А. Скальковський зайнявся написанням історичних праць і, отже, археографічною діяльністю, хто спонукав до цього, розв'язувалось по-різному. О. Маркевич вважав, що ініціатива належала одеському градоначальникові Олексію Льовшину¹². Михайло Марченко підтримував ювілейну (1898 р.) статтю в журналі “Киевская старина”, яка в свою чергу спиралась на думку Костянтина Скальковського про вирішальний вплив на його батька Михайла Воронцова¹³.

Василь Біднов вважав, що невідомо, хто спонукав Скальковського до занять історією. У той же час він твердив, що “безумовно сама ідея написання історії Новоросійського краю вийшла од Воронцова”¹⁴. Сам Скальковський пріоритет у цьому інколи віддавав Воронцову¹⁵, а інколи - собі¹⁶. На наш погляд, вірною є думка С. Борового, “що Скальковський сам визначив своє призначення - стати “літописцем Новоросії””¹⁷.

Отже, безсумнівно, високоосвіченість Скальковського, схильність його до занять історією, здорове честолюбство молодого людини визначили його прагнення “соделаться бытописателем Новороссийского края” (слова із “Записки” до Воронцова). А вже інша проблема - хто саме йому допомагав і сприяв у цьому.

§ 2. Перша археографічна експедиція (1835 р.)

Плани А. Скальковського здобули цілковиту підтримку і бажану допомогу освічених адміністраторів міста та краю. М. Мурзакевич так описав початок справи Скальковського: “Одночасно зі мною почав надзвичайно займатись історією Новоросійського краю А.О. Скальковський. Кир’яков рекомендував його увазі Фабра, а той представив складений ним план ученої подорожі архівами Новоросійського краю для зібрання історичних матеріалів графові М.С. Воронцову”¹⁸. Правда, Мурзакевич помилково датував цю зустріч 1836 роком.

Начальник канцелярії генерал-губернатора Андрій Якович Фабр влаштував Скальковському зустріч з Воронцовим, яка відбулась 12 лютого 1835 р. Граф цілком погодився з пропозиціями молодого чиновника і пообіцяв якнайбільше сприяння у справі. Градоначальник Одеси Олексій Львовшин теж підтримав його наміри.

Наприкінці березня всі офіційні папери для експедиції було підготовлено. Воронцов видав Скальковському “відкритого листа”, згідно з яким йому повинні надавати допомогу начальники усіх новоросійських губерній, військових поселень, колоній та Чорноморського флоту¹⁹. Таким чином, дослідник отримав дозвіл на вільний доступ до архівів всіх відомств у краї. Така потужна підтримка проекту Скальковського не залишилась непоміченою громадськістю. Багато років по тому М. Мурзакевич писав про Воронцова: “Освічений вельможа свого часу не лише прихильно прийняв проект Скальковського, але й надав йому всілякої допомоги: рекомендаціями місцевим начальствам та грішми”²⁰.

На початку травня А. Скальковський одержав ще один офіційний документ від Воронцова, в якому було визначено завдання розшуків: 1) об’їхати ті місця Новоросійських губерній, котрі архівами або чимось іншим цікаві для історії Новоросії; 2) розшукати і зробити потрібні витяги з документів, корисних для складання такої історії; 3) скласти її із зібраного матеріалу²¹.

На дорожні витрати Скальковському із скарбниці було видано 500 крб. Воронцов із власних коштів додав йому ще 600 крб.²² Отже, А. Скальковський отримав належну підтримку і мав режим найкращого сприяння в своїх розшуках.

Слід зауважити, що А. Скальковський розпочав виконувати свою пошукову археографічну програму до офіційного благословення Воронцова. Протягом січня - березня 1835 р. він вже розпочав пошук в Одесі в архіві канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, у магістратському архіві, архівах градської думи та місцевої митниці²³. Скальковський ознайомився з дорогоцінними для історії міста документами. Знайдені матеріали надали йому певні орієнтири до напрямків подальших пошуків документів під час мандрівок краєм. Основними об'єктами його пошуків мали стати архіви державних установ ("присутственные места").

З Одеси А. Скальковський виїхав 14 травня 1835 р. С. Боровой помилково вважав, що він спочатку обстежив поселення "Слов'яносербії, а потім відправився південніше"²⁴. Насправді ж, дослідник спочатку рушив у район колишньої Нової Сербії. Адже ця адміністративно-територіальна одиниця, що була заснована у 1752 р. російським урядом як система військових поселень для оборони південних кордонів і заселялася іноземними переселенцями, була значно ближчою до Одеси. Тоді як Слов'яносербію було утворено на рік пізніше і знаходилася вона на лівобережжі Дніпра.

15 травня А. Скальковський був у Вознесенську, а 16-го уже прибув до Новомирогорода, який вважав першим населеним пунктом Новоросійського краю²⁵. Вибір Нової Сербії і цього населеного пункту для початкових пошуків свідчать про те, що дослідник уже у той час мав досить чітке уявлення про формування території Новоросії. Адже Новомиргород, заснований ще 1740 р. українськими селянами та козаками з Гетьманщини (Миргородський полк), був штаб-квартирою двох полків, об'єднаних у корпус, до яких входило все чоловіче населення Нової Сербії. Ця адміністративно-територіальна одиниця, центром якої стала заснована у 1754 р. фортеця Св. Єлисавети (з 1775 р. - місто Єлисаветград, а нині - Кіровоград) разом зі Слов'яносербією, а також з утвореним у 1735 р. на півдні

від новосербських поселень Новослобідським козачим полком, проіснували до 1764 р. Того року їх було скасовано і вони стали складовими частинами новоутвореної тоді ж Новоросійської губернії з центром у місті Кременчук. Ось чому Скальковський спершу попрямував до Новомиргорода. У той же час це є свідченням того, що його цікавила не більш глобальна проблема колонізації Південної України, яка розпочиналась задовго до виникнення Нової Сербії, а саме виникнення і формування Новоросії як адміністративно-територіального витвору імперського уряду.

У першу чергу А. Скальковський вирішив оглянути старі фортеці в селі Петрів Острів та місті Новоархангельську (сьогодні - районний центр Кіровоградської області). У свій час Нова Сербія була поділена на роти або шанці. Центром кожної роти було укріплення. Тому Скальковський оглянув рештки дев'ятих таких укріплень, що також знаходились на захід від Новомиргорода. Невідомо, чи був він в Ольвіополі (частина сучасного міста Первомайськ - районного центру Миколаївської області), як зазначено у нього в передмові до першої частини "Хронологического обозрения истории Новороссийского края"²⁶. Адже ні в двох рапортах А. Фаброві, відправлених під час подорожі, ані в щоденнику Скальковського згадок про це немає²⁷.

Навряд чи дослідник сподівався знайти архіви в цих пунктах. Гадаємо, вони вабили його як матеріальні рештки тої історії, яку він збирався створити.

Потім Скальковський працював в самому Новомиргороді. Командуючий військовими поселеннями генерал Забаринський допустив його до архіву свого відомства. Проте матеріали, що він побачив, розчарували його: там не було документів давніх часів, найстаріші датувались 1820 р. Серед них його увагу привернули "Сведения о составе народа и земле, поступивших в военные поселения из гражданского ведомства за 1821 и 1834 годы". Нечисленність документів пояснювалась тим, що більшу частину їх було відправлено до якогось цивільного відомства, а церковні фонди було транспортовано ще у 1804-1807 рр. до Катеринослава, ймовірно, до консисторського архіву.

Крім того, А. Скальковський зібрав відомості про Чорногорію (так звалася частина Новомиргорода), зустрівався

зі старожилами, які ще пам'ятали часи середини 90-х рр. XVIII ст., і вони розповіли йому деякі перекази тих часів.

Далі А. Скальковський виїхав до Єлисаветграда, де сподівався знайти архів фортеці Св. Єлисавети - колишнього центру Нової Сербії. Тут він опрацював біля трьох десятків стосів документів, що відносились до періоду після 1798 р. (решта згоріла під час пожежі). Серед знайдених джерел він виділив акт про закладення міста Єлисаветграда біля фортеці Св. Єлисавети та про поселення в ньому молукан і інших розкольників. Один з військових начальників (полковник Балакірев) ознайомив його з дуже докладною картою Херсонської губернії. З неї він виписав основні населені пункти між Синюхою та Дніпром²⁹.

Завітав А. Скальковський і до самої фортеці. Там хтось вказав на хижу, в якій знаходились якісь папери. Після ознайомлення з ними Скальковський зрозумів, що його спіткала велика удача - це був архів фортеці за 1760-1790 рр. В рапорті до А. Фабра він писав про значну наукову цінність знайдених документів, а також про те, що архів цей нікому в Єлисаветграді не потрібен. Папери знаходились у жалюгідному стані в непристосованому приміщенні за три версти від міста. Дослідник був переконаний, що місцеве начальство охоче його віддасть. Він просив Фабра, щоб Воронцов поклопотався перед начальством військових поселень про передачу матеріалів до цивільного відомства і перевезення їх до Одеси, де їх можна було б кваліфіковано вивчати.

Оскільки А. Скальковський був лише на початковому етапі експедиції, він вирішив не затримуватись у Єлисаветграді і вирушив до Катеринослава (сучасний Дніпропетровськ), наступного важливого пункту Новоросійського краю.

З Новоросійської губернії, утвореної у 1764 р., було виділено у 1775 р. Азовську губернію. Після знищення Росією Кримського ханства 1783 р. за указом Катерини II ці дві губернії було об'єднано у Катеринославське намісництво. Його центром з 1784 р. стало засноване у 1777 р. місто Катеринослав. У 1795 р. із Катеринославського намісництва було виділено Вознесенське намісництво, що складалось з трьох повітів - Новомиргородського, Єлисаветградського і Херсонського. У 1796 р., з початком царювання Павла I, намісництва, в тому числі і

Катеринославське, були скасовані. Катеринослав було перейменовано в Новоросійськ і він став центром великої однойменної губернії. Там знаходилось управління Новоросійського генерал-губернаторства. 1802 р., коли місту було повернено стару назву, Новоросійську губернію було розділено на три нових губернії - Катеринославську, Таврійську та Миколаївську. У 1803 р. управління Новоросійського генерал-губернаторства було перенесено до Миколаєва, а 1805 р. - до Одеси. Відтоді Одеса стала центром Новоросійського краю. Отже, Катеринослав був помітним адміністративним центром Новоросії. Навіть Воронцов на початку 1835 р. радив Скальковському ретельніше попрацювати в цьому місті³¹.

Залишивши Єлисаветград, А. Скальковський побував проїздом в м. Олександрії (сучасний райцентр Кіровоградської області), Крилові (з 1860 р. - Новогеоргіївськ, до 50-х рр. XX ст. - місто у Світловодському районі Кіровоградської області, під час будівництва Кременчуцької ГЕС було затоплене), Крюкові (сьогодні це частина Кременчука - районного центра Полтавської області, що розташована на правому березі Дніпра). На лівому березі Дніпра починалась Катеринославська губернія, а у 50-60-ті рр. XVIII ст. там були західні межі Слов'яносербії. Проте дослідник не перетнув річку, а рушив вздовж правого берега Дніпра. Проїхавши село Романково і Верхньодніпровськ (тепер райцентр Дніпропетровської області), 26 травня він прибув до Катеринослава³². Отже, зважаючи на те, що Скальковський подолав шлях з Єлисаветграда до Катеринослава за добу, можна передбачити, що він не здійснював ніяких пошуків у населених пунктах, які промайнуд.

У Катеринославі А. Скальковський зібрав ті багатющі архівні матеріали, що згодом стали основою його історичних творів. Як зазначив сам "Геродот Новоросійського краю", там він знайшов фонди колишніх першої Новоросійської і Азовської губерній, Катеринославського намісництва, другої Новоросійської губернії і сучасної йому Катеринославської губернії, а також фонди правителів Новоросії другої половини XVIII ст. генерал - губернаторів Ф. Воєйкова, Г. Потьомкіна, П. Зубова та інші³³.

В. Біднов, знавець Катеринославщини, вказував, що на той

час у місті було чотири архіви: катеринославського губернського правління, казенної палати, духовної консисторії та суду. Скальковський, на його думку, добре попрацював у першому; в другому та третьому - дуже слабо, більше покладаючись на катеринославського архієпископа Гавриїла, а у четвертому взагалі не був³⁴.

До цього треба зробити кілька уточнень. Дійсно, А. Скальковський майже місяць працював у архіві катеринославського губернського правління (з 28 травня до 24 червня), з якого розпочав пошуки³⁵. Уже через два дні в його щоденнику почали з'являтися записи про знахідку важливого "документа про Нову Сербію", "цікаві документи за 1764 - 1768 рр.", "цікаві документи про кількість мешканців" Катеринослава, кілька "цікавих документів про Одесу"³⁶ тощо. 10 червня Скальковський тимчасово припинив розшуки, оскільки там він знайшов документи за 1764 - 1775 рр. і йому тепер були потрібні матеріали за попередні часи (1759 - 1764 рр.)³⁷. 19 червня він знову повернувся до цього архіву і 24-го віднайшов копію рескрипту Катерини II до Й. Дерібаса "про побудову Одеси"³⁸.

Також слід погодитись з В. Бідновим, що А. Скальковський мало працював в архіві катеринославської казенної палати. До нього він перейшов 5 червня з метою розшуків документів до 1764 р.³⁹ За шість днів праці він цілком розчарувався в його матеріалах, охарактеризувавши їх як "бідні"⁴⁰. Серед них Скальковський відібрав лише деякі документи статистичного характеру за 1784 та 1822 рр. Останнього разу туди він завітав 21 - 22 червня⁴¹.

Про архів катеринославської консисторії ("архієпископський") А. Скальковський знав і покладав на нього певні надії. Спочатку він не відвідував його, чекаючи від Воронцова рекомендації до архієпископа Гавриїла⁴². А після знайомства з останнім і взагалі не став там працювати. З архієпископом у нього налагодилися добрі взаємини. А. Скальковський з 27 травня до 5 червня відвідав його шість разів. Гавриїл під час зустрічей обіцяв надати йому допомогу і дав можливість навіть ознайомитись з мемуарами запорожця Микити Коржа, тодішню назву яких Скальковський записав так - "Изустные предания запорожца Коржа о запорожской земле".

11 червня Гавриїл дав А. Скальковському два документи (за 1759 р.), 19-го - ще три документи, а 1 липня, напередодні від'їзду Скальковського, передав ще якісь папери⁴³. Пізніше історик зазначив, що все, "що вдалось узнати про роки з 1751 до 1764, я придбав з архіву катеринославського єпископа Гавриїла"⁴⁴. Певна річ, що мова йшла про консисторський архів.

Про архів катеринославського повітового суду А. Скальковський дійсно не знав. У всіх його матеріалах того часу немає жодної згадки про цю установу.

У той же час слід відзначити, що, крім зазначених архівів, А. Скальковський з 28 травня до 11 червня обстежував архів канцелярії катеринославського губернатора. В ньому він був, принаймні, шість разів, а потім, можливо, ще 21-22 червня. Зокрема там він списував рескрипти Катерини II та папери, пов'язані з діяльністю Г. Потьомкіна⁴⁵.

Після знайомства з усіма названими установами 11 червня А. Скальковський цілий день працював у губернській креслярні. В щоденнику він занотував, що отримав "дуже добрі відомості, кращі, можливо, за всі досі зібрані". Там він був також з 19 до 22 червня щоденно⁴⁶ і знайшов карту Новоросії за 1782 р. Він не зміг не тільки взяти її, але й зробити копію через великий її масштаб.

Крім цього, в одному з рапортів Скальковського до Фабра є вказівка на те, що між 28 травня і 4 червня він ознайомився з архівом катеринославських дворянських зборів. Матеріали, зібрані там, були датовані не раніше 1784 р⁴⁷. Більше згадок про цей архів не знайдено.

Незважаючи на те, що А. Скальковський знайшов тоді багато важливих документів для історії Південної України, слід погодитись з В. Бідновим, що дослідник використав далеко не все, що містилось в катеринославських архівах. Так, на початку ХХ ст. в архіві губернського правління було знайдено багато невикористаного матеріалу про Новосербію⁴⁸. Зауважимо, що можливо це і прорахунок Скальковського, але звинувачувати його важко - адже його наступникам треба було майже 80 років, щоб знайти та скористатись новими матеріалами.

В Катеринославі А. Скальковський придбав кілька документів з приватних сховищ. Звітуючи про розшуки, в

останньому рапорті з цього міста (21 червня) він відзначив, що відомості, зібрані в них, були набагато більшими, ніж в державних установах. Серед важливих джерел він виділив: опис точних кордонів колишньої Азовської губернії, докладний опис семи міст, в тому числі і “важливий опис історії м. Катеринослава”. Він згадував, що дістав в родині Стороженків першу частину фольклорно-історичної збірки “Запорожская старина”. Отже, дослідники, зокрема О. Маркевич, помилялись, вважаючи, що саме тоді у Катеринославі А. Скальковський знайшов цікаві запорозькі документи⁴⁹.

На початку липня приватним чином А. Скальковський ознайомився ще з двома важливими документами: рапортом імператору про стан Одеси у 1797 р. та про хлібну торгівлю у портах Новоросії на початку 90-х рр. XVIII ст. На цьому він припинив свої пошуки в Катеринославі.

Отже, плануючи бути там лише десять днів, дослідник так захопився роботою, що збільшив цей термін майже на місяць. 19 червня він написав до Одеси листа з проханням фінансової допомоги⁵⁰. Невідомо, чи Скальковський прохав передачі до Сімферополя свого жалування за півтора місяця, чи то не взяв із собою всіх виданих грошей. Безперечно те, що він не розрахував точно свої фінансові витрати.

Відзначимо, що А. Скальковський після подорожі писав про відвідини під час перебування у Катеринославі Новомосковська та Павлограда (сучасні райцентри Дніпропетровської області на схід від обласного центру), маючи на меті заглибитись і обстежити колишню територію Слов'яносербії, а також Української та Дніпровської ліній (системи укріплень, збудованих за наказом російського уряду в Україні для оборони південних кордонів Російської держави відповідно у 30 - 60-х рр. XVIII ст. та під час російсько-турецької війни 1768 - 1774 рр.) Але там бажаних архівних документів він не знайшов. Дізнатись, куди було вивезено матеріали Новосербської канцелярії, Слов'яносербської комісії, міста Слов'яносербська (одного із перших поселень сербів на сході Слов'яносербії, сьогодні - райцентр Луганської області) та укріплених ліній, йому не вдалось⁵¹. Дивно, що дослідник саме в цих населених пунктах намагався віднайти джерела, що його цікавили. Адже на місці

першого з них у 50 - 70-ті рр. знаходилась запорізька слобода Новоселиця, що була центром Самарської паланки, а на місці другого лише у 1770 р. було закладено запорізький зимівник. Ще складніша ситуація з укріпленими лініями. Лише невеличка ділянка української лінії проходила на межі Катеринославської та Полтавської губерній, тобто на північ від Новомосковська і Павлограда. Дніпровська лінія йшла від Дніпра до Азовського моря приблизно по кордону тодішніх Катеринославської та Таврійської губерній, тобто далеко на південь від цих населених пунктів. А саме головне - наявні архівні джерела (щоденник, рапорти Фабру) не фіксують переміщень дослідника в той регіон. На наш погляд, Скальковський міг довідатись про незадовільний стан наявних архівних джерел на території колишньої Слов'яносербії з листів, що надійшли йому з Катеринослава від невідомого поки що адресата з Бахмута⁵² (сучасний райцентр Донецької області, а у 50 -60-ті рр. XVIII ст. - адміністративний центр Слов'яносербії). На нашу думку, він не наважився посправжньому заглибитись у північно-східну частину Новоросійського краю (у межах сьогоднішніх Дніпропетровської, Донецької та Луганської областей), оскільки це могло потягнути за собою значні витрати часу і коштів, а Скальковський, як зазначалось вище, відчував дефіцит як першого, так і другого. Тим паче, в Катеринославі були цілі поклади архівних матеріалів і він зосередив свої зусилля на їх розборі.

З Катеринослава А. Скальковський мав намір їхати до Криму, а потім в Херсон та Миколаїв. 2 липня він відправився вздовж дніпровських порогів (через Старі Койдаки, Ненаситницьке, Хортицю) до Кічкас (колишнє село на північ від міста Запоріжжя, було затоплене під час будівництва Дніпрогесу ім. В.І. Леніна), потім - до Нікополя (тепер райцентр Дніпропетровської області), Знаменки, Каховки. В Знаменці він дістав деякі відомості (можливо і матеріали)про перші поселення старообрядців на Дніпрі, назбирав переказів про запорожців⁵³. Каховка (зараз райцентр Херсонської області) була на шляху Скальковського першим значним населеним пунктом у межах Таврійської губернії. Проте там він змінив свої плани і вирішив прямувати не у Крим, а до Херсона. Своє рішення дослідник мотивував тим, що це місто "хронологічно стоїть вище" за Крим,

тобто територія, де знаходиться Херсон, була приєднана до Російської імперії раніше (1774 р.) ніж Крим (1783)⁵⁴.

Через відсутність херсонського губернатора А. Скальковський не мав можливості працювати в губернаторському архіві. Тоді, не гаючи часу, він приватно попросив у коменданта фортеці та начальника інженерної частини дозволу попрацювати в архівах комендантської канцелярії та херсонської фортеці. Досліджуючи їх, Скальковський в першому майже не знайшов документів з історії краю, крім “небагатьох паперів для історії Суворова”. У той же час в другому він побачив багато важливих документів: про початок побудови фортеці і порту Херсона, а також про одного з перших будівничих цього міста - відомого російського військового інженера І. Ганнібала (прадід Олександра Пушкіна); плани одеської фортеці та фортеці Св. Єлисавети за 1801 р. Документи було дозволено списати, а кресленнями інженерне начальство заборонило користуватися без дозволу інженерного департаменту⁵⁵.

Після повернення губернатора А. Скальковський отримав дозвіл працювати в архівах губернаторському та губернського правління. Матеріали, що там зберігались, його не задовільнили, оскільки були датовані не раніше 1803 р. (від часу утворення губернії). Документи про попередні часи - Вознесенське намісництво - було відправлено до Катеринослава і з ними він був уже частково знайомий. Він розглянув матеріали лише за 1803 - 1805 рр. - до перенесення головного управління краєм до Одеси і призначення Рішельє херсонським військовим губернатором⁵⁶.

В архіві канцелярії херсонського порту і адміралтейському архіві А. Скальковський не відібрав жодного документа, бо портові справи було передано невідомо куди, а справи херсонського адміралтейства - до миколаївського архіву колишнього чорноморського адміралтейського правління⁵⁷.

Хоча херсонські архіви були не такими багатими на джерела, як катеринославські, А. Скальковський згодом дав їм високу оцінку⁵⁸.

Тим часом дефіцит коштів змушував дослідника поспішати. Вже 11 липня Скальковський залишив Херсон, доїхав до

Каховки, повернувшись до Перекопа і на другий день прибув до Сімферополя - центру Таврійської губернії⁵⁹. Пізніше Скальковський писав, що це місто мало значні і цікаві архіви, а також багато джерел з історії Кримського півострова, з яких він взяв все, "що було можливо про перші роки російського панування в Тавриді"⁶⁰. Проте відвідини Сімферополя виявились недовгими - всього три дні. Він лише приступив до ознайомлення з документами архіву губернського правління, оскільки архіваруїс його на той час помер, справи знаходились у дуже непорядкованому стані. Не маючи умов для продуктивної праці, дослідник вирішив 15 липня припинити свої пошуки у Криму "до іншого, найзручнішого часу". Після відпочинку на південному березі Криму він відправився з Ялти до Одеси, куди прибув 28 липня⁶¹.

Після повернення до Одеси археографічні пошуки А. Скальковського не завершилися. Він ще раз звернувся до архіву канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, де списував необхідні йому документи.

Ще у Криму А. Скальковський висловив Фаброві побажання відвідати Миколаїв, оскільки у нього не було відомостей про історію цього міста, а також про чорноморське суднобудування. Його метою було знайти матеріали херсонського адміралтейства. Таку поїздку дослідник планував на наступний рік, але її вдалось здійснити 21 - 24 серпня 1835 р. У Миколаєві А. Скальковський познайомився з відомим російським адміралом М. Лазаревим та начальником Чорноморського гідрографічного депо М. Кумані. Останній надав йому значну допомогу: знайшов всі справи, про які просив дослідник, передав п'ятнадцять описів міст та портів, в тому числі Херсона, Севастополя, Одеси, Керчі, Таганрога, важливих "у морському та історичному розумінні".

М. Кумані і після від'їзду А. Скальковського з Миколаєва продовжував допомагати йому у виявленні та зібранні необхідних документів з архівів. Так наприкінці вересня він надіслав дослідникові цілу скриню паперів, серед яких було багато ордерів (розпоряджень) Г. Потьомкіна, описання Севастополя та Миколаєва⁶². Скальковський високо оцінив значення цих документів, вказуючи на те, що Кумані забезпечив його "матеріалами для історії краю з 1789 р. до кінця XVIII ст."⁶³

Таким чином, А. Скальковський зібрав, як він вважав, необхідну кількість джерел для написання історії Новоросійського краю. Насправді ж дослідник зібрав не всі джерела. Його археографічна подорож була надто короткою, щоб здійснити глибоке вивчення архівних матеріалів. Її наслідки можна характеризувати як фронтальний огляд наявних архівів. У той же час слід пам'ятати, що це були, по суті, перші подібні пошуки у краї, і навіть поверхнєве знайомство з архівами надало йому значну кількість матеріалів. Перша експедиція дала йому можливість побачити і оцінити стан архівної справи на Півдні України, а також з'ясувати напрямки пошуків у подальшому.

§ 3. Пошукова діяльність у 1836 - 1838 рр.

Після завершення першої археографічної експедиції А. Скальковський найголовнішу увагу приділив написанню історичних творів. Вже наступного 1836 р. вийшла друком перша частина його монографії “Хронологическое обозрение истории Новороссийского края”. Разом з тим він продовжував ретельну працю в одеських архівах.

Градоначальник Одеси О. Льовшин запропонував молодому історикові, з яким вони ще наприкінці 20-х рр. співробітничали в “Одесском вестнике”, “дослідивши ретельно одеські архіви, скласти із всього зібраного окрему, стислу, але вірогідну історію Одеси”⁶⁴. Звичайно, що дослідник у своїх пошуках в Одесі дістав велику підтримку та допомогу. Він розпочав роботу у листопаді 1836 р.

А. Скальковський оглянув три архіви в Одесі: магістратський (там він знайшов документи з 1799 до 1803 р.), градоначальницький (опрацював джерела за 1803 - 1812 рр.) та генерал-губернаторський (відібрав матеріали з 1799 до 1823 рр.) Найбільше документів він знайшов за період після 1803 р. Стосовно ж більш раннього часу - Скальковський передбачав почати розповідь із взяття Очакова у 1788 р. - в Одесі матеріалів

було замало, тому що більшу частину справ було передано до Вознесенська, а потім до Херсона та Катеринослава. Проте попередні архівні розшуки дослідника у тих місцях певною мірою поповнили брак цих відомостей⁶⁵.

А. Скальковський мав у своєму розпорядженні досить часу, сприятливі (стаціонарні) умови для роботи з документами. Цього разу він обрав дещо інший підхід обробки джерел, ніж під час археографічної подорожі у 1835 р. Щоденник дослідника за 1837 р. яскраво підтверджує, що в архівах він працював над документами за хронологічним ранжиrom - рік за роком, переходячи з одного архіву до іншого в залежності від документів, що в них зберігались.

На 2 січня 1837 р. А. Скальковський уже підібрався до матеріалів за 1807 - 1808 рр., на початку лютого завершив роботу у градоначальницькому архіві і відтоді працював лише в архіві канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора. 17 березня він занотував у щоденнику про закінчення роботи в архівах Одеси і приступив до написання історії міста⁶⁶. Твір під назвою "Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793 - 1823" було закінчено того ж року.

Таким чином, на опрацювання архівів Одеси пішло приблизно чотири місяці. Ця пошукова діяльність у порівнянні з експедицією 1835 р. була тривалішою, але не вимагала великих коштів та організаційних зусиль.

Крім того, є підстави твердити про здійснення Скальковським у 1836 р. невеличкої мандрівки Новоросійським краєм. Ще у вересні 1835 р. він збирався подорожувати Півднем України з метою виявлення та збирання архівних документів з історії краю. Підтвердженням того, що така подорож могла відбутись, є наявність "відкритого листа" Воронцова на ім'я Скальковського для огляду архівів від 26 червня 1836 р. Згідно з цим документом військове та цивільне начальство краю мало сприяти йому "у відшукуванні матеріалів для закінчення наданого йому доручення"⁶⁷. Можливо, мова йшла про написання другої частини "Хронологического обозрения истории Новороссийского края".

У 1839 р., говорячи про свої попередні розшуки, А. Скальковський зауважив, що здійснив до того два огляди

відомчих архівів у 1835 та 1836 рр.⁶⁸

Відзначимо, що через два тижні після одержання згаданого “відкритого листа”, А. Скальковський взяв участь у плаванні пароплава “Петр Великий” та корвета “Ифигения” до східного узбережжя Чорного моря. Звідти він повернувся 24 липня і займався написанням записки про цю подію до 5 серпня⁶⁹. Отже, якщо дослідник здійснив чергове обстеження архівів Новоросійського краю, то це могло відбутись або наприкінці червня - першій половині липня (що малоймовірно), або у серпні - жовтні 1836 р. Відсутність щоденника Скальковського за 1836 р. унеможливорює поки що з'ясування цього питання.

До 1839 р. А. Скальковський не здійснював археографічних подорожей. Відзначимо лише, що працюючи за проханням О. Льовшина над працею з історії Одеси з 1823 до 1838 р. (не була закінчена і надрукована) та другою частиною “Хронологического обозрения истории Новороссийского края”, Скальковський спорадично протягом 1838 р. звертався до генерал-губернаторського архіву⁷⁰.

Продовжувалось нагромадження у А. Скальковського джерел, що надійшли приватно. Так, одеський купець К. Сікар передав йому рукопис свого батька (1826), де розповідалось про Рішельє⁷¹. А. Фабр дав йому листа Воронцова, що торкався історії міста Бердянська у 20-ті рр. (був згодом опублікований)⁷².

Отже, протягом 1836 - 1838 рр. А. Скальковський не припинив пошуку нових історичних джерел (серед дослідників лише О. Маркевич помітив його евристичну діяльність у цей період⁷³). Це сприяло появі нових історичних творів, а також подальшому розгортанню пошукових зусиль.

§ 4. Археографічна експедиція 1839 р. Знахідка архіву Коша Нової Запорозької Січі

Наступний 1839 р. став етапним у пошуковій діяльності А. Скальковського. Основою її стала нова археографічна експедиція.

З кінця 1837 р. А. Скальковський заходився над створенням

в Одесі історичного архіву, оскільки його дуже турбував стан зберігання важливих історичних документів у відомчих архівах краю. Складовою частиною в здійсненні цього плану мали стати нові пошуки історичних джерел. Попервах, у 1837 р., справа з архівом не зазнавала значних перешкод. На початку січня 1839 р. Скальковському стало відомо, що імператор Микола I затвердив його проект і що тепер у нього є можливість вирушити з новою експедицією для збору матеріалів і документів. Але цього разу йому мали призначити для допомоги офіцера Генерального штабу⁷⁴.

А. Скальковський розпочав підготовку до нової експедиції в тісному контакті з П. Федоровим, який на початку 1839 р., у зв'язку з відсутністю Воронцова, виконував обов'язки новоросійського та бессарабського генерал-губернатора.

А. Скальковський завбачливо порушив питання стосовно роботи у військових архівах, зокрема артилерійських та інженерних команд, пам'ятаючи попередні заборони в Херсоні. П. Федоров повідомив його, що з Петербурга надійшла відповідь, згідно з якою Скальковському й офіцеру генштабу надавався вільний доступ до військових архівів у всіх трьох Новоросійських губерніях та Бессарабії. Але огляд не повинен був "торкатись креслень і планів фортець".

Не вдалося А. Скальковському забезпечити себе й фінансово. Міністр фінансів дозволив видати йому кошти лише на дорожні та добові витрати, без виплати квартирних грошей (йому було виділено лише 500 крб.)⁷⁵ Так що нова експедиція навряд чи могла бути за таких умов більшою у просторі і часі порівняно з мандрівкою 1835 р.

У 1838 р. А. Скальковський так собі уявляв завдання цієї експедиції: оглянути архіви державних установ, фортець тощо у всьому Новоросійському краї; відібрати найважливіші історичні документи та зібрати їх для зберігання в історичному архіві.

Кабінет міністрів, до якого проект Скальковського представив - за поданням Воронцова - міністр внутрішніх справ, прийняв всі пропозиції з єдиним додатком: складати відомості відібраних для архіву справ і попередньо подавати їх на розгляд генерал-губернатора⁷⁶. Отже, з одного боку, слід відзначити, що ініціатива Скальковського розглядалась у той час як справа

державна, але з другого - все-таки залишався і прискіпливий державний контроль за тим, що він намагався здійснити.

Офіцером генштабу, з яким А. Скальковський мав подорожувати, було призначено штабс-капітана Россета. Йому військовий міністр надав спеціальні інструкції (правила). Офіцер повинен: 1) зі всіх архівів відбирати все, що стосується воєнної історії і підготовлювати для відправки до Військово-топографічного депо у Петербурзі; 2) папери, що заслуговуватимуть на особливу увагу (важливі грамоти, рескрипти за підписами царствуючих осіб тощо), підготувати для передачі до імператорської публічної бібліотеки у Петербурзі; 3) якщо ці папери будуть необхідні для майбутнього історичного архіву в Одесі, то для нього треба було зробити копії; 4) зробити описи відібраних документів і відправити їх у Петербург; 5) скласти відібрані документи в спеціальні пакунки, щоб місцеве начальство за першою вимогою переправляло їх до столиці. Такі настановлення не дуже сподобались А. Скальковському.

В той же час військовий міністр повідомляв про місцезнаходження військових (артилерійських зокрема) архівів, що на той час знаходились в херсонському, кінбурзькому, очаківському та севастопольському гарнізонах, та інженерних команд - в севастопольському та кінбурзькому гарнізонах⁷⁷. Ці уточнення були дуже важливі для пошуків під час експедиції та складання її маршруту.

Цього разу А. Скальковський відмовився від маршруту подорожі 1835 р. З метою “зменшення витрат та виграшу часу” було вирішено розпочати експедицію з найближчого до Одеси міста, де були значні архівосховища, - Миколаєва. На 25 травня все було готове і подорожуючі вирушили з Одеси, а 28-го прибули до першого пункту пошуків.

У Миколаєві А. Скальковський у першу чергу звернувся до матеріалів з історії Чорноморського флоту та таганрозького і павлівського адміралтейств. Там він знайшов величезну кількість документів - 280 тисяч справ у 1200 описах. Тут, на наш погляд, дослідник виявив нефаховий підхід до відбору джерел. Основним принципом важливості і цінності документів для нього було те, наскільки раннім, з точки зору хронології, було їх датування. Оскільки там він не знайшов матеріалів датованих раніше 50 -

А.О. Скальковський

Портрет невідомого художника.
Кінець XIX - початок XX ст.

*Зберігається у фондах Одеського
історико - краєзнавчого музею.*

*Автор висловлює слова подяки
керівництву і співробітникам цієї
установи за надану допомогу.*

60-х рр. XVIII ст., то майже одразу втратив інтерес до цих архівів. На завершення, за допомогою згадуваного полковника Кумані та архіваріуса Іванова Скальковський відібрав деякі матеріали про заснування Херсона, Миколаєва, Одеси, Кічкаської верфі, а також про започаткування Чорноморського флоту (до 1792 р.). Безумовно, огляд миколаївських архівів був вельми поверховий - А. Скальковський покладався більше на слова місцевих архівних працівників.

Уже 29 травня А. Скальковський зі своїм супутником залишили Миколаїв. Наступним пунктом експедиції був Херсон. Тут дослідник розпочав працювати в артилерійському (у фортеці) та вже знайомому з попередньої експедиції комендантському архіві. Проте там він не відібрав жодного документа. В інженерному архіві А. Скальковський відшукав підбірку оригінальних документів стосовно заснування Херсона. В трьох цивільних архівах - херсонського губернського правління, херсонського губернатора, Вознесенського намісництва - Скальковський відокремив матеріали про стан Очаківської області під час її завоювання та приєднання до Російської імперії (1789 - 1792 рр.), про утворення Вознесенського намісництва, заснування Дністровської фортечної лінії та започаткування міст Одеси, Херсона, Григоріополя, Дубоссар, карту Катеринославського намісництва та деяких новосербських шанців, що тоді вже не існували⁷⁸. Отже, під час чотириденного перебування у Херсоні було зібрано дещо більше матеріалів, ніж у попередньому пункті розшуків. Проте пошуки його в губернському місті не можна назвати тривалими. Гадаємо, що дослідник поспішив до іншого губернського центру - Катеринослава, де передбачав вести основний пошук.

Відразу після приїзду 7 червня до Катеринослава А. Скальковський розпочав роботу у знайомих вже йому архівах катеринославського губернського правління та канцелярії губернатора. Протягом десяти днів він працював з фондами канцелярій Новоросійської та Азовської губерній, Катеринославського намісництва та генерал-губернаторськими, де були документи за 1750 - 1800 рр.

Працював А. Скальковський також в архіві казенної палати. Цього разу він ретельніше ніж у 1835 р. зосередив свою увагу на

фондах казенних палат першої Новоросійської, Азовської та Катеринославської губерній. Серед цих матеріалів було відібрано багато важливих для майбутнього архіву документів⁷⁹.

Центральною подією цієї експедиції була знахідка архіву Коша Нової Запорозької Січі (1734 - 1775). Цим А. Скальковський врятував і повернув з небуття до наукового життя дорожочинні джерела з історії України.

В історичній літературі існують різні точки зору щодо ролі А. Скальковського у долі цього архіву. О. Маркевич та С. Боровой вважали, що знахідка належить йому⁸⁰. Проте є й інша точка зору. Започатковано її було у передмові до “Опису матеріалів” архіву Коша Нової Січі (редактор М. Горбань), який вийшов у світ 1931 р. Там йшлося про те, що хоч довгий час розшук запорозького архіву приписувався історикові Скальковському, насправді ж у 1839 р. “канцелярист Спичак зібрав багато документів Запорозького Коша”, за що йому того ж року повітовий суд оголосив подяку⁸¹. На це твердження спиралася О. Анпанович, яка вважала, що заслуга збереження архіву Коша Нової Запорозької Січі належить “рядовому канцеляристу Спичакові”, який, “зрозумівши неоціненне наукове значення запорозьких архівних справ, відібрав їх, привів до порядку, врятувавши таким чином архів коша Запорозької Січі для нашої історії та культури. Роль Скальковського у цій справі було звужено лише до того, щоб прийняти в своє відання справи запорозького січового архіву і “зберігати до розпорядження”⁸².

На нашу думку, в останньому твердженні відчувається відгомін ставлення до Скальковського радянської історіографії, яка недооцінювала значення його творчості і розглядала його як реакційно настроєного вельможного бюрократа. Отже, не можна погодитись з твердженням про те, що роль Скальковського зводилась тільки до автоматичного зберігання архіву Коша “до розпорядження”. Річ у тім, що сам факт “фізичного” відшукування цього архіву А. Скальковський ніколи не приписував лише собі. У передмовах до всіх друкованих праць, де йшлося про цю подію, він підкреслював, що згадані матеріали знайдено за участю урядовця І. Гладкого⁸³. Це красномовно описано в звіті дослідника Одеському товариству історії та старожитностей від 24 жовтня 1839 р. Там він підкреслював, що архів, ймовірно, і

... вилучив у сирому амбарі, якщо б освічена дбайливість голови палати державного майна п. надвірного радника Гладкого не прятувала його від зотління. Таким чином, науки історичні любов'язані п. Гладкому великою вдячністю. За його вказівкою відшукано цей архів в Катеринославі...”⁸⁴.

Відомо і день, коли А. Скальковський “зустрівся” з цим дорогоцінним матеріалом - 7 червня. В його щоденнику за цей день читаємо: “З ним (чиновником канцелярії катеринославського губернатора Афанасьєвим - В.Х.) разом поїхав я до Гладкого, голови палати державного майна ... Гладкий дав мені два дуже важливих повідомлення: 1) що в архіві Катеринославського повітового суду є Запорозький архів ... Я негайно відправився туди і знайшов дуже важливі запорозькі справи ...”⁸⁵

Отже, ні в звіті Скальковського одеським історикам, ані в його щоденнику Спичака не згадано. На жаль, документи про подяку канцеляристові, на яку посилались згадані автори, загубились. Але важливо, що подяку цю висловлено після відправлення партії запорізьких документів до Одеси⁸⁶. На нашу думку, саме дбайливою підготовкою цих документів до відправлення він її і заслужив. Це підтверджує і лист К. Спичака до А. Скальковського від 29 травня 1841 р., з якого можна зрозуміти, що він займався розбором архіву та відбором справ для пересилання їх до Одеси за вказівкою історика⁸⁷.

Про те, що упорядкуванням архіву зайнялись лише після відвідування Скальковським Катеринослава, у червні 1839 р., свідчить опис стану, в якому історик знайшов запорізькі документи. В щоденнику за 8 червня 1839 р., тобто на другий день після першого ознайомлення з архівом, занотовано: “... Був в архіві запорозькому і знайшов, що частина справ згнила, а частина похована в купі інших, самих нецікавих, внаслідок цього я нічого відібрати не зміг”⁸⁸. Пізніше, у 1840 р., він згадував: “... Віднайшов я в купі зотлілих і напіврозідраних паперів частину запорозького архіву, що, ймовірно, належала до набагато більшого зібрання. Як воно складалось, де початок і де кінець його?”⁸⁹. У 1841 р. А. Скальковський додав: “Половина справ, що я відшукав, перетворилась у брудну масу, ритись в якій було дуже неприємно”⁹⁰.

Таким чином, можна сказати, що така знаменна історична знахідка стала можливою за сприятливих обставин, коли зійшлися шляхи археографа-пошуковця А. Скальковського з “освітеною, дбайливою людиною” І. Гладким, який вказав на цей архів, та з таким прискіпливим працьовитим канцеляристом К. Спичаком, який своїми руками за вказівками дослідника рятував ці документи. Але роль і пріоритет А. Скальковського в розумінні евристичного значення цієї знахідки з точки зору впровадження дорогоцінного матеріалу до наукового обігу і ознайомлення з ним широкого загалу були і залишаються неперевершеними.

Вже тоді, перебуваючи у Катеринославі, А. Скальковський розумів цінність знайдених матеріалів. У щоденнику він писав: “Частину паперів взяв собі - бо боюсь, що у нас цей архів відберуть”⁹¹. Всього з цієї подорожі він привіз до Одеси 40 справ з архіву Коша Нової Січі⁹². Заперечення викликають твердження упорядників “Опису матеріалів” архіву Коша, яке сприйняли на віру і деякі сучасні дослідники, що частину запорізьких матеріалів дослідник знайшов у 1839 р. в Єлисаветграді⁹³. Але згідно з його щоденниками він в цьому місті був лише один раз - у 1835 р. - і таких матеріалів, як показано вище, там не знаходив.

Про пошукову діяльність супутника Скальковського, Россета, судити важко. Однодумцями та співробітниками вони не були. Відомо, що Скальковський скаржився в донесенні Воронцову, що Россет трохи не встиг захопити весь запорізький архів - забрав- таки чотири справи про участь запорожців в російсько-турецькій війні 1768 - 1774 рр. та надіслав їх до Військово-топографічного депо до Петербурга⁹⁴.

Слід погодитись з В. Бідновим, який відзначав, що і в цей приїзд до Катеринослава А. Скальковський не вів копіткої роботи і не визначив чіткого кола документів, необхідних для зберігання. Навіть після пересилання до Одеси запорізьких справ з Катеринослава там залишились матеріали січового архіву, що їх пізніше використали інші автори⁹⁵. Сам А. Скальковський визнавав, що в Катеринославі знаходилося ще багато джерел, з якими не вдалося попрацювати. Це він пояснював або зотлінням документів в архівах, або непристосованістю цих установ до роботи⁹⁶. Дійсно, Скальковський був в цьому місті лише десять днів і зібрав “вершки”. На наш погляд, головною причиною

цього була метода підбору джерел для архіву, яка зводилась до збирання “найцікавіших” документів.

Останнім пунктом цієї археографічної експедиції став Сімферополь. Тут в архівах А. Скальковський відібрав: “Описание ханства Крымского” генерала Інгельстрома (1784 р.), багато ордерів Г. Потьомкіна та П. Зубова, відомості про первинну торгівлю Криму (під російським пануванням) та деякі інші.

Подорож до Бахчисарая, Севастополя, Алупки, Ялти не призвела до якихось нових придбань джерел, і 8 липня подорожуючі прибули до Одеси.

Отже, археографічна експедиція 1839 р. тривала майже півтора місяця.

24 жовтня А. Скальковський звітував Одеському товариству історії та старожитностей про минулу подорож. Тоді він сказав, що зібрав матеріали переважно про XVIII ст. і оголосив про свій намір вести “подальші розшуки, особливо у багатому архіві канцелярії п. новоросійського і бессарабського генерал-губернатора”. Таке обстеження дослідник здійснив у листопаді - на початку грудня. На завершення цієї роботи він склав відомість відібраних у цьому архіві справ⁹⁷.

Таким чином, завдання, яке ставив А. Скальковський - оглянути архіви Новоросійського краю та відібрати необхідні документи для створення історичного архіву в Одесі, було виконано. Внаслідок цього в його розпорядженні опинилась значна кількість історичних джерел, певна частина яких знайшла едиційне втілення на сторінках його історичних праць. Спочатку з'явилися кілька розвідок, а у березні 1842 р. - монографія “История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского”.

Цей твір базувався на запорозьких матеріалах, що їх привіз А. Скальковський з собою, а також надісланих у грудні 1839 р. (з квітня 1840 р. вони зберігались у нього вдома). Працюючи над історією Нової Січі, історик використовував не лише січовий архів, але й звертався до архівів міста. Так, у липні 1840 р. він був в архіві канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора і працював там з документами про Чорноморське козацтво, у травні 1841 р. - шукав справи про бузьке козацтво⁹⁸.

У 1841 р., як зазначалось, А. Скальковський завів

листування з канцеляристом катеринославського повітового суду К. Спичаком, якому було доручено відбирати та відправляти до Одеси матеріали запорозького архіву. В листі від 1 червня Спичак повідомив історика, що у січні 1841 р. в Катеринославі відбулася пожежа. Цінні архівні матеріали не постраждали, хоча ті з них, що готувалися до транспортування, опинились у безладному стані. Внаслідок цього і виникла затримка з їх відправленням до Одеси⁹⁹.

Після цього матеріали з Катеринослава знову почали надходити: перші пакунки - у червні, а потім - у липні. У вересні А. Скальковський закінчив відбір необхідних документів і в тому ж місяці розпочався друк згаданого твору.

Не лишив А. Скальковський в ці роки досліджень щодо Одеси. У серпні 1840 р. він записав у щоденнику, що хотів скласти статистику Одеси. У листопаді - грудні того року відвідував архів одеського магістрату, де розшукував документи з історії міста¹⁰⁰. Які джерела йому там пощастило знайти - невідомо, але, певно, вони стали основою єдиної (крім "Истории Новой Сечи") праці у 1842 р. - "Участие Одессы в подвигах на поприще наук, отечественной истории и статистики"¹⁰¹. Вона не містила археографічного матеріалу.

1842 рік був досить важким для А. Скальковського. Створення архіву зустрічало все більше перешкод. Намагання зайняти місце у передбачуваному в Одесі статистичному комітеті також виявились все більш нездійсненими. Тоді ж його спіткала творча криза: матеріалів для нових значних творів майже не залишилось, а невеличкі розвідки він ніяк не міг закінчити. В цей час він отримав інформацію, що стала поштовхом до нової археографічної експедиції.

§ 5. Археографічні пошуки у середині 40-х рр. Експедиція 1843 р.

Останню археографічну подорож А. Скальковський здійснив у 1843 р. Ще у липні 1842 р. до нього завітав поміщик з Київської губернії Красінський, якого попросив познайомитись з ним

польський історик і критик М. Грабовський. Від нього А. Скальковський дізнався, що у Меджибожі (нині селище міського типу у Летичівському районі Хмельницької області) є архіви князя Четвертинського, передані до військового відомства. Мова йшла про родинні архіви у маєтках, конфіскованих в учасників польського повстання 1830 - 1831 рр.

Можливість знахідки нових архівних матеріалів дуже зацікавила А. Скальковського. Він написав листа Воронцову з проектом пошуків історичних джерел в Київській губернії, намагаючись заручитися насамперед підтримкою свого сановного покровителя. Воронцов відповів згодою на подорож дослідника і повідомив про це військового міністра. В листопаді прийшов дозвіл на експедицію від імператора¹⁰².

А. Скальковський ставив перед експедицією такі завдання: "1) розшук документів стосовно історії Західної та Південної частини Росії, 2) придбання в оригіналах ... документів..."¹⁰³

4 травня 1843 р. А. Скальковський залишив Одесу і через Скопіївку, де жив його брат Костянтин, Новоархангельск і Торговицю, що була вже у межах Київської губернії, прибув до Умані. Це містечко було тоді центром округів військових поселень в Київській та Подільській губерніях. Там Скальковський зустрівся з начальником цих округів генерал-майором фон Брадке, який повідомив його, що фамільні архіви конфіскованих маєтків знаходились, крім Умані, ще у Гранові та Меджибожі. Пізніше він довідався, що гранівський архів перевезено до Ладизина (тепер це місто Тростянецького району Вінницької області). На допомогу дослідникові було відправлено трьох офіцерів - одного від генштабу та двох від військового поселення¹⁰⁴.

Скальковський розпочав пошуки з підполковником генштабу Гаріновим 10 травня. В щоденнику історика зустрічаємо розпачливий запис про його враження, коли вони приїхали до уманського архіву: "...леле, це те ж, що було в Катеринославі: папери в амбарі і ми повинні працювати просто-неба ..." Проте у перший же день, зранку, він знайшов документи за 1718 р., а потім, ввечері, "цілу книгу цікавих паперів, що доходили до 1540-х рр. і багато яких написано навіть російською мовою"¹⁰⁵ (тобто староукраїнською). Працюючи з захопленням,

він повідомляв про хід розшуків як Воронцова, так і Брадке¹⁰⁶.

Після Умані А. Скальковський завітав до Івангорода, Гайсина, Нижніх Кропивень, Брацлава, Китайгорода, Ляковців та, нарешті, до Меджибожа. Там він побачив дуже цінні історичні джерела XVI - XVIII ст. Відібравши "найважливіші" документи - грамоти польських королів, він склав на них відомість і припинив огляд цих архівів.

З Меджибожа А. Скальковський відправився до Одеси. Його шлях проліг через Вінницю, Немирів, Ладижин, Тульчин та Балту. 29 травня дослідник був уже вдома¹⁰⁷.

По закінченні експедиції А. Скальковський відправив докладні звіти до генерала Брадке, "з проханням зберегти відібрані акти до найвищого розпорядження", та П. Федорову (який тоді тимчасово виконував обов'язки Воронцова). В них було відзначено основні критерії, за якими історик відбирав документи: автографи польських королів, матеріали, пов'язані з історією тих місцевостей, старовинні акти (з середини XV ст.), джерела, написані староукраїнською мовою. Наприкінці звіту Скальковський просив відправити цей документ до військового міністра¹⁰⁸.

В цілому, завдання експедиції 1843 р. були виконані лише частково. Під час її проведення дослідник дійсно знайшов важливі документи з історії Правобережної України. Проте він не мав дозволу взяти їх з собою і часу - для скопіювання. Отже, по суті вони не були в його розпорядженні і він не міг скористатися ними так, як це було під час подорожей Південною Україною. Наслідком експедиції стали описи огляду цих джерел, деякі його приватні придбання документів та враження від подорожі багатьма історичними місцями Правобережної України.

Одним з результатів поїздки 1843 р., попередньої праці з запорозьким архівом, була також поява в Одесі у 1845 р. книги "Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.: 1733 - 1768" (230 с.). У передмові до цієї праці Аполлон Олександрович написав, що, займаючись певний час (з 1842 р.) історією гайдамаччини, він відвідав багато міст і сіл, пов'язаних з гайдамацьким рухом: Лісянку, Чигирин, Білу Церкву та Умань¹⁰⁹ (правда, його перебування в перших трьох населених пунктах поки що не вдалось підтвердити іншими джерелами).

Завершуючи огляд останньої археографічної експедиції А. Скальковського, слід вказати на помилку О. Маркевича, який вважав, що розбір родинних архівів Скальковський вів разом з польськими істориками І. Крашевським та М. Грабовським¹¹⁰. З останнім в ці роки вони взагалі не зустрічались, а з першим він познайомився і потоваришував лише у липні 1843 р., після чого розпочалось їх активне литування¹¹¹. У той же час ми не заперечуємо (як і О. Маркевич) значного впливу світогляду згаданих авторів на Скальковського.

Таким чином, польова археографічна діяльність 1843 р. не дала А. Скальковському таких знахідок, які б стали, як раніше, широкою базою для едиційної археографії. Лише невеличка кількість джерел (якщо не рахувати січового архіву), що була зібрана під час подорожі, все ж була репрезентована у цьому творі. Проте, незважаючи на це, з точки зору едиційної археографії експедицію 1843 р. слід визначити невдалою.

У той же час, протягом 1842 - 1847 рр., А. Скальковський не переставав працювати з джерелами. До Одеси надходили все нові і нові посилки з документами архіву Коша Нової Запорозької Січі. Отже, розшук та відбір для зберігання цих матеріалів А. Скальковський вів не сам, а за допомогою чиновників, яким доручено було в Катеринославі цю роботу. Тому залишилось багато невідомих йому важливих документів з історії Запорозької Січі. Але, підкреслимо це ще раз, він був першим, хто оцінив значення цих джерел і увів їх до наукового обігу. Восени 1843 р. А. Скальковський почав упорядковувати ці матеріали, вибираючи документи для задуманого ним другого видання "Истории Новой Сечи"¹¹².

А. Скальковський працював і з іншими джерелами. У 1842 р. він ознайомився з записками свідка уманських подій 1768 р. Вероніки Кребс - дочки коменданта Умані, з єврейською молитвою про події середини XVII ст. Директор Одеського єврейського училища познайомив Скальковського з уривками єврейського рукопису про часи Хмельницького та Коліївщину. Під час перебування в Умані тамтешній мешканець Абрамсон також передав йому якийсь твір (невідомо - друкований чи рукописний) про гайдамаччину 1768 р.¹¹³

А. Скальковський продовжував звертатись і до архівних

матеріалів в Одесі. У березні - травні в канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора він знайшов документи про задунайських козаків, некрасовців у Бессарабії, карту Новоросійського краю (рік невідомий). Характерним є те, що, будучи тоді редактором Головного статистичного комітету Новоросійського краю, Скальковський звітував про ці знахідки як про свою службову діяльність у цій установі. Того ж року він працював з картою Річчі - Заноні (ймовірно, картою Польщі 1772 р.), яку йому передав Станіслав Шеміот - поміщик, одеський домовласник¹¹⁴.

Влітку 1845 р. А. Скальковський ще раз їздив до Катеринославської губернії, зокрема у ті місця, де колись знаходилась Нова Січ. Проте подорож цього разу не мала суто археографічного напрямку. Її метою було з'ясувати деякі топографічні деталі, оскільки, готуючи друге видання "Истории Новой Сечи", дослідник мав намір надрукувати план запорозької столиці¹¹⁵ (що і було зроблено).

Середина 40-х рр. стала певною межею у творчості А. Скальковського. Все більше поринаючи у статистичні дослідження, він залишив заняття історією і, отже, пошуки історичних джерел. Дослідник у своєму листі до начальника канцелярії Воронцова М. Лекса від 3 грудня 1845 р. наче дав підсумок всій своїй пошуковій діяльності: "... Я зібрав для себе і для нащадків 2000 документів, особливо запорозьких (насправді документів у січовому архіві набагато більше - В.Х.) і татаро-ногайських (мова йде про документи з історії ногайців, знайдених у січовому архіві та архіві канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора - В.Х.), за які колись Росія (читай і Україна - В.Х.) скаже мені велике спасибі"¹¹⁶.

Отже, одним з найважливіших напрямків археографічної діяльності А. Скальковського був пошук історичних джерел. Цією справою він найактивніше займався у період з середини 30-х і до середини 40-х рр. Протягом цього часу дослідник провів дві (1835, 1839) археографічні експедиції Південною та одну (1843) Правобережною Україною, здійснював обстеження архівів Одеси. Наслідком цього було знайдення значної кількості важливих історичних джерел з історії України. Найвагоміша з цих знахідок - архів Коша Нової Запорозької Січі. Незважаючи

на короткочасність експедицій, іноді фрагментарність і поверховість пошуків, ця діяльність А. Скальковського призвела до появи багатьох його історичних праць і запровадження в них до наукового обігу великої кількості нових джерел.

Примітки

1. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. - К., 1996. - С.73-75, 114-117.
2. Крип'якевич І. Археографічні праці Миколи Костомарова // Записки НТШ. - 1918. - Т.126-127. -С.106.
3. - 4. Мурзакевич Н.Н. Автобіографія // Русская старина. - 1887. - Т.53. - № 3. - С.659. Звертаємо увагу на те, що дату - осінь 1833 р. визначено з автобіографії М.Н. Мурзакевича і вперше опубліковано у брошурі Хмарський В.М. А.О. Скальковський археограф. - К., 1994. - С.4. Проте у подальшому автор у статтях двічі помилково датував цю подію роком раніше. Отже, вірною є дата, вказана ще у 1994р.
5. Бондар Г.С. Краєзнавчі матеріали на сторінках "Одесского вестника" в 1827 - 1833 рр. // Записки історичного факультету. Вип. 5.- Одеса, 1997.- С.201.
6. ДАОО, ф.147, оп.1, спр.1, арк.3. зв.-4, 6-6 зв. Скальковський. Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793 - 1823. Одесса, 1837. - С.86.
7. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7674, арк.87-87 зв., 90.
8. Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский . - С.28.
9. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его труды по истории Южной Украины. - С.178.
10. Скальковский А. История Новой Сечи. - Одесса, 1841.- С.ІІ.
11. ДАОО, ф.147, оп.1, спр. 1, арк. 2-8.
12. Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский. - С.28.
13. Марченко М. Українська історіографія (з давніх часів до середини ХІХ ст.). - К., 1959. - С.179-180; Аполлон Александрович Скальковский // КС. - 1898. - Т.ІХ. - № 1. - С.151.
14. Біднов В. Аполон Скальковський як історик Степової України. - С.293.
15. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк.15 зв.

16. Скальковский А.А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. - Ч.1. - С.1.
17. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины. - С.177.
18. Мурзакевич Н.Н. Автобиография // Русская Старина. - 1887. - №4. -С.138.
19. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1,спр.29,т.VI,арк.22-22 зв., арк.25, 44 зв.; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7867, арк.1; Маркевич А.И. К биографии А.А. Скальковского. - С.30.
20. Мурзакевич Н.Н. Автобиография// Русская старина. - 1887. - № 4 . -С.138.
21. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. - Одесса, 1836. - Ч.1. - С.ІІ.; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7822.
22. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI,арк.63; 65 зв.
23. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.3 зв.; 6; 29 зв.; 33 зв.; 34; 35 зв.; 36 зв.; 37 зв.; 40 зв.; 42.
24. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины. - С.178.
25. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.66-66 зв. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С.IV.
26. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, спр.3-3 зв.; Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С.IV.
27. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк.2-2 зв., 3-3 зв., 16, 17; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.66-69 зв.
28. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк.2, 16-16 зв.
29. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.68 зв.
30. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк.4 зв., 15.
31. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.22-22 зв.
32. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С.IV-V; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.69 зв.
33. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С. VI.
34. Біднов В. Аполлон Скальковський, як історик Степової України. - С.302 - 303.

35. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 5.
36. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.71 зв.; 72 зв.; 73 зв.
37. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 5.
38. Там само, арк. 8 зв.
39. Там само., арк.5.
40. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.74; 76 зв.; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 7.
41. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.75 зв.; 80-80 зв.
42. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 5.
43. Див.: Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.70-74; 77; 79 зв., 84.
44. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С. VI.
45. Див.: Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.70 зв.-77.
46. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.77; 80-80 зв.
47. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 5; 7.
48. Біднов В. Аполон Скальковський, як історик Степової України. - С.309 - 310.
49. Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский. - С.28.
50. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.75 зв., 79 зв., 84 зв.
51. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С. V.
52. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 8.
53. Там само, арк. 6 зв.; Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С. VII.
54. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.85; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 8 зв.
55. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 9-9 зв.
56. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.87; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 10.
57. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.87зв; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 10-10 зв.
58. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С. VII- VIII.

59. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 9 зв.; Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.87 зв. - 88.
60. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С.VIII.
61. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 9 зв.-11; Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк. 88-94 зв.
62. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.98-99, 105 зв.; 107, 108, 114,130 зв.,140; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7959, арк. 11-12 зв.
63. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1. - С.IX-X.
64. Скальковский. Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793 - 1823. Одесса, 1837. - С.I.
65. Там само. - С.II.
66. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VIII, арк.2 зв., 14, 16, 30 зв., 32.
67. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7835, арк. 1.
68. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк.14 зв., 16 зв.
69. Див.: Скальковский А. Записка о плавании парохода "Петр Великий" к таврическим и восточным берегам Черного моря. - Одесса, 1836. -С.1-35.
70. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VIII, арк.35 зв., 36 зв., 83.
71. Скальковский. Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793 - 1823. Одесса, 1837. - С.II-III.
72. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VIII, арк.94 зв.; Скальковский А. О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии // ЖМНП. - 1843. -Ч.XI. -№ 10-12. - С.188.
73. Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский. - С.29 - 30.
74. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк.4.
75. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк.15; ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7464, арк. 17, 18-18 зв., спр.7465, арк.1-1 зв.; спр.7945, арк.1.
76. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк.14зв - 15.
77. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7941, арк. 22 зв. - 23 зв.; Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк.4.

78. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк. 15 зв.-16 зв.; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк.81, 83, 85 зв.
79. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк. 16 зв.; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк.88 зв.-93 зв.
80. Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский. - С.31. Він же. К биографии А.С. Скальковского.-С.27; Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины. - С.178.
81. Архів Запорозької Січі. Опис матеріалів. - К., 1931. - С.IX - X.
82. Аланович О. Розповіді про запорізьких козаків.- К., 1991. - С.269.
83. Скальковский А. Очерки Запорожья // ЖМНП. - 1840. - Ч.XXV.- С.191-192; Він же. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. - Одесса, 1841.-С.II.
84. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк. 17.
85. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк.89.
86. Архів Запорозької Січі. Опис матеріалів. -С.X.
87. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7568, арк. 1-2 зв.
88. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк.89 зв.
89. Скальковский А. Очерки Запорожья // ЖМНП.-1840.- Ч.XXV. - С.192.
90. Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. - Одесса, 1841.-С.III-IV.
91. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк. 93.
92. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк. 18.
93. Архів Запорозької Січі. Опис матеріалів. - С.IX-X: Заруба В.М. Академік Михайло Єлисейович Слабченко / В кн.: Заруба В.М. Постаті/ Студії з історії України. Книга друга/- Дніпропетровськ, 1993.-С.144.
94. Архів Запорозької Січі. Опис матеріалів. - С.XI.
95. Біднов В. Аполон Скальковський, як історик Степової України. - С.314.
96. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк. 17.
97. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк. 98, 100, 103, 103 зв., 105 зв., 108, 157-164 зв.; ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк. 17.
98. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк. 170 зв., т.X, арк.39 зв., арк.71; т.XI, арк.43 зв.

99. ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7568, арк. 1-1 зв.
100. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.XI, арк.58 зв., 71; 83 зв., 90 зв., 107 зв., 113 зв.
101. Сын Отечества.-1842.-№ 6.-С.19-69.
102. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.XII, арк.72-72 зв., 74 зв., 87, 111 зв., 113 зв., 121.
103. Там само, оп.2, спр.204, арк.1.
104. Там само, спр.204, арк.3; спр.208, арк.1.
105. Там само, оп.1, спр.29, т.XIII, ч.1, арк.49 зв.
106. Там само, арк.49 зв.-50 зв.; оп.2, спр.206, арк.1-2.
107. Там само, оп.2, спр.206, арк.51 зв.-61 зв.
108. Там само, спр.204, арк.3 зв., 12-12 зв.
109. Скальковский А. Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.: 1773 - 1768. - Одесса, 1846.-С.5.
110. Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский. - С.34.
111. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.XIII, ч.1, арк.75.
112. Там само, т.XII, арк. 60 зв., 92 зв.-93, 123; т.XIII, ч.1, арк.13, 63зв, 93 зв.-95, 98, 99 зв., 104зв; ДАОО, ф.3, оп.1, спр.13, арк.15-24 зв.
113. Там само, т.XII, арк.103 зв., 119, т.XIII, ч.1, арк.14, 34 зв., 50 зв.
114. Там само, т.XIII, ч.2, арк.18 зв.-19, 20зв, 28 зв., 68; РДІА, ф.1290, оп.1, спр.131, арк.76 зв.-77.
115. Там само, т.XIV, арк.61-65; Скальковский А. Поездка по запорожским урочищам //ЖМВД.-1846.-Ч.XIII.-С.34-77.
116. ДАОО, ф.3, оп.1,спр.13, арк.5.

Розділ III. Збереження та опис історичних джерел

§ 1. Аполлон Скальковський - ініціатор створення історичного архіву в Одесі (друга половина 30-х - початок 40-х рр.)

Перша половина XIX ст. - час становлення української історичної науки. Українські історики, які залучали все більше історичних джерел до своїх творів, зіткнулися з тим, що архівні матеріали знаходилися в неупорядкованому і безпорадному стані і, по суті, гинули у багато чисельних відомчих архівах. Наукова громадськість неодноразово піднімала питання про створення спеціальних архівів, що були б справжніми науковими установами і централізовано зберігали писемні пам'ятки минулого. Нарешті, у 1852 р., було створено перший такий архів в Україні - Центральний архів давніх актів у Києві¹. Проте перший архів міг виникнути на ціле десятиліття раніше - в Одесі.

Під час пошукової діяльності А. Скальковський ознайомився з великою масою історичних джерел. Ще у 1836 р. дослідник звернув увагу на те, що на той час у Новоросійському краї ніхто «не турбувався про документи, що не мали тісного зв'язку з поточними справами, і отже, що вони могли загинути від невігластва, пожеж або просто, з плином часу та зміною обставин»². А трохи згодом у нього виникла думка заснувати в Одесі історичний архів.

Те, що ідея про створення такої установи виникла вперше саме у А. Скальковського, вказав ще у середині 20-х рр. XX ст. О. Рябінін-Скляревський. Крім нього, на цю царину діяльності «Геродота Новоросійського краю» вказував і С. Боровой. Обидва вони вважали, що таку думку А. Скальковський висловив 1838 р. в записці до Воронцова від 27 липня³.

Щоденникові записи дозволяють уточнити і деталізувати цю початкову сторінку з історії архівної справи в Одесі.

Намір про створення спеціального архіву у місті з'явився у

А. Скальковського в жовтні 1837 р. - під час роботи над другою частиною «Хронологического обозрения истории Новороссийского края». 23 грудня 1837 р. він занотував в щоденнику про те, що «віддав Льовшину (цікаво, що це слово написано згори, а під ним перекреслено - «графові» - В. Х.) проект мій про історичний архів в Одесі»⁴. Отже, тоді і розпочалася діяльність історика на терені архівної справи.

В січні 1838 р. Воронцов ознайомився з цим проектом, добре його прийняв, обіцяв допомогу, а в лютому - затвердив цей документ. Проте вже наступного дня А. Скальковський скаржився: «Моя записка про історичний архів у Фабра і він вже псує справу мою». Невідомо, як вплинув начальник канцелярії Воронцова А. Фабр на цю справу, але до неї Скальковський не повертався майже півроку. Після тривалої паузи історик вирішив повернутись до своєї ініціативи, він у «канцелярії написав ще папір про історичний архів»⁵.

Згідно з цим документом, для утворення архіву необхідно було здійснити археографічну подорож відповідними установами Новоросійського краю (про основні напрямки пошуків, що передбачались, йшлося раніше). Одним із завдань майбутнього архіву мало стати постійне розшукування нових історичних джерел.

Михайло Воронцов звернувся з проектом Скальковського у серпні 1838 р. до міністра внутрішніх справ. Той вніс пропозицію графа на розгляд комітету міністрів. Комітет міністрів 20 грудня прийняв положення (про нього також вже йшлося), яке затвердив імператор. Єдиним коригуванням проекту була зміна назви передбаченої установи - замість «Історичного архіву Нової Росії» її треба було звати «Зібранням історичних та статистичних відомостей про Новоросійський край»⁶.

Радість А. Скальковського з приводу затвердження проекту і, отже, дозволу на нову археографічну експедицію у січні 1839 р. було несподівано затьмарено. Річ у тім, що у кількох освічених одеситів виникла думка про утворення в місті історичного товариства. Тому прагнення Скальковського вони (А. Фабр, Д. Княжевич - попечитель учбового округу з 1 січня 1838 р. і майбутній президент товариства, і особливо М. Мурзакевич - викладач Рішельєвського ліцею та завідуючий міською

бібліотекою, майбутній секретар товариства) вважали втручанням в царину їхньої діяльності. Про це історика приватно повідомив П. Федоров (Воронцова тоді не було у місті)⁷.

Через відсутність свого покровителя А. Скальковський не міг протистояти впливовим засновникам Одеського товариства історії та старожитностей. 25 березня 1839 р. Д. Княжевич в листі до міністра народної освіти С. Уварова писав, «що одеське товариство історії та старожитностей більш, ніж будь-хто, могло б взяти на себе працю стосовно передбаченого до започаткування в Одесі історичного архіву під назвою «зібрання історичних та статистичних відомостей про Новоросійський край». Про це Уваров повідомив міністра внутрішніх справ⁸.

Одеське товариство історії та старожитностей, як відомо, було засновано 23 квітня 1839 р. Того ж дня Скальковського було обрано його дійсним членом (і скарбничим)⁹. Тоді передбачалось, що він займатиметься «оглядом промислових та торгових сил Одеси». Зауважимо, що запорожцями мав зайнятися «на основі переважно місцевих переказів М. І. Надєждін»¹⁰.

У травні А. Скальковський відправився в подорож Південною Україною. Здійснював її він як чиновник канцелярії генерал-губернатора. Тому керівництво Одеського товариства історії та старожитностей уже під час проведення експедиції звернулось до П. Федорова з проханням, щоб він «доручив додатково Скальковському збирати для товариства статистичні відомості про Новоросійський край». Відповідного листа дослідник одержав за тиждень до завершення експедиції і, звичайно, мало що встиг зробити у цьому напрямку¹¹. Проте саме це, певно, змусило його після завершення пошукової діяльності звітувати про її наслідки на засіданні товариства 24 жовтня 1839 р.

У своєму звіті А. Скальковський зазначив: «... я бажав скласти лише підвалини історичного архіву Новоросійського краю; я бажав лише започаткувати справу корисну, передаючи більш досвідченим і більш знаючим подальший розвиток, збагачення та поліпшення моєї справи. Як тільки я довідався, що Одеське товариство історії та старожитностей бажає само зайнятись здійсненням мого проекту, я поспішив із закінченням частини моїх розшуків, щоб уже знайдене і зібране довести до ладу, тобто врятувати від забуття або знищення». Він зауважив, що деякі

матеріали було придбано з приватних архівів і тому вони належать йому. У той же час частину їх Скальковський вирішив подарувати товариству¹². Це були: рапорт князя П. Зубова (1795 р.) про влаштування торгу кримською сіллю; лист Й. Дерібаса князеві П. Зубову про успіхи Одеси у 1795 р. та грамота кримського хана до запорожців (XVIII ст.)¹³. Також він передав товариству список з донесення катеринославського намісника В. Каховського до Катерини II від 5 травня 1792 р. В цьому документі міститься опис новопрдбаної тоді Росією Очаківської області¹⁴. Можливо, Скальковський таким чином продемонстрував виконання зазначеного завдання стосовно статистики Новоросійського краю.

Хоча в згаданому звіті А. Скальковський зауважив, що під час експедиції 1839 р. він лише «трохи розрив місцеві архіви і товариству доведеться їх розробляти і обробляти» та, у листопаді, як відомо, він приступив до відбору справ в архіві канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора. На початку грудня, після повернення Воронцова до Одеси, Скальковський перейшов у наступ і почав готувати йому рапорта про історичний архів. 16 грудня граф добре прийняв Скальковського (разом з Россетом) і затвердив представлений рапорт¹⁵.

В цьому документі А. Скальковський повідомляв про завершення необхідної для утворення архіву експедиції. Він вказував на відібрання лише незначної кількості документів у Миколаєві, Херсоні, Катеринославі та Сімферополі (докладніше про ці матеріали див. у §3 цього розділу). Пояснював це дослідник тим, що обстежені джерела не були досить древні, тобто не раніше 1750 р. (хоча в копіях деякі доходили до XVII ст.). Більше 200 документів за першу чверть XIX ст. було відібрано в архіві канцелярії генерал-губернатора. Історик відзначив також, що Россет вилучив частину матеріалів (про чорноморських козаків - з архіву канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора; про війну Росії з Туреччиною 1768-1774 рр., участь запорожців в цій війні за 1770-1774 рр., місто Вознесенськ тощо) для Воєнно-топографічного депо¹⁶. Скальковський виступив за повернення цих документів до архіву¹⁷.

Загальний обсяг відібраних справ, за Скальковським, склав

понад 400 одиниць. Він вважав, що вже настав час впритул зайнятися заснуванням архіву. Для нормального функціонування такої установи, на його думку, необхідно було: 1) завести кореспондентів в різних частинах краю для розшуку в архівах матеріалів, які він не побачив або не знайшов; 2) добитись від військового міністерства надіслання докладних топографічних карт, що будуть сприяти подальшим розшукам; 3) оглянути архів колегії іноземних справ (у Петербурзі) для розшуку документів з запорозької історії; 4) з цією ж метою, а також для вивчення історії сербських поселень здійснити відрядження до архіву київського губернського правління; 5) придбати «Полное собрание законов Российской империи» - «якнайповнішого і найвірнішого історичного архіву, особливо для нашого краю». Цікаво, що, наполягаючи на створенні історичного архіву, Скальковський апелював до досвіду Франції, Швеції, де відбувались подібні процеси, вказуючи, зокрема, на діяльність французьких істориків Ж. Мішле та Ф. Гізо¹⁸.

Отже, висунувши конкретну програму дій щодо створення архіву, А. Скальковський рішуче протиставив себе Одеському товариству історії та старожитностей (хоча і був його членом).

На нашу думку, саме з цього часу і почалось у Петербурзі протистояння двох сил у цій справі: з одного боку, ініціатива А. Скальковського (під патронажем Воронцова), а з другого - амбіції Одеського товариства історії та старожитностей, яке заручилось підтримкою міністра Уварова.

Непорозуміння науковців, звичайно, не сприяли розв'язанню справи у і без того негнучкій бюрократичній системі імперії. Почалась тяганина, і у першій половині 1840 р. зі столиці не надійшло ніяких повідомлень. Щоб не гаяти часу, Скальковський у квітні 1840 р. задумав обстежити Архів колегії іноземних справ. Проте через відсутність Воронцова, який перебував тоді у Петербурзі, йому не вдалось добитись дозволу на таку далеку подорож.

У серпні 1840 р. С. Сафонов - особа, наближена до Воронцова - привіз зі столиці тривожну звістку, що заснування архіву взагалі знаходиться під загрозою. Незважаючи на це, А. Скальковський вирішив продовжити боротьбу і у березні 1841 р. підготував для столичної бюрократії чергову записку про доцільність створення

в Одесі історичного архіву.

Намагання дослідника перехопити ініціативу було досить вороже зустрінуте його опонентами. Це яскраво відбито в його щоденнику за 17 травня 1841 р.: «... Я був так засмучений в канцелярії зауваженнями щодо мого проекту про історичний архів, що їх зробив Фабр, і які були такими несправедливими, що я, бачачи його злобу і невігластво, визнаюся, ледве не плакав від розпачу. Доведеться кинути цю корисну справу...»¹⁹.

Тоді А. Скальковський не знав, що ще у квітні 1841 р. керуючий міністерством внутрішніх справ О. Строганов в листі до міністра народної освіти С. Уварова остаточно віддав перевагу у створенні архіву Одеському товариству історії та старожитностей²⁰.

Проте справа на цьому не закінчилась. Дізнавшись про таке рішення, Скальковський і Воронцов вирішили боротись далі. Вже у травні генерал-губернатор звернувся до міністра народної освіти з черговою запискою стосовно архіву. В ній йшлося про наміри Скальковського ще у 1838 р. організувати таку установу, про подорож його з цією метою у 1839 р., перелічувались праці, написані ним на основі знайдених документів. Для існування і нормального функціонування архіву Воронцов вважав за потрібне: 1) перевезти до Одеси всі справи, що їх відібрав Скальковський у 1839 р. ; 2) влаштування архіву доручити Скальковському, «як першому винахідникові»; 3) зарахувати архів до відання Археографічної комісії Петербурзької Академії наук; 4) на утримання установи видавати із державної скарбниці 1800 крб. на рік. Самого історика «у винагороду за послуги» перед наукою пропонувалось підвищити на службі²¹.

Така рішучість Воронцова привела до початку нового раунду боротьби за архів і, отже, до нового затишшя у цій справі. Знову, як і раніше, протягом півріччя не було жодних повідомлень. Нарешті, 17 грудня 1841 р. Воронцову надійшло повідомлення від міністра народної освіти про його згоду на заснування архіву, але при цьому він додав, що завершення справи передано до міністра внутрішніх справ. Вбачаючи у цьому черговий бюрократичний маневр, Скальковський і Воронцов принаймні тричі протягом грудня 1841 - березня 1842 рр. писали листи до Петербурга, намагаючись переконати нового міністра внутрішніх

справ Л. Перовського в корисності започаткування архіву в Одесі²².

Наприкінці квітня Перовський надіслав відповідь, в якій він дякував Скальковському за книги, надіслані йому для доказу важливості знайдених документів і необхідності їх збереження, і повідомляв, що дав розпорядження про передачу відібраних у 1839 р. справ до Одеси, а також обіцяв «закінчити справу про історичний архів».

Однак протягом літа 1842 р. ніяких кардинальних змін не відбулося. Хоча у червні з Катеринослава прийшли відібрані справи, а у серпні міністерство внутрішніх справ цікавилось приміщенням для архіву, однак у Скальковського виникли побоювання, що до кінця року проблему не буде розв'язано. Це чекання, психічне напруження коштували істориків значної нервової енергії. 20 серпня в щоденнику він розпачливо визнав, «що справа з архівом мені душевно надокучила».

Цікаво відзначити, що, коли навесні та влітку 1842 р. постало питання про утворення в Одесі Головного статистичного комітету Новоросійського краю, А. Скальковський відразу ж виявив бажання увійти до його складу. Причому, він передбачав існування архіву саме при цьому комітеті. Проте справа із цієї установою затяглася на весь 1842 і навіть на 1843 рр.

Наприкінці вересня 1842 р., після чергового вояжу, з Петербурга повернувся Воронцов і не привіз ніяких позитивних відомостей про вирішення справи. Як зазначив О. Рябінін-Скляревський, цього разу навіть клопотання генерал-губернатора не посунули її далі. Навпаки, вона набула непередбаченого спрямування. Міністр внутрішніх справ своєрідно виконав обіцянку «закінчити» справу. У жовтні Скальковський написав про архів черговий документ і збирався відправити його до столиці, але 26 жовтня прийшов лист з цілковитою відмовою у створенні архіву²³.

Згодом, у 1885 р., А. Скальковський основними причинами цієї невдачі визнав: від'їзд Воронцова з Одеси та зміни в керівництві краєм; призначення міністром внутрішніх справ Д. Бібікова, який був проти перевезення до Одеси історичних матеріалів²⁴. На наш погляд, це не зовсім вірно. Адже Воронцов у 1842 р. був в Одесі і намісником на Кавказ виїхав тільки у 1844 р.

Д. Бібікова було призначено на згадану посаду аж у 1852 р. Вважаємо, що основними причинами невдачі було: спочатку - зайве і прикре протистояння одеських науковців у справі створення архіву, а потім - специфічна позиція міністерства внутрішніх справ щодо цього (адже це були відомі миколаївські часи).

Коли намагання заснувати архів зазнали поразки, постало питання про упорядкування того матеріалу, що був транспортований до Одеси. На початку 1843 р. Воронцов звернувся до Одеського товариства історії та старожитностей з пропозицією скласти з членів його комісію для розгляду справ, призначених колись для історичного архіву. Рябінін-Скляревський відніс цю ініціативу до 1842 р. (без посилання на джерела). 20 липня, з подачі міністра внутрішніх справ, а потім і комітету міністрів, імператор затвердив документ, згідно з яким: 1) для розгляду відібраних Скальковським справ утворити комісію в складі президента, віце-президента та двох членів згаданого товариства; 2) після закінчення діяльності комісії зроблені витяги зі справ передати до товариства, а самі справи відправити «за приналежністю», тобто назад в Херсон, Миколаїв, Катеринослав та Сімферополь. Комісія мала потім звітувати міністрові народної освіти та новоросійському і бессарабському генерал-губернаторові. Термін діяльності комісії було визначено в один рік.

5 серпня А. Скальковський вже знав, що буде членом цієї комісії. Крім нього, членами комісії були Д. Княжевич (президент), С. Сафонов (віце-президент) та В. Григор'єв²⁵.

Як свідчать матеріали про діяльність Одеського товариства історії та старожитностей, справи, надіслані з катеринославського, таврійського і херсонського губернських правлінь, катеринославської казенної палати та архіву Чорноморського флоту, на той час частково знаходились у Скальковського, а частково - у Княжевича²⁶. Тоді, як зазначив О. Рябінін-Скляревський, до Одеси було перевезено лише частину відібраних для архіву матеріалів²⁷. Звичайно, що на них найкраще знався А. Скальковський. Тому на початку вересня він сам звернувся до Д. Княжевича з пропозицією розпочати діяльність комісії, і той пообіцяв незабаром скликати збори її членів. Таке засідання

відбулось 23 вересня вдома у Княжевича²⁸. Певне, це було перше й останнє засідання, на якому був присутній Скальковський.

Принагідно хотілося б виправити помилку С. Борового, який вважав, що у 1843 р. А. Скальковський зробив чергову спробу створити архів. Як ми бачимо, таке навряд чи могло відбутись у 1843 р. Жодне джерело, крім спогаду самого Скальковського, зробленого через понад чотири десятиліття, не підтверджує таких даних²⁹.

Створена комісія не встигла розгорнути своєї діяльності. Протягом 1844 р. у її складі відбулись істотні зміни: помер Д. Княжевич, а інші члени виїхали з Одеси: В. Григор'єв до Петербурга, С. Сафонов разом з Воронцовим на Кавказ. Залишився А. Скальковський, який все більше віддалявся від діяльності Одеського товариства історії та старожитностей внаслідок погіршення взаємин з його секретарем М. Мурзакевичем³⁰.

Після цього було обрано новий склад комісії з п'ятьох членів на чолі з новим віце-президентом О. Негрі³¹. Хоча А. Скальковського було введено і до нового складу комісії, проте він практично припинив свою діяльність в ній. В щоденнику за 23 січня 1845 р. є характерний запис: «Заходив до Негрі у справі щодо мого покійного архіву»³². Фактів про подальшу співпрацю Скальковського з новим складом комісії не знайдено.

Комісія працювала до 1850 р., розглянула 85 справ, зробила потрібні виписки, а оригінали відправила після цього до місць попереднього зберігання³³. Після завершення своєї діяльності члени комісії в «Записках» Одеського товариства історії та старожитностей надрукували «Записку о содержании старых письменных актов Новороссийского края», де зробили ретельний (хоча і не досить кваліфікований) їх огляд³⁴. Таким було завершення зусиль А. Скальковського, розпочатих у 1837 р.

Прагнення А. Скальковського створити архів несподівано знайшли відгук у 1851 р. Ще 1844 р. дослідник відновив взаємини зі своїм колишнім вчителем у Віленському університеті професором Іваном Лобойко³⁵. Після смерті у 1849 р. товариша Лобойки, колишнього професора Харківського та Петербурзького університетів А. Дегурова, який на початку XIX ст. був візитатором (інспектором) одеських навчальних закладів,

його дочка, К. Дегурова, передала історикові папери батька. У 1851 р. з дозволу Дегурової І. Лобойко вирішив передати ці матеріали - вісім стосів - через А. Скальковського у власність Головного статистичного комітету Новоросійського краю, бо він був «впевнений, що вони знайдуть там найнебезпечніший притулок»³⁶. Ці матеріали А. Скальковський зберігав, ймовірно, в себе. У нього вони залишились і після припинення існування на початку 60-х рр. очолюваної ним установи. Після його смерті вони потрапили у складі колекції до Петербурзької Академії наук і тепер зберігаються в архіві Санкт-Петербурзької філії інституту російської історії РАН³⁷. Вони містять цінні статистичні дані з історії Південної України.

Після смерті у 1854 р. самого І. Лобойки частина паперів покійного також перейшла до А. Скальковського³⁸.

Своя доля була і у запорозьких матеріалів. А. Скальковський дуже пишався своєю знахідкою. Після експедиції 1839 р. він спеціально відвідав Воронцова, щоб показати документи із січового архіву. З кінця грудня почалась пересилка з Катеринослава до Одеси нових запорозьких матеріалів, про які вже тоді дослідник висловлювався, як про «мій запорозький архів».

Як відомо із звіту А. Скальковського на засіданні Одеського товариства історії та старожитностей, перша партія запорозьких документів, що їх він відібрав під час експедиції, мала стати частиною майбутнього історичного архіву. Це торкалось і нових партій матеріалів січового архіву, що надійшли у грудні 1839 р. та у лютому 1840 р. Проте, як стало очевидним, відкриття історичного архіву почало затягуватись. Воронцов видав 8 квітня 1840 р. Скальковському (гадаємо, за проханням історика) спеціальний документ, в якому пропонував «прийняти у відання всі справи з архіву Коша, які надійшли на той час до Одеси, описати їх та зберігати до подальшого щодо них розпорядження». Вже наступного дня ці матеріали опинились вдома у Скальковського, і незабаром він розпочав їх упорядковувати. На початку червня дослідник зачитав Воронцову звіт про наслідки своєї роботи³⁹. На жаль, цей документ поки не вдалось віднайти. Гадаємо, що мова у ньому йшла про 40 справ, які було відібрано для архіву, адже частину з них - для демонстрації - він привіз із

собою, а решту було згодом надіслано.

У березні 1841 р., в самий розпал боротьби за створення архіву, до Скальковського надійшов лист від І. Гладкого, який допоміг дослідникові знайти січковий архів. Він повідомив історика, що на початку року в Катеринославі була пожежа, яка ледве не знищила всіх архівів державних установ. Далі він радив поквипитись з відбором необхідних запорозьких документів, якщо в цьому була потреба. А. Скальковський, не гаючи часу, зв'язався, як уже було зазначено, з канцеляристом катеринославського повітового суду К. Спичаком. З листа того зрозуміло, що він давно підготував для відправлення до Одеси чергову партію документів, але пожежа перешкодила цьому. Спичак висловив готовність надсилати нові справи, але не погодився їх відправляти до одеського відділення комерційної ради⁴⁰ (де Скальковський був секретарем). Історик явно не хотів, щоб справи надходили до канцелярії Воронцова, де начальником був А. Фабр, який не раз недоброчинно ставився до нього і міг стати на перешкоді.

Таким чином, з червня 1841 р. почали надходити нові справи з січкового архіву. Наступна порція їх була в Одесі наприкінці липня, і Фабр дійсно спочатку не хотів видавати її Скальковському. Розбір цих матеріалів дослідник закінчив у вересні того ж року.

1842 р., як відомо, пройшов під знаком боротьби за історичний архів і тому, певне, Скальковський не вимагав нових документів і займався упорядкуванням тих з них, що вже були в його розпорядженні.

Після остаточної поразки з архівом Скальковський у жовтні 1842 р. знову почав прискорювати транспортування запорозьких матеріалів з Катеринослава. Внаслідок цього у лютому 1843 р. він вже працював з новими справами. Напередодні експедиції 1843 р., у квітні, історик одержав чергову партію паперів з січкового архіву, а після повернення, на початку червня, ще одну. Розбором новопридбаного матеріалу А. Скальковський займався у вересні 1843 р. та на початку 1844 р.

Отже, протягом 1841-1843 рр. він упорядкував ще близько ста справ⁴¹. Робота з ними призвела до появи у 1843-1846 рр. нових праць з історії запорозького козацтва.

Коли на початку 1845 р. Скальковський припинив співпрацю

з комісією для упорядкування архівних документів, могло постати питання про долю запорозьких матеріалів. Адже всі інші документи, відібрані для архіву, згодом треба було повернути назад. Саме тому, на наш погляд, Скальковський підготував у лютому того ж року для Воронцова записку про запорозький архів. В ній він писав про 140 справ, що йому вдалося зібрати, «упорядкувати хронологічно в деякі відділи, зшити і зробити з цього ветхого зібрання досить значний архів, котрий сміливо названо: Архівом Січі Запорозької». Далі історик просив видати йому офіційного документа, який свідчив би, що архів цей зібрано із різних джерел за наказом Воронцова, а не лише знайдено в Катеринославській губернії. Він хотів, щоб ніхто (як, наприклад, у свій час Россет) не міг вилучати з цього архіву документів, а тим паче - відібрати його, як зазначив Скальковський, «у нас». Потім Скальковський повідомив свого патрона, що він займається другим виданням «Истории Новой Сечи» і після його завершення вважав за потрібне здати цей архів до канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, щоб зберігати його в особливому місці. Історик просив дозволити йому стежити за матеріалом, «щоб він залишився не тільки в цілості, але й приносив користь досвідченим відвідувачам»⁴².

На превеликий жаль, не відомо, якою була відповідь Воронцова і чи була вона взагалі. Після від'їзду його на Кавказ Скальковський більше не наважувався піднімати питання про передачу запорозьких документів до архіву канцелярії генерал-губернатора. У 1846 р. вийшло друге видання «Истории Новой Сечи», а історик продовжував тримати у себе січковий архів, покладаючись, певне, на відоме розпорядження Воронцова від 8 квітня 1840 р. Більше того, він робив спробу збільшити своє зібрання.

А. Скальковський у 1846 р. почав листуватися з архіваріусом катеринославського повітового суду Г. Родинським, який на той час відповідав і за рештки січового архіву, що все ще залишались у Катеринославі. Перший з відомих листів цього архіваріуса до історика про відправку нових запорозьких справ датовано 2 грудня 1846 р. Протягом грудня 1846 - березня 1847 рр. Родинський переправив до Одеси, за нашими підрахунками, 14 пакунків документів. Зазначимо, що цього разу справи надходили не до

канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, а до Головного статистичного комітету Новоросійського краю⁴³. За ці придбання А. Скальковський дякував катеринославському віце-губернаторові Д. Сафонову і повідомив громадськості, що «зібрав знову тисячі цілих документів і цілі книги напівзотлілих документів...»⁴⁴. Проте і тоді з Катеринослава було транспортовано не всі справи. Родинський, якого внаслідок службової інтриги було знято з посади, у грудні 1847 р. повідомив Скальковського, що у повітовому суді залишилось принаймні два пакунки справ⁴⁵. Але даних про збільшення запорозького архіву, що по суті на той час став приватною колекцією історика, ми не маємо.

З цього часу матеріали січового архіву, що їх зібрав А. Скальковський, залишились у його розпорядженні. І хоча він припинив активну публікацію цих важливих документів, головне те, що він зберігав їх досить тривалий час в умовах відсутності на Півдні України спеціалізованих установ, співробітники яких кваліфіковано займались би збереженням історичних джерел.

Завершити все вище наведене про спробу А. Скальковського створити в Одесі історичний архів хотілося би словами самого історика, взятими із згадуваного вже його листа до М. Лекса від 3 грудня 1845 р. : «... Я прагнув влаштувати в Одесі історичний архів для врятування від остаточної загибелі папери та документи, що їх я відшукав в старих архівах новоросійських та бессарабських державних установ. Якою була доля цього задуму мого - і нема що й казати»⁴⁶.

Отже, спроба А. Скальковського утворити в Одесі історичний архів завершилась невдало. Проте, це був не лише негативний досвід. Адже сам дослідник, а також ціла низка інших осіб на Півдні України набули цінного досвіду роботи у збереженні історичних джерел. Можна сказати, що з цього часу створення архіву стало одним із завдань одеських науковців.

§ 2. Діяльність А. Скальковського щодо збереження джерел у другій половині 70 - 80-х рр.

Наприкінці 60-х - на початку 70-х рр. XIX ст. наукова громадськість в Російській імперії активізувала зусилля, спрямовані на збереження історичних джерел. Зокрема це чітко проявилось під час проведення другого археологічного з'їзду у Петербурзі (1872 р.) Відомий російський історик, археограф і архівіст М. Калачов висловився там за створення тимчасових комісій для влаштування архівів і збереження в них документів. У 1873 р. ця пропозиція здобула державну підтримку. Отже, намагання А. Скальковського заснувати такий архів в Одесі ще у 30-40-ві рр. певною мірою випередили час.

В Одесі активізації архівної справи сприяла та обставина, що у 1874 р. було скасовано управління новоросійського і бессарабського генерал-губернатора. Тоді керуючий міністерством внутрішніх справ О. Лобанов-Ростовский, з ініціативи члена ради цього міністерства Ф. Гірса, звернувся до градоначальника Одеси М. Бухаріна з листом (від 21 червня 1874 р.), в якому зазначив, що в архіві скасованого генерал-губернаторства «зберігається багато важливих історичних документів, і тому його необхідно зберігати для державної та наукової користі»⁴⁷. Внаслідок цього, а також наступного його розпорядження від 30 липня 1874 р., було утворено комісію для упорядкування справ згаданого архіву⁴⁸. Очолив комісію М. Бухарін, а відповідальним за її діяльність було призначено архіваріуса згаданої відомчої установи К. Єльського. Комісія розпочинала роботу досить повільно. Склад її не був чітко визначеним, але в числі перших співробітників до її роботи було запрошено А. Скальковського⁴⁹.

В історичній літературі є твердження, що А. Скальковський підняв питання про створення історичного архіву в Одесі уже в 1874 р.⁵⁰ На жаль, ми не маємо джерел (а, отже, підстав) підтвердити цю думку. Вважаємо, що дослідник досить обережно ставився до того, щоб знову висунути таку пропозицію.

Вперше, на нашу думку, Скальковський вирішив підняти це

питання у червні 1876 р. під час перебування в Одесі міністра внутрішніх справ О. Тимашова, до якого історик звернувся з доповідною запискою. В ній він писав про найзручніший час для заснування історичного архіву в Одесі. На його думку, треба було взяти всі необхідні справи з архіву скасованої установи стосовно історії краю, а потім вилучити і додати до них документи з губернських та повітових архівів. Для цього потрібні були б незначні кошти. Але і тоді пропозиція Скальковського не знайшла підтримки⁵¹.

Ситуація у Петербурзі змінилась на краще лише через два роки (тоді міністром внутрішніх справ був уже Л. Маков). Градоначальник Одеси В. Левашов схилився до підтримки появи у місті архіву і навіть відрядив А. Скальковського у 1878 р. до Москви та Петербурга для огляду державних архівів і здобуття досвіду щодо функціонування подібних установ⁵². На жаль, сьогодні дуже мало відомо про здійснення цієї подорожі. Але зауважимо, що голова комісії саме йому надав це доручення. Це свідчить про те, що дослідник (у сімдесятилітньому віці) найактивніше працював серед інших співробітників.

Слід зазначити, що діяльність комісії у перші чотири роки була досить млявою через важку хворобу К. Єльського. Після його смерті у 1879 р. залишилось дуже багато справ архіву у нерозібраному вигляді і без будь-яких описів. На його місце було призначено молодого чиновника О. Міллера, а до комісії введено ще С. Топольницького. Згодом А. Скальковський особливо відзначив першого з них, який зробив дуже багато, «незважаючи на молодість та ще малий досвід в археографічній справі»⁵³. Тут принагідно зауважити, що вживані А. Скальковським терміни «археографічна подорож», «археографічна справа» не співпадають з їх теперішнім розумінням. Скальковський розумів археографію як архівоописання (згодом в одному з листів він просив називати його «археографом одеського архіву»)⁵⁴.

Склад комісії постійно змінювався. В різний час в ній працювали такі чиновники, як Дабіжа, Радзевський та деякі інші⁵⁵. Лише Скальковський, а згодом і Міллер працювали постійно і виконували основну роботу в комісії.

5 квітня 1879 р. було створено управління тимчасового одеського генерал-губернатора. Ймовірно, А. Скальковський

вважав, що не все втрачено у справі заснування архіву і вирішив діяти, як і колись, через найвищого представника адміністрації в краї. Того ж року він подав доповідну записку до Е. Тотлебена. В ній історик висловився вперше про намір створити не лише історичний, а й адміністративно-історичний архів, що міг би прислужитися не лише науковцям, але й адміністрації краю⁵⁶.

В липні наступного року, коли Е. Тотлебена замінив О. Дрентельн, А. Скальковський написав і йому доповідну записку, в якій зазначив, що список справ, відібраних для «історико-адміністративного відділу» архіву, вже готовий⁵⁷.

Цього ж року А. Скальковський написав рапорта одеському градоначальникові (невідомо, кому саме, оскільки у 1880 р. на цій посаді побували аж три особи), де розповів про хід упорядкування фондів колишнього управління новоросійського та бессарабського генерал-губернатора та про утворення майбутнього архіву. Згадуючи свою подорож 1878 р. до столиць та огляд Головного архіву міністерства іноземних справ й архіву міністерства юстиції, перший він визнав за найкращий, але другий - більш придатним для провінціальних архівів, тобто і для одеського.

Отже, упорядкування фондів наближалось до завершення. Всі переглянуті матеріали А. Скальковський поділив на три категорії. До першої мали увійти найважливіші, з точки зору комісії, документи - для історичного відділу (на той час вже були відібрані); до другої - матеріали, що могли бути важливими для місцевої адміністрації і їх реєстрацію майже було закінчено (протягом свого існування комісія видала кілька тисяч довідок як урядовцям, так і приватним особам); до третьої - непотрібні справи, наприклад, карні, що їх можна було б і знищити. Для закінчення роботи комісії архівіст просив два роки, починаючи з 1 січня 1880 р.⁵⁸

А. Скальковський був задоволений роботою комісії і продовженням справи з історичним архівом. Саме тому, на нашу думку, він висловив бажання передати всі свої власні документи (в тому числі і запорозькі) з вказанням джерела їх придбання до адміністративного архіву з історичним відділом у разі його утворення⁵⁹.

Проте, як уже було не раз, на шляху до створення архіву

виникли перешкоди. Несподівано у 1882 р. одеський градоначальник (тоді ним був П. Косаговський) поставив питання про доцільність приєднання архіву колишнього управління новоросійського і бессарабського генерал-губернатора до градоначальницького архіву. Але тимчасовий одеський генерал-губернатор І. Гурко не підтримав цю ідею і став на захист попередніх пропозицій Скальковського⁶⁰.

Тим часом, наприкінці 1882 р., комісія закінчила свою роботу. І. Гурко продовжував «пробивати» проект Скальковського про історико-адміністративний архів на рівні міністерства внутрішніх справ та Державної Ради. Проте у відповідь остання висловила сумнів щодо перебування архіву в найманому будинку в Одесі і поцікавилась можливістю перевезення найцінніших матеріалів до центральних архівів, а решти - до градоначальницького архіву⁶¹. Справа знову почала затягуватись.

У 1884 р. черговий тимчасовий одеський генерал-губернатор Х. Рооп продовжив боротись за архів. Він висловився проти вказаної вище думки Державної Ради і виступив за створення історичного архіву на зразок Київського та Віленського⁶². Гадаємо, що обґрунтуванням всіх цих пропозицій займався А. Скальковський.

Побоюючись, що справа з архівом знову опиниться у безвиході, А. Скальковський активізував свої дії. Саме у 1884 р. почали організовуватись губернські вчені архівні комісії для збирання і упорядкування документальних матеріалів. Дослідник вирішив звернутись до міністерства внутрішніх справ за дозволом на відкриття такої комісії в Одесі. З міністерства йому відповіли, що це питання слід попередньо узгодити з М. Калачовим, який очолював створений у 1877 р. Археологічний інститут, що спеціально займався вивченням архівної справи.

У листі до М. Калачова Скальковський просив підтримати його ідею і повідомляв про наявність в Одесі необхідної кількості співробітників, які увійшли б до складу архівної комісії. Причому він пов'язував питання функціонування комісії з утворенням історичного архіву в Одесі, який мав би стати у центрі її діяльності⁶³. На час написання цього листа в імперії уже діяли чотири такі комісії, а в Україні - не було жодної. Проте існування в Одесі такої установи, як Одеське товариство історії та

старожитностей, що могло виконувати функції архівної комісії, стало причиною невдачі проекту Скальковського.

Ситуація ще більше ускладнилась, коли виявилось, що у Скальковського з'явилися конкуренти у справі заснування архіву. За деякими даними, науковці Новоросійського університету ще у 1874 р. порушили питання про потребу заснувати в Одесі Центральний історичний архів. В середині 80-х рр. кілька професорів рішуче виступили за пріоритет університету у створенні архіву. Внаслідок цього, коли у 1885 р. у Петербурзі попросили представити проект статуту майбутнього архіву, було представлено два проекти положень про історичний архів. Один з них належав А. Скальковському, а другий - комісії, складеній з професорів університету.

У проекті А. Скальковського (відомий у чернетці) йшлося про необхідність створення історичного архіву в Одесі «для зібрання, розгляду та зберігання історичних документів стосовно Новоросії та Бессарабської губернії». Належати йому мають всі «справи, відомості, документи, плани, креслення та книги» стосовно матеріального або духовного розвитку краю. Залишалась у силі і думка дослідника, що архів має існувати і «для службової користі», забезпечуючи необхідними довідками адміністративні установи. Університетський проект не дуже відрізнявся від запропонованого Скальковським, але у ньому детальніше було розроблено питання про поповнення архіву матеріалами існуючих урядових установ. Саме цей проект більше сподобався Х. Роопові, та до Петербурга він надіслав обидва документи⁶⁴.

Лише у лютому 1886 р. з міністерства внутрішніх справ надійшла відповідь. Х. Рооп повідомив А. Скальковського про те, що за основу було прийнято проект комісії професорів. У той же час до цього проекту було багато зауважень. Головне, що вимагали у столиці - вказати докладніше на каталоги та описи, які було зроблено під час упорядкування архіву управління новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, також просили з'ясувати питання з приміщенням для архіву та деякі інші деталі⁶⁵. Отже, теоретичне обґрунтування було ліпшим у проекті професорів. Проте їм бракувало практичного знання діла, яким у значній мірі володів Скальковський.

Це чергове протиріччя одеських науковців не сприяло

просуванню справи, і вона набула ще більш зтяжнього характеру. Відомо, що лише 1888 р. Х. Рооп відправив перероблений проект положення про архів до міністерства внутрішніх справ. Це була єдина особа, яка могла об'єднати і зробити зусилля одеських архівістів спільними. Проте і він був змушений припинити боротьбу, коли у 1889 р. Тимчасове одеське генерал-губернаторство було скасоване. Скальковському ж було доручено зайнятись упорядкуванням поточного архіву цієї інституції⁶⁶.

Отже, і друга спроба А. Скальковського заснувати історичний архів в Одесі зазнала невдачі. До революції 1917 р. архіви управлінь новоросійського і бессарабського генерал-губернатора та тимчасового одеського генерал-губернатора зберігались в канцелярії одеського градоначальника (хоча і були спроби передати його до Новоросійського університету)⁶⁷. На їх утримання виділялось навіть 2340 крб.⁶⁸ Державний архів в Одесі було створено лише за радянських часів, коли питання створення архівів стало питанням державної політики. В ньому матеріали, з якими працював А. Скальковський, нині складають фонд № 1 «Управління новоросійського та бессарабського генерал-губернатора» та фонд № 5 «Управління тимчасового одеського генерал-губернатора».

Боротьба за створення архіву не могла не торкнутись зібрання запорозьких джерел у А. Скальковського. Ще 1882 р. П. Єфименко писав в «Киевской старине» про бажання бачити їх «загальним надбанням». Віддаючи належне Скальковському у збереженні цих матеріалів, він відзначив, що вони були на той час неприступними для дослідників і корисніше було б передати їх до якогось ученого товариства⁶⁹.

Як зазначалось, ще раніше А. Скальковський і сам висловлював думку про передачу своїх матеріалів до архіву у разі його створення.

Питання, підняте громадськістю, не могло пройти повз місцевої влади. На початку 1884 р. управляючий канцелярією тимчасового одеського генерал-губернатора звернувся до президента Одеського товариства історії та старожитностей В. Юргевича з проханням ознайомитися з запорозьким архівом А. Скальковського. Через два місяці після виконання доручення Юргевич дав високу оцінку цьому зібранню, але ніяких рішень не

було прийнято⁷⁰.

У серпні 1884 р. до А. Скальковського завітав тоді ще молодий дослідник запорозького козацтва Д. Яворницький. За його словами, Скальковський запропонував йому купити запорозькі матеріали за значну суму (10 тисяч карбованців). Яворницький не мав такої можливості і дуже образився на Скальковського, що позначилось пізніше і на його оцінках поглядів Скальковського щодо історії запорозького козацтва⁷¹.

Наступного року А. Скальковський у зверненні до Х. Роопа запропонував придбати для архіву його колекцію⁷². Тоді, у лютому 1886 р., Рооп доручив попечителю одеського учбового округу зібрати комісію професорів з метою вирішення питання щодо цінності колекції та права власності Скальковського на неї. Через три місяці Роопові було повідомлено, що А. Скальковський не мав права власності на запорозькі документи, і що ці цінності мають скласти частину архіву колишнього Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства. Проте справу, що могла перерости в скандал, тимчасовий одеський генерал-губернатор припинив, залишивши запорозькі матеріали у Скальковського⁷³.

За два місяці до смерті (тобто у жовтні 1898 р.) А. Скальковський передав-таки запорозький архів до архіву управління новоросійського та бессарабського генерал-губернатора, зокрема його архіваріусу О. Міллеру.

В історичній літературі існує думка, що над запорозькими матеріалами А. Скальковський встановив «цілковиту монополію»⁷⁴. Проте ще В. Біднов зазначив, що Аполлон Олександрович все ж таки давав свій матеріал для використання⁷⁵. Збереглося листування А. Скальковського з Я. Новицьким, українським фольклористом, етнографом, істориком, за 1880-1881 рр., яке свідчить про надіслання йому запорозьких документів⁷⁶. На їх основі Новицький згодом написав дві праці - «История города Александровска (Екатеринославской губернии) в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770-1806» (Екатеринослав, 1905.-176 с.) та «Материалы для истории Запорожских казаков (Из запорожского сечевого архива)»⁷⁷. Якщо у першій з них було надруковано більше десяти документів та витягів, надісланих Скальковським, то друга була суто археографічною публікацією, де упорядник навів десятки

неопублікованих раніше запорозьких документів.

Отже, як писав С. Боровой, хоча архівні плани А. Скальковського не були здійснені в повному обсязі, та наука йому зобов'язана не лише відкриттям, а і врятуванням від загибелі цінних документальних фондів⁷⁸.

§ 3. Заняття камеральною археографією

Заняття А. Скальковського камеральною археографією було тісно пов'язане як з розшуком історичних джерел, так і з їх збереженням.

Перші спроби А. Скальковського скласти описи джерел зустрічаємо у 1839 р. До цього дослідник займався збиранням матеріалів для написання історичних праць і ставився до документів, за влучним висловленням С. Борового, як «споживач»⁷⁹. Експедиція 1839 р. була спрямована, як відомо, на збирання матеріалів для майбутнього історичного архіву. Тому відбір джерел проводився досить цілеспрямовано. Відібрані документи не вивозились, а залишалися на місцях до подальшого розпорядження. Це передбачало складання певних реєстрів обраних документів. Після повернення Скальковський звітував про свої знахідки Одеському товариству історії та старожитностей. Саме в цьому звіті (від 24 жовтня 1839 р.) і зафіксовано перший опис історичних джерел.

Опис цей має оглядовий характер. Всі документи А. Скальковський поділив на дев'ять частин: дванадцять стовпців царських грамот XVII-початку XVIII ст. (вони не торкалися історії Новоросії); оригінали указів та рескриптів російських імператорів другої половини XVIII- початку XIX ст. ; дванадцять томів оригінальних документів з історії Новоросійського краю, пов'язані з Г. Потьомкіним; шість таких же томів, пов'язаних з П. Зубовим; листування Фалєєва з Потьомкіним з приводу будівництва міст, верфей, кораблів; справа щодо надання віце-адміралові Дерібасу опіки над містом та гаванню Хаджибей; сорок запорозьких справ (серед яких були оригінальні грамоти кримських ханів, ордерів Мініха, Паніна, Суворова та ін.);

оригінальні матеріали про утворення Вознесенського намісництва, заселення Очаківської області тощо; оригінальні донесення генерала Інгельстрома про стан, населення та управління Кримським ханством тощо⁸⁰.

Опис не може претендувати на вичерпність. Хоча майже всі документи були оригіналами, зазначено це лише у п'ятих випадках. Кількість документів у кожній частині не вказано жодного разу. Там, де йдеться про томи, вказано їх формат. У переважній більшості джерела пов'язані з діяльністю певних історичних осіб (винятком є запорозькі справи). Отже, цей опис цікавий як перша спроба історика не терені камеральної археографії.

У подальшому А. Скальковський склав більш ретельний опис матеріалів, які необхідно було переправити до Одеси. В оригіналі він до нас не дійшов. Залишилась неповна чернетка, а також листи (серпень 1841 р.) міністра внутрішніх справ до новоросійських губернаторів з переліками документів, що треба було відправити в Одесу для зазначеного архіву. Ці переліки частково співпадають з чернеткою опису, що дає підставу вважати їх автором Скальковського.

На чернетці опис розділено за архівами, де було відібрано матеріали. Проте перша його частина має назву «Справи запорозькі» без зазначення місця їх знаходження. Ця частина виділяється неупорядкованістю у нумерації та безладністю розміщення документів. Упереміш подається нумерація: то арабська, то римська, а то й латинська, а найбільше зустрічається документів без будь-яких позначень. Всього там налічується 60 справ. Скальковський сам давав назву справі і вказував рік (або роки). Наприклад: «Дело об отправлении в Санкт-Петербург кошевого атамана Калнишевского. 1765». Кількість аркушів ніде не вказано. На полях двічі є позначки «в. 4» та «в. 5», що, напевне, означає пакунок («в'язка» - російською). Напроти десяти судових справ поставлено літеру «У» та цифру, що вказувала на карну («уголовную») справу та її порядковий номер⁸¹.

Друга частина - справи, знайдені в Херсоні. В листі міністра внутрішніх справ до херсонських військового та цивільного губернаторів мова йшла про 22 справи з архівів херсонського губернського правління та канцелярії херсонського губернатора⁸².

В чернетці описано двадцять сім справ (з арабською нумерацією). Причому, щоразу позначено діловодний номер кожного з них. В обох випадках наведено назву та рік (роки) справи (без самого слова «справа»). Наприклад: «Об учреждении Вознесенского наместничества. 1795». В одному випадку є подвійний виняток - « 2) Дела с планами городов Григориополя и Гаджибея. 1796». Наступна справа, також виняток, - « 3) С копиею герба, пожалованного городу Одессе. 1798». Це єдиний випадок, коли вказано на оригінальність документа. Останній виняток - двадцять сьомий номер в чернетці - «Несколько отдельных документов о состоянии Очаковской области. 1792». Кількість аркушів жодного разу не зазначено⁸³.

Наступну частину - опис катеринославських архівів - поділено на чотири окремі списки відповідно до кількості обстежених архівів. В зазначеному листі міністра внутрішніх справ мова йде лише про архів губернського правління⁸⁴ (в чернетці опису - 14 справ). Діловодних номерів немає в обох документах. В катеринославській казенній палаті, згідно з чернеткою, відібрано 24 справи. Напроти трьох зазначено, що після обробки їх треба відправити назад. Ніякої закономірності у розташуванні справ немає. Третій список має назву «3 архіву запорозького, що зберігається в Катеринославському суді». Там налічується 38 справ. Як зрозуміло, це справи, перегруповані з першої частини і з доповненням (певно, це ті 40, про які Скальковський звітував у жовтні 1839 р.). Поряд з деякими є записи про важливість їх для запорозької історії. Останній список - з п'ятих пунктів - з катеринославської губернської креслярні. Це два описи міст Азовської (80-ті рр. XVIII ст.) та Катеринославської (перша половина XIX ст.) губерній, дві карти та план фортець.

Третя частина - опис 22 справ, відібраних в архіві таврійського губернського правління в Сімферополі, що майже співпадає в обох зазначених документах.

Крім цього, в чернетці опису А. Скальковський вказав на два документи та карту, які він додатково вилучив ще з двох справ у Херсоні⁸⁵.

Таким чином, опис - в чернетці - містить (без першої частини) 130 справ та три окремі документи. В листах міністра внутрішніх справ нараховано 55 справ.

Відомо, що існувала відомість, складена Скальковським у грудні 1839 р., на справи, які було відібрано в архіві канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора⁸⁶. Але її поки що не знайдено.

Отже, і більш детальні описання джерел не є зовсім досконалыми, але вони яскраво свідчать про характер відбору матеріалів для історичного архіву.

А. Скальковський займався описом джерел також і під час експедиції 1843 р. Інструкціями було передбачено, щоб знайдені документи він не вивозив і залишав їх на місцях знаходження до подальшого розпорядження. А розпорядження мали бути зроблені лише після подання Скальковським рапортів про знахідки.

Дійсно, Скальковський одразу ж після закінчення розгляду архівів складав відомості на відібрані справи та документи. До нас дійшли описи як з уманського, так і з меджибозького архівів та чернетки рапортів до начальника військових поселень в Київській та Подільській губерніях генерала Брадке⁸⁷.

Підсумок своїм розшукам у 1843 р. А. Скальковський зробив в рапорті до П. Федорова, більшу частину якого присвятив аналізу оглянутих матеріалів. Їх він поділив на три частини. Перша - книги та рахунки; друга - плани та межові карти; третя - родинні документи на право володіння маєтками, позовні та інші юридичні документи магнатів Сенявських, Калиновських, Чорторійських. Потоцьких, Сабанських, Ржевуських тощо. Прикро, що історик визнав дві перші частини цілком некорисними (щоправда, зазначивши, що другу можна ще було б застосувати при межуванні) і описав лише третю, що, з його точки зору, мала історичну вагу.

«Корисні» документи він поділив на чотири частини: акти руські, польські, латинські та плани і карти. У середині кожної з частин (крім латинських актів) по пунктах було подано групи однотипних документів.

Серед «русских», як їх називав А. Скальковський, актів (тобто написаних староукраїнською мовою) в кожній з дев'яток груп вказано на кількість документів та роки їх написання. Наприклад: «Два автографа короля Сигизмунда Августа 1563-го и 1564 годов». В деяких випадках розкрито їх назву та зазначено оригінальність: «Копия обвода, то есть утверждения границ Литвы

от Польши в 1546 году». Переважна більшість груп «польських» актів (написаних польською мовою) складена з одного документа. У той же час він не зазначив кількості актів латинською мовою, а лише дав їх загальну характеристику. Четверта частина - це невідома оригінальна карта та копія частини відомої карти Правобережної України Г. -Л. де Боплана. Наприкінці Скальковський зазначив, що відібрав 138 документів та карт⁸⁸.

Більш ретельний опис міститься в спеціальному «Описі документів, відібраних у фамільних архівах, що зберігаються в округах військових поселень Київської та Подільської губерній». Проте зареєстровані документи Скальковський згрупував досить специфічно. Перші чотири групи, позначені римськими цифрами, з внутрішньою нумерацією арабськими, можна сприйняти як найважливіші для нього: королівські, литовсько-руські грамоти або листи XVI ст. (9); королівські грамоти з підписами великих канцлерів або віце-канцлерів XV-XVI ст. (30); приватні та судові документи XVI-XVIII ст. (43); документи, гідні цікавості (XVI-XVIII ст.) (6). П'яту та шосту групи позначено літерами латинської абетки. До п'ятої було занесено «інші документи» (20) XV-XVIII ст. з уманського архіву за ранжиrom їхньої історичної ваги, а в шостій - 30 грамот королів Речі Посполитої XVI-XVIII ст., розташовані хронологічно. Виділення окремо шостої групи пояснює згаданий вище рапорт, де Скальковський писав, що королівські автографи та канцелярські грамоти відібрані всі, хоча деякі з них, на його думку, не мали історичної цінності.

В цілому опис досить грамотний: вказано вид документа, адресата, дату, мову, матеріал, на якому написано документ, та різноманітні примітки. Наприклад: «№ 1. Напоминальный лист короля Сигизмунда и об учреждении комиссии из князей Юрия Ивановича Дубровницкого, Василия Федоровича Четвертинского и Ивана Андреевича Погувинского и др. для окончания споров между луцким старостою Чарторийским и паном Боговитыновичем, по случаю постройки замка на урочище Белева 1528г., 4-го марта. На бумаге, по-русски, с литовской печатью».

Серед приміток можна зустріти зауваження щодо важливості давньої назви документа (наприклад, «*laudum*», т.е. універсал или приговор»), про написання тексту готичними літерами тощо⁸⁹.

Отже, опис цей може і сам бути важливим історичним

джерелом з історії України XVI-XVIII ст.

Заняття А. Скальковського камеральною археографією торкнулись і архіву Коша Нової Січі. На існування його описів вказали ще у 1931 р. упорядники «Архіву Запорозької Січі». Їм були відомі принаймні два таких описи: перший, 1841 р., на 36 справ, а другий, близько 1845 р., на 135 справ. Вони пов'язували їх з часом виходу першого та другого видань «Истории Новой Сечи».

До нас дійшов єдиний опис (чернетка) частини січового архіву, про який вже згадувалось. Він налічує, як відомо, 38 справ.

Аналізуючи щоденникові записи дослідника, а також листування міністерства, внутрішніх справ з керівництвом Новоросії з приводу заснування історичного архіву, можна дійти висновку, що опис було складено між травнем 1840 р. та березнем 1841 р. Це був дійсно перший опис запорозьких справ. Він охоплював справи, відібрані для історичного архіву під час експедиції 1839 р. самим А. Скальковським. Їх упорядкування він завершив наприкінці травня 1840 р.

Як відомо, матеріали січового архіву, відібрані уже К. Спичаком, продовжували надходити і пізніше цього часу. Коли їх накопичилось досить багато, А. Скальковський здійснив у вересні 1841 р. друге упорядкування запорозьких документів. Коли у 1843 р. він почав одержувати з Катеринослава нові партії запорозьких джерел, то Скальковський втретє зайнявся упорядкуванням справ. Після закінчення цієї роботи у жовтні 1843 р. дослідник склав невідомий каталог⁹⁰. Ймовірно, саме про нього йшла мова через півтора року, у лютому 1845 р., у записці Скальковського до Воронцова стосовно долі запорозьких матеріалів. В ній дослідник повідомляв про складення стислого опису, побудованого хронологічно (як було зазначено - «до складання більш докладного та математичного») на всі справи, зібрані з 1839 р.⁹¹ На жаль, сьогодні ми не маємо у своєму розпорядженні жодного із зазначених описів.

На справи січового архіву, що надійшли у 1846-1847 рр., опису складено, певне, не було. 1898 р. архіваріус Міллер отримав від Скальковського запорозький архів в двох шафах: в одній справі були упорядковані, а в другій - у безладному стані і без опису.

Описи, що не дійшли до нас, бачили і охарактеризували

упорядники «Архіву Запорозької Січі». Вони були звичайного інвентарного типу: порядкові номери, назви справ, хронологічні межі справ. Відзначено у той же час, що назви Скальковського часто не відповідали змісту⁹². Отже, камеральна обробка справ січового архіву сприяла упорядкуванню цього корпусу важливих історичних джерел.

Заняття камеральною археографією Скальковський відновив під час праці в комісії для упорядкування фондів скасованого у 1874 р. управління новоросійського і бессарабського генерал-губернатора.

Знову піднявши питання про заснування в Одесі історичного архіву, А. Скальковський у липні 1880 р. доповідав О. Дрентельнові, що для його адміністративно-історичного відділу вже складено список, який може бути поданий для розгляду.

В цій доповідній записці Скальковський дав стислий огляд цих (на його погляд, найважливіших) документів. Він їх розділив на п'ятнадцять частин і подав по пунктах. На перші два місця Скальковський поставив, як завжди, автографи імператорів до новоросійського начальства та звіти новоросійських губернаторів. Двома пунктами було виділено історико-етнографічний матеріал - про ногайські, болгарські, німецькі, шведські, швейцарські та єврейські колонії. Шість пунктів присвячено соціально-економічному розвитку: про риби, соляні, кам'яновугільні промисли; виноробство, лісоводство, садівництво, шовківництво; про одеське порто-франко; про торгівлю, пароплавство, залізницю тощо. Безперечно, що саме статистичні заняття сприяли зростанню уваги історика до соціально-економічних матеріалів. Решта пунктів тематично різноспрямована: про заснування вищих навчальних закладів; про чуму в Одесі і краї у першій половині XIX ст; про зв'язки Новоросії з південними слов'янами тощо⁹³.

Подальша плідна робота над архівом тривала до 1883 р. Наприкінці 1882 р. було подано звіт про діяльність комісії та опис справ, що мали скласти історичний відділ передбаченого «історико-адміністративного архіву Новоросійського краю». Опис цей під назвою «Список справ, відібраних з архіву Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства для історичного відділення» було навіть надруковано⁹⁴. На жаль, можливо внаслідок мізерного тиражу, поки що не знайдено

жодного з його примірників. Рукопис цього «Списку» зберігається досі в Державному архіві Одеської області⁹⁵.

Опис складено таким чином: аркуші, на яких він міститься, поділено на п'ять колонок: номер по порядку, номер справи в генерал-губернаторському архіві, рік, найменування справи, примітки. Сам список справ розділено на дві нерівноцінні частини. Перша з них обіймає лише п'ять справ під загальною назвою - «З особливої канцелярії» (1805-1837), з окремою нумерацією. Друга (2051 номер) - справи за 1799-1874 рр. Поділено її на одинадцять підназв з єдиною нумерацією («З військового відділення», «З архіву справ Таврійської губернії», «З архіву справ Херсонської губернії», «З архіву справ Бессарабської області», «З архіву справ Новоросійських губерній», «По першому столу Першого відділення», «По другому столу Першого відділення», «По першому столу Другого відділення», «По другому столу Другого відділення», «По другому столу Третього відділення» та «По особливій канцелярії генерал-губернатора»). Колонка «Примітки» залишилась незаповненою. Опис цей має певні недоліки та помилки. Проте він, як і решта невеликого доробку Скальковського в царині камеральної археографії, зберігає певну вагомість і до сьогодні, оскільки цей матеріал часто є єдиною вказівкою на існування вже втрачених документів.

Отже, зусилля А. Скальковського щодо збереження історичних джерел та їх опису були також проявом його археографічної діяльності. Спочатку, наприкінці 30-х - у першій половині 40-х рр. XIX ст., це виявилось в його намаганні утворити в Одесі історичний архів. Спроба ця була невдалою, але привернула увагу громадськості до писемних скарбів Південної України. Друга спроба Скальковського створити історичний архів відбулась у другій половині 70-х - 80-х рр. і її спіткала аналогічна доля. Все ж зусилля А. Скальковського не були марними - вони закладали підвалини архівної справи в Одесі. Заняття камеральною археографією не посіли значного місця в археографічній діяльності Скальковського, проте доробок в цій галузі археографії також має певний інтерес для науковців.

Примітки

1. Романовський В. Нариси з архівознавства. Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах.- Харків, 1927.-С.98-109.
2. Скальковський А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.І.-С.ІІІ.
3. Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів // Архівна справа.-1925. № 5-6.-С.73; Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины.- С.178. В історичній літературі є твердження про те, що першість у висуненні ідеї належить відомому російському громадському діячеві і науковцю Миколі Надеждіну (див. Григорьева Т.Ф. Становление и развитие краеведения в Южной Украине в конце XVIII - первой половине XIX в./ Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. Сборник научных статей.-К., 1991.-С.90). Проте немає джерел, щоб це підтвердити, а головне - засвідчити зусилля щодо втілення цієї ідеї у життя.
4. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.І, спр.29, т.ІХ, арк.130, 179.
5. Там само, т.VІІІ, арк. 4зв., 5, 16-17, 101.
6. ІР НБУ, ф.V., спр.614, арк.14-15.
7. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.І, спр.29, т.ІХ, арк.7.
8. ДАОО, ф.93, оп.1, спр.55, арк.10;РДІА, ф.1290, оп.спр.129, арк.1.
9. ЗООИД.-184.-Т.І.-С.591;ІР НБУ, ф.V. спр.1526, арк.38.
10. ІР НБУ, ф.V, спр.1526, арк.39 зв.
11. ДАОО, ф.93, оп.І, спр.55, арк.12; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.І, спр.29, т.ІХ, арк.93 зв.
12. ІР НБУ, ф.V, спр.614, арк.17 зв.
13. ДАОО, ф.93, оп.1, спр.1, арк.9 зв.
14. Архів СПб ФІРІ РАН, ф 200, оп.2, спр.123, арк.І-І зв.
15. Там само, оп.1, спр.29, т.ІХ, арк.165, 168-168 зв.
16. Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів.- С.73.
17. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.2, спр.200, арк.1-2.
18. Там само, спр.209, арк.2-2 зв.

19. Там само, оп.1, спр.29, т.VIII, арк.58 зв., 61 зв., 87-87 зв.; т.IX, арк.25зв., 43зв.
20. РДІА, ф.1290, оп.1, спр.129, арк.11.
21. ВР ІРЛІ(ПД)РАН, ф.281, спр.7836, арк.1-2.
22. Там само, спр.7743, арк.1-1зв.;Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.I, спр.29, т.IX, арк.47зв, 63зв., 70, 115зв., 118, 122;Т.XII, арк.20, 23, 24, 36зв.:РДІА, ф.1290, оп.1, спр.129, арк.12.
23. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.210, оп.I, спр.29, т.XII, арк.42зв., 46зв., 58зв., 85зв., 98зв., 119зв;Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів.-С.73.
24. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.32.
25. Отчет Одесского общества истории и древностей с 14 ноября 1842 по 14 ноября 1843 года.-С.11-12;Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.I, спр.29, т.XIII, арк.82зв.; Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів.-С.73.
26. Занятия общества по поручению правительства // ЗООИД.-1850.-Т.II.-С.739.
27. Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів.-С.73.
28. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.I, спр.29, т.XIII, ч.I, арк.90 зв.;115зв.
29. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины.-С.178; Маркевич А. К биографии А.А. Скальковского.-С.31-32.
30. Занятия общества по поручению правительства.-С.739. Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза и И.А.Ефрона.-Т.IX.-С.723-724;т.XXVIII.-С.477; Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.36.
31. Занятия общества по поручению правительства.-С.739.
32. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп. I, спр.29, т. XIV, арк.9 зв.
33. Обзор действий общества с 14 ноября 1843 по 14 ноября 1849гг. // ЗООИД.-1850.-ТII.-С.794.
34. Див.: ЗООИД.-1850.-Т.II.-С.740-787.
35. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.I, спр.29, т.XIII, ч.2, арк.31зв.; ВР ІРЛІ (ПД)РАН, ф.281, спр.7511, арк.1-2. Про М. Лобойку див. Боровой С.Я. Мицкевич накануне восстания декабристов. Мицкевич в Одессе. // Литературное наследие.-Т.60.-С.411-474.
36. ВР ІРЛІ Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр. (ПД) РАН,

- ф.281, спр.7511, арк.7-8.
37. Див.: Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.І, спр.287-305.
38. Отчет императорского Одесского общества истории и древностей за 1894 г.- Одесса, 1895.-С.7; 274 заседание императорского Одесского общества истории и древностей 15 января 1894 г.-С.5.
39. Маркевич А. К биографии А.А. Скальковского.-С.27.; Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп. І, спр.29, т.ІХ, арк.143 зв.;170; т.Х, арк.39зв., 40зв., 43 ІР НБУ, ф. V, спр.614, арк.18.
40. ВР ІРЛІ /ПД/ РАН, ф.281, спр.7472, арк.1, спр.7568, арк.1-1 зв.
41. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.І, спр.29, т.ХІ, арк.66-66 зв.83зв.;т.ХІІ, арк.97 зв.;т.ХІІІ, ч.І, арк.13;17зв.; 40зв.;63 зв.; 94зв.-99 зв.
42. Маркевич А. К биографии А.А. Скальковского.-С.28.
43. ДАОО, ф.3, оп.1, спр.13, арк.15.
44. Скальковский А. Дунайцы. Эпизод из турецкой кампании 1769-1774.-С.9.
45. ДАОО, ф.3, оп.1, спр.13, арк.24 зв.
46. Там само, арк.5.
47. Маркевич А. К биографии А.А. Скальковского.-С.32-33.
48. ДАОО, ф.147, оп.1, спр.81, арк.57.
49. Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів.- С.75.
50. Боровой С.Я. А.А.Скальковский и его работы по истории Южной Украины.-С.178.
51. ВР ІРЛІ/ПД/ РАН, ф.281, спр.7988, арк.1-2 зв.; ДАОО, ф.5, оп.1, спр.112, арк.2-2 зв.
52. Там само, ф.261, спр.7703, арк.24 зв.- 25.
53. ДАОО, ф.147, оп.1, спр.81, арк.14, арк.19-19 зв., арк.20 зв.
54. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.2, спр.211, арк.3-3 зв.
55. Радзеевский В.А. Из архивной пыли на свет божий // Новороссийский телеграф.-1889.-29 авг.; ВР ІРЛІ /ПД/ РАН, ф.281, спр.7948, арк.1 зв.-2.
56. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.2, спр.211, арк.3-3 зв.
57. ВР ІРЛІ /ПД/ РАН, ф.281, спр.7955, арк.3 зв.-4.
58. Там само, спр.7990, арк.2 зв.-3 зв.
59. Там само, ф.281, спр.7997, арк.2 зв.

60. Там само, спр. 7995, арк.1 зв.-2.
61. Маркевич А. К биографии А.А.Скальковского.-С.33; Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.2, спр.241, арк.5-5 зв.
62. Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів.- С.75.
63. ВР ІРЛІ /ПД/ РАН, ф.281, спр.7996, арк.7 зв.-8.
64. Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів.- С.75.; ВР ІРЛІ /ПД/ РАН, ф.281, спр.7993, арк.1.
65. ДАОО, ф.147, оп.1, спр.73, арк.2.
66. Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів.- С.75-76; ВР ІРЛІ /ПД/ РАН, ф.281, спр.7703, арк.24 зв., 25 зв.
67. Одесские новости.-1893.-№ 2556.
68. Рябінін-Скляревський О. Одеський краєвий історичний архів.- С.76.
69. Ефименко П. Архив Малороссийской коллегии при Харьковском университете // КС.-1882.-Т.1.-Кн.1.-С.194.
70. ДАОО, ф.5, оп.1, спр.112, арк.205-206 зв.; 217.
71. Яворницький Д. Доки б'ється серце // Україна.-1988.-№1.- С.14; Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.І, спр.29, т.XXXIV, арк.187; Шубравська М.М. Д.І. Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність. -К., 1972.-С.19, 41, 67.
72. ДАОО, ф.5, оп.1, спр.112, арк.293 зв.
73. Там само, спр.1530, арк.17-17 зв.;30 зв.;36-36 зв.
74. Архів Запорозької Січі. Опис матеріалів.- С.ХІ.
75. Біднов В. Аполон Скальковський, як історик Степової України.- С.353.
76. ВР ІРЛІ /ПД/ РАН, ф.281, спр.7399.
77. Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии.- 1909.-Вып.V.-С.І-VI; 3-98.
78. Боровой С.Я. А.А.Скальковский и его работы по истории Южной Украины.-С.178.
79. Там само.
80. ІР НБУ, ф.V., спр.614, арк.17 зв.-18.
81. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.2, спр.202, арк.4-4 зв.
82. РДІА, ф.1290, оп.1, спр.129, арк.12-13.
83. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.2І, спр.202, арк.10-10 зв.
84. РДІА, ф.1290, оп.1, спр.129, арк. 14-14 зв.

85. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.2, спр.202, арк.1, 2-2 зв., 9 зв, 11-16; РДІА, ф.1290, оп.1, спр.129, арк.16, 17зв.
86. Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.І, спр.29, т.ІХ, арк.164 зв.; т.ХІІІ, ч.ІІІ, арк.56, 57.
87. Там само, оп.2, спр.203, 205, 206; оп.3, спр.336.
88. Там само, оп.2, спр.204, арк.3 зв., 5-7.
89. Там само, арк.7; спр.273, арк.1-12 зв.
90. Там само, оп.1, спр.29, т.Х, арк.25 зв., 58 зв.; т.ХІ, арк.84 зв.; т.ХІІІ, ч.1, арк.99 зв.; РДІА, ф.1240, оп.1, спр.129, арк.12.
91. Маркевич А. К биографии А.А. Скальковского.-С.28.
92. Архів Запорозької Січі. Опис матеріалів.- С.Х-ХІ; ХV.
93. ВР ІРЛІ/ПД/ РАН, ф.281, спр.7955, арк.4-5 зв.
94. Маркевич А. К биографии А.А. Скальковского.-С.33.
95. ДАОО, ф.5, оп.1, спр.117, арк.48-117 зв.

Розділ IV. Характеристика едиційної археографії А. Скальковського

§ 1. Огляд археографічних публікацій

Внаслідок евристичної діяльності А. Скальковський знайшов величезну кількість історичних джерел. Вже після перших археографічних знахідок, у 1838 р., він так сформулював своє кредо історика і археографа: «Хай не дорікає мені читач за списування й уміщування у всьому, іноді, обсязі найважливіших документів, бо гадаю, що документ, як єдиний свідок будь-якої події, вже минулої, краще за мене розкаже про неї. Я переконаний, що щирий і освічений аматор історії з великим задоволенням і вдячністю прийме археографічне скопіювання свідчень, ніж моє власне міркування або оцінку їх»¹.

Поступово це стало одним із завдань А. Скальковського. В середині 40-х рр. він наче додав до наведеного вище, що «вирішив розпочати друге видання історії Нової Січі, щоб скласти, якщо не справжнє оповідання, то хоча б значний архів - запас відомостей для майбутніх істориків...»².

Таким чином А. Скальковський опублікував у своїх творах значну частину із знайдених джерел. Оскільки таких творів було багато, тому розглянемо їх появу у хронологічній послідовності. Опубліковані джерела розташовані у «Додатках» (див. «Додаток № 4») також за хронологічним принципом.

Як уже було зазначено, ще у перших своїх літературно-історичних творах А. Скальковський виявив прагнення вводити в текст історичні документи. Напевно, це було зроблено і в розвідці «Первое десятилетие Одессы», яку він подав Воронцову, як доказ можливості написання історії краю. Згодом історик писав, що її було написано «на основі документів, здобутих у місцевих архівах нашого міста»³. Ця розвідка не була опублікована і, на жаль, навіть не збереглась.

Написання справжніх історичних творів стало можливим для

А. Скальковського після археографічної експедиції 1835 р. Перша ж його праця після її завершення - стаття «Адмирал Иосиф де Рибас и основание Одессы», що з'явилась на початку 1836 р. на шпальтах «Одесского вестника» - стала археографічною публікацією⁴. Її було побудовано на матеріалах переважно катеринославських архівів. В ній А. Скальковський опублікував п'ять документів повністю (в тому числі і загальновідомий рескрипт Катерини II до Дерібаса від 27 травня 1794 р. про побудову порту при Хаджибеї) та чотири витяги з документів (далі - витяги).

На основі знахідок у Катеринославі, Херсоні та придбань з миколаївського гідрографічного депо під час першої археографічної експедиції у 1836 р. в «Журнале министерства народного просвещения» та окремим відбитком (СПб., 32 с.) було надруковано ще одну розвідку - «Херсон с 1774 до 1794 года»⁵. Вона містить два документи та три витяги.

Обидві ці публікації А. Скальковський репрезентував як уривки майбутнього твору. Перша частина цього твору - «Хронологическое обозрение истории Новороссийского края» (Одесса, 289 с.) - вийшла друком наприкінці травня 1836 р.⁶ Її було споряджено «Додатками», в яких було вміщено, як зазначено у передмові до твору, «кілька документів (чотирнадцять повністю і один витяг - В.Х.), якнайретьельніше записаних і з вказівкою на джерело їх запозичення»⁷.

У жовтні 1836 р., як додаток до цього твору А. Скальковський видав (з дозволу військово-топографічного депо) карту частини Південної України, яку складав інженер Де-Боксет у 1751 р. Її було знайдено в архіві межевого департаменту за клопотанням Воронцова⁸.

Отже, «Хронологическое обозрение истории Новороссийского края» було наслідком археографічних розшуків 1835 р. і стало початком втілення плану А. Скальковського щодо написання історії Новоросії. Ця праця зробила його помітним краєзнавцем у місті. Проявом цього була передача історикові джерел з приватних зібрань. Так він отримав «Записку о крымских татарах», яку надрукував на початку 1837 р. в «Одесском вестнике», як доповнення до своєї історії в рубриці «Матеріали для історії Новоросійського краю»⁹. Надруковане джерело мало передмову упорядника. Це була перша суто археографічна публікація А.

Скальковського.

На час виходу «Записки о крымских татарах» А. Скальковський вже з головою поринув у написання історії Одеси. Для цього, як відомо, він ще з кінця 1836 р. почав активно обстежувати архіви міста. Працюючи з документами, 25 січня 1837 р. він натрапив на матеріали про чуму та війну 1812 р. У нього одразу виникла думка написати на їх основі розвідку. Її було закінчено 6 лютого¹⁰, а у березні вже надруковано під назвою «1812 год в Новороссийском крае»¹¹. Цю працю Скальковський назвав уривком другої частини історії Новоросії (адже першу частину було закінчено подіями 1796 р.). В ній були опубліковані джерела (п'ять документів та чотири витяги), що не торкались безпосередньо історії Одеси.

В середині березня 1837 р. А. Скальковський закінчив написання історії Одеси, й уже через чотири місяці (14 серпня)¹² «Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793-1823» (Одеса, 296 с.) вийшло друком. Видавнича оперативність пояснюється підтримкою градоначальника міста О. Льовшина, який хотів встигнути (і зробив це) порадувати нею августійших осіб, які у серпні завітали до Одеси¹³.

Цей твір базувався на матеріалах, знайдених у 1835 та 1836-1837 рр. Важливою допомогою історикові став рукопис Ш. Сікара (1826 р.) про правління Рішельє, переданий йому сином автора, одеським купцем К. Сікаром.

У передмові до нової праці А. Скальковський зазначив, що його книга «буде більше літописом, ніж історією Одеси...»¹⁴. На відміну від першої частини «Хронологического обозрения истории Новороссийского края» в «Первом тридцатилетии истории города Одессы» основну частину археографічного матеріалу було вміщено в тексті (15 документів та 16 витягів), а не в «Додатках» (сім документів). На жаль, цього разу автор не завжди вказував на місця знаходження документів. До того ж частина їх (і це він також не зазначив) була відома з публікації «Адмірал Иосиф де Рибас и основание Одессы». О. Маркевич вказував, що цей твір «надзвичайно документальний, а вказання на джерела, якщо такі зроблено, цілком точні...»¹⁵. Цією працею і надрукованими в ній джерелами А. Скальковський заклав міцні підвалини у вивченні історії міста.

Наприкінці жовтня 1837 р. А. Скальковський розпочав працювати над другою частиною «Хронологического обозрения Новороссийского края». Проте з кінця того року і до кінця квітня 1838 р. за наполяганням О. Льовшина йому довелося збирати матеріали для історії Одеси з 1823 до 1838 р. З цього проекту нічого не вийшло, й історик з кінця травня продовжив активно дописувати другу частину історії Новоросії. Наприкінці вересня її було передано до друкарні¹⁶, а у 1839 р. вона вийшла у світ¹⁷ (Одеса, 350 с.).

Більшу частину документів і витягів (кілька десятків), як ілюстративний матеріал, було подано у тексті. Лише сім документів наведено в «Додатках» і окремо подано карту Вознесенського намісництва у 1796 р., знайдену у приватному архіві в Катеринославі. Працю було оздоблено кількома ілюстраціями.

Отже, друга частина твору відрізнялась від першої не лише більш широкою джерельною базою (для першої чи не найголовнішим джерелом було «Полное собрание законов Российской империи»), а й більш масовим оприлюдненням джерел. На думку О. Маркевича, саме у другій частині «вперше було опубліковано цінний архівний матеріал»¹⁸. Тому з археографічної точки зору друга частина «Хронологического обозрения истории Новороссийского края» має дещо більше значення, ніж перша.

Цим виданням не закінчився друк «наслідків» подорожі 1835 р. Тоді, під час перебування в Катеринославі, А. Скальковський познайомився з наративним джерелом - спогадами запорожця Микити Коржа, що їх записав архієпископ Гавриїл (В.Ф. Розанов)¹⁹. Пізніше на їх основі Скальковський надрукував «Изустные предания о Новороссийском крае» (СПб., 1838. -25; 1839.-31с.)²⁰.

М. Мурзакевич вважав, що рукопис оповідання Коржа, маючи по руках, потрапив до А. Скальковського і той без дозволу Гавриїла його переробив і частково опублікував, чим архієпископ був незадоволений²¹. Згодом, у 1842 р., Гавриїл разом з одеськими науковцями видав це джерело повністю під назвою «Устное повествование бывшего запорожца, а ныне жителя Екатеринославской губернии и уезда селения Михайловки Никиты Леонтьевича Коржа» (Одесса, 95 с.).

Грунтовний аналіз обох видань зробив В. Біднов. Він також закидав Скальковському друк джерела без згоди упорядника, але

вказував, що його список потрапив до історика безпосередньо від Гавриїла²².

Матеріали щоденника Скальковського. листи до нього архієпископа Гавриїла дають змогу дещо уточнити історію опублікування «Устного повествования...».

В листі від 22 листопада 1835 р. Гавриїл повідомив Скальковського, що оповідання Коржа він передав Воронцову (В. Біднов свідчив, що бачив в Катеринославі один із списків, підготовлений для графа і датований 15 вересня 1835 р.)²³ У тому ж листі він повідомив про смерть Коржа і просив, «щоб із тих переказів дійсно щось було надруковано», оскільки це залежало і від Скальковського. 14 липня 1836 р. архієпископ висловив подяку історикові за те, що він Коржа «не залишив в забутті». Листування тривало до травня 1837 р., коли Гавриїл перебрався до Одеси. Цікаво відзначити, що А. Скальковський допомагав йому готувати до друку працю «Записка о самарском Пустынно-Николаевском монастыре» (вийшла у Одесі в 1838 р.). Причому він дозволив історикові редагувати один з її уривків²⁴. За браком щоденникових записів 1836 р. важко простежити долю мемуарів останнього запорожця, але у лютому 1837 р. історик вже закінчив підготовку до друку першої їх частини і збирався передати її до редакції «Одесского вестника». Потім він переправив цей матеріал до Петербурга і лише у липні 1838 р. довідався, що його таки надрукують (в «Журнале министерства народного просвещения»).

Упорядкуванням другої частини «Изустных преданий о Новороссийском крае» А. Скальковський зайнявся лише на початку жовтня 1838 р., коли упорався з другою частиною «Хронологического обозрения истории Новороссийского края» і вже в грудні того ж року її було відправлено до столиці²⁵ (опубліковано на початку 1839 р.). «Устное повествование...» А. Скальковський надрукував не повністю. В оригіналі воно складається з одинадцяти розділів. В двох опублікованих частинах він навів лише шість розділів цілком і один - частково. В. Біднов відзначив, що і наведений матеріал Скальковський піддав певній редакції, чим значно зменшив вартість цієї археографічної публікації. Він також вказав і на помилки, що містились у передмові до цього видання²⁶. Попри це, надруковане оповідання М. Коржа про Нову Січ стало значним кроком у вивченні Запорізької Січі.

Перше знайомство А. Скальковського з запорозькими джерелами пробудило у нього інтерес ближче познайомитись з історією запорозького козацтва. Напередодні подорожі 1839 р., у травні, подибуємо в щоденнику записи про читання книжок з історії козацтва, а потім - і про бажання зайнятися цією історією²⁷. Знахідка того року решток архіву Нової Січі посприяла здійсненню цих намірів.

У жовтні 1839 р. А. Скальковський закінчив першу розвідку, написану на основі січового архіву - «Очерки Запорожья», яку було надруковано у Петербурзі на початку 1840р.²⁸ Її було репрезентовано як уривок майбутнього значного твору. В ній було наведено одинадцять документів повністю, шість - у витягах, два - згадано. У праці, поділеній на чотири розділи, археографічний матеріал розташовано нерівномірно, бо більша частина його міститься в четвертому розділі, що нагадує «Додатки» до трьох попередніх.

На початку 1840 р. А. Скальковський працював не лише з запорозьким матеріалом. Протягом січня-березня він підготував статтю про окупацію Криму Росією (поштовхом до цього став кримський фрагмент його подорожі у 1839 р.) і відправив її також у Петербург²⁹. Мету статті він визначив так - пояснити документи, які будуть в ній надруковані. Проте історик умістив там лише один документ та три витяги - всі статистичного характеру.

У квітні-травні 1840 р. А. Скальковський готував статтю (також статистичного спрямування) про Очаківську область, яку читав у грудні на засіданні Одеського товариства історії та старожитностей³⁰. Надруковано її було лише у 1844 р., коли з'явився перший том «Записок» цього товариства³¹. В ній автор помістив два значні за обсягом рапорти катеринославського генерал-губернатора В. Каховського до Катерини II (у тому числі - і від 5 травня 1792 р., його дослідник подарував товариству). О. Маркевич назвав цю працю статистичним етюдом, що містив відомості з попередніх творів за виключенням згаданих, цікавих на його погляд, рапортів³².

Найбільше ж вабила А. Скальковського в цей час запорозька тематика, і особливо з квітня 1840р., коли він почав нагромаджувати матеріали січового архіву. З кінця травня історик розпочав писати, як він зазначив, «Историю последнего Коша Запороже-

кого». Слід назвати і книги, що їх читав Скальковський в цей період з історії козацтва: Ж.Б. Шерер «Анали Малоросії, або історія запорозьких і українських козаків чи Малої Росії, від їх початків до наших днів, у супроводі скороченої історії козацьких гетьманів і відповідних документів» (Париж, 1788 р.; французькою мовою), Д. Бантиш-Каменський «История Малой России». Отже, це були праці, наповнені надрукованими в них документами, зокрема друга, що запровадила до наукового обігу велику кількість нових джерел.

У лютому 1841 р. твір про історію Нової Січі було завершено в чернетці. Протягом цього року надходили все нові партії запорозьких матеріалів. На основі чергової, липневої, її порції він написав у серпні для «Одесского вестника» статтю про зносини запорожців з Кримським ханством³³. Мету публікації було визначено так: 1) дати уявлення про становище «новоросійського степу» у першій половині XVIII ст.; 2) навести важливі документи. Мова йшла про один документ - записку, що описувала так званий конгрес між запорозькими та кримськими депутатами з розв'язання спірних питань. На жаль, він подав цю записку у дещо скороченому вигляді, додавши до неї у той же час два невеличких документи³⁴.

Працюючи далі над матеріалами січового архіву, А. Скальковський дав їм дуже високу оцінку. Він зазначив, що під час його огляду «на власному досвіді переконався в тім, що ця, на перший погляд, некорисна безодня адміністративного листування містить у собі іноді найвірніший і часто-густо найкрасномовніший літопис»³⁵.

«История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского» (з підназвою - «Извлечена из собственного запорожского архива». Одеса, 1841 р., 437 с.) з'явилась або у січні³⁶, або у березні 1843 р.³⁷ Оголосивши свій твір літописом, на кшталт попередніх великих праць, А. Скальковський також спорядив його документальним матеріалом. В тексті він має допоміжний, ілюстративний характер і тому поданий переважно у витягах (27 документів та 53 витяги і згадки документів). Значне місце в цьому виданні посідають «Додатки», які автор назвав навіть третьою частиною свого твору. В ній, на його погляд, було надруковано «найважливіші документи, як для переконання у вірогідності...

оповідання, так і для полегшення праці тих вчених-співвітчизників, які у подальшому займатимуться гідною уваги історією Запоріжжя»³⁸. В «Додатках» було уміщено 26 документів. Отже, це видання було першою працею А. Скальковського, де він опублікував більше 100 документів і витягів. Незважаючи на схвальні рецензії в Одесі, Варшаві та Петербурзі³⁹, на адресу історика було висловлено критику, що він не надрукував всіх або хоча би більшої кількості джерел⁴⁰.

Дослідник, наче відповідаючи на критику, продовжував публікувати документи з архіву Нової Січі у наступних працях. Ще в вересні 1841 р. А.Скальковський задумав написати статтю про ногайців. У червні 1842 року він відновив заняття нею, працював спорадично, і нарешті, закінчив її лише на початку жовтня⁴¹. Розвідку цю він назвав «О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии» і відправив до «Журнала министерства народного просвещения»⁴². Дану статтю було написано на матеріалах січового архіву та архіву канцелярії новоросійського та бессарабського генерал-губернатора. Частину тих матеріалів (9 документів та 7 витягів) зустрічаємо на її сторінках.

Наприкінці березня 1843 року інспектор VII поштової округи А. Подолинський (російський поет, що служив в Одесі в 1831 - 1850 рр. у поштовому департаменті) запропонував А.Скальковському написати розвідку про пошту в давні часи⁴³. Так з'явилась їх спільна публікація «Описание VII почтового округа»⁴⁴, де Скальковському належали, певно, сторінки з 6 по 15, на яких він розповів про поштову службу запорожців, умістивши там один документ, чотири витяги та дві згадки про документи січового архіву.

Того ж року на честь 50-ліття міста Одеси А. Скальковський надрукував у місцевій пресі таємний рапорт військового судді П. Головатого до П.Румянцева від 30 червня 1765 р., де згадується про Хаджибей та побудову фортеці Єні-Дунья⁴⁵.

Закінчуючи писати згадану розвідку про ногайців, А.Скальковський почав займатись історією гайдамаччини (основні матеріали надійшли для неї з Катеринослава у червні 1841 р.). Наступна розвідка також мала містити археографічний матеріал. У щоденнику за 2 вересня 1842 р. читаємо: «Працював старанно, тобто збирав та списував документи про гайдамаків». Закінчено її було наприкінці листопада. Зібравши фольклорні й

мемуарні матеріали та нові запорозькі документи, історик почав у березні 1843 року переробляти цю працю.

Можна було б передбачити, що археографічна подорож Правобережною Україною, по місцях гайдамаччини, прискорить написання нового твору. Проте плани Скальковського було дещо змінено. Нові запорозькі матеріали, що надійшли у другій половині 1843 р., були настільки цікавими, що він у вересні вирішив розпочати підготовку до другого видання історії Нової Січі. Лише з кінця жовтня історик почав паралельно дописувати історію гайдамаків, а на початку 1844 р. почав шукати видавця⁴⁶. Справа з виданням цього твору з різних причин затяглась, і він вийшов лише у лютому 1845 р.⁴⁷ під назвою «Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.: 1733 - 1768» (Одеса, 230 с.).

О. Маркевич помилково вважав, що цю працю написано на матеріалах польських фамільних архівів⁴⁸. Сам А. Скальковський виділив чотири групи джерел, на основі яких її було написано (і які частково в ній було опубліковано): 1) чотири оповідання свідків гайдамацьких наїздів; 2) матеріали запорозького січового архіву; 3) пісні, оповідання «простого люду»; 4) три єврейські повісті про тогочасні події⁴⁹.

Як і у попередніх значних за обсягом творах, археографічний матеріал в цій праці було вміщено як в тексті (3 документи, 13 витягів), так і в «Додатках» (відповідно 12 і 6 та дві пісні). Переважну більшість цього матеріалу складають документи «запорозького» походження.

В «Русском инвалиде» з'явився схвальний відгук на цю книгу, де зокрема відзначалось, що вона «сама по собі добре написана і збагачена цікавими додатками та цитатами, є вельми приємним і цікавим явищем в російській літературі, особливо для освічених малоросіян»⁵⁰. Один з таких «малоросіян», відомий історик Михайло Максимович, опублікував на працю Скальковського нищівну рецензію. Основний удар було спрямовано на негативну оцінку А. Скальковським гайдамацького руху, а також на спробу довести, що запорожці не мали нічого спільного з гайдамаками. Максимович вважав, що цим Скальковський перекручував історію Запоріжжя, і наголошував, що «мати перед очима своїми «тисячі документів» - не означає ще чітко бачити характер і долю Запоріжжя»⁵¹.

Супровідний малюнок А. Скальковського до другого видання
«Истории Новой Сечи или Последнего Коша Запорожского»
(друга половина 40-х рр. XIX ст.)

Дійсно, вивчаючи гайдамаччину, Скальковського найбільше вразило насильство, що чинилось у той час і про яке писали польські та єврейські автори. Поверховий підхід дослідника, на наш погляд, виявився в тому, що він не шукав причин виникнення цього соціального руху, а зосередився на показі його зовнішніх проявів. У цьому ж напрямку були відібрані і опубліковані документи в цій праці. Це й дало підставу М. Максимовичу критикувати А. Скальковського за дилетантизм та упередження у підборі і використанні історичних джерел⁵².

Невдача з твором про гайдамаків не могла зупинити підготовку до друку другого видання «Истории Новой Сечи». Воно, «исправленное и значительно умноженное», вийшло у 1846 р. Праця стала найбільшою за обсягом серед його творів на той час. В трьох частинах було вміщено понад двохсот документів, витягів, згадок документів та пісень. На жаль, цього разу історикові не вдалось надрукувати «Додатки», в яких він передбачав опублікувати, за нашими підрахунками, принаймні 10 документів (в одному з бібліографічних анонсів вказано навіть на 50 документів)⁵³.

З першого видання було передруковано лише близько 20 відсотків археографічного матеріалу, що склало в другому виданні десяту частину від загального обсягу надрукованих джерел. Отже, з точки зору археографії, друге видання «Истории Новой Сечи» значно відрізняється від першого, і, безперечно, має значення цілком нової археографічної публікації.

О. Маркевич вказував, що в праці автор досить уміло користувався архівним матеріалом, а також витягами з розповідей очевидців, зокрема М. Коржа. Плани, акти та інші документи, наведені у виданні, мали, з його точки зору, безсумнівну важливість⁵⁴.

Після появи цього видання цілеспрямована археографічна діяльність на тривалий час призупинилась. Основною цариною його діяльності вже в 1843 - 1844 рр. стала, як відомо, статистика. Тому з другої половини 40-х і до початку 80-х рр. зустрічаємо лише випадкові публікації археографічного характеру.

В другій половині 40-х рр. історичні джерела в невеличкій кількості знаходимо в таких його працях: «Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области»⁵⁵ (міститься

ярлик кримського хана із січового архіву та два варіанти переказу про так звані «Змієві вали»); «Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае»⁵⁶ (написано на матеріалах архівів, канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, Попечительного комітету про поселенців Південного краю Росії, Ізмаїльського градоначальства; вміщено імператорський указ від 29 грудня 1819 р. про надання пільг болгарським переселенцям); «Исторический и статистический взгляд на успехи умственного образования в Новороссийском крае»⁵⁷ (міститься витяг з документа про спробу заснувати в Катеринославі університет у 1784 р.); «Соляная промышленность в Новороссийском крае (1715-1847)»⁵⁸ (є уривок з «Описания городов и уездов Азовской губернии» 1782 р. та один з універсалів кошового П.Федорова); «Взгляд на скотоводство Новороссийского края: 1846-1848»⁵⁹ (один документ січового архіву).

Лише стаття про одержання на Січі грамоти Катерини II⁶⁰ нагадувала публікації попередніх років, коли археографічний матеріал займав значну питому вагу в обсязі розвідок. В ній було вміщено п'ять документів та один витяг із січового архіву і її було репрезентовано навіть як уривок четвертої частини «Истории Новой Сечи».

Одна публікація такого ж кшталту - про дії запорозької дунайської флотилії під час російсько-турецької війни 1768 - 1774 рр.⁶¹ - з'явилась і у 50-ті рр. (на її сторінках вісім документів та десять витягів). Загалом, у ті роки серед десятків інших праць А. Скальковського «археографічних» зафіксовано лише дві: «Биографический очерк Одесского театра»⁶² (міститься більше десяти витягів) та «Материалы для истории образования в Одессе»⁶³. Останню було написано на основі матеріалів (надруковано одинадцять документів і витягів), що залишились Скальковському від А. Дегурова.

З 1861 до 1870 р. зустрічаємо сім публікацій археографічного спрямування. Чотири з них - «Начальная история «Одесского вестника»⁶⁴, «О ценности земель в окрестностях Одессы»⁶⁵, «Тонкорунное овцеводство и торговля шерстью при одесском порте»⁶⁶, «О торговле с Индией через Одессу (Исторический документ 1804 г.)»⁶⁷ (її побудовано на матеріалах, що їх передав П. Брун до Одеського товариства історії та старожитностей, яке

у свою чергу переправило їх Одеському статистичному комітету) - містять лише по одному новому документу. Три інші, що з'явилися 1867 р. - «Занятие Крыма в 1783 г.»⁶⁸, «О ногайских колониях в Таврической губернии»⁶⁹ (деякі документи, надруковані в цій праці, пізніше зникли)⁷⁰, «Материалы для истории общественного образования в Одессе»⁷¹ - є передруками попередніх праць.

Протягом 70-х рр. було здійснено всього дві подібні публікації - «Черные дни Одессы»⁷² та «Русская ученая экспедиция в Египет для изучения чумы в 1834 - 1844 гг.»⁷³. Причому друга з них є майже тотожним передруком четвертої частини першої. Чотири документи, що їх було введено до наукового обігу, А. Скальковський відібрав, працюючи в комісії для упорядкування фондів архіву колишнього управління Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства.

Таким чином, за три з половиною десятиліття, коли А. Скальковський цілеспрямовано не займався археографічною діяльністю, серед двохсот його надрукованих праць п'ятнадцять містили археографічний матеріал (більше трьох десятків документів і майже три десятки витягів).

На початку 80-х рр. А. Скальковський значно активізував публікацію історичних джерел, оскільки знову повернувся у своїй творчості до історичної проблематики. Це було спричинено його діяльністю щодо створення історичного архіву в Одесі та, головним чином, співпрацею з журналом «Киевская старина», що почав виходити з 1882 р. Редактор цього журналу Феофан Лебединцев, намагаючись надати виданню загальноукраїнського характеру, звернувся до багатьох українознавців - В. Білозерського, П. Єфименка, О. Потебні та інших, у числі яких був і А. Скальковський⁷⁴. Між ними зав'язалось листування, частина якого збереглась до сьогодні⁷⁵.

Внаслідок цього у 80-ті рр. на сторінках «Киевской старины» з'явилось 15 публікацій А. Скальковського. Дванадцять з них - археографічного спрямування. Переважну більшість присвячено історії Нової Січі і написано на основі матеріалів, знайдених і зібраних у 30-40-х рр., упорядкуванням яких він знову зайнявся. Це такі праці: «Филипп Орлик и запорожцы» (шість документів), «К истории Запорожья» (один документ), «К истории Запорожья.

І. Порубежные любезности» (п'ять документів, один витяг), «К истории Запорожья. Внутренние распоряжки» (сім документів), «Еврейский плен в Запорожье: 1770 - 1772 гг.» (сім документів), «Дунайцы» (вісім документів, дев'ять витягів), «Секретная переписка Коша Запорожского» (вісімнадцять документів, п'ять витягів), «Как судили и рядили в Сечи Запорожской»⁷⁶ (десять документів, три витяги). По суті, переважна більшість з них були не розвідками, а маленькими підбірками документів. Наукова вага їх не зменшилась і після виходу чергового видання «Истории Новой Сечи», оскільки Скальковський більшу частину матеріалів з них не опублікував в цій праці. У той же час для інших істориків надруковані в «Киевской старине» документи стали важливими джерелами⁷⁷ їх творів (зокрема для М. Костомарова у «Мазепинцах» та для Д. Яворницького в третьому томі «Истории Запорожских казаков»).

У 90-ті рр. А. Скальковський звернувся до запорозької тематики двічі: у статтях в «Киевской старине»⁷⁸ та на шпальтах «Новороссийского телеграфа»⁷⁹ (всього там було надруковано чотири документи та три витяги).

Ще три публікації в «Киевской старине» були пов'язані з проблемою козацтва - про гайдамаччину, задунайських та бузьких козаків⁸⁰. У першій з них А. Скальковський надрукував вісім документів і один витяг. Хоча принцип відбору документів для публікації був таким же, як і у «Наездах гайдамаков на Западную Украину», все ж історик певною мірою змінив свої погляди на гайдамацький рух, вказавши на причини його виникнення⁸¹. Друга, на думку О. Рябініна-Скляревського, виникла як відгук на публікацію Ф. Кондратовича «Задунайская Сечь (по местным рассказам)»⁸². В третій Скальковський надрукував один документ, напевно, з архіву колишнього Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства. Можливо, що на основі цих же фондів в «Киевской старине» історик надрукував документ про колонізацію Південної України⁸³.

Апогеєм археографічної діяльності в цей період (в едиційному аспекті) був вихід у 1885 - 1886 рр. третього видання «Истории Новой Сечи»⁸⁴. З точки зору наукової ваги для історичної науки праця була застарілою. Тому після появи вона зазнала на сторінках «Одесского вестника» різкої критики (анонімним

автором її був О. Маркевич)⁸⁵. Крім суто історичних зауважень, зроблених істориком, рецензент картав Скальковського за відсутність «Додатків» до кожної з частин твору і гостро поставив питання про видання всіх запорозьких джерел, що знаходились у Скальковського⁸⁶.

Рецензія відомого історика І. Каманіна була м'якішою⁸⁷. Він відзначив документальність твору, підкресливши, що його позитивна якість в тих документальних даних та витягах, які можливі лише для поважного історика Січі, як власника значної частини запорозького архіву⁸⁸.

З думкою І. Каманіна можна погодитись. Дійсно, третє видання «Истории Новой Сечи» з точки зору археографії було кроком уперед, тому що в ньому, не рахуючи вже відомих джерел, подано 50 нових документів та 86 витягів. Це відзначив також і В. Біднов, підкресливши, що А. Скальковський збільшив, порівняно з попередніми виданнями, кожний з розділів новими витягами з архівних матеріалів і «через це праця стала більш змістовною і набула більшої наукової вартості»⁸⁹. Було зазначено, що цінність третього видання збільшується внаслідок того, що частина надрукованих матеріалів (наприклад, з п'ятої глави до третьої частини та інші) зникли⁹⁰. Отже, саме археографічний аспект допоміг праці історика зберегти певну наукову вагу.

У другій половині 80-х - на початку 90-х рр. А. Скальковський повернувся і до сюжетів з історії Одеси. Цьому, безумовно, сприяла його архівна діяльність. На це він, зокрема, вказав у публікації в «Адрес - календаре Одесского градоначальства на 1888 г.» документа про початок правління Рішельє в Одесі⁹¹. Наступного року, дискутуючи про час заснування Одеси, Скальковський в цьому ж виданні опублікував витяг з копії рапорту Ф. Де-Волана до Сенату (1797 р.)⁹².

У квітні 1889 р. міський голова, а у травні - комісія для обговорення питання про святкування 100-річчя взяття російськими військами Хаджибею звернулись до А. Скальковського з проханням написати і надрукувати (за рахунок міста) статтю про події столітньої давнини⁹³. Історик погодився і на початку вересня вийшла друком його брошура під назвою «Адмирал Де-Рибас и завоевание Хаджибея: 1764 -1797» (Одеса, 38 с.)⁹⁴. Це не був передрук подібної публікації 1836 р. Про це

свідчить відсутність в ній археографічного матеріалу (за винятком рапорта Й. Дерібаса до І. Гудовича у вересні 1789 р.). Останні джерела з історії Одеси Скальковський опублікував у збірці статей, яку упорядкував Л. Дерібас⁹⁵. У першій частині публікації Скальковського знаходимо матеріали з історії одеського театру (п'ять документів, два витяги), що дещо перехрещуються з джерелами його праці «Биографический очерк Одесского театра», в третій - «Одесское общество в период своих черных дней 1812 - 1819 гг.» - вміщено уривок спогадів очевидиці чуми 1812 р., щоб передати «внутрішнє значення» часу⁹⁶.

Останні праці А. Скальковського археографічного характеру вміщено в «Записках» Одеського товариства історії та старожитностей. коли він після тривалої перерви почав співпрацювати з товариством через секретаря цього закладу О. Маркевича⁹⁷. Протягом 90-х рр. там з'явилися три публікації, різноспрямовані за тематикою, і всі містили історичні джерела. Першою з них була публікація «Аудієнції російського уповноваженого у кримського хана»⁹⁸, другою - публікація листа відомого нумізмата Є. Келера (1817 р.)⁹⁹ (переклад з німецької О.І. Маркевича), третьою - підбірка (сім документів) про російсько-молдавські відносини на початку XIX ст.¹⁰⁰. Всім цим археографічним публікаціям бракує вказівок на те, звідки було взято надруковані джерела.

1896 р. в «Записках» Одеського товариства історії та старожитностей О. Маркевич надрукував «Архив Сердара Малише». Упорядник зазначив, що А. Скальковський сприяв цьому виданню, передавши йому не лише сам архів, а також записку (у 1889р.) про історію цих джерел, складену для нього у 1842 р. І. Драгишевичем-Нікшичем¹⁰¹.

Після смерті А. Скальковського О. Маркевич надрукував документальний матеріал про події на Кавказі на початку XIX ст. (французькою мовою), який у 1894 р. передав Одеському товариству історії та старожитностей Скальковський. Це були документи, що залишились йому після смерті І. Лобойко¹⁰². Причому, у листі до Товариства про передачу матеріалів Скальковський подав переклади уривків з цих трьох документів¹⁰³.

Отже, 80-90-ті рр. в житті А. Скальковського характеризуються поверненням до археографічної діяльності. З

півсотні праць, що їх написав він в цей період, два десятки були саме такої спрямованості. Мінімально займаючись польовою археографією, він зумів, завдяки попередньому пошуковому потенціалу, опублікувати значну кількість джерел. В цілому за період з 1836 до 1900 рр. вийшло друком 55 праць А. Скальковського, що містили археографічний матеріал. В них він надрукував понад сімсот документів та витягів.

За тематикою археографічні публікації (відповідно і надруковані в них джерела) можна поділити на чотири групи: 1) з історії Запорозької Січі та гайдамаччини (22); 2) з історії Новоросійського краю (17); 3) з історії Одеси (13); 4) з іншої, різноманітної, проблематики (3). Звичайно, що деякі публікації тематично перехрещуються. Так, «Хронологическое обозрение истории Новороссийского края» містить документи і з історії Одеси (віднесено до другої групи). Стаття «Новий документ для истории Одессы» - про історію міста та запорожців (віднесено до першої групи).

Основну частину серед опублікованих джерел (70 відсотків документів та 90 відсотків витягів) складають запорозькі матеріали. Переважну більшість джерел А.Скальковський друкував не окремими збірками і не в «Додатках», а розташовував їх серед текстів своїх праць. Це робило його твори надзвичайно насиченими документами. В. Біднов зазначив, що «История Новой Сечи» Скальковського була (ці слова можна віднести до всіх трьох видань) «свого роду першоджерелом», і від неї, «переобтяженої давніми виписками з різноманітних актів, віє простором наших розлогих степів»¹⁰⁴. С. Боровой також відзначив, що «насиченість документальним матеріалом надає його працям цінність важливого джерела з історії Запоріжжя» і тому вони не втратили свого значення і до сьогодні¹⁰⁵.

Звичайно, не всі праці А. Скальковського рівнозначні з точки зору наявного в них археографічного матеріалу. Умовно археографічні публікації можна поділити на три групи.

До першої з них віднесемо ті, в яких міститься мінімум джерел, де вони мають суто ілюстративне значення. В першу чергу це або значні статистичні розвідки, або історичні огляди, написані у другій половині 40-х - 70-ті рр. («Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области», «Болгарские

колонии в Бессарабии и Новороссийском крае», «Исторический и статистический взгляд на успехи умственного образования в Новороссийском крае», «Соляная промышленность в Новороссийском крае (1715 -1847)», «Взгляд на скотоводство Новороссийского края: 1846-1848», «О ценности земель в окрестностях Одессы», «Тонкорунное овцеводство и торговля шерстью при одесском порте»). Також до них можна віднести статтю публіцистичного характеру - «Столетний юбилей Одессы» (1888 р.)

Далі в цій групі йдуть публікації, присвячені певній історичній проблемі або події, в яких документи і витяги подані у більшій кількості. Вони є в таких працях необхідним (але усе ж ілюстративним) компонентом, хоча і не займають значного місця в обсязі цих публікацій. У другій половині 30-х - першій половині 40-х рр. переважно це були уривки майбутніх великих творів («Адмирал Иосиф Де-Рибас и основание Одессы», «Херсон с 1774 до 1794», «1812 год в Новороссийском крае», «Занятие Крыма в 1783 году», «О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии», «Описание VII почтового округа»). Пізніше, у 50-90-ті рр., це - різноманітні історичні нариси: «Биографический очерк одесского театра», «Материалы для истории образования в Одессе», «Русская ученая экспедиция в Египет для изучения чумы в 1834 - 1844 гг.», «К истории бугских козаков», «Адмирал Де-Рибас и завоевание Хаджибея: 1764-1797», «Из портфеля первого историка г. Одессы».

До другої категорії включено найбільші історичні твори А. Скальковського: обидві частини «Хронологического обозрения истории Новороссийского края», «Первое тридцатилетие истории города Одессы», три видання «Истории Новой Сечи», «Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.» В текстах цих творів він здійснював масову публікацію джерел. Всі вони закінчуються (крім другого видання «Истории Новой Сечи») «Додатками» - найбільш якісно підготовленими до друку збірками матеріалів, в яких міститься майже 70 документів.

Решта праць увійшла до третьої групи. Це археографічні публікації. Їх можна розділити на три частини. Перша - розвідки, побудовані на основі опублікованих в них джерел. Це не зовсім археографічні публікації, але надруковані джерела (в тому числі і

за обсягом) посідають в них провідне місце. У початковий період археографічної діяльності А. Скальковського це були публікації з історії Нової Січі («Очерки Запорожья, «Сношения Запорожья с Крымом. 1749») Наприкінці 40-х - у першій половині 50-х рр. з'явилися ще дві подібні публікації - «Посылка на Запорожье императорской грамоты» та «Дунайцы. Эпизод из турецкой кампании 1769-1774 гг.». Вони були пов'язані з виходом першого та другого видань «Истории Новой Сечи». У 80-ті і на початку 90-х рр., спочатку у зв'язку з підготовкою третього видання, а потім - і після його виходу, з'явилась ціла низка публікацій такого ж кшталту («К истории Запорожья. Порубежные любезности», «Еврейский плен в Запорожье: 1770-1772 гг.», «Дунайцы», «Несколько документов к истории гайдамачины», «Секретная переписка Коша Запорожского», «Как судили и рядили в Сечи Запорожской», «Несколько документов к истории Запорожья», «Астроном Эйлер в Сечи Запорожской»).

Чотирнадцять праць - друга частина у третій групі - представляють собою публікації, які можна характеризувати як суто археографічні видання. Дев'ять з них, виданих в різні часи, присвячені опублікуванню якогось одного документа: «Материалы для истории Новороссийского края», «Новый документ для истории г. Одессы» (друга половина 30-х та перша половина 40-х рр.); «Начальная история «Одесского вестника», «О торговле с Индией через Одессу (Исторический документ 1804 г.) (60-ті рр.); «К истории Запорожья», «К истории колонизации Новороссийского края», «Письмо кошевого Осипа Гладкого А.А. Скальковскому», «Любопытный документ для истории общественного развития Одессы: 1802-1803», «Русское посольство к хану крымскому», «Письмо академика Келлера неизвестному нумизмату» (80-ті - перша половина 90-х рр.). Чотири праці - підбірки кількох документів: «Филипп Орлик и запорожцы», «К истории Запорожья. Внутренние распоряжки», «Румынские доблести», «О сношениях русских агентов с кавказскими горцами» (80-90-ті рр.).

Окреме місце в останній категорії посідає видання наративного джерела з історії Запоріжжя («Изустные предания о Новороссийском крае»). Сюди можна також віднести фрагмент праці «Из портфеля первого историка г. Одессы», де містяться

спогади свідка чуми 1812 р. в Одесі.

Отже, серед майже трьох сотень творів А. Скальковського приблизно п'яту частину складають праці, в яких міститься його археографічний доробок, що згодом став джерельною базою для багатьох дослідників історії Одеси, Новоросійського краю, а найбільше - історії запорозького козацтва.

§ 2. Методика видання історичних джерел

Чіткої методики видання історичних джерел А. Скальковський не мав. У першій половині XIX ст., коли він розпочав займатись їх публікацією, в Російській імперії серед істориків не було єдності щодо цієї методики, вона лише розроблялась. Хоча на озброєнні тодішніх істориків вже були певні прийоми видання документів¹⁰⁶. Щодо українських істориків та історичних і археографічних товариств, то в середині століття і навіть у другій його половині не всі з них відзначались високим рівнем цієї методики¹⁰⁷. Серед них був і А. Скальковський. Його здобутки в цій царині були (у порівнянні хоча б з виданням Одеського товариства історії та старожитностей) вельми скромними.

За основу для розгляду методики А. Скальковського щодо видання археографічного матеріалу візьмемо параметри, визначені в найсучаснішій та найбільш авторитетній літературі минулого з цього предмету¹⁰⁸: 1) вибір теми та документів для публікації і їх розміщення; 2) археографічне оформлення (заголовки документів та легенди); 3) передача тексту джерел; 4) науково-довідковий апарат (примітки до тексту, коментарі або примітки до змісту); 5) ілюстрації.

Вибір тематики публікацій А. Скальковського був спричинений двома основними напрямками його наукових інтересів - історія Новоросійського краю та Запорозької Січі. Спочатку, як відомо, він зайнявся історією Новоросії. Перші його праці, як він часто їх характеризував, були «літописами», де в хронологічній послідовності виявлених документів викладалась

історія Південної України. Відбір матеріалів до цих праць був визначений історичними поглядами Скальковського. С. Боровой, характеризуючи їх, відзначив, що вони були дуже простими і напрочуд прямолінійними. Єдиним двигуном розвитку історії було оголошено вище начальство, призначене «мудрими монархами», якими, у свою чергу, керувало «божественне провидіння»¹⁰⁹. Отже, будучи представником певної частини тодішньої української історіографії, А. Скальковський відбір документів вів таким чином, щоб вони торкались діяльності визначних осіб (Потьомкін, Дерібас, Рішельє).

Згодом у розпорядженні А. Скальковського опинились джерела з історії запорозького козацтва. Відтоді ця тематика почала переважати серед його історичних творів. Відбір документів не був вже таким одноманітним. Скальковський прагнув якнайширше висвітлити життя та історію Запоріжжя і для цього використовував у своїх працях різноманітні документи. Проте і тут він часто-густо стояв на офіційній точці зору щодо Нової Січі (найяскравіше - стосовно її знищення). Траплялись випадки, коли він припускався хибного принципу у підборі документів, залучаючи їх до заздалегідь визначеної схеми. Найсильніше це відбилось у праці «Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.» (згадаємо рецензію на неї М. Максимовича). А. Бачинський, наприклад, критикував А. Скальковського за упредженість у відборі документів, які могли б висвітлити негативні риси соціальної політики уряду¹¹⁰. У той же час С. Боровой зазначав, що Скальковський не дозволяв собі «виняткової вольності» у поводженні з документами, якої припускався інколи, наприклад, Д. Яворницький. До позитиву його він зарахував і не ігнорування документами, що свідчили про майнову нерівність на Січі¹¹¹.

Отже, можна констатувати, що під час вибору документів для друку на Скальковського негативно впливали як власні переконання, так і офіційна ідеологія його часу.

Основну масу (70%) відібраних для опублікування документів було вміщено в шістьох його основних працях (віднесених нами вище до другої групи його археографічних публікацій). Решта побачила світ або в уривках цих праць, або в доповненнях до них. Лише трохи більше п'яти відсотків надрукованих джерел не було

зв'язано з ними (наприклад, в таких публікаціях, як «Биографический очерк одесского театра», «Русское посольство к хану крымскому» тощо).

Історики, навіть ті, які спеціально не займались творчістю А. Скальковського, відзначали, що більшу частину джерел в своїх літописоподібних творах він коментував, а з найбільш цінних, на його погляд, цитував фрагменти¹¹². Це й передбачало розташування джерел, які він друкував, у текстах його творів. Вміщуючи там якнайбільше документів (а ще більше - витягів з них), він вважав, «що в історії документальній, літописній, як наша, чим більше буде подробиць, тим легше буде згодом вченим та досвідченим шукачам віднайти історичну істину»¹¹³.

Слід зазначити, що лише менше десяти відсотків джерел надруковано в спеціальних «Додатках» до його творів. Саме ці матеріали характеризуються більш кваліфікованою археографічною обробкою. До них наближались джерела, опубліковані в працях другої та третьої частин визначеної нами третьої групи археографічних публікацій А. Скальковського (в них, на жаль, надруковано всього 33 документи) та у поодиноких випадках в інших працях. Тому аналіз методики публікації документів буде торкатись переважно цих джерел.

На думку О. Маркевича, в умовах тодішнього часу (йшлося про кінець 30-х рр. XIX ст.) Скальковському в «Додатках» доводилось «ховати деякі цікаві подробиці, які згодом ефективно використовували інші історики»¹¹⁴ (зокрема у згадуваних уже творах М. Костомаров та Д. Яворницький). Сам А. Скальковський писав (щоправда, на початку 40-х рр.), що в «Додатках» він намагався вмістити найважливіші документи як для переконання у вірогідності його «Літописів», так і для полегшення праці майбутніх істориків¹¹⁵.

У всіх випадках в «Додатках» (а також в археографічних виданнях, які містять більше одного документа) матеріал розташовано хронологічно. Виняток складають лише публікації «Филипп Орлик и запорожцы» та «К истории Запорожья. Внутренние распоряжки». Першу з них поділено на два розділи. В першому подано листування запорожців з П. Орликом і кримським ханом (квітень - травень 1734 р.), в другому - з київським генерал-губернатором Вейсбахом (грудень 1733 -

липень 1734 рр.). Другу з них поділено на шість частин. В кожній - один-два документи з різних аспектів внутрішнього життя січовиків. Отже, ці публікації можна характеризувати (щодо розташування матеріалу) як тематичні.

Археографічне оформлення надрукованих Скальковським джерел досить недосконале. Заголовки документів (дата, найменування, вказівка на автора та адресата, місце написання) фіксуємо тільки в «Додатках» та працях, що є суто археографічними публікаціями (часто і там не у повному обсязі). У всіх інших випадках інформацію про заголовок документа (або витяга) можна отримати із тексту праці, який йому передує. Це надзвичайно утруднює роботу з таким археографічним матеріалом.

Повні заголовки наявні лише в останніх публікаціях А. Скальковського в «Записках» Одеського товариства історії та старожитностей. В решті публікацій він або подавав назву документа, як в оригіналі, або давав власну. Вадою другого варіанта було те, що він часто-густо опускав дату документа (див., наприклад, «Филипп Орлик и запорожцы»). Щоправда, вона в такому разі була в тексті наприкінці документа. Часто були відсутні адресат та місце написання документа. Інколи, щоб відрізнити свій заголовок від тексту джерела, він розподіляв їх рисою (в «Додатках»). Траплялись випадки («Любопытный документ для истории общественного развития Одессы» та інші), коли наводився повний заголовок документа, а саме джерело друкувалось не повністю, або наводилися лише коментарі до нього.

Легенди археографічні (вказання на місце збереження, оригінальність, спосіб відтворення, зовнішні особливості, попередні видання) у А. Скальковського також відзначаються неупорядкованістю. Із всіх перелічених елементів легенди у нього можна знайти лише два перших (причому частково). Вказівки на місця зберігання джерел надзвичайно узагальнюючі. У перших історичних працях (з історії Новоросійського краю) він ще намагався вказувати на архіви краю, де знайдено матеріали¹¹⁶. О. Маркевич, говорячи про ці праці, вказував, що вони дуже документальні, «а вказівки на джерела, якщо такі зроблено, цілком точні»¹¹⁷. Інколи Скальковський вказував на приватні архіви

(наприклад, особистий архів М. Воронцова), де він працював або з яких одержував документи (див. «Русское посольство к хану крымскому»). У публікаціях з історії Запоріжжя А. Скальковський завжди відзначав, що написані вони на матеріалах «його архіву» і лише вряди-годи вказував, із яких саме справ (або пакунків) відібрано для них матеріали. Цього, звичайно, було замало, і тому навіть доброзичливий рецензент третього видання «Истории Новой Сечи» дорікав йому, що він ніколи не вказував, де бере той чи інший факт, ту чи іншу пісню або той чи інший документ¹¹⁸.

Найбільш докладним елементом в археографічному оформленні у Скальковського було вказання на оригінальність документів. Він вважав за свій обов'язок це робити. Так, наприклад, в «Додатках» до першої частини «Хронологического обозрения Новороссийского края» було зроблено спеціальну «загальну примітку», де вказувалось на те, що всі опубліковані джерела списано з оригіналів¹¹⁹, в інших публікаціях, в тому числі в середині текстів (і навіть витягах), у переважній більшості зазначена автентичність документів. Хоча у публікаціях, написаних на основі січового архіву, він зазначав лише ті випадки, коли документ був копією. Інколи цей елемент можна було знайти у передмовах до публікацій документів.

Рідко А. Скальковський вказував на зовнішні особливості документів. Переважно це було у разі їх пошкодження. Як за звичай, такі документи він вміщував усередині текстів своїх творів.

А. Скальковський ніколи не вказував на повторне (а інколи навіть і більше) видання деяких документів. Це чітко простежується при співставленні великих його праць та уривків з них (наприклад, в статті «Адмирал Иосиф де Рибас и основание Одессы» і монографії «Первое тридцатилетие истории города Одессы», статті «Очерки Запорожья» і трьох видань «Истории Новой Сечи»), інших публікацій із суміжної або подібної тематики (приміром статті «Биографический очерк одесского театра» та «Из портфеля первого историка г.Одессы»).

Питання щодо передачі тексту джерел (або особливості цієї передачі) потребує на детальне й окреме вивчення. Тому в даному разі зупинимось на ставленні самого А. Скальковського до цієї справи та оцінці її іншими дослідниками.

Ще на початку своєї творчості, у 1836 р., А. Скальковський

обирав уміщувати документи «з усіляко можливою археографічною точністю»¹²⁰. У подальшому його праці, не лише суто археографічні публікації, а й інші («Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области», «Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае» тощо), рясніють вказівками на списування документів «буквально цілком», «від початку до кінця», «слово в слово» тощо. У той же час він міг вважати документи цінними, але подавати їх скорочено. Так, у розвідці про Херсон Скальковський вказав на два важливі документи з історії міста, а подав їх «з невеличкими скороченнями»¹²¹. В іншій публікації, говорячи про один з листів генерала П. Паніна, історик зазначив, що вмістив його повністю, «виключивши лише деякі неважливі подробиці»¹²². У «Сношениях Запорожья с Крымом. 1749» він скоротив навіть сам документ, заради якого і було здійснено цю публікацію, «боячись втомити читачів зайвими подробицями»¹²³. Слід відзначити, що і карту Де-Боксета (як додаток до першої частини «Хронологического обозрения истории Новороссийского края») було надруковано «в зменшеному розмірі та з деякими найнеобхіднішими додатками»¹²⁴. У той же час, слід віддати належне історикові за те, що він хоча б попереджав про такі зміни.

Тексти, зокрема запорозькі папери, А.Скальковський передавав сучасною йому російською транслітерацією, намагаючись зберегти при цьому мову документа. Тому зустрічаємо в текстах надрукованих джерел велику кількість українських слів (наприклад, в «Додатках» до третього видання «Истории Новой Сечи» - «зичливая прихильность», «час» (російське - «время»), «не мають», «Шульзе» (давальний відмінок), «кравця» (родовий відмінок), «нызавого», «два листы», «козак» (а не «казак») та багато інших). У документах церковного характеру зустрічаємо багато церковнослов'янських слів та зворотів («сїще», «писася сия граммата» тощо). Кожний абзац тексту документа взято в лапки, щоб виділити його серед іншого тексту твору. Власні імена, у переважній більшості, подано курсивом. Назви найвищих державних посад (гетьман, король, цар) подано з великої літери.

В «Додатках» (а у першому виданні «Истории Новой Сечи» і в середині тексту) документи подано більш дрібним шрифтом, ніж

текст праці. За це його критикували рецензенти ще у 1842 р.¹²⁵. Хоча вже в «Наездах гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.» (тобто через три роки) зустрічаємо вказівку рецензента на добрий шрифт¹²⁶. Отже, Скальковський прагнув, щоб читач візуально міг відрізнити текст твору від археографічного матеріалу.

А. Скальковський друкував джерела, написані не російською мовою. З латинської мови він давав власні переклади (наприклад, в «Додатках» «Наездов гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.», «Истории Новой Сечи»). На єдину публікацію документа німецькою мовою («Письмо академика Келлера неизвестному нумизмату») зробив переклад російською О. Маркевич. Щодо французької мови, то зустрічаємо різні варіанти. В деяких публікаціях є паралельний переклад російською («Хронологическое обозрение истории Новороссийского края», «Материалы для истории образования в Одессе»). У більшості публікацій перекладів немає (не зважаючи на знання упорядником французької мови) - «Адмирал Иосиф де-Рибас и основание Одессы», «Тонкорунное овцеводство и торговля шерстью при одесском порте», «Из портфеля первого историка г. Одессы». В останній праці переклад надрукувала редакція збірника, а історик пояснив його відсутність тим, що він вирішив подати матеріал в оригіналі «для точності»¹²⁷. В одному випадку Скальковський передав Одеському товариству історії та старожитностей частину перекладу документів з французької мови, який було опубліковано цим товариством¹²⁸.

Думки дослідників щодо передачі Скальковським текстів документів досить суперечливі. С. Боровой високо оцінював Скальковського і зазначав, що він «був вельми суворий і точний в цитуванні документів і в оперуванні фактами»¹²⁹. Т. Григор'єва також відзначила, що в цитуванні фрагментів джерел Скальковський додержувався текстів оригіналів¹³⁰. Проте, ці автори спеціально не розглядали едіційний аспект археографічної діяльності А. Скальковського. Вперше (хоча і фрагментарно) це зробив В. Біднов. Він вказував на те, що Скальковський інколи хибно читав запорозькі документи¹³¹. Ретельно досліджуючи оповідання Коржа та його видання, В. Біднов вказав на неточність його передачі в «Изустных преданиях о Новороссийском крае», значну русифікацію тексту, наявність редагування (наведено

дев'ять красномовних прикладів¹³²). Отже, на нашу думку, більш глибоке вивчення цієї проблеми виявить ще багато недоліків щодо передачі тексту.

Науково-довідковий апарат у виданнях А. Скальковського також не відзначався високим рівнем. Найбільш докладні передмови зустрічаємо в суто археографічних публікаціях, зокрема там, де надруковано один документ («Новый документ для истории общественного развития Одессы», «К истории Запорожья» тощо). Щоправда, в публікації «Письмо академика Келлера неизвестному нумизмату» передмови взагалі немає. Навпаки, публікація «Румынские доблести» має досить велику передмову, що є по суті публіцистичною статтею, а документи - додатком до неї. У таких публікаціях, як «Филипп Орлик и запорожцы» та «К истории Запорожья. Внутренние распоряжки», поділених, як зазначалось, на окремі частини, кожна з них має маленьку передмову.

«Додатки» до праць не мають передмов. Часто в тексті зустрічаються посилання на них. Причому фрагменти текстів перед цими посиланнями є своєрідними передмовами до наведених в «Додатках» документів. Це ж стосується і великої кількості документів, уміщених серед текстів праць.

У переважній більшості всі передмови (або квазіпередмови) є історичними частинами передмов археографічних видань. Власне археографічна частина в таких передмовах відсутня, за винятком деяких фрагментів легенди та співставлень з іншими надрукованими вже джерелами («Материалы для истории Новороссийского края», «Дунайцы. Эпизод из турецкой кампании 1769-1774 гг.», «Несколько документов для истории Запорожья» тощо).

Арсенал приміток до тексту джерел незначний. В третьому виданні «Истории Новой Сечи» наявні типи приміток, притаманні й іншим працям. Це: переклад неросійських (переважно - українських) слів російською мовою; передача польською транслітерацією власних назв (не скрізь; це зумовлено знанням польської мови); подання дат від народження Христа там, де літочислення велося від створення світу; вставлення слів там, де їх не вистачає за змістом і пояснення слів, якщо вони зіпсовані у тексті або якщо тогочасне слово відмінне від сучасного

Скальковському. Наприклад, на словосполучення «из полских хорунг» він дав пояснення: «хорунг - хоругвей...»¹³³. Найбільше приміток, пов'язаних з перекладом слів. Проте В. Біднов справедливо зазначив, що Скальковський часто помилково вказував на походження багатьох слів з польської мови, навіть суто українських¹³⁴. Недоліком всіх приміток, на наш погляд, є те, що всі вони містяться безпосередньо в тексті (в дужках). Це його дещо переобтяжує.

Коментарі або примітки до змісту документів представлені дуже слабо. У певному розумінні для джерел, розташованих в тексті історичних праць, сам текст є інколи їх коментарем. З наукової точки зору, такі коментарі, звичайно, не витримують ніякої критики.

В «Додатках» найбільш поширеними є такі примітки до змісту: пояснення слів (приміром, наведений вище приклад закінчується - «хоругвей», т.е. отрядов, в роде эскадронов»¹³⁵); уточнення (географічні, хронологічні, посадові тощо); додаткова, довідкова інформація (наприклад, переведення сум із польських злотих в срібні російські карбованці тощо); інформація стосовно долі документа (наприклад, з ким і коли відправлено). Ці примітки інколи наведено у підрядкових посиланнях. Проте більшу їх частину вміщено в дужках у тексті документів. Як свідчить наведений приклад, вони часто перехрещуються з текстуальними примітками (сам Скальковський ніяк не розрізняв приміток до тексту і до змісту).

Ілюстрацій в творах Скальковського досить мало. Зустрічаємо їх лише у великих працях, де переважна більшість з них має суто декоративне значення. У першій частині «Хронологического обозрения истории Новороссийского края» була лише одна єдина ілюстрація - літографований портрет Рішельє. Дещо пізніше, як зазначалось, було видано як додаток до неї карту Південної України (Де- Боксета). А у другій частині цього твору кількість ілюстрацій було збільшено: літографований портрет Дерібаса; малюнок медалі, викарбуваної на честь маніфесту Катерини II про вільну торгівлю Херсона, Феодосії, Севастополя; малюнки рядового та офіцера гусарського і пікінерського полків 1772 р. (як додаток до першої частини); літографована карта Вознесенського намісництва (1796 р.)

У «Первом тридцатилетии истории города Одессы» є літографований портрет Рішельє та генеральний план гавані і порту Одеса від 1803 р. В «Наездах гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.» було лише два малюнки та плани міста Умані.

Перше видання «Истории Новой Сечи» мало літографовані малюнки запорожців та печаток запорозьких козаків. В другому виданні цього твору, втричі збільшеному, було вже три заглавні літографовані віньєтки, карти Запоріжжя 70-х рр. XVIII ст., малюнки запорозьких печаток, плани Старої та Нової Січі, план-схема місць запорозької старшини в січовій церкві. В третьому виданні Скальковський замінив заглавні віньєтки до всіх трьох частин та окремо цього разу вийшла згадана карта Запоріжжя.

Отже, едиційною археографією А. Скальковський в тій чи іншій мірі займався протягом шістдесяти років - з середини 30-х і до середини 90-х рр. Найбільшу активність він виявив у другій половині 30-х - першій половині 40-х рр. та у 80-ті - першій половині 90-х рр. Археографічний матеріал він публікував як у маленьких статтях-розвідках, так і у великих монографіях. Він міг присвятити цілу публікацію одному-єдиному документу, а міг надрукувати десятки документів і витягів, що мали в його творі ілюстративне значення. В цілому наслідком його едиційної діяльності стали 55 праць археографічного спрямування, де він опублікував понад 700 документів і витягів.

Серед надрукованих джерел більшу частину (80 відсотків) складають матеріали січового архіву. Решта - з різних архівів стосовно історії Одеси та Новоросійського краю.

Найбільшим недоліком едиційної археографії Скальковського була недосконала методика видання історичних джерел. Її низький рівень - лише часткова наявність, а інколи і цілковита відсутність необхідних компонентів археографічного оформлення друкованих джерел - дещо зменшував вартість опублікованого матеріалу.

Незважаючи на це, друкована спадщина, що її залишив після себе А. Скальковський, є не лише пам'яткою української історіографії та археографії, а залишається цінним джерелом і для сучасних дослідників.

Примітки

1. Скальковський А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края.-Ч.II.-С.III-IV.
2. Скальковський А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.-Одесса,1846.-Изд.2-е.-Ч.I.-С.13.
3. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.8 зв.; Маркевич А.К биографии А.А.Скальковского.-С.30.
4. ОВ.-1836.-22;25;29 янв.; 1 февр.
5. ЖМНП.-1836.-Ч.X.-С.275-306.
6. ОВ.-1836.-3 июня.
7. Скальковський А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края.Ч.I.-С.IX.
8. ОВ.-1836.-10 окт.
9. Там само.-1837.-23,27,30 янв.
10. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VII, арк.11,17.
11. Див.:ОВ.-1837.-3;6;10;13;17;20;24 марта.
12. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VII, арк.32,96.
13. Там само, спр.I, арк.3 зв.-4; Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.31.
14. Скальковський А. Первое тридцатилетие истории города Одессы.- С.II-III.
15. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.30.
16. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VII, арк.130,174, т.VIII, арк.35 зв.,36 зв.,37,40,45 зв., 71 зв., 93,128 зв.
17. ОВ.-1839.-22 марта.
18. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.31.
19. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VI, арк.70 зв.
20. Див. також: ЖМНП.-1838.-Ч.XVIII.-Кн.6.-С.487-513;1839.-Ч.XXXI -Кн.2.-С.-171-202.
21. Мурзакевич Н.Н. Автобиография//Русская старина.-1889.-№ 2.- С.253.
22. Біднов В. «Устное повествование запорожца Н.Л.Коржа» та його походження і значіння.-Прага,1925.-С.13.
23. Там само.-С.7.
24. ВР ІРЛІ/ПД/ РАН, ф.281, спр.7469, арк.1 зв., арк.9, арк.21-22.
25. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.VII, арк.17 зв., 20 зв., т.VIII, арк.99 зв.,155.

26. Біднов В. «Устное повествование запорожца Н.Л. Коржа» та його походження і значіння.-С.14.
27. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк.70-71 зв.
28. Там само, ф.200, оп.1, спр.29, т.X, арк.3;14;25 зв.; 35 зв.
29. Занятие Крыма в 1783 г.//ЖМНП.-1841.-Ч.XXX.-№4.-Отд.II.-С.1-44.
30. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.X, арк. 40, 43, 49,145зв.
31. Сравнительный взгляд на Очаковскую область в 1790 и 1840 гг. // ЗООИД.-1844.-Т.I.-С.257-273.
32. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.34.
33. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.IX, арк.154, т.X, арк.26 зв., 57 зв.,Т.XI.арк.17 зв.,74 зв.
34. Сношения Запорожья с Крымом.1749. Материалы для истории Новороссийского края.-Одесса,1841.-26 с., ОВ.-1841. - 6, 10 сент.
35. Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.-Одесса,1841.-С.II.
36. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.XII, арк.II.
37. Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.-Одесса,1846.-Изд.2-е.-Ч.I.-С.II.
38. Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.-Одесса,1841.-С.VI.
39. Див.:Москвитянин.-1842.-Ч.III.№ 6.-С.340-356; Сын Отечества.- -1842.-Кн.7.-Отд.IV.-С.1-19; Денница.-1842.-Ч.I.-№17.-С.209-212.
40. Соловьев М. /Рецензия/ // Москвитянин.-1842.-Ч.III.-№6.-С.353;355; Евецкий Ф. /Рецензия/ //Денница.-1842.-Ч.I- №17.-С.212.
41. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1,спр.29, т.XI, арк.86; т.XII, арк.57;100.
42. ЖМНП.-1843.-Ч.X.-№12.-Отд.II.-С.105-130.
43. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.XIII,ч.2, арк.26.
44. Див.: Прибавление к общему циркуляру по Главному управлению почт.-1844.-№19.С.I-42.
45. Новый документ для истории г. Одессы // ОВ.-1844.-23 авг.
46. Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.XI,арк.58 зв.,59,60; т.XII, арк.89, 93, 131; т.XIII, ч.1, арк.25;94;107; т.XIII,ч.2, арк.13 зв.

47. Там само, т. XIV, арк. 15.
48. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.34.
49. Скальковский А. Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст.: 1733-1768.- С.16.18.
50. /Бібліографічне повідомлення/ // Русский инвалид.-1845.- 18 июля.
51. Максимович М. Известия о гайдамаках. //Москвитянин.- 1845.- Ч. III.- № 5-6.-С.65-66.
52. Докладніше про погляди А.Скальковського на гайдамацький рух див.: Хмарський В.М. А.О. Скальковський як дослідник гайдамацького руху// Записки исторического факультета. Выпуск 1.-Одесса,1995.- С.99-116.
53. /Бібліографічне повідомлення/ //Русский инвалид.-1846.- 21февр.
54. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.32-33.
55. ЖМВД.-1846.-Ч. XIII.-С.167-198,407-444.
56. Там само.-1848.- Ч. XXI.- №1.- С.57-101; №2.- С.206-245; №3.- С.321-370.
57. ЗООИД.-1848.-Т. II.-С.33 - 356.
58. ЖМВД.-1849.-Ч. XXV.-Кн.1-2.-С.62-104,197-218.
59. Там само.-1850.- Ч. XXX.- Кн.6.-С.356-402; Ч. XXXI.- Кн.7.- С.30-46.
60. Посылка на Запорожье императорской грамоты //ОВ.-1849.- 19,23 февр.
61. Дунайцы. Эпизод из турецкой кампании 1769-1774 гг. // Временник Московского общества истории и древностей российских.-1854.-Кн.19.-С.9-30.
62. ОВ.-1858.-30 янв.
63. Южный сборник.-1859.-№3.-С.188-196;№4.-С.221-235.
64. ОВ.-1864.-19 декабря.
65. Записки Одесского общества сельского хозяйства Южной России.-1866.№11.-697-705;ТОСК.-1870.-Вып.4.-С.159-167.
66. ТОСК.-1870.-Вып.4.-С.135-147.
67. Там само.-1870.-Вып.4.-С.130-134.
68. Памятная книжка Таврической губернии.-1867.Вып.1.-С.1-39,а також: ЖМНП.-1841.-Ч. XXX.-Отд. II.-С.1-44.

69. Там само.-С.358-412, а також: ЖМНП.-1843.-Ч.Х.-№12-Отд.ІІ.-С.105-130.
70. Рябінін-Скляревський О. Задунайская Січ в народних переказах і письменстві // Науковий збірник історичної секції УАН.-1923. -С.133.
71. ТОСК.-1867.-Вип.2.-С.-93-124,а також: Южный сборник.-1859.- №3.-С.188-196;-С.221-235.
72. Памятная книжка Одесского градоначальства на 1880 г.-Одесса,1879.-С.80-104.
73. Новости /СПб/.- 1879.-№46.
74. Матях В.М. Біля витоків «Киевской старины» //УІЖ.-1992.- №1.- С.144.
75. ІР НБУ, ф. ІІІ, спр.6958-6966.
76. КС.-1882.-Т.ІІІ.-Кн.7.-С.106-132;С.172-180;Т.ІV.-Кн.Х.- С.159-166; Кн.12.-С.527-537; 1884.-Т.VІІІ.-Кн.1.-С.-159- 165; 1885.-Т.Х.-Кн.1.-С.117-132; 1886.- Т.XIV.- Кн.2. С.327-349; Кн.№.-С.604-621.
77. Біднов В. Аполон Скальковський, як історик Степової України.- С.297.
78. Астроном Эйлер в Сечи Запорожской в 1770 г. // КС.-1891.-Т.XXXV.-Кн.10.-С.117-119.
79. Несколько документов к истории Запорожья // Новороссийский телеграф /Одесса/.- 1891.-13 марта.
80. Несколько документов к истории гайдамачины //КС.-1885.-Т.XІІІ.-Кн.Х.-С.277-318;Письмо кошевого Осипа Гладкого А.А. Скальковскому //КС.-1883.-Т.V.-Кн.4.-С.902-903; К истории бугских казаков //КС.-1883.-Т.V.-Кн.5.-С.186-187.
81. Хмарский В.М. А.О. Скальковський як дослідник гайдамацького руху // Записки исторического факультета. Выпуск 1.-Одесса, 1995.-С.99-116.
82. КС.-1883.-Т.V.-Кн.1-2.
83. К истории колонизации Новороссийского края //КС.- 1885.-Т.XІ.-Кн.3.-С.531-538.
84. Скальковський А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.- Изд. 3-е.- Одесса,1885.- Ч.І.-309 с.; Ч.ІІ.- 359с.; Одесса,1886.-Ч.ІІІ.-330 с.
85. ОП (рецензія) // ОВ.-1886.-12 апр., 23 июня, 29 сент. Линниченко И.А. А.И. Маркевич. Биографические

- воспоминания и список трудов.-Одесса,1904.-С.35.
86. ОВ.-1886.12апр.,23июня,29сент.
87. Каманин И.(Рецензія) //КС.-1886.-Т.XIV.-Кн.4.- С.794-796;
Т.XV.-Кн.8.-С.372-374.
88. Там само.-Т.XIV.-Кн.4.-С.794.
89. Біднов В. Аполон Скальковський, як історик Степової України. -С.341.
90. Там само.-С.332.
91. Любопытный документ для истории общественного развития Одессы: 1802-1803 // Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1888 г.- Одесса,1887.-С.348-355.
92. Столетний юбилей Одессы // Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1889 г.-Одесса,1888.-С.401-411.
93. Одесские новости.-1889.-22 апр.; Новороссийский телеграф.-1889.-9 авг.
94. Новороссийский телеграф.-1889.-3 сент.
95. Из портфеля первого историка г. Одессы // Из прошлого Одессы; Сост.Л.М. Дерибас.-Одесса,1894.-С.190-261.
96. Там само.-С.250-251.
97. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.40.
98. Русское посольство к хану крымскому // ЗООИД.-1893.-Т.XVI.-С.261-271.
99. Письмо академика Келлера неизвестному нумизмату// ЗООИД.- 1894.-Т.XVII.-IV.Смесь.-С.3-4.
- 100.Румынские доблести // ЗООИД.- 1897. - Т.XX.-Материалы.-С.28-49.
101. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.40.;
його ж. Предисловие // ЗООИД.-1896. Т.XIX. Отд.П.-С.59.
102. Отчет императорского Одесского общества истории и древностей за 1894г.-Одесса,1895.-С.7.
103. Протоколы Одесского Общества истории и древностей. 274 заседание императорского Одесского общества истории и древностей 15 января 1894 г.-С.5-7.
104. Біднов В. Аполон Скальковський, як історик Степової України.- С.351.
105. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины.-С.181-182.
106. Коренева И.И., Тальман Е.М., Энштейн Д.И. История

- археографии в дореволюционной России: Учебное пособие. / Под ред. М.С.Селезнева.-М.1969.-С.93-100.
107. Ватуля Б.С. Развитие археографии на Украине в XIX и начале XX вв. / Диссертация на соискание ученой степени кандидата ист.наук.-К.,1952.-С.340-341; його ж. Из истории археографической практики на Украине в XIX-XX вв. // Исторический архив.-1957.-№2.-С.192-195.
 108. Див: Методическое пособие по археографии / Под ред. М.С. Селезнева, Е.М.Тальман.-М.-1958.-180с.; Гісцова Л. Методичні рекомендації по підготовці до видання «Архіву Коша Нової Запорозької Січі».- К., Інститут української археографії, 1992.-42 с.
 109. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины.-С.179.
 110. Бачинський А.Д. До історії Усть-Дунайського Буджацького козацького війська /література і джерела з питань народної колонізації Буджацького степу в кінці XVIII - на початку XIX ст./ // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР.- 1962.-№ 6/56/. -С.52-58.
 111. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины.-С.182.
 112. Григорьева Т.Ф. Становление и развитие краеведения на Юге Украины /80-е гг.XVIIIв.-60 гг. XIX в/ / Диссертация на соискание ученой степени кандидата ист. наук.-К.,1990.- С.141.
 113. Скальковський А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. - Одесса, 1841. - С.79.
 114. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.- С.30.
 115. Скальковський А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. - Одесса, 1841. - С.VI.
 116. Скальковський А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края.-Ч.1.- С.IX.
 117. Маркевич А. Аполлон Александрович Скальковский.-С.30.
 118. Каманин И./Рецензія/ // КС.-1886.-Т.XVI.-Кн.10.-С.373.
 119. Скальковський А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края.-Ч.1.-С.287.
 120. Там само.
 121. Скальковський А.Херсон с 1774 по 1797.-С.10.
 122. Скальковський А. Материалы для истории Новороссийского

края // ОВ.-1837.-23 янв.

123. Скальковський А. Сношення Запорозжя с Крымом. - 1749.-С.8.
124. ОВ.-1836. - 10 окт.
125. Соловьев М. /Рецензія/ // Москвитянин.-1842.-Ч.ІІІ.-№6.- С.355;Зеленецький К. /Рецензія/ // ОВ.-1842.-7 февр.; його ж / Рецензія/ // Русский инвалид.-1842.-25 февр.
126. Л-й (Рецензія) // ОВ.-1845.-21 февр.
127. Из прошлого Одессы / Сб.стат.,сост. Л.М. Дерибасом.- Одесса,1894.-С.194.
128. 274 заседание императорского Одесского общества истории и древностей.15 января 1894 г.-Одесса,1894.-С.7.
129. Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины.- С.181.
130. Григорьева Т.Ф. Вказ.праця.-С.141.
131. Біднов В.Аполон Скальковський, як історик Степової України.- С.348-349.
132. Біднов В. «Устное повествование запорожца Н.Л. Коржа» та його походження і значіння.-С.13-14.
133. Скальковський А.История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.- Одесса, 1886.-Изд.3-е.-Ч.ІІІ.-С.301.
134. Біднов В. Аполон Скальковський, як історик Степової України.- С.346.
135. Скальковський А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.- Одесса,1886.-Изд.3-е.-Ч.ІІІ.-С.301.

Висновки

Аполлон Олександрович Скальковський (1808 - 1898) є однією з найвідоміших осіб у культурному розвитку Південної України XIX ст. Він прожив довге життя, більшу частину якого було проведено в Одесі, і залишив помітний слід в дослідженні цього регіону нашої Батьківщини. Одним з найвагоміших та найяскравіших проявів його творчості була археографічна діяльність.

На відміну від таких видатних українських істориків, як Микола Костомаров, Володимир Антонович, Михайло Грушевський, в творчості яких заняття археографією досить легко виділити, археографічну діяльність Аполлона Скальковського, яка була також проявом його історичних досліджень, виділити з його творчої спадщини значно важче. Тому вона дотепер залишалась поза увагою дослідників.

Вивчаючи життєвий шлях і творчість А. Скальковського, можна дійти висновку, що його археографічна діяльність в тій чи іншій мірі була репрезентована всіма напрямками, що їх виділяє сучасна наука. Так, польову археографію (пошук історичних джерел) виявлено із занять історичною евристикою; збереження джерел та їх опис (камеральна археографія) - із його занять архівною справою; едиційна археографія (публікація історичних джерел) знайшла своє відбиття в історичних творах.

Археографічна діяльність А. Скальковського була започаткована у середині 30-х рр. XIX ст., коли його природне прагнення до вивчення місцевої історії співпало зі сприятливою громадсько-політичною ситуацією і культурним середовищем на Півдні України та в Одесі зокрема. Це був час становлення української історичної науки, і археографія тоді ще знаходилась у зародковому стані.

Першим кроком археографічної діяльності А. Скальковського стала його евристична експедиція Південною Україною у 1835 р. Під час її здійснення він вів пошук матеріалів у відомчих архівах для написання історії краю. Отже, польова археографія була першим проявом його археографічної діяльності.

Під час експедиції 1835 р. А. Скальковский ознайомився зі значною кількістю історичних джерел. Їх обсяг ще збільшився, коли він продовжив свої пошуки у 1836 - 1837 рр. в архівах Одеси. Для того, щоб компенсувати відсутність спеціальної професійної підготовки історика і у той же час ознайомити громадськість зі знайденими джерелами, дослідник вирішив друкувати їх на сторінках своїх творів. Внаслідок цього всі перші його історичні твори, присвячені історії Новоросійського краю, містили документи або витяги з них. Причому такі монографічні праці, як “Хронологическое обозрение истории Новороссийского края” (1836 - 1838), “Первое тридцатилетие истории города Одессы” (1837), мали ще “Додатки” - спеціально підібрані збірки документів і матеріалів.

Під час роботи у відомчих архівах краю А. Скальковский познайомився з тим безпорадним станом, у якому перебували там документи. Усвідомлюючи важливість цих історичних джерел, він висунув у 1837 р. пропозицію створити історичний архів - спеціальну установу, в якій би були зібрані і зберігалися на належному рівні найцінніші з цих документів.

З цією метою у 1839 р. А. Скальковский здійснив ще одну пошукову експедицію Півднем України. Вона виявилась дуже вдалою. Крім того, що дослідник відібрав багато документів для майбутнього архіву, він відкрив для науки унікальний корпус джерел - архів Коша Нової Запорозької Січі.

Проте успіх експедиції розвинути не вдалось і справа з архівом не була доведена до завершення. Прикре протистояння “Геродота Новоросійського краю” та амбіційних членів-засновників Одеського товариства історії та старожитностей у цій справі викликало спочатку зволікання у міністерських коридорах імперії, а потім - поклато край цьому корисному починанню. Адже архів міг би дати імпульс для розвитку не лише архівної справи, археографії в краї, а і всієї історичної науки.

Невдача з архівом призвела до того, що у розпорядженні А. Скальковского опинилися всі архівні матеріали з січового архіву, надіслані з Катеринослава до Одеси. Внаслідок цього протягом більш ніж півстоліття вони зберігалися у дослідника вдома. Отже, в одній-єдиній особі він заміняв діяльність цілої археографічної комісії і представляв діяльність цілої архівної

установи.

З 1840 р. почали з'являтися твори А. Скальковського з історії запорозького козацтва, написані на основі січового архіву. В них дослідник продовжив попередню практику опублікування джерел. В першій половині 40-х рр. почали з'являтися і перші суто археографічні публікації А. Скальковського. Перше (1842) і друге (1846) видання "Истории Новой Сечи или последнего Коша Запорожского" характерні тим, що в кожному з них було опубліковано понад сто документів і витягів.

В цей час А. Скальковський провів свою останню наукову експедицію. У 1843 р. він подорожував територією тодішніх Київської і Подільської губерній з метою зібрання документів для написання нових історичних творів. Але йому дозволили лише оглянути знайдені джерела в конфіскованих родинних архівах польських поміщиків і зробити їх описи. Камеральною археографією дослідник у незначній мірі займався ще під час експедиції 1839 р., але у 1843 р. він зробив значно докладніші описи знайдених документів. Вони стали найбільш вагомим здобутком подорожі. Едиційні наслідки були незрівнянно меншими ніж після перших двох експедицій. А єдине монографічне дослідження, в якому були використані незначні матеріали, привезені з Правобережної України, - "Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII в. " (1845), потрапило під вогонь справедливої критики за його погляди на гайдамацький рух.

З середини 40-х рр. археографічна діяльність А. Скальковського почала завмирати. Це було пов'язано з тим, що він залишив заняття історією і на багато років захопився статистичними дослідженнями. Але, незважаючи на це, у цілій низці його праць, написаних у другій половині 40-х - 70-х рр., він опублікував деякі із накопичених у попередні часи джерел. Отже, едиційна археографія, на відміну від польової, тривала безперервно з середини 30-х рр.

Повернення А. Скальковського до більш тісної роботи з історичними джерелами відбулось у середині 70-х рр., коли його було запрошено до співпраці у комісії для упорядкування архіву управління Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства. Це дозволило дослідникові наприкінці 70-х - у 80-ті рр. повернутись до ідеї створення історичного (або історико-

адміністративного) архіву в Одесі, який би мав регіональне значення. Проте, незважаючи на сприятливий час і обставини, ідея архіву врешті виявилась неактуальною для вищої влади імперії. Крім того, існувала розбіжність у підходах щодо долі архіву у різних представників місцевої адміністрації, а також несподівана конкуренція зі Скальковським групи професорів Новоросійського університету. Все це призвело до знайомого вже результату - спочатку гальмування, а потім і припинення справи.

Під час упорядкування матеріалів архіву А. Скальковський продовжував заняття камеральною археографією. Описи джерел, здійснених тоді, мають велике значення сьогодні, оскільки деякі з цих документів пізніше зникли. Діяльність дослідника щодо збереження історичних джерел завжди привертала увагу місцевої влади та наукової громадськості до покладів письмових скарбів Південної України. Завдяки його зусиллям вдалося зберегти багато архівних матеріалів, в тому числі і січковий архів.

Інтерес А. Скальковського до історичних джерел призвів до пошуків у 80-ті рр. його едиційної діяльності. Основним джерелом нових історичних творів знову був січковий архів. У незначній мірі було використано матеріали архіву управління колишнього Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства. В цей період було здійснено цілу низку суто археографічних публікацій, а також ще одне масове оприлюднення джерел - у третьому виданні "Истории Новой Сечи" (1885 - 1886).

За весь період археографічної діяльності А. Скальковський надрукував 55 праць археографічного спрямування. В них він опублікував понад 700 документів і витягів.

Не займаючись окремо і спеціально археографічною діяльністю, А. Скальковський надзвичайно мало приділяв уваги методиці видання історичних джерел. Ті елементи її, що присутні в його творах, дуже недосконалі не лише з точки зору сучасної наукової критики, але й у порівнянні з деяким тогочасними археографічними публікаціями історичних установ чи окремих істориків. Це певною мірою зменшило цінність опублікованих джерел.

Говорячи в цілому про археографічну діяльність А. Скальковського, слід відзначити, що цей аспект його творчості допоміг працям дослідника стати не лише пам'ятками

історіографії, але й зберегти наукову вагу для наступних поколінь дослідників. Отже, А. Скальковського, якого називають “Геродотом Новоросійського краю”, першим істориком Одеси, “козацьким Нестором”, можна назвати ще й одним із зачинателів, піонерів археографічної справи на Півдні України.

Додатки

Додаток 1. Основні дати життя і діяльності Аполлона Скальковського

- 1 (13) січня 1808 р. - народився в Житомирі
- 1817 - смерть матері
- 1819 - 1823 - учень Житомирської повітової школи
- 1823 - 1825 - студент Віленського університету
- 1825 - 1827 - студент етико-політичного відділення Московського університету
- жовтень 1827 - завершення навчання у Московському університеті зі ступенем кандидата прав
- 11 червня 1828 - зараховано чиновником до штату канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора
- 1 липня 1828 - затверджено у чині колезького секретаря (10 клас)
- липень 1828 - подорож на пароплаві "Одеса" до кримських берегів
- 1828 - 1829 - брав участь у боротьбі проти чуми у передмістях Одеси
- — - один з редакторів газети "Одесский вестник"
- 27 жовтня 1828 - поява першої відомої друкованої праці "Письмо к издателю" ("Одесский вестник")
- 1830 - помер батько, Олександр Іванович Скальковський
- 1831 - брав участь у роботі запобіжного комітету для боротьби з холерою
- 11 червня 1831 - підвищено у чин титулярного радника (9 клас)
- 11 травня 1834 - підвищено у чин колезького асесора (8 клас)
- липень - травень 1835 - відряджено для огляду архівів Новоросійського краю і зібрання документів з історії Південної України
- 1835 - одержав дворянську грамоту - свідчення про особисте дворянство

- **з 1835** - член Товариства сільського господарства Південної Росії
- **травень 1836** - вихід першої частини твору “Хронологическое обозрение истории Новороссийского края”
- **кінець 1836 - березень 1837** - займався за дорученням градоначальника Одеси Олексія Льовшина оглядом відомих архівів міста
- **3 травня 1837** - затверджено на посаді секретаря Одеського відділення Комерційної ради
- **18 травня 1837** - підвищено у чин надвірного радника (7 клас)
- **серпень 1837** - вихід твору “Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793 - 1823”
- **жовтень 1837 - березень 1838** - під час чуми призначено членом Тимчасового комітету для здійснення торгівлі
- **10 листопада 1837** - за службу нагороджено грошовою виплатою в розмірі 600 крб.
- **з 1837** - соревнователь у Московському товаристві історії та старожитностей російських
- **12 січня 1838** - за службу та видані твори нагороджено щорічною грошовою платнею в розмірі 1500 крб. на весь час перебування у штаті новоросійського і бессарабського генерал-губернатора
- **1838** - за участь у боротьбі з епідемією чуми нагороджено золотою медаллю на андріївській стрічці
- **20 жовтня 1838 - 1 січня 1839** - член комісії для постачання уряду відомостей про Чорноморське пароплавство
- **березень 1839** - вихід другої частини твору “Хронологическое обозрение истории Новороссийского края”
- **з 23 квітня 1839** - член Одеського товариства історії та старожитностей
- **травень - липень 1839** - відряджено для огляду відомих архівів Півдня України з метою створення в Одесі історичного архіву
- **18 червня 1840** - обрано членом дирекції Одеського мінералогічного і лісографічного кабінету
- **1 липня 1840** - знайомство з майбутньою дружиною - Софією Степанівною Живкович
- **1 серпня - 22 грудня 1840** - член одеського комітету для складання проекту положення про губернських рабинів і редактор

цього документа

- **10 вересня 1840** - за особливі труди секретарем Одеської комерційної ради та працю "О торговых и промышленных силах Одессы" нагороджено грошовою платнею в розмірі 850 крб.
- **6 жовтня 1840** - заручини з С.С. Живкович
- **10 січня 1841** - одруження з С.С. Живкович
- **5 жовтня 1841** - народився син Олександр
- **27 жовтня 1841** - призначено чиновником з особливих доручень при новоросійському і бессарабському генерал-губернаторі
- **початок 1842** - вихід твору "История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского"
- **з 1842** - член Датського королівського товариства північних антикваріїв
- **30 березня 1843** - за наукові праці нагороджено грошовою платнею в розмірі 1500 крб.
- **8 квітня 1843** - народився син Костянтин
- **травень 1843** - відряджено для огляду польських архівів у конфіскованих маєтках, що знаходились на території військових поселень Київської та Подільської губерній (Правобережна Україна)
- **3 травня 1843** - підвищено у чин колезького радника (6 клас)
- **4 грудня 1843** - призначено редактором Головного статистичного комітету Новоросійського краю
- **6 лютого 1844** - звільнено з посади чиновника з особливих доручень, але залишено у штаті новоросійського і бессарабського генерал-губернатора
- **22 серпня 1844** - одержав спеціальний знак за 15 років бездоганної служби
- **лютий 1845** - вихід праці "Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII в.: 1733 - 1768"
- **7 березня 1845** - призначено виконуючим обов'язки директора Головного статистичного комітету Новоросійського краю
- **27 вересня 1845** - підвищено у чин статського радника (5 клас)
- **1 серпня 1846** - звільнено від служби в канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора
- **1846** - вихід другого видання "Истории Новой Сечи или последнего Коша Запорожского"

- з 1847 - член Російського географічного товариства
- 2 березня 1848 - за наукові праці призначено додаткову щорічну платню в розмірі 430 крб. із прибутків м. Одеси
- 17 квітня 1849 - за наслідками конкурсу Петербурзької Академії наук за працю "Опыт статистического описания Новороссийского края" одержав премію в розмірі 2500 крб.
- 11 червня 1849 - народився син Павло
- 22 серпня 1849 - одержав спеціальний знак за 20 років бездоганної служби
- 21 серпня 1850 - народилась дочка Ольга
- 1850 - вийшов друком перший том твору "Опыт статистического описания Новороссийского края"
- 30 листопада 1851 - за наукові праці і службу нагороджено орденом Св. Анни 2-го ступеня
- з 1851 - член Вільного економічного товариства
- 1853 - вийшов другий том твору "Опыт статистического описания Новороссийского края"
- з 1853 - член Московського товариства сільського господарства
- 22 серпня 1854 - одержав спеціальний знак за 25 років бездоганної служби
- з 1854 - член Московського товариства історії та старожитностей російських
- 26 серпня 1856 - підвищено у чин дійсного статського радника (4 клас)
- 1856 - обрано членом-кореспондентом Петербурзької Академії наук
- 19 березня 1857 - нагороджено пам'ятною бронзовою медаллю на андріївській стрічці, виکارбуваної з приводу Кримської війни
- з 1857 - член Віленського музеума старожитностей і Віленської археологічної комісії
- 16 вересня 1858 - народилася дочка Людмила
- 25 грудня 1859 - народилася дочка Леоніда
- 23 квітня 1861 - за службу нагороджено орденом Св. Володимира 3-го ступеня
- з 1861 - почесний член Херсонського статистичного комітету
- 5 квітня 1863 - звільнено зі служби за власним проханням.

Призначено щорічну пенсію в розмірі 1200 крб.

- **6 серпня 1863** - зараховано на службу і направлено у розпорядження новоросійського і бессарабського генерал-губернатора
- з **1863** - член Одеського статистичного комітету
- **19 квітня 1864** - нагороджено орденом Св. Станіслава 1-го ступеня
- **31 травня - 8 липня 1864** - відряджено у подорож Півднем України для збирання статистичних відомостей щодо промислового розвитку та залізничного будівництва
- **6 червня - 8 серпня 1865** - відряджено для огляду лісового господарства в Херсонській губернії
- **листопад 1865** - голова комісії для розгляду діяльності соляних промислів на Куяльницькому та Хаджибейському лиманах
- **29 квітня 1866** - видано грошову допомогу особисто та на видання творів в розмірі 1500 крб.
- з **1866** - член Таврійського статистичного комітету
- — - член Катеринославського статистичного комітету
- **30 серпня 1867** - нагороджено орденом Св. Анни 1-го ступеня
- **28 жовтня - 14 грудня 1868** - голова ревізійної комісії для перевірки діяльності Одеського сирітського суду
- **серпень 1869** - відряджено до Катеринославської губернії для збирання відомостей про судноплавство на річці Сіверський Донець з метою сприяння розвитку кам'яновугільної промисловості
- **листопад 1869** - голова ревізійної комісії для перевірки діяльності Одеського сирітського суду
- **червень 1870** - відряджено у складі спеціальної комісії на узбережжя Азовського моря для збирання відомостей, необхідних для створення нової гавані
- **вересень 1870** - доручено збирання відомостей про діяльність фірми "Новоросійське товариство кам'яновугільної промисловості" (англійська компанія Д. Юза)
- **травень 1871** - відряджено до Бессарабії та чорноморських і азовських портів для збирання відомостей про розвиток торгівлі, судноплавства та промисловості
- **29 травня 1871** - обрано уповноваженим до комісії для влаштування Політехнічної виставки у Москві (1872)

- **травень - червень 1872** - відряджено до портів на Азовському морі для збирання відомостей про розвиток торгівлі
- **30 червня 1872** - нагороджено орденом Св. Анни 1-го ступеня (з короною)
- **травень - листопад 1873** - відряджено у подорож Півднем України для з'ясування ситуації з харчовими запасами у краї
- **1873** - секретар Товариства сільського господарства Півдня Росії
- **10 травня 1874** - у зв'язку зі скасуванням Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства переведено у розпорядження одеського градоначальника
- **21 червня 1874** - включено до складу комісії для упорядкування справ архіву скасованого Новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства
- **30 серпня 1876** - підвищено у чин таємного радника (3 клас)
- **20 лютого 1877** - смерть дружини, С.С. Скальковської
- **21 квітня 1878** - відряджено до Петербурга і Москви для огляду архівів з метою утворення історичного архіву в Одесі
- **15 травня 1883** - нагороджено орденом Св. Володимира 2-го ступеня
- **1885 - 1886** - вихід третього видання твору "История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского"
- **серпень - вересень 1889** - доручено керівництво упорядкуванням справ архіву скасованого Тимчасового одеського генерал-губернаторства (1879 - 1889)
- **1897** - поява останніх друкованих праць "Румынские доблести", "Движение одесского населения в минувшем 1895 г."
- **1898** - почесний член Одеського товариства історії та старожитностей
- **29 грудня 1898 р. (10 січня 1899 р.)** - помер в Одесі.

Додаток 2. Короткі відомості про родину Скальковських

Аполлон Олександрович Скальковський був одружений один раз. Його дружиною була Софія Степанівна Живкович. Вони познайомились 1 липня 1840 р. на випускному вечері в Інституті шляхетних дівчат. Як свідчить щоденник А. Скальковського, він відразу ж закохався в неї і проніс це почуття через все своє життя. На відміну від попередніх його захоплень, протягом другої половини 30-х рр., цього разу А. Скальковський відчув зустрічний потяг. Тому, уже 4 жовтня 1840 р. відбулись заручини, а 10 січня - весілля¹.

Це був щасливий шлюб, який тривав тридцять шість років. Скальковські мали шестеро дітей (мова йде лише про тих, хто досяг повноліття, оскільки принаймні двоє дітей померли ще у дитинстві): три сини - Олександр, Костянтин, Павло - та три дочки - Ольга, Людмила, Леоніда.

Софія Степанівна Живкович народилася в 1825 р. у Кишиневі. Її батько, Стефан Живкович, був одним з прибічників Карагеоргія, керівника Першого сербського повстання 1804 - 1813 рр. проти османського іга. Під час цих подій він став секретарем Народної ради і водночас особистим секретарем самого Карагеоргія. Він був також директором гірничих заводів і навіть видавцем першого в Сербії журналу "Благодатна муза". Матії, Єлисавета Тодорович, також сербка, була двоюрідною сестрою відомого сербського філолога, історика, фольклориста, діяча національного відродження В.К. Караджича².

Після другого сербського повстання, 1815 р., Живковичі (як і Карагеоргій) перебралися до Російської імперії. Вони оселилися в Кишиневі, де згодом Стефан Живкович працював драгоманом східних мов у відомстві М.С. Воронцова. Батьки Софії померли в

¹ Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.29, т.Х, арк. 69-69 зв., 112; т.ХІІІ, ч.1, арк.4. с.

² Триполитов К. Некролог С.С. Скальковской// Новороссийский телеграф (НТ). - 1877. - 26 февр. Деякі відомості про батька С.С. Скальковської див.: Ранке Л. История Сербии по сербским источникам. - М., 1876. - Изд. 2-е. - 452.

Одесі, коли вона була ще дитиною. За клопотанням Воронцова її було віддано до Інституту шляхетних дівчат, який вона закінчила 1840 р.¹

С.С. Скальковська, незважаючи на юні роки, зуміла створити у сім'ї мікроклімат, що сприяв творчій діяльності її чоловіка. Відомий російський громадський діяч І.С. Аксаков, перебуваючи в середині 50-х рр. в Одесі, у листі до батька писав, що Скальковські були дуже добрими і привітними людьми, відвідувати яких було дуже приємно. Один з ідеологів слов'янофільства в Росії "помітив" південнослов'янське походження С.С. Живкович та її родинні зв'язки з Вуком Караджичем, проте відзначив, що вона жодного слова не розуміла по-сербськи². Але С.С. Скальковська підтримувала зв'язки з батьківщиною своїх батьків. Коли відомий слов'янознавець професор В.І. Григорович збирався в одну з подорожей землями південних слов'ян, то вона дала йому рекомендації до тамтешніх впливових осіб.

С.С. Скальковська була відома своїм чудовим голосом і брала активну участь у різноманітних концертах. Хоча їх сім'я не була дуже заможною, вона не жаліла коштів на благодійні справи. Причому будучи православною, вона вносила гроші на побудову і лютеранського училища, і католицького храму.

С.С. Скальковська померла дуже передчасно - 20 лютого 1877 р.³

Старший син Олександр народився 5 жовтня 1841 р.⁴ У 1870 р. він був членом Кутаїського окружного суду⁵. На початку 90-х рр. він досяг високого, як і батько, чину таємного радника та посади комерційного начальника Головного управління пошт і телеграфів⁶. К.А. Скальковський згадував, що Олександр був близьким співпрацівником графа М.Т. Лорис-Меликова (1825 - 1888)⁷. Певно,

¹ ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7777, арк.2-2зв., спр.7688, арк.1.

² Аксаков І.С. в его письмах. Т.ІІІ Письма 1851 - 1860 годов. - М., 1892. - С.201.

³ ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7777, арк.12зв. - 2.

⁴ Там само, спр.7688, арк.1.

⁵ Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк. 2.

⁶ ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7703, арк.2.

⁷ Скальковский К. Воспоминания молодости. 1843 - 1869. - С.54.

мова йде про період 1880 - 1881 рр., коли останній був головним начальником Верховної розпорядчої комісії та міністром внутрішніх справ¹.

Найвідомішим серед дітей Скальковських був середній син Костянтин, який народився 8 квітня 1843 р.² Він закінчив благородний пансіон при Рішельєвському ліцеї та Інститут корпусу гірничих інженерів у Петербурзі. У 60 - 70-ті рр. викладав там політекономію та гірничозаводську статистику³. К.А. Скальковський зробив блискучу кар'єру. У 49 років він, як і батько, і старший брат, мав чин таємного радника, займаючи при цьому посаду директора Гірничого департаменту⁴. З середини 70-х рр. Костянтин Аполлонович став постійним співпрацівником петербурзької газети "Новое время". В цей період він став одним з найпопулярніших фейлетоністів Російської імперії. Він часто відправлявся у подорожі і залишив їх цікаві описання. Політичні погляди К.А. Скальковського були досить консервативними, правомонархічними, сягаючи інколи до крайнощів. Помер він 1910 р. у Петербурзі⁵. Саме від його нащадків до Петербурзької Академії наук потрапили біографічні і наукові матеріали А.О. Скальковського⁶.

Про молодшого сина - Павла (народився 11 червня 1849 р.) - відомо лише, що він спочатку обрав військову кар'єру й у 1870 р. був поручиком Житомирського полку⁷. Через 22 роки - він на

¹ Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. - т.XVIII. - С.16 - 17

² Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк. 2.

³ Цвиркун А.Ф. Сын первого историка Одессы // Тезисы Второй областной историко - краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию Одессы и 25-летию создания Украинского общества охраны памятников истории и культуры. - Одесса, 1991. - С.214.

⁴ ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7703, арк.2.

⁵ Цвиркун А.Ф. Вказ. праця. - С.215.

⁶ Путеводитель по архиву Ленинградского отделения института истории. -М.-Л., 1958. - С.324; Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины. - С.186.

⁷ Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк. 2.

цивільній службі, а саме чиновник управління Московсько-Казанської залізниці¹.

Серед дочок Скальковських найвідомішою була старша - Ольга. Вона народилася 21 серпня 1850 р.² Як і мати, вона мала чудовий голос. Наприкінці 60-х рр. вона співала у церковному хорі Новоросійського університету³, давала в Одесі концерти⁴. Олександр Дерібас зарахував її до найталановитіших одеських жінок⁵. Вона закінчила Петербурзьку консерваторію й у 1875 - 1877 рр. виступала навіть на сцені Маріїнського театру. Пізніше вона одружилася з Л.Б. Бертенсоном (1850-1929). Лев Бернардович Бертенсон належав до відомої в Одесі родини. Його дід, В. Бертенсон, був миколаївським купцем. Батько, як і дядьки О.В. Та Й.В. Бертенсони (згодом відомі лікарі в аристократичних та культурних колах Одеси і Петербурга), здобув середню освіту в Одесі. Берnard Васильович Бертенсон був помітною особою в громадському житті міста, тридцять років прослужив у міській Думі, тривалий час був співробітником газети "Одесский вестник". Л.Б. Бертенсон мав вищу медичну освіту - завершив Медико-хірургічну академію в Петербурзі. У 1903 р. став лейб-медиком при імператорі. Був одним із основоположників гігієни праці у Росії. Він був особистим лікарем у Л. Толстого, І. Тургенєва, М. Лєскова, Д. Григоровича, М. Мусоргського, П. Чайковського, Я. Полонського. Подружжя Бертенсонів створило один із культурних осередків Петербурга⁶. В їх домі влаштовувались музичні вечори, в яких брали участь Антон і Микола Рубинштейни, П. Чайковський, О. Бородин, М. Мусоргський. Один з їх синів, Борис, був морським офіцером, брав участь у Російсько-японській війні 1904-1905 рр. і загинув 14 жовтня 1905 р. в Цусімській битві.

¹ ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7703, арк.2.

² Архів СПБ ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк. 2.

³ Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский. - С.38.

⁴ Бемоль. Концерт г-жи О.А. Скальковской //ОБ. - 1869. - 18 сент.

⁵ Де Рибас А. Старая Одесса. Исторические очерки и воспоминания. - Одесса, 1913. - С.251.

⁶ Там само; Большая энциклопедия. - т.17. - С.459.

У роки громадянської війни Л.Б. Бертенсон перебрався до Одеси, а останні роки життя провів у ленінградському Будинку пристарілих вчених, де і помер¹. Як можна передбачити їх син, С.Л. Бертенсон, приблизно між 1914 та 1918 рр. і передав до Пушкінського дому (тепер Інститут російської літератури РАН) значні сімейні архіви, переважно стосовно А.О. Скальковського. Зазначимо, що в енциклопедичних виданнях Брокгауза і Ефрона та С.М. Южакова неправильно подані ім'я та рік народження Ольги Скальковської².

Про середню та молодшу дочки відомо поки що зовсім мало. Людмила народилась 16 вересня 1858 р.³ і 1892 р. вийшла заміж за нотаріусом Фрейганга⁴. Леоніда народилась 25 грудня 1859 р.⁵ і була одружена з гірничим інженером О.Г. Плетньовим, старшим сином відомого російського академіка П.О. Плетньова. Померла вона у дуже молодому віці (1884)⁶.

Після 1917 р. сліди Скальковських повністю губляться і віднайти їх поки що не вдалось.

¹ Васильєв К. Бертенсоны //ОБ.- 1993.-11 сент.- С.11.

² Большая энциклопедия. - т.17. - С.459.; Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. - т.XXX. - С.171.

³ Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк. 2.

⁴ ВР ІРЛІ (ПД) РАН, ф.281, спр.7703, арк.2.

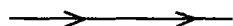
⁵ Архів СПб ФІРІ РАН, ф.200, оп.1, спр.1, арк. 2.

⁶ Временник Пушкинского дома. - Петроград, 1914. - С.127, 128.

Додаток 3. Схема маршрутів археографічних експедицій А.Скальковського

Маршрути експедицій

перша експедиція (14.05-28.07.1835)

напрямки ймовірних подорожей під час першої експедиції

подорож до Миколаєва після першої експедиції (21-24.08.1835)

друга експедиція (25.05-08.07.1839)

третьа експедиція (04-29.05.1843)

Цифрами на схемі показані населені пункти:

- 1 - Новомиргород
- 2 - Новоархангельськ
- 3 - Ольвіополь
- 4 - Каховка

- 5 - Немирів
- 6 - Меджибож
- 7 - Ладижин
- 8 - Тульчин

Основні пункти пошуку:

під час експедиції 1835 р. -

Новомиргород (16-17, 20-22.05)
Єлисаветград (23-25.05)
Катеринослав (26.05-02.07)
Херсон (04-11.07)
Сімферополь (12-15.07)
Миколаїв (21-24.08)

під час експедиції 1839 р. -

Миколаїв (28-29.05)
Херсон (29.05-02.06)
Катеринослав (05-17.06)
Сімферополь (20-26.06)
Севастополь (28-30.06)

під час експедиції 1843 р. -

Умань (07 - 15.05)
Меджибож (17-25.05)
Ладижин (26-27.05)

Основа схеми - карта "Административно-территориальное деление Украины в 50-х годах XIX в." / В кн.: История Украинской ССР. В 10-ти т. Т. 4. - К., 1983. - С.16-17.

Додаток 4. Хронологічний перелік документів, які опублікував А. Скальковський

№ п/п	Дата документа	Назва документа	Видання	При- мітки
1	2	3	4	5
1.	1571р., серпня 17	Грамота царя Івана IV до донських козаків про на- дання їм вольностей	Очерки Запоро- жья //ЖМНП - 1840.-Ч.XXV - Кн.1-3.-Отд. II - С.204-205	
2.	1571 р., серпня 17	Грамота царя Івана IV до донських козаків з на- казом надати допомогу царському посланникові М Маміну	ИНС-I-С.14 ИНС-II-Ч.1.- С.35-36 ИНС-III-Ч.1 - С.17 ИНС.-С.38	Витяг
3.	1576 р., серпня 20	Грамота польського ко- роля Стефана Баторія до запорозьких козаків про надання їм території для розселення	ИНС-I-С.11-12 ИНС-II-Ч.1.- С.30-32 ИНС-III-Ч.1.- С.12-14 ИНС.-С.34-35	
4.	1584 р., []	Грамота царя Федора Іва- новича до донських коза- ків з низкою вказівок та вимог щодо їх служби	ИНС-I-С.14-15 ИНС-II-Ч.1.- С.36 ИНС-III-Ч.1.- С.17-18 ИНС.-С.38-39	Витяг
5.	1584 р., []	Грамота царя Федора Іва- новича до донських коза- ків про їх вольності	Очерки Запорожья.- Кн.1-3.- С.205	Витяг
6.	1635 р., [між 31 січня та 14 березня]	Постанова польського короля Владислава IV про морські набіги за- порозжців на Туреччину та про побудову фортеці Кодак	ИНС-III-Ч.3.- С.277-279 ИНС.-С.616-617	
7.	1649 р., []	Торговельний договір між турецьким султаном	ИНС-I.- С.123- 127	

1	2	3	4	5
		Михометом IV та Військом Запорозьким		
8.	1654 р., січня 8	Розповідь про козацьку Раду у Переяславі	ИНС-I- С.383-384	Витяг
9.	1655 р., січня 15	Універсал гетьмана Б. Хмельницького на права володінь Війська Запорозького	Очерки Запорожжя - Кн.1-3.-С.200-203 ИНС-I- С.381-383 ИНС-II-Ч1.-С.30-32 ИНС-III-Ч3.-С.275-277 ИНС.-С.614-616	
10.	1673 р., серпня 29	Грамота царя Олексія Михайловича до кошового І Сірка та всього Запорозького війська про відправлення зброї у Кіш	ИНС-III-Ч3.-С.279-280 ИНС.-С.617-618	
11.	1676 р., травня 18	Лист кошового І Сірка до ігумена Межигірської обителі з проханням надіслати у Січ ченців	ИНС-II-Ч1.-С.161-162 ИНС-III-Ч1.-С.125 ИНС.-С.110	Витяг
12.	1676 р., травня 28	Лист кошового І Сірка до ігумена Межигірського монастиря про направлення церковних дяків на Січ	ИНС-II-Ч1.-С.72-73	Витяг
13.	1683 р., жовтня 4	Лист кошового Г. Івановича, старшин, куріньних отаманів до ігумена Межигірського монастиря Феодосія (Васьківського) з проханням включити запорозьку парафію до монастиря	ИНС-I-С.73-75 ИНС-II-Ч1.-С.162-164 ИНС-III-Ч1.-С.125-127 ИНС.-С.111	

1	2	3	4	5
14.	1686 р., травня 29	Лист кошового Ф. Іваника до ігумена Межигірського монастиря Феодосія з висловленням незадоволення рішенням Київського митрополита Гедеона підпорядкувати запорозьку церкву	ИНС-I.-С.75-77 ИНС-II.-Ч1.-С.164-165 ИНС-III.-Ч1.-С.128-129 ИНС.-С.112	Витяг
15.	1688 р., березня 5	Грамота патріарха Іоакима до ігумена Межигірського монастиря Феодосія про благословення запорозької церкви	ИНС-I.-С.384-387	
16.	1688 р., березня 11	Грамота патріарха Іоакима про церковний устрій в Запорозькій Січі	ИНС-III.-Ч3.-С.280-284 ИНС.-С.618-621	
17.	1688 р., червня 14	Грамота царів Івана та Петра Олексійовичів і царівни Софії до кошового Г. Сагайдачного про побудову Самарської фортеці	Очерки Запорожья - Кн.4-6.-С.27-30 ИНС-I.-С.387-388 ИНС-III.-Ч3.-С.284-286 ИНС.-С.621-625	
18.	1705 р., []	Межовий запис про кордони задніпровських місцевостей між каргопольським намісником Є. Українцовим та ефенді Коч-Мегмет-Пашою	ХОИНК.-Ч1.-С.1-2	Витяг
19.	1713 р., жовтня 18	Протокол конференції послів Кримського ханства та польських вельмож про передачу земель козакам П. Орлика у нагороду	ИНС-II.-Ч2.-С.36-37 ИНС-III.-Ч2.-С.32 ИНС.-С.242	
20.	1713 р., []	Ярлик кримського хана Каплан-Гірея з вимогою	ИНС-II.-Ч2.-С.38-39	

1	2	3	4	5
		сплатити гроші за свавілля козаків	ИНС-III -Ч.2 - С.33-34 ИНС.-С.242-243	
21.	1723 р., березня 27	Грамота імператора Петра I до майора І. Албонеза про розселення в українських містах кількох полків сербських гусар	ХОИИК-Ч.1 - С.15-16	Витяг
22.	1730 (1731) р., []	Грамота кримського хана Каплан-Гірея до запорожців	ИНС-I.-С.388-389	
23.	1731 р., серпня 3	Грамота імператриці Анни Іванівни до запорожців про їх прощення	ИНС-I.-С.179-180 ИНС-II.-Ч.2.- С.52	
24.	1731 р., серпня 26	Лист київського генерал-губернатора Б. Вейсбаха до кошового І. Малашевича з дозволом запорожцям повернутись на свої землі	ИНС-I.-С.175-176 ИНС.-II.-Ч.2.- С.46 ИНС-III.-Ч.2.- С.39-40 ИНС.-С.246	Витяг
25.	1733 р., серпня 31	Грамота імператриці Анни Іванівни до кошового І. Малашевича і всього Війська Запорозького з дозволом їм повернутись під російське підданство	ИНС.-II.-Ч.2.- С.52 ИНС-III.-Ч.2.- С.44-45 ИНС.-С.249	
26.	1733 р., грудня 21	Ордер київського генерал-губернатора Б. Вейсбаха до кошового І. Малашевича з похвалою козаків за їх відданість Росії	Филипп Орлик и запорожцы // КС.-1882.-Т.II.- Кн.4.-С.125-129	
27.	1734 р., лютого 12	Послання київського генерал-губернатора Б. Вейсбаха до запорожців	ИНС-I.-С.178-179 ИНС.-II.-Ч.2.-	Витяг

1	2	3	4	5
			ІНС.-С.350-351	Витяг
31.	1734 р., квітня 23	Лист гетьмана П. Орлика до запорожців з проханням повернутись під владу кримського хана	Филипп Орлик и запорожцы.- С.108-118 ІНС-I.-С.182-183 ІНС-II.-Ч2.-С.58	Витяг Витяг
32.	1734 р., [квітня23]	Ярлик кримського хана Каплан-Гірея до запорожців з пропозицією повернутись під його владу	ІНС-II.-Ч2.-С.59-61 К истории Запорожья //КС.-1882.-Т.III.-Кн.7.-С.179-180. ІНС-III.-Ч2.-С.50-52 ІНС.-С.254-255	
33.	1734 р. [не раніше 23 квітня]	Лист запорожців до гетьмана П. Орлика з відмовою служити кримському ханові	Филипп Орлик и запорожцы.- С.119-121	
34.	1734 р., травня 8	Лист запорожців до кримського хана Каплан-Гірея з розповіддю про зіткнення з поляками та тагарями	Очерки Запорожья.- Кн.4-6.-С.30-33 ІНС-I.-С.390-391 Филипп Орлик и запорожцы.- С.122-124 ІНС-III.-Ч3.-С.286-289 ІНС.-С.623-625	
35.	1734 р., травня 8	Лист запорожців до гетьмана П. Орлика з переліком їх образ на кримського хана і пропозицією повернутись під протек-	ІНС-II.-Ч2.-С.62 ІНС-III.-Ч3.-С.53 ІНС.-С.25-256	Витяг

1	2	3	4	5
		цію Росії		
36.	1734 р., травня []	Лист київського генерал-губернатора Б. Вейсбаха до запорожців про приєднання запорозького загону до російської армії для боротьби з кримським ханом	ИНС-III.-Ч.2.- С.73 ИНС.-С.268	Витяг
37.	1734 р., червня 22	Ордер київського генерал-губернатора Б. Вейсбаха до кошового І. Малашевича з подякою за вірність	Филипп Орлик и запорожцы.- С.129-132	
38.	1734 р., липня 15	Ордер київського генерал-губернатора Б. Вейсбаха до кошового І. Малашевича про повернення посланців із Петербурга, де вони одержали нагороди і привезли запорожцям прощення	ИНС-II.-Ч.1.- С.168 ИНС-III.-Ч.1.- С.131 ИНС.-С.114	Витяг
39.	[1734 р.]	Лист київського митрополита Рафаїла з благословенням запорозької церкви	ИНС-I.-С.194- 196 ИНС-II.-Ч.2.- С.63-65 ИНС-III.-Ч.2.- С.54-56 ИНС.-С.253-254 Очерки Запорожья.- Кн.1-3.-С.211- 212	Витяг
40.	[1734 р.]	Лист запорожців до кримського хана Каплан-Гірея з повідомленням про їх перехід під російську протекцію	ИНС-II.-Ч.2.- С.61 ИНС-III.-Ч.2.- С.52-53 ИНС.-С.255-256	Витяг
41.	[кінець 1734 р. -	Чолобитна від депутації запорозьких козаків на	ИНС-II.Ч.2.- С.68-69	Витяг

1	2	3	4	5
	початок 1735 р.]	чолі з кошовим І. Білицьким до імператриці Анни Іванівни про володіння запорожців	ИНС-III.Ч.2.- С.59 ИНС.-С.259	
42.	1735 р., березня 9	Грамота настоятеля Києво-Межигірського монастиря Іродіона до запорожців з благословенням	ИНС-I.-С.392	
43.	1735 р., травня 10	Лист київського генерал-губернатора Б. Вейсбаха до кошового І. Малашевича з проханням перевірити бажання ногайців перейти під протекцію Росії	Секретная переписка Коша Запорожского. -С.330-331 ИНС-III.-Ч.2.- С.206-207 ИНС.-С.351	
44.	1735 р., жовтня 3	Лист київського генерал-губернатора М. Леонтьєва до кошового І. Малашевича з інструкціями Кошу з приводу кримського походу	ИНС-II.-Ч.2.- С.89-90 ИНС-III.-Ч.2.- С.76-78 ИНС.-С.269-270	Витяг
45.	1735 р., жовтня 3	Ордер командуючого російською армією Б.К. Мініха до кошового І. Малашевича про відкриття воєнної кампанії проти кримського ханства з наказом козакам вислати розвідників	Очерки Запорожья.- Кн.4-6.-С.34-35 ИНС-I.-С.204-205 ИНС-II.-Ч.2.- С.88-89	
46.	1735 р., жовтня 17	Лист київського генерал-губернатора М. Леонтьєва до кошового І. Малашевича про відступ російської армії з Криму і затримку об'єднання з козаками через негоду	ИНС-I.-С.207 ИНС-II.-Ч.2.- С.92-93 ИНС-III.-Ч.2.- С.79 ИНС.-С.270-271	Витяг
47.	1735 р., жовтня 18	Лист київського генерал-губернатора М. Леонтьєва до запорожців з наказом відступити на	ИНС-III.-Ч.2.- С.80 ИНС.-С.272	Витяг

1	2	3	4	5
		Запоріжжя		
48.	1736 р., []	Атестат товариша Поповичівського куреня О. Гуржія про перемогу над татарами	ИНС-Ш.-Ч2.- С.86 ИНС.-С.275	
49.	1737 р., червня 8	Наказ кошового І. Малашевича до наказного отамана, судді Решетилу про підготовку до воєнного походу	ИНС-П.-Ч2.- С.102-103 ИНС-Ш.-Ч2.- С.88-89 ИНС.-С.276-277	
50.	[1738 р.]	Лист наказного отамана П. Похволиного і судді Я. Тукало до кошового І. Білицького з проханням повернутись з дністровського походу	ИНС-П.-Ч2.- С.105-107 ИНС-Ш.-Ч2.- С.91-93 ИНС.-С.278-279	
51.	1742 р., травня 10	Донесення кошового С. Єремійовича до генерала Кейта про татар	ИНС-Ш.-Ч2.- С.207-208 ИНС.-С.352	Витяг
52.	1742 р., серпня 4	Указ імператриці Єлизавети до запорожців про їх платню	ИНС-П.-Ч1.- С.248	Витяг
53.	[1742 р.]	Лист київського генерал-губернатора М. Леонтьєва до кошового С. Єремійовича про мирний трактат Росії з Туреччиною	ИНС-П.-Ч2.- С.123-124 ИНС-Ш.-Ч2.- С.106-107 ИНС.-С.287	
54.	1743 р., вересня 27	Ордер кошового Я. Ігнатовича до курінного отамана М. Коженова про стосунки з татарами	К истории Запорожья. Внутренние распоряжки//КС.-1882.-Т.4.- Кн.12.-С.530	
55.	1743 р., жовтня 10	Указ імператриці Єлизавети про виселення запорожців з Кубані	ИНС-П.-Ч2.- С.141 ИНС-Ш.-Ч2.- С.120 ИНС.-С.297	Згадка
56.	1743 р., жовтня 30	Наказ про поселення українців і росіян, які	ХОИНК.-Ч1.- С.17	Витяг

1	2	3	4	5
		утекли з польських міст, в задніпровських російських містах		
57.	1744 р., червня 7	Грамота імператриці Єлизавети до Кошу з проханням вислати одну тисячу козаків для охорони нових фортець	ИНС-П.-Ч2.-С.165 ИНС-Ш.-Ч2.-С.142 ИНС.-С.310	Витяг
58.	1744 р., листопада 3	Ордер київського генерал-губернатора М. Леонтьєва до кошового Я. Ігнатовича з проханням скласти записку про козацькі кордони	ИНС-П.-Ч2.-С.135-136 ИНС-Ш.-Ч2.-С.117 ИНС.-С.294	Витяг
59.	1745 р., [січень]	Опис місцевостей та урочищ в запорозьких володіннях	ИНС-П.-Ч2.-С.135-137 ИНС-Ш.-Ч2.-С.117-118 ИНС.-С.294-295	
60.	1745 р., червня 11	Грамота імператриці Єлизавети до кошового В. Григор'єва (Сича) з заборонаю ходити на Кубань	ИНС-П.-Ч2.-С.141 ИНС-Ш.-Ч2.-С.122 ИНС.-С.298	Витяг
61.	1745 р., []	Розписка, видана Кошем колишньому писареві Петруші, про припинення до нього матеріальних претензій	Как судили и рядили в Сечи Запорожской// КС.-1886.-Т. XIV.-Кн.3.-С.608	Витяг
62.	1746 р., липня 9	Донесення кошового В. Григор'єва до київського генерал-губернатора М. Леонтьєва про торгівлю на Січі.	ИНС-П.-Ч1.-С.264-265 ИНС-Ш.-Ч1.-С.216-217 ИНС.-С.164-165	Витяг
63.	1746 р., липня []	Доповідь чиновника Маєвського київському генерал-губернатору М. Леонтьєву	ИГЗУ.-С.54	Витяг

1	2	3	4	5
64.	1746 р., листопада 15	Ордер кийівського генерал-губернатора М. Леонтєва до кошового В. Григор'єва про закінчення миру між Туреччиною та Персією	ИНС-III.-Ч.2.- С.208 ИНС.-С.352	Витяг
65.	1746 р., листопада 16	Ордер кийівського генерал-губернатора М. Леонтєва до кошового В. Григор'єва	Секретная переписка Коша Запорожского.- С.332	
66.	1747 р., вересня 19	Рапорт полковника Бугогардівської паланки Т. Лазарева до Коша про раду в паланці	ИНС-II.-Ч.1.- С.87-88 ИНС-III.-Ч.1.- С.62 ИНС.-С.68	Витяг
67.	1747 р., листопада 1	Наказ кошового П. Козелецького до полковника Самарської товщі К. Красовського не чинити перешкоди для полювання козацькому загону	ИНС-II.-Ч.1.- С.235 ИНС-III.-Ч.1.- С.189-190 ИНС.-С.149	
68.	1747 р., [не раніше 17 листопада]	Лист полковника Кодацької паланки Д. Тарана по кошового П. Козелецького з проханням зробити військовий прапор	ИНС-I.-С.227	
69.	1747 р. []	Лист Кримського хана Селім-Грея до кошового П. Козелецького з проханням вислати до нього розбійників-татар	ИНС-II.-Ч.2.- С.148 ИНС-III.-Ч.2.- С.127-128 ИНС.-С.300	Витяг
70.	1749 р., квітня 5	Лист секунд-майора О. Никифорова до кошового Я. Ігнатовича про необхідність бути готовим до дипломатичної зустрічі з татарами	Сношения Запорожья с Крымом 1749 р. Материалы до истории Новороссийского края.-	Витяг

1	2	3	4	5
			Одесса, 1841.- С.6-7 ИНС-П.-Ч.2.- С.151 ИНС-III.-Ч.2.- С.130 ИНС.-С.302	
71.	1749 р., квітня 5	Лист секунд-майора О. Никифорова до кошового Я. Ігнатовича з проханням не чинити зла татарським депутатам	ИНС-П.-Ч.2.- С.151-152 ИНС-III.-Ч.2.- С.130-131 ИНС.-С.302	Витяг
72.	1749 р., травня 31	“Записка складена при слідчій про минулі образи між запорозькими козаками і татарами комісії, і під час з’їздів з татарськими депутатами, і від кого розмови велись: травня 31 дня 1749 року”	Сношения Запорожья с Крымом. - С.8-24	Витяг
73.	1749 р., травня 31	“Журнал всіх розмов і суперечок” запорозьких та татарских депутатів	ИНС-П.-Ч.2.- С.153-158 ИНС-III.-Ч.2.- С.131-135; 136-137 ИНС.-С.302-306	Витяг
74.	1749 р., [травень - червень]	Розписка про розшук козаків на території Кримського ханства	Сношения Запорожья с Крымом.-С.24-26	
75.	1749 р., червня 10	Показання гайдамаки І. Ляха про вступ до Січі	ИНС-П.-Ч.1.- С.316-317 ИНС-III.-Ч.1.- С.261 ИНС.-С.191-192	Витяг
76.	1749 р., [вересня 19]	Донесення [кошового Я. Ігнатовича] до київського генерал-губернатора про страту гайдамаків	К истории Запорожья. Порубежные любезности //КС.-1882.-	

1	2	3	4	5
			Т.ІV.-Кн.10.- С.163	
77.	1749 р., жовтня 12	Репорт кошового Я. Ігна- товича до генерала М. Леонтьєва	НГЗУ.-С.51	Витяг
78.	1749 р. []	Лист Коша до татарських депутатів, де заперечу- ється причетність Коша до дій гайдамак	ИНС.-П.-Ч2.- С.122 ИНС.-Ш.-Ч2.- С.105 ИНС.-С.287	Витяг
79.	1750 р., жовтня 19	Указ Сенату про підко- рення Запорізької Січі гетьману Лівобережної України	ИНС.-П.-Ч2.- С.166 ИНС.-Ш.-Ч2.- С.143 ИНС.-С.311	Витяг
80.	1750 р. []	"Laudum boni ordinis" про заходи проти гай- дамацтва	НГЗУ.-С.171- 174	Витяг
81.	1751 р., липня 13	Наказ імператриці Єлиза- вети до полковника І. Хорвата про поселення сербів у Новоросій- ському краї	ХОИНК.-Ч.1.- С.21	Витяг
82.	1751 р., вересня 24	Указ імператриці Єлиза- вети до запорожців про грошову платню їм	ИНС.-П.-Ч.1.- С.248	Витяг
83.	1752 р., січня 11	Жалувана грамота ге- нерал-майору І. Хорвату про дозвіл сербам осели- тися в Новоросійському краї	ХОИНК.-Ч.1.- С.269-273	
84.	1752 р., березня 12	Лист полкового осавула П. Чернявського й війсь- кового товариша О. Пет- руші до кошового Я. Ігнатовича про наміри гетьманського уряду що- до запорізьких кордонів	ИНС.-П.-Ч.1.- С.126	Витяг
85.	1752 р., червня 30	Донесення Коша до геть- мана К. Розумовського	К истории За- порожья.	

1		3	4	5
		про зіткнення запорожців з малоросійськими козаками	Порубежные любезности.- С.160-161	
86.	175 р., вересня	Лист богуславського губернатора М. Ключковського до кошового Я. Ігнатовича з відмовою вступити в запорізьке військо	ИНС.-П.-Ч.1.- С.1 9 К історії Запорозжя Порубежные любезности.- С.163-165	
87.	1754 р., лютого 9	Лист київського митрополита Т. Щербинського до начальника січових церков ієромонаха Макарія про обернення в православну віру нових прибульців в Січ	ИНС.-П.-Ч.1.- С.1 ИНС.-Ш.-Ч.1.- С.С.1 ИНС.-С.109	Витяг
88.	1754 р., травня 11	Скарги полковника Перевізької паланки Д. Стягайла до Коша про набіги татар	ИНС.-П.-Ч.1.- С.174 ИНС.-Ш.-Ч.1.- С.136 ИНС.-С.117	Витяг
89.	[1754 р.]	Донесення козака В. Похилівського про розвідку в Перекопі	ИНС.-Ш.-Ч. - С. 19- ИНС.-С.359-360	
90.	1755 р., [не раніше 8 січня]	Донесення кошового [Г. Федорова] про військову розвідку до Криму козаків В. Похили та В. Зубенка	ИНС.-П.-Ч. - С. 4 - 44 ИНС.-Ш.-Ч. - С. 09- 10 ИНС.-С.35 -353	
91.	1755 р., січня [не раніше 8]	Донесення козака В. Похилівського до Коша про подорож до Криму	ИНС.-І.-С.393-394	
9	1755 р., січня 14	Наказ гетьмана К. Розумовського до Коша про необхідність заслання розвідників у Туреччину та доповідь Коша гетьману	ИНС.-Ш.-Ч. - С. 0 ИНС.-С.349 Секретная переписка Коша	

1	2	3	4	5
93.	1755 р., лютого 9	Лист Київського віце-губернатора Г. Кюстріна до кошового Г. Федорова про відправлення посланців до Туреччини	запорожского (1734 - 1763 г.) //КС.-1886.-Т.14.-Кн.2.-С.328 ИНС-III.-Ч.2.-С.202-203 ИНС.-С.349 Секретная переписка Коша Запорожского //КС.-1886.-Т.14.-Кн.2.-С.328	
94.	1755 р., лютого 20	Донесення кошового Г. Федорова командуючому на Українській лінії генералу князю Кантемиру з розповіддю про перебування у полоні І. Данилова та його показання	ИНС-III.-Ч.2.-С.216-217 ИНС.-С.357 Секретная переписка Коша Запорожского.-С.337	
95.	1755 р., березня []	Донесення козаків Д. Завадовського та Л. Порожнього до Коша про розвідку в Очакові	ИНС-II.-Ч.2.-С.244-247	
96.	1755 р., квітня 8	Донесення кошового Г. Федорова до київського військового генерал-губернатора про заснування селища Палієве Озеро	ИНС-I.-С.37 ИНС-II.-Ч.1.-С.68	Витяг
97.	1755 р., квітня 25	Донесення полковника М. Тарана до Коша про подорож до татар командуючого фортецею Св. Єлисавети Г. Глібова	ИНС-II.-Ч.2.-С.249-250	Витяг
98.	1755 р., травня 9	Донесення кошового Г. Федорова до гетьмана К.	ИНС-III.-Ч.2.-С.210-211	

1	2	3	4	5
		Розумовського про сутички між черкесами та татарами	ІНС.-С.354 Секретная переписка Коша Запорожского.-С.333	
99.	1755 р., [не раніше 17 травня]	Репорт Коша до гетьмана К. Розумовського про розвідку у Криму	ІНС.-ІІ.-Ч.2.-С.247-249 ІНС.-ІІІ.-Ч.2.-С.210-212 ІНС.-С.354 Секретная переписка Коша Запорожского.-С.334	Витяг
100	1755 р., серпня 1	Лист російського посла у Константинополі Обрезкова про фортецю Св. Єлисавети	ІНС.-ІІ.-Ч.2.-С.178 ІНС.-ІІІ.-Ч.2.-С.152 ІНС.-С.316	Витяг
101	1755 р., серпня 29	Лист запорозької депутації у Петербурзі до Коша про земельну справу запорозців у Сенаті	ІНС.-ІІ.-Ч.2.-С.190 ІНС.-ІІІ.-Ч.2.-С.161-162 ІНС.-С.321-322	Витяг
102	1755 р., вересня 9	Лист запорозьких депутатів у Петербурзі до Коша про вирішення земельної справи та з проханням вислати грошей	ІНС.-І.-С.236 ІНС.-ІІ.-Ч.2.-С.190-192 ІНС.-ІІІ.-Ч.2.-С.162-163 ІНС.-С.321-322	Витяг
103	1755 р., жовтня 10	Репорт кошового Г. Федорова про чисельність запорозького війська	ІНС.-ІІ.-Ч.1.-С.75	Витяг
104	1755 р., жовтня 29	Розписка отамана Кисляківського куреня С. Щербини кошовому Г. Федорову про прийняття на поруки козака К. Пись-	ІНС.-ІІ.-Ч.1.-С.209-211 ІНС.-ІІІ.-Ч.1.-С.166-168 ІНС.-С.134-135	

1	2	3	4	5
		менного		
105	1755 р., листопада 1	Лист посланця у Константинополі Обрезкова про фортецю Св. Єлисавети	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.178 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.152 ІНС.-С.316	Витяг
106	1755 р., листопада 25	Донесення кошового Г. Федорова до гетьмана К. Розумовського про кількість козацької старшини	ІНС-ІІ.-Ч.1.- С.80-82 ІНС-ІІІ.-Ч.1.- С.55-57 ІНС.-С.63-65	
107	1755 р., грудня 5	Ордер гетьмана К. Розумовського до кошового отамана, старшини й війська з заборонаю брати участь у гайдамацькому русі	Несколько документов к истории гайдамачины //КС.-1885.- Т.ХІІІ.-Кн.10.- С.281-289	
108	1755 р., грудня 6	Донесення козацького розвідника В. Романовського до Коша з Криму про намагання повернути до Коша прибічників гетьмана П. Орлика Ф. Мировиґча та Ф. Нахімовського	ІНС-І.-С.232-233 ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.176-177 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.212-214 ІНС.-С.355-356 Секретная переписка Коша Запорожского.- С.334-336	Витяг
109	1755 р., грудня 22	Лист запорозьких депутатів у Петербурзі до Коша з проханням прислати подарунки	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.192 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.163-164 ІНС.-С.323	Витяг
110	1755 р., []	Донесення кошового [Г. Федорова] про розвідку у Криму під виглядом купецтва	Секретная переписка Коша Запорожского.-С.332-333; 339-340	

1	2	3	4	5
111	1756 р., [перша половина січня]	Ордер гетьмана К Розумовського до Коша про дії гайдамаків	Несколько документов к истории гайдамачины.- С.289-290	Витяг
112	1756 р., січня 17	Лист запорозьких депутатів у Петербурзі до Кошу про невіршення земельної справи у Сенаті	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.193 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.164 ІНС.-С.323	Витяг
113	1756 р., січня 22	Лист запорозьких депутатів у Петербурзі до Коша про їх невдачі у вирішенні запорозьких справ	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.194 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.164-165 ІНС.-С.323-324	Витяг
114	1756 р., [не раніше 22 січня - не пізніше 1 квітня]	Лист кошового Г. Федорова до запорозьких депутатів у Петербурзі про привезення товарів з Криму	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.195	Витяг
115	1756 р., квітня 1	Лист запорозької депутації у Петербурзі до Коша про вирішення земельної справи у Сенаті	ІНС-І.-С.236-237 ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.195-196 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.166 ІНС.-С.324	Витяг
116	1756 р., травня 7	Репорт кошового Г. Федорова до гетьмана К. Розумовського про обрання кошового отамана	ІНС-ІІ.-Ч.1.- С.90 ІНС-ІІІ.-Ч.1.- С.64-65 ІНС.-С.69	Витяг
117	1756 р., червня 2	Розписка козака О. Петруші кошовому Г. Федорову про отримання грошей	ІНС-ІІ.-Ч.- С.195-196 ІНС-ІІІ.-Ч.1.- С.155-156 ІНС.-С.128	Витяг
118	1756 р., червня 2	Показання козака С. Чорного про його участь у гайдамацькому русі	ІНС-ІІ.-Ч.1.- С.203-204 ІНС-ІІІ.-Ч.1.-	Витяг

1	2	3	4	5
			С.161-162 ІНС.-С.131-132 Как судили и рядили в Сечи Запорожской.- С.613	
119	1756 р., червня 6	Лист запорозьких де- путатів у Петербурзі до Коша з проханням вислати відомості про населення запорозьких земель	ІНС-I.-С.237 ІНС-II.-Ч.2.- С.196-197 ІНС-III.-Ч.2.- С.166-167 ІНС.-С.324-325	Витяг
120	1756 р., серпня 7	Указ Сенату про пільги тим військовим, що зай- маються вербуванням людей у військові фор- мування на землях Но- воросії	ХОИНК.-Ч.1.- С.29	Витяг
121	1756 р., жовтня 3	Донесення чотирьох ко- заків до Коша про роз- відку в Очакові	ІНС-II.-Ч.2.- С.252-253	Витяг
122	1756 р., жовтня 13	Донесення полковника Перевізької паланки Я. Лелеки до Коша про справи в Польщі	ІНС-II.-Ч.2.- С.250-251 ІНС-III.-Ч.2.- С.215 ІНС.-С.356 Секретная переписка Коша Запорожского.- С.336	Витяг
123	1756 р., []	Розпорядження Коша, спрямоване проти гай- дамак	ІІЗУ.-С.175- 177	Витяг
124	1756 р., []	Лист гетьмана К. Розумо- вського [до Сенату] про справи в запорозькому війську	ІНС-II.-Ч.2.- С.185-189 ІНС-III.-Ч.2.- С.158-161 ІНС.-С.319-320	Витяг

1	2	3	4	5
125	1756 р., []	Рапорт кошового Г. Лангуха до гетьмана К. Розумовського про нагляд за безпекою козацьких кордонів	ІНС-ІІ.-Ч.1.-С.52 ІНС-ІІІ.-Ч.1.-С.31 ІНС.-С.48	Витяг
126	1757 р., лютого 4	Лист монаха Іоана до керівника Новосербії І. Хорвата	ХОИНК.-Ч.1.-С.40	Витяг
127	1757 р., травня 1	Паспорт (білет) кошового Д. Стефанова (Гладкого) до козаків А. Горба, Т. Портного та ін. на право володіння зимівниками	ІНС-ІІ.-Ч.1.-64 ІНС-ІІІ.-Ч.1.-С.42 ІНС.-С.54	
128	1757 р., травня 21	Інструкція Коша запорозьким депутатам до Петербургу щодо питань про кордони	ІНС-ІІ.-Ч.2.-С.204-205 ІНС-ІІІ.-Ч.2.-С.173-174 ІНС.-С.330	Витяг
129	1757 р., травня 24	Лист запорозької депутації у Петербурзі до Коша про кордони Запорозької Січі	ІНС-ІІ.-Ч.2.-С.205 ІНС-ІІІ.-Ч.2.-С.173-174 ІНС.-С.330-331	Витяг
130	1757 р., вересня 1	Показання гайдамаки Г. Котляра про своє минуле	Нескільки документів к історії гайдамачини.-С.295-300 ІНС-ІІІ.-Ч.3.-299-311 ІНС.-С.633-644	
131	1757 р., грудня []	Універсал гетьмана К. Розумовського до Коша про набіги гайдамаків	ІНС-ІІІ.-Ч.2.-С.321-322 ІНС.-С.422	
132	1757 р., []	Відкритий лист Коша до осадчого А. Гридіна про заснування поселення на р. Чортомлик	ІНС-ІІІ.-Ч.2.-С.171 ІНС.-С.328	Витяг

1		3	4	5
133	1757 р., []	Опис запорозьких подарунків чиновникам у Києві, Глухові. Петербурзі та членам імператорського двору	ІНС-І.-С.400-401 ІНС-ІІІ.-Ч.3.-С. 96- 98 ІНС.-С.631-63	
134	1758 р., березня 9	Інструкція Коша команді при Гарді на чолі з полковником Д. Стягайлом	ІНЗУ.-С.177-183	
135	1758 р., березня 9	Донесення старшини Я. Воскобойникова та козака І. Батуринського до Коша про розвідку до Криму	ІНС-ІІ.-Ч. - С. 53- 55	Витяг
136	1758 р., травня 18	Лист Уманського магната Ф. Потоцького до кошового Г. Федорова з поздоровленням його на честь обрання кошовим отаманом	ІНС-ІІ.-Ч. - С.179.	Витяг
137	1758 р., липень 16	Вирок козацького суду за содомський гріх	ІНС-ІІ.-Ч.1.-С. 07.	Витяг
138	1758 р., [не раніше 11 вересня]	Донесення сотника Новослобідського полку В. Кошевенка до [Коша] про розвідку в Очакові	ІНС-ІІІ.-Ч. - С. - 4 ІНС.-С.361-36	Витяг
139	1758 р., вересня 14	Грамота кримського хана Халім-Гірея до кошового Г. Федорова про набіги Єдисанської орди	Очерки Запорожжя.- С.35-37 ІНС-І.-С.395-396 ІНС-ІІ.-Ч. - С. 56- 57	
140	1758 р., []	Лист Кримського хана Халім-Гірея до кошового Г. Федорова з проханням переслати татарських перекінчпків до Криму	ІНС-ІІ.-Ч. - С. 57 ІНС-ІІІ.-Ч. - С. 36- 37 ІНС.-С.361-36	Витяг

1	2	3	4	5
141	1758 р., []	Донесення сотника Новослобідського полку В. Кошовенка до генерала Г. Юста про перебування у Криму і тамтешні новини	Секретная переписка Коша Запорожского.- С.341-342	
142	1758 р., []	Скарга лисичників та базарників до Коша на полковника Бугогардівської паланки	ИНС-II.-Ч.1.- С.171-172 ИНС-III.-Ч.1.- С.134 ИНС.-С.115-116	Витяг
143	1759 р., січня 3	Вирок козацького суду про покарання М. Шульги	ИНС-II.-Ч.1.- С.207 ИНС-III.-Ч.1.- С.165 ИНС.-С.133	Витяг
144	1759 р. [не раніше січня]	Донесення козака-розвідника В. Швидкого із Очакова про стан справ у Кримському ханстві	ИНС-II.-Ч.2.- С.260-262 ИНС-III.-Ч.2.- С.241 ИНС.-С.362	Витяг
145	1759 р., січня 15	Лист запорізької депутації у Петербурзі до Коша про невдоволення Сенату щодо запорозьких виборів	ИНС-II.-Ч.2.- С.209-210 ИНС-III.-Ч.2.- С.177-178 ИНС.-С.332-333	Витяг
146	1759 р., лютого 2	Показання бранців з татарського полону про стан справ в Кримському ханстві	ИНС-III.-Ч.2.- С.217-219 ИНС.-С.357-358 Секретная переписка Коша Запорожского.- С.337-338	
147	1759 р., березня 31	Ордер Генеральної військової канцелярії до Коша з вимогою повідомити про військові можливості Січі	Очерки Запорожья.- Кн.1-3.-С.215	Витяг

1	2	3	4	5
148	1759 р., квітня 1	Лист запорозької депутації у Петербурзі до Коша про невирішення запорозьких справ у Сенаті	ИНС-II.-Ч.2.- С.211-212 ИНС-III.-Ч.2.- С.180 ИНС.-С.334	Витяг
149	1759 р., [початок квітня]	Донесення сотника Новослобідського козачого полку Тавровського до Г. Юста про кримського хана Крим-Гірея	ИНС-II.-Ч.2.- С.266-267 ИНС-III.-Ч.2.- С.248-249 ИНС.-С.377	Витяг
150	1759 р., травня 11	Донесення козака І. Швидкого до Коша про візит Кримського хана Крим-Гірея до Перекопу	ИНС-I.-С.394-395	
151	1759 р., травня 15	Лист запорозької депутації у Петербурзі до Коша про добре ставлення до них коменданта фортеці Св. Єлисавети бригадира М. Муравйова	ИНС-II.-Ч.2.- С.213 ИНС-III.-Ч.2.- С.181 ИНС.-С.334-335	Витяг
152	1759 р., [не раніше 5 червня]	Донесення хорунжого Новослобідського полку Г. Балки до Коша про перебування сина кримського хана у Тульчині	ИНС-III.-Ч.2.- С.226-227 ИНС.-С.363 Секретная переписка Коша Запорожского.- С.343-344	Витяг
153	1759 р., червня 6	"Реєстр, скільки в якому курені готових до походу зі всією справністю козаків є"	Очерки Запорожья.- Кн.1-3.-С.215-216	
154	1759 р., червня 12	Рапорт полковника М. Куликовського до Коша про доставку подарунків у Глухів	ИНС-II.-Ч.1.- С.271-272 ИНС-III.-Ч.1.- С.221-222 ИНС.-С.167-168	Витяг

1	2	3	4	5
155	1759 р., червня 17	Лист полковника М. Куликовського до кошового О. Білицького з Києва про поїздку туди козаків	К истории Запорожья. Внутренние распоряжки.- С.534-535	
156	1759 р., червня 30	Показання посланників у Крим про стосунки між турками, татарами, ногайцями і поляками	Секретная переписка Коша Запорожского.- С.343	Витяг
157	1759 р., червня 30	Донесення священника Іоанна до гетьмана К. Розумовського з повідомленням про наміри кримського хана Крим-Гірея	ИНС.-П.-Ч.2.- С.262 ИНС.-Ш.-Ч.2.- С.241 ИНС.-С.362-363	
158	1759 р., серпня 6	Рапорт донського козака Ф. Кутейникова про некрасовців на Кубані	ИНС.-Ш.-Ч.2.- С.227-230 ИНС.-С.363-365 Секретная переписка Коша Запорожского.- С.344-345	
159	1759 р., серпня 14	Лист запорозької депутації у Петербурзі до Коша, де передається прохання бунчукового товарища В. Гудовича вислати із Запоріжжя коней для князя Петра Федоровича	ИНС.-П.-Ч.2.- С.213-214 ИНС.-Ш.-Ч.2.- С.181 ИНС.-С.335	
160	1759 р., серпня 27	Лист запорозької депутації у Петербурзі до Коша про земельні питання козаків	ИНС.-П.-Ч.2.- С.217 ИНС.-Ш.-Ч.2.- С.184-185 ИНС.-С.337	
161	1759 р., серпня 29	Лист запорозької депутації у Петербурзі до Коша про земельні питання козаків	ИНС.-П.-Ч.2.- С.217-218 ИНС.-Ш.-Ч.2.- С.185	

1	2	3	4	5
			ІНС.-С.337	
162	1759 р., вересня 22	Лист отамана Дядків- ського куреня О.Семе- новича до кошового О. Білицького про дарунки церкві	ІНС-І.-С.81-82 К історії Запорозжя. Внутренніе распорядки.- С.535	
163	1759 р., вересня 29	Наказ кошового О. Бі- лицького до мешканців на рр. Солоній, Базавлук, Саксагань	ІНЗУ.-С.183- 185	
164	1759 р., жовтня 4	Лист запорозької депу- тації у Петербурзі до Коша з земельних питань козацтва	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.219-220 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.186-187 ІНС.-С.338	Витяг
165	1759 р., [не раніше 4 жовтня]	Донесення військових старшин В. Пишмича і Д. Табанця про діяль- ність старшини	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.220-221 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.187-188 ІНС.-С.338-339	
166	1759 р., жовтня 8	Лист запорозьких депу- татів у Петербурзі до Коша про питання за- порозьких кордонів	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.221-222 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.188-189 ІНС.-С.339	Витяг
167	1759 р., жовтня 11	Лист кошового Г. Фе- дорова до депутатів у Петербурзі про порушен- ня запорозьких кордонів	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.222-224 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- 189-190 ІНС.-С.339- 340С.	Витяг
168	1759 р., листопада 6	Донесення полковника Кодацької паланки І. Ічанського до гетьмана К. Розумовського зі ска- ргою на сотників Ново- слобідського полку	ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.191-192 ІНС.-С.341	Витяг

1	2	3	4	5
169	1759 р., грудня 24	Рапорт кошового О. Білицького до гетьмана К. Розумовського про захоплення запорожців архірейським служінням	ІНС-ІІ.-Ч.1.- С.184 ІНС-ІІІ.-Ч.1.- С.144-145 ІНС.-С.121	Витяг
170	1759 р., грудня 24	Лист кошового О. Білицького до гетьмана К. Розумовського про перебування опального єпископа Анатолія на Січі	ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.227-228 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.193-194 ІНС.-С.342	Витяг
171	1759 р., []	Ярлик кримського хана Крим-Гірея до кошового О. Білицького з підтвердженням мирних стосунків між Російською імперією та Кримським ханством	Историческое введение в статисти- ческое описание Бессарабской области //ЖМВД.-1846. -Ч.ХІІІ.-С.188	
172	1759 р., []	Донесення кошового про подорож козака В. Швидкого у Крим з розповіддю про наміри кримського хана	Секретная переписка Коша Запорожского.- С.342-343	
173	[1758 або 1759 р.] серпня 14	“Екстракт з листа з Берліну” про поразку Пруссії в одній з битв Семилітньої війни	Секретная переписка Коша Запорожского.- С.346-347 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.230-232 ІНС.-С.365-366	
174	1760 р., січня 25	Указ Сенату до запорожців про сувору регламентацію їх торгівлі	ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.182-183 ІНС.-С.335-336	
175	[кінець 50-х - початок 60-х рр. XVIII ст.]	Інструкція кошового Г. Федорова до старшини Бугогардівської паланки про устрій цієї паланки	ІНС-ІІ.-Ч.1.- С.64-65 ІНС-ІІІ.-Ч.1.- С.41-42 ІНС.-С.54	Витяг

1	2	3	4	5
176	1761 р., [не раніше квітня]	Об'ява про новий ярма- рок в Умані	НГЗУ.-С.185- 191	
177	1761 р., червня 23	Лист кошового Г. Фе- дорова до корсунського губернатора Суходоль- ського з запрошенням до Січі	НГЗУ.-С.40 ИНС-II.-Ч.1.- С.286 ИНС-III.-Ч.1.- С.234 ИНС.-С.175	Витяг
178	1761 р., липня 5	Наказ про поселення розкольників у фортеці Св. Єлисавети	ХОИНК.-Ч.1.- С.31	Витяг
179	1762 р., лютого 21	Наказ Коша до полков- ника Кодацької паланки про віддання на поруки двох молодиків у зв'язку з релігійними святами	ИНС-II.-Ч.1.- С.213 ИНС-III.-Ч.1.- С.170 ИНС.-С.136	
180	1762 р., [не пізніше 8 травня]	Донесення запорозького товмача Г. Швидкого про розшуки у Криму і Бессарабії рідкісного бі- лого верблюда	Взгляд на скотоводство Новороссийско го края в 1846- 1848 гг. //ЖМВД.- 1850.-Ч.31.- Кн.7.-С.32-33	
181	1762 р., травня 8	Лист товмача Г. Швид- кого до Коша з Перекопу про купівлю верблюдів для гетьмана К. Розу- мовського	ИНС-II.-Ч.1.- С.279 ИНС-III.-Ч.1.- С.228-229 ИНС.-С.171-172	
182	1762 р., травня 18	Лист графа Ф. Потоць- кого до кошового Г. Фе- дорова з запрошенням торгувати на ярмарках в Умані	НГЗУ.-С.43-44 ИНС-II.-Ч.1.- С.288 ИНС-III.-Ч.1.- С.236 ИНС.-С.176	Витяг
183	1762 р., червня 17	Лист кошового Г. Фе- дорова до графа Ф. По- тоцького про торговель-	НГЗУ.-С.44	Витяг

1	2	3	4	5
		ні справи		
184	1762 р., липня 3	Лист кошового Г. Федорова до кримського хана Крим-Гірея про відмову пропускати до татарських купців ватаги, що йдуть по сіль	Очерки Запорожья.- Кн.4-6С.37-39 ИНС-I.-С.117-118 ИНС-II.-Ч.1.- С.266-268 ИНС-III.-Ч.1.- С.217-219 ИНС.-С.165-166	
185	1762 р., вересня 30	Лист чесника червоногородського Д. Мацевича до кошового О. Білицького	НГЗУ.-С.42	Витяг
186	[кінець (не раніше вересня) 1762 р. - початок 1763 р.]	Лист кошового Г. Федорова до тарговицького полковника Я. Квяткевича із згадкою про коронацію Катерини II.	НГЗУ.-С.42	Витяг
187	1763 р., січня 9	“Інструкція для ревізії паланок і збору підписів”	К истории Запорожья. Внутренние распоряжки.- С.535-537	
188	1763 р., лютого 25	Лист кримського хана Крим-Гірея до київського генерал-губернатора Глібова зі скаргою на кошового Г. Федорова	ИНС-III.-Ч.2.- С.313-315 ИНС.-С.417-418	
189	1763 р., [лютий]	Лист кримського хана Крим-Гірея до невідомого запорозького полковника про дії гайдамаків	ИНС-I.-С.396-398 ИНС-III.-Ч.2.- С.315-317 ИНС.-С.418-419	
190	1763 р., [не раніше 12 березня]	Повідомлення кошового Г. Федорова до Генеральної військової канцеля-	ИНС-III.-Ч.2.- С.232-233 ИНС.-С.366-367	Витяг

1	2	3	4	5
		рії про пересування пруських військ у Польщі під час Семилітньої війни (1756 - 1763)	Секретная переписка Коша Запорозжского.- С.347-348	
191	1763 р., березня 24	Лист калгі-султана Максуд-Гірея до кошового Г. Федорова про збитки татарам, завдані запорожцями	ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.311-312 ІНС.-С.416	
192	1763 р., квітня 2	Рішення загальної військової ради про виселення самовільних поселенців (з Новосербії) із запорозьких земель	ІНС-І.-С.245-246 ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.277-278 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.257 ІНС.-С.382	Витяг
193	1763 р., серпня []	Рапорт кошового Г. Федорова до гетьманської канцелярії про підготовку кримського хана Крим-Гірея до походу на черкесів	ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.234 ІНС.-С.367-368 Секретная переписка Коша Запорозжского.- С.348	
194	1763 р., вересня 3	Лист командира Ландмільцького корпусу і Української лінії генерал-поручика О. Мельгунова до кошового Г. Федорова з проханням надіслати депутатів від Коша для проведення кордону між Новосербією та запорозькими землями	ІНС-І.-С.248-249 ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.276 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.255-256 ІНС.-С.381	Витяг
195	1763 р., вересня 8	Атестат сина київського генерал-губернатора І. Глібова про його вступ до запорозького війська	Очерки Запорозжья.- Кн.1-3.-С.221 ІНС-І.-С.53-54 ІНС-ІІ.-Ч.1.-	

1	2	3	4	5
			C.27 ИНС-III.-Ч.1.- C.96 ИНС.-C.89	
196	1764 р., січня 3	Рішення військової Ради про обрання кошовим отаманом П. Калнишев- ського	ИНС-I.-C.47-48 ИНС-II.-Ч.1.- C.116	Витяг
197	1764 р., лютого []	Донесення кошового П. Калнишевського до геть- мана К. Розумовського про заселення слобід	ИНС-I.-C.36-38 ИНС-II.-Ч.1.- C.66-68	Витяг
198	1764 р., квітня 19	Ордер Коша до козака О. Кумпана на звільнення його від податків за довгу службу	ИНС-II.-Ч.1.- C.257-258 ИНС-III.-Ч.1.- C.210 ИНС.-C.160	
199	1764 р., травня 19	Ярлик кримського хана Крим-Гірея до кошового О. Білицького з про- ханням до козаків мирно жити з ногайцями, яких було переселено на кордон з запорозькими землями	ИНС-II.-Ч.2.- C.268-269 ИНС-III.-Ч.2.- C.250 ИНС.-C.378	
200	1764 р., червня 25	Лист пристава Тузли Перекопської Баба-Імана до кошового П. Федорова з проханням негайно вислати чумаків у Крим по сіль	ИНС-II.-Ч.1.- C.274 ИНС-III.-Ч.1.- C.228-229 ИНС.-C.169	
201	1764 р., червня 26	Лист очаківського се- раскіра Реджет-Паши до кошового П. Федорова про торговельні зносини Запорозької Січі з Очаковом	ИНС-I.-C.116	Витяг
202	1764 р., липня 22	Вирок Коша козаку О. Петруші по судовій тяжбі	ИНС-II.-Ч.1.- C.196-197	

1	2	3	4	5
		його з козаком С. Чорним	ИНС-III.-Ч.1.- С.155-156 ИНС.-С.128 Как судили и рядили в Сечи Запорожской.- С.609	
203	1764 р., серпня 24	Універсал кошового П. Федорова стосовно пере- возів на р. Білозірці	Соляная промышленнос- ть в Новороссийско- м крае //ЖМВД.- 1849.-Ч.25.- Кн.1-2.-С.90-91	
204	1764 р., серпня 26	Лист генерал-майора О. Бібікова до запорожців з проханням надіслати ко- пії на права володіння їх землями	ИНС-II.-Ч.2.- С.290-291	Витяг
205	1764 р., серпня []	Лист каймакана Саліх- Аги до Коша про бу- дування мосту	ИНС-II.-Ч.1.- С.278	Витяг
206	1764 р., [вересня 3]	Лист колишнього кошо- вого Г. Федорова до но- вого кошового П. Кал- нишевського про пере- дачу йому клейнодів	ИНС-III.-Ч.2.- С.245-246 ИНС.-С.375-376	Витяг
207	1764 р., вересня []	Опис частини запорозь- ких володінь, складений осавулом А. Порохнею	ИНС-I.-С.398- 400 ИНС-III.-Ч.1.- С.103-104; Ч.3.- С.312-314 ИНС.-С.95; 644- 645	
208	1764 р., грудня 8	Ордер Коша до писаря і осавула Кодацької палан- ки з наказом не спус- тошувати о. Монастир- ський	ИНС-II.-Ч.1.- С.237 ИНС-III.-Ч.1.- С.191 ИНС.-С.150	

1	2	3	4	5
209	1764 р., грудня 23	Вирок великої екстраординарної Ради про добропорядність козацтва та суворість до злочинів	К истории Запорожья. Внутренние распоряжки.- С.526-529	
210	1764 р., []	Лист командувача загonom народовой гвардії К. Добржанського до кошового П. Федорова з висловленням його доброзичливості до козаків	Несколько документов к истории гайдамачины.- С.308-309	
211	1764 р., []	Донесення кошового П. Федорова до гетьмана К. Розумовського про оселення слобід за р. Південний Буг	ИНС.-III.-Ч.1.- С.44-45 ИНС.-С.55-56	Витяг Витяг
212	1765 р., січня 3	Рішення великої військової ради про обрання кошовим отаманом П. Калнишевського	ИНС-I.-С.252-253 ИНС-II.-Ч.2.- С.298-299 ИНС-III.-Ч.2.- С.274-276 ИНС.-С.393-394	
213	1765 р., січня 4	Чолобитна запорозького війська до імператриці Катерини II про відстоювання козацьких вольностей	ИНС-II.-Ч.2.- С.299-300; 300-302 ИНС-III.-Ч.2.- С.266-277; 277-278 ИНС.-С.394; 395	Витяг
214	1765 р., березня 10	Лист кошового П. Калнишевського до товариства про підпорядкування Січі генерал-губернатору Малоросії П. Румянцеву	ИНС-I.-С.256-257 ИНС-II.-Ч.2.- С.303-304 ИНС-III.-Ч.2.- С.279-280 ИНС.-С.396	
215	1765 р., березня 30	Лист кошового П. Калнишевського до товари-	ИНС-I.-С.258	Витяг

1	2	3	4	5
		ства про його візит до імператриці Катерини II		
216	1765 р., квітня 8	Лист кошового П. Калнишевського до товариства про пожалування йому медалі	ИНС-II.-Ч.2.- С.305	Витяг
217	1765 р., квітня 30	Лист запорозьких депутатів про їх прибуття до Петербурга	ИНС-II.-Ч.2.- С.304-305 ИНС-III.-Ч.2.- С.280-281 ИНС.-С.396-397	Витяг
218	1765 р., червня 7	Лист кошового П. Калнишевського до товариства про дозвіл заселяти Новоросійську губернію	ИНС-II.-Ч.2.- С.306 ИНС-III.-Ч.2.- С.281-282 ИНС.-С.397	Витяг
219	1765 р., червня 30	Секретний рапорт військового судді П. Головатого до генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева про звіт запорозького розвідника	Новый документ для истории г. Одессы //ОБ.-1844.-23 авг.-С.339 ИНС-III.-Ч.2.- С.271-272 ИНС.-С.390	
220	1765 р., вересня 1	Лист запорозької депутації у Петербурзі до Коша про прийом їх у імператриці Катерини II	ИНС-I.-С.258 ИНС-II.-Ч.2.- С.307 ИНС-III.-Ч.2.- С.282 ИНС.-С.397-398	Витяг
221	1765 р., вересня 4	Лист запорозької депутації до військового судді П. Головатого про відстоювання кордонів запорозьких вольностей	ИНС-I.-С.259-261 ИНС-II.-Ч.2.- С.308-310 ИНС-III.-Ч.2.- С.283-285 ИНС.-С.398-399	

1	2	3	4	5
222	1765 р., жовтня 18	Лист кошового П. Калнишевського до товариства з надією на швидке вирішення запорозької справи в Сенаті і з проханням до військового судді П. Головатого не йти з посади	ИНС-II.-Ч.1.- С.121; Ч.2.- С.310-311 ИНС-III.-Ч.1.- С.90-91; Ч.2.- С.286 ИНС.-С.86; 399- 400	Витяг
223	1765 р., жовтня 23	Лист військового судді П. Головатого до кошового П. Калнишевського у Петербург про візит до Коша генерал-майорів О. Бібікова та О. Ісакова	ИНС-II.-Ч.2.- С.291 ИНС-III.-Ч.2.- С.269 ИНС.-С.389	Витяг
224	1765 р., грудня 5	Лист помічника керівника Новоросії генерал-майора О. Ісакова до єпископа Переяславського і Бориспільського Гервасія з проханням призначити нових духовних осіб у міста	ХОИНК.-Ч.1.- С.71	Витяг
225	1765 р., []	Лист кошового П. Калнишевського до товариства з Києва з повідомленням про заснування нових паланок	ИНС-II.-Ч.2.- С.303 ИНС-III.-Ч.2.- С.279 ИНС.-С.395-396	Витяг
226	1766 р., лютого 22	Лист кошового П. Калнишевського до товариства про прибуття до Петербурга генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева	ИНС-I.-С.262	Витяг
227	1766 р., квітня 7	Лист військового судді П. Головатого до кошового П. Калнишевського з розповіддю про люту	ИНС-II.-Ч.2.- С.312 ИНС-III.-Ч.2.- С.287	Витяг

1	2	3	4	5
		зиму в Петербурзі	ІНС.-С.400	
228	1766 р., травня []	Лист кошового П. Калнишевського до товариства про невіршення справи про кордони запорозьких володінь	ІНС-ІІ.-Ч.2.-С.312-313 ІНС-ІІІ.-Ч.2.-С.287-288 ІНС.-С.400-401	Витяг
229	1766 р., липня 5	Свідectво, видане козаку З. Григоровичу про звільнення його з Запорозької Січі	ІНС-І.-С.51-52	
230	1766 р., серпня 5	Лист кошового П. Калнишевського до товариства зі скаргою на російських чиновників, які затягують розгляд справи про визначення кордонів запорозьких володінь	ІНС-І.-С.262-263 ІНС-ІІ.-Ч.2.-С.314 ІНС-ІІІ.-Ч.2.-С.288-289 ІНС.-С.401	Витяг
231	1766 р., жовтня []	Лист кошового П. Калнишевського до товариства з висловленням йому підтримки	ІНС-І.-С.263	Витяг
232	1767 р., травня []	Лист ієромонаха до Коша про прибуття його до Афонської гори	ІНС-ІІІ.-Ч.1.-С.137 ІНС.-С.117	Витяг
233	1767 р., липня 2	Лист кошового П. Калнишевського до генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева про кількість депутатів від запорожців до Уложенної комісії	ІНС-І.-С.271-272 ІНС-ІІ.-Ч.2.-С.319-320 ІНС-ІІІ.-Ч.2.-С.293-294 ІНС.-С.404	Витяг
234	1767 р., липня 9	Лист генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського про обрання трьох депутатів від Запорозької Січі до	ІНС-І.-С.272 ІНС-ІІ.-Ч.2.-С.320 ІНС-ІІІ.-Ч.2.-С.294 ІНС.-С.404	Витяг Витяг

1	2	3	4	5
		Уложенної комісії		
235	1767 р., липня 23	Наказ обраним до Уложенної комісії від Запорозької Січі П. Головатому та М. Скапі, складений козаками Канівського куреня, з викладом вимог запорозького війська	ИНС-I.-С.273-274. ИНС-II.-Ч.2.-С.321 ИНС-III.-Ч.2.-С.295 ИНС.-С.405	
236	1767 р., [23 липня]	Наказ війська запорозького до депутатів в Уложенну комісію з інструкцією щодо запорозьких справ	ИНС-I.-С.402-411 ИНС-II.-Ч.2.-С.322-325 ИНС-III.-Ч.3.-С.324-327 ИНС.-С.646-656	
237	1767 р., серпня 8	Вирок Коша по судовій справі В. Баркути з пом'якшенням кари	ИНС-II.-Ч.1.-С.206 ИНС-III.-Ч.1.-С.163 ИНС.-С.133 Как судили и рядили в Сечи Запорожской.-С.615	Витяг
238	1767 р., серпня 8	Рішення по судовій справі козака І. Пастріди з вирокком бити його киями	ИНС-III.-Ч.1.-С.163 ИНС.-С.132-133	Витяг
239	1767 р., серпня 18	Наказ київського генерал-губернатора Ф. Воейкова до Коша про знищення поселення козацьких рибалок на кубанському узбережжі Азовського моря	ИНС-III.-Ч.1.-С.188 ИНС.-С.148	Витяг
240	1767 р., вересня 29	Лист губернатора Новоросійської губернії графа Ф. Воейкова до кошового П. Калнишевського з	ИНС-I.-С.265	

1	2	3	4	5
		проханням не спустошувати села нових поселенців		
241	1767 р., жовтня 2	Лист запорозьких депутатів в Уложенній комісії до Коша з описанням перших днів її роботи	ИНС-I.-С.278 ИНС-II.-Ч.2.- С.299-300 ИНС-III.-Ч.2.- С.326 ИНС.-С.407-408	Витяг
242	1767 р., жовтня 27	Наказ про заборону переселення розкольників в Новоросію з інших регіонів України	ХОИНК.-Ч.1.- С.74	Витяг
243	1767 р., листопада 28	Розклад козацьких пікетів, зроблений за наказом П. Паніна	ИНС-II.-Ч.1.- С.150-151 ИНС-III.-Ч.1.- С.115-116 ИНС.-С.103	Витяг
244	1767 р., листопада 30	Доповідь Коша до Сенату про службу в Запорозькому війську	ИНС-II.-Ч.1.- С.117	Витяг
245	1767 р., []	Пропозиції запорожців до Уложенної комісії про їх землі	ИНС-II.-Ч.2.- С.329 ИНС-III.-Ч.2.- С.199 ИНС.-С.154	Витяг
246	1767 р., []	Лист кошового П. Калнишевського до маршала Уложенної комісії О. Бібикова про неможливість зрівняння козаків з "простими" людьми	ИНС-II.-Ч.2.- С.327 ИНС-III.-Ч.2.- С.300 ИНС.-С.408	Витяг
247	[1767-1768 рр.]	Лист тарговицького губернатора Я. Квятковського до кошового (П. Калнишевського) про набіги гайдамак	ИНС-III.-Ч.2.- С.329-330 ИНС.-С.428-429	

1	2	3	4	5
248	1768 р., січня 7	Скарги запорожців до Сенату про нерозділення козаків на стани	ИНС-П.-Ч.2.- С.326-327 ИНС-П.-Ч.2.- С.300 ИНС.-С.408	Витяг
249	1768 р., січня 15	Лист Коша до козацької депутації у Петербурзі з наріканням на незгоду між депутатами	ИНС-П.-Ч.1.- С.365 ИНС-П.-Ч.1.- С.301 ИНС.-С.215	Витяг
250	1768 р., січня 18	Лист секретаря канцелярії князя Голицина Л. Татищева до кошового П. Калнишевського з проханням переправити скриню з книгами до російського представника у Константинополі	Несколько документов для истории Запорожья //Ново-российский телеграф.-1891.-13 марта	
251	1768 р., лютого 5	Рескрипт імператриці Катерини II до генерал-майора О. Ісакова з наказом всіляко сприяти експедиції Академії наук, що буде проїжджати через Новоросію	ХОИИНС.-Ч.1.- С.77	Витяг
252	1768 р., [не раніше 26 квітня]	Донесення драгомана А. Константинова до Коша про зіткнення запорожців з російським гарнізоном Новосіченського ретраншаменту	К истории Запорожья. Порубежные любезности-С.161-162	
253	1768 р., квітня []	Вирок по справі Б. Швеця	ИНС-П.-Ч.1.- С.212	Витяг
254	1768 р., [не раніше 5 травня]	Рапорт полковника Буго-гардівської паланки М. Головка	ИГЗУ.-С.130-131	Витяг
255	1768 р., травня []	Лист кошового П. Калнишевського до патріарха Єфрема про козацькі дарунки, надіслані	ИНС-П.-Ч.1.- С.176 ИНС-П.-Ч.1.- С.137	Витяг

1	2	3	4	5
		ні до нього	ІНС.-С.117	
256	1768 р., червня 2	Лист ієромонаха Паїсія до Коша про устрій Драгомирнського монастиря	ІНС-ІІ.-Ч.1.- С.176 ІНС-ІІІ.-Ч.1.- С.138 ІНС.-С.118	Витяг
257	1768 р., червня 17	Лист черкаського губернатора О. Почельського до кошового П. Калнишевського про безчинства і грабунки гайдамаків на чолі з М. Залізнякам	Несколько документов к истории гайдамачины.- С.309-310	
258	1768 р., [не пізніше 19 червня]	Паспорт, виданий М. Залізнякам	НГЗУ.-С.191- 192	
259	1768 р., червня 19	Лист торговицького губернатора Я. Квяткевича до кошового П. Калнишевського про гайдамаків	Несколько документов к истории гайдамачины.- С.311	
260	[1768 р., червня 20]	"Короткий опис зроблених у м. Умані українською черню 20/8 числа червня місяця 1768 р."	НГЗУ.-С.208- 230	
261	1768 р., червня 24	Лист київського генерал-губернатора Ф. Воейкова до кошового П. Калнишевського про гайдамаків і їх керівника М. Залізняка	ІНС-І.-С.283 НГЗУ.-С.132 ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.348-349 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.341 ІНС.-С.435	Витяг
262	1768 р., червня 30	Лист київського генерал-губернатора Ф. Воейкова до Коша про попередження капітана Мононова, який погано висловлювався про ко-	К истории Запорожья. Порубежные любезности- С.162	Витяг

1	2	3	4	5
		шового		
263	1768 р., липня 1	Показання козака М. Висоцького про його участь у гайдамацькому русі	НГЗУ.-С.196	Витяг
264	1768 р., липня 1	Ордер київського генерал-губернатора Ф. Воейкова до коша з наказом запобігти участі запорожців у гайдамацькому русі.	НГЗУ.-С.197-198	
265	1768 р., липня 2	Донесення полкового старшини С. Галицького до Коша про дії гайдамаків	НГЗУ.-С.113-117 ИНС-ІІ.-Ч.2.-С.353 ИНС-ІІІ.-Ч.2.-С.345 ИНС.-С.437	Витяг
266	1768 р., липня 2	Лист президента другої Малоросійської колегії П. Румянцева про дії гайдамаків на Правобережній Україні	ИНС-І.-С.284-285 ИНС-ІІ.-Ч.2.-С.352 ИНС-ІІІ.-Ч.2.-С.344 ИНС.-С.436-437	
267	1768 р., [не раніше 10 червня - не пізніше 2 липня]	Показання уманських мешканців О. Поломаного та О. Бочки про гайдамаків	НГЗУ.-С.133; 134 ИНС-ІІ.-Ч.2.-С.349-350	Витяг
268	1768 р., липня 4	Донесення козака Донського куреня Л. Кантаржія про дії гайдамацьких загонів	НГЗУ.-С.194-195	Витяг
269	1768 р., липня 6	Лист представника Росії у Константинополі (Гуреччина) П. Левашова до кошового П. Калнишевського про подарунки, надіслані різними ро-	Несколько документов для истории Запорожья.-13 марта	

1	2	3	4	5
		сійськими урядовцями та про прохання сприяти на митних кордонах		
270	1768 р., липня 12	Грамота імператриці Катерини II до Коша з наказом відпукати і покарати ватажків гайдамаків	ИНС-I.-С.287-290 ИНС-II.-Ч.2.-С.354-357 ИНС-III.-Ч.2.-С.346-349 ИНС.-С.438-439	
271	1768 р., липня 16	Лист київського генерал-губернатора Ф. Воейкова до Коша з розповіддю про придушення гайдамацького повстання на правобережній Україні	ИНС-II.-Ч.2.-С.360 ИНС-III.-Ч.2.-С.351 ИНС.-С.440-441	Витяг
272	1768 р., липня 25	Показання гайдамаки Ф. Бондаренко	НГЗУ.-С.202-205	Витяг
273	1768 р., липня []	Розповідь шляхтича Ю. Хржановського про гайдамаків	НГЗУ.-С.139-141	Витяг
274	1768 р., серпня 8	Лист познаньського воеводи і чигиринського старости Яблоновського до кошового П. Калнишевського	НГЗУ.-С.137-138	
275	1768 р., серпня 13	Лист кошового П. Калнишевського до чигиринського старости Яблоновського	НГЗУ.-С.138-139	Витяг
276	1768 р., вересня 13	Інструкція кошового П. Калнишевського до військового старшини А. Лук'янова про затримання гайдамаків	НГЗУ.-С.199-202	
277	1768 р., вересня 13	Показання гайдамаки Менського куреня С. Тарана	НГЗУ.-С.205-207	Витяг

1	2	3	4	5
278	1768 р., жовтня []	Лист перекопського каймакана Саліх-Аги до Коша з запевненнями у доброму ставленні кримських татар до козацьких торговців, що проїжджають через ногайські землі	ІНС-ІІ.-Ч.3.- С.13-14 ІНС-ІІІ.-Ч.3.- С.11-12 ІНС.-С.452	Витяг
279	1768 р., листопада 8	Лист київського генерал-губернатора Ф. Воейкова до Коша з застереженнями щодо запевнень кримського хана Крим-Гірея в своєму доброму ставленні до козаків	ІНС-ІІ.-Ч.3.- С.14 ІНС-ІІІ.-Ч.3.- С.13 ІНС.-С.452	Витяг
280	1768 р., листопада 18	Лист секретаря канцелярії Голицина Л. Татищева до кошового П. Калнишевського зі стурбованістю про відсутність звістки про книги, надіслані до Константинополя	Нескільки документів для історії Запорозжя.-13 марта	
281	1768 р., грудня 19	Грамота імператриці Катерини ІІ до запорожців з виявленням до них милості та повідомленням про відкладення розгляду їх справи	ІНС-І.-С.265 ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.331; Ч.3.-С.8-9 ІНС-ІІІ.-Ч.2.- С.303-304; Ч.3.- С.8 ІНС.-С.410; 449-450	Витяг
282	1768 р., []	Лист військового осавула С. Білого до Коша з повідомленням про негаразди, що трапились з ієромонахом Неофітом	ІНС-ІІ.-Ч.1.- С.180 ІНС-ІІІ.-Ч.1.- С.141 ІНС.-С.119	

1	2	3	4	5
283	1768 р., []	Лист перекопського каймакана Саліх-Аги до кошового П. Калнишевського про обмін купцями	ИНС-I.-С.119-120	
284	1768 р., []	Лист Коша до старшого козацької депутації в Петербурзі з наріканнями про незлагоду його з іншими депутатами	ИНС-II.-Ч.1.-С.366 ИНС-III.-Ч.1.-С.301 ИНС.-С.215	
285	1768 р., []	Резолюція графа З. Чернишова на пропозиції запорожців до Уложенної комісії	ИНС-II.-Ч.2.-С.329-330 ИНС-III.-Ч.2.-С.302-303 ИНС.-С.409-410	Витяг
286	1769 р., січня 9	Лист кошового П. Калнишевського до секретаря канцелярії Голицина Л. Татищева про виконання прохання переправити книжки до Константинополя	Несколько документов для истории Запорожья.-13 марта	Витяг
287	1769 р., січня 4	Ордер генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до запорожців із застереженнями з приводу їх поведінки	ИНС-I.-С.417-418	
288	1769 р., січня 26	Повідомлення вальдмейстера (лісничого) секунд-майора Максимова про вторгнення кримських татар у межі Російської імперії	ИНС-II.-Ч.3.-С.16-18 ИНС-III.-Ч.3.-С.14-16 ИНС.-С.453-454	Витяг
289	1769 р., травня 6	Розпорядження новоросійської губернської канцелярії до чиновників поштових станцій між фортецею Св. Єлисавети та Новоросійською гу-	Описание VII Почтового округа//Прибавление к общему циркуляру по Главному	

1	2	3	4	5
		бернією про термінову доставку листів	управленню пошт.-1844.- №19.-С.11 ИНС-ІІ.-Ч.1.- С.303 ИНС-ІІІ.-Ч.1.- С.249 ИНС.-С.183	
290	1769 р., травня 9	Лист генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до новоросійської губернської канцелярії про стан справ в Гусарських і Пікінерських полках	ХОИНК.-Ч.1.- С.273-274	
291	1769 р., червня 9	Ордер генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського з наказом виступити з Січі до р. Інгулець	ИНС-І.-С.300-301 ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.23 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.19-20 ИНС.-С.456-457	
292	1769 р., червня 15	Лист генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського з похвалою за військові успіхи запорожців	ИНС-І.-С.302-303 ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.25 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.21 ИНС.-С.457	Витяг
293	1769 р., [не раніше 27 червня]	Донесення полковника М. Головка до Коша про гайдамаків і про можливу втечу М. Залізняка з Києва	ИНС-ІІІ.-Ч.2.- С.353-354 ИНС.-С.442	
294	1769 р., липня 4	Ордер генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського та запорозького війська про невдоволення поведінкою	ИНС-І.-С.419-420	

1	2	3	4	5
		запорожців		
295	1769 р., липня 9	Лист генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського про небажання козаків служити під командою російських офіцерів	ИНС-I.-С.317-318	Витяг
296	1769 р., липня 15	“Відомість скільки при мені (кошовому П. Калнишевському) тепер знаходиться у поході і в Січі Запорозькій члпів і рядових”, представлена генерал-губернатору Малоросії П. Румянцеву	ИНС-II.-Ч.1.-С.82-83 ИНС-III.-Ч.1.-С.57 ИНС.-С.65	
297	1769 р., липня []	Ордер П. Паніна до кошового П. Калнишевського з вказанням козацьких старшин, направлених у розпорядження генерала Г. Зорича	ИНС-I.-С.28 ИНС-II.-Ч.1.-С.96	Витяг
298	1769 р., липня []	Присяга козацька перед початком воєнного походу	ИНС-II.-Ч.1.-С.256 ИНС-III.-Ч.1.-С.208 ИНС.-С.159	
299	1769 р., серпня 14	Лист військового судді П. Головатого до Коша про перемогу козаків над турками в одній з сутичок	ИНС-II.-Ч.3.-С.26-27 ИНС-III.-Ч.3.-С.31-32 ИНС.-С.460-461	Витяг
300	1769 р., серпня 22	Лист генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського з похвалою воєнних дій запорожців і з подякою за передачу йому частини військової	ИНС-I.-С.304 ИНС-II.-Ч.3.-С.33-34 ИНС-III.-Ч.3.-С.29 ИНС.-С.462	Витяг

1	2	3	4	5
		здобичі		
301	1769 р., [не пізніше 22 серпня]	Меморіал (реляція) військового судді П. Головатого про похід проти ногайців	ИНС-П.-Ч.З.- С.31-33 ИНС-П.-Ч.З.- С.26-28 ИНС.-С.460-461	
302	1769 р., серпня 23	Ордер генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського з подякою за воєнні успіхи запорожців	ИНС-І.-С.419	
303	1769 р., серпня 26	Ордер генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського про перехід запорожців до Першої армії і підпорядкування їх Долгорукому і тимчасово П. Паніну	Очерки Запорожжя.- Кн.4-6.-С.39-40	
304	1769 р., вересня 4	Стройовий реєстр кошового П. Калнишевського	ИНС-І.-С.24-25 ИНС-П.-Ч.1.- С.76	
305	1769 р., вересня 6	Лист полковника М. Чорного до судді І. Бурноса про боягузтво військового старшини А. Порохні	ИНС-П.-Ч.З.- С.28-29 ИНС-П.-Ч.З.- С.23-25 ИНС.-С.459	Витяг
306	1769 р., вересня 12	Лист полковника М. Чорного до судді І. Бурноса про зіткнення запорожців з татарами і ногайцями	ИНС-П.-Ч.З.- С.29-30 ИНС-П.-Ч.З.- С.25 ИНС.-С.460	Витяг
307	1769 р., вересня 18	Ордер П. Паніна до кошового П. Калнишевського про успіхи запорожців у воєнній кампанії	ИНС-І.-С.421- 422	

1	2	3	4	5
308	1769 р., вересня 28	Лист П. Паніна до Коша про нагородження козаків	ИНС-I.-С.318- 319	Витяг
309	1769 р., вересня 29	Ордер головнокомандую- чого П. Паніна до ко- шового П. Калнишев- ського про платню запо- рожцям	ИНС-I.-С.420- 421	
310	1769 р., [не раніше 5 жовтня - не пізніше 13 жовтня]	Меморіал С. Галицького про похід козаків в Очаків	ИНС-II.-Ч.3.- С.34-38 ИНС-III.-Ч.3.- С.29 ИНС.-С.462-464	
311	1769 р., жовтня 12	Ордер головнокомандую- чого П. Паніна до кошо- вого П. Калнишевського з наказом відправити обіз- наних людей у табір до ногайців з агітацією	ИНС-I.-С.422- 424 О ногайских татарах.-С.117- 121	
312	1769 р., жовтня 13	Репорт Коша до головно- командуючого П. Паніна про перелік старшини	ИНС-II.-Ч.3.- С.38 ИНС-III.-Ч.3.- С.33 ИНС.-С.464	Витяг
313	1769 р., жовтня 20	Наказ головнокомандую- чого П. Паніна до Коша з подякою за перемоги козаків над турками і татарами	ИНС-II.-Ч.3.- С.40 ИНС-III.-Ч.3.- С.34-35 ИНС.-С.465	
314	1769 р., жовтня 25	Ордер головнокомандую- чого П. Паніна до Коша про заснування козацьких охоронних постів	ИНС-II.-Ч.3.- С.45 ИНС-III.-Ч.3.- С.39 ИНС.-С.468	Витяг
315	1769 р., жовтня []	Опис запорозьких пода- рунків, відправлених до Петербурга	ИНС-I.-С.402 ИНС-III.-Ч.3.- С.298-299 ИНС.-С.633	

1	2	3	4	5
316	1769 р., листопада [не раніше 14]	Розповідь ногайця Джу- мали про похід Шахти- мир-аги до Катерино- славської губернії	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.41-45 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.35-39 ИНС.-С.465-468	
317	1769 р., листопада [не раніше 10]	Донесення козака М. Лебедева до Коша про розвідку у кримському степу	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.48-49 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.42-43 ИНС.-С.470	Витяг
318	1769 р., листопада []	Розповідь про урочисту зустріч запорожців	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.49-50 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.43 ИНС.-С.470	Витяг
319	1769 р., грудня 11	Лист першого міністра М. Паніна до Коша про захоплених запорожцями бранців	ИНС-І.-С.305 ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.39 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.34 ИНС.-С.465	Витяг
320	1769 р., [13 листопада]	"Печатка з приводу мож- ливого нападу татар"	К истории За- порожья. Внутренние распорядки.- С.533-534	
321	1769 р., []	Лист генерал-губернато- ра Малоросії П. Румян- цева до запорожців у зв'язку з їх перепід- порядкуванням генералу Г. Зоричу	ИНС-ІІ.-Ч.1.- С.31	Витяг
322	1769 р., []	Опис зимівника полков- ника О. Колпака	ИНС-ІІ.-Ч.1.- С.426 ИНС-ІІІ.-Ч.1.- С.199 ИНС.-С.154	
323	[1769 р.]	"Духовна померлого за- порозького козака" І. Височана	К истории За- порожья. Внутренние распорядки.-	

1	2	3	4	5
			C.531-533	
324	1770 р., [не пізніше 30 січня]	Лист головного ногай-ського мурзи другої частини Єдисанської орди Ель-Хаджи-Джаума до кошового П. Калнишевського	Посылка на Запорожье императорской грамоты //ОБ.-1849.-19 февр.	
325	1770 р., квітня 13	Рапорт полковника Самарської паланки Я. Васильєва до Коша про негаразди з листом до головнокомандуючого Другою армією П. Паніна	Описание VII Почтового округа.-С.11 ИНС-II.-Ч.1.-С.304 ИНС-III.-Ч.1.-С.249 ИНС.-С.183-184	Витяг
326	1770 р., травня 15	Лист військового судді М. Тимофєєва до кошового про приїзд Л. Ейлера до Січі	Астроном Эйлер в Сечи Запорожской в 1770 г. //КС.-1891.-Т.XXXV.-С.118	Витяг
327	1770 р., липня 4	“Аудієнція російського уповноваженого у кримського хана”	Русское посольство к хану крымскому //ЗООИД.-Т.16.-С.267-271	
328	1770 р., липня 31	Лист колишнього військового судді П. Головатого до військового судді М. Тимофєєвича про наміри О. Прозоровського перейти на бесарабський бік Дністра	ИНС-II.-Ч.3.-С.55 ИНС-III.-Ч.3.-С.47 ИНС.-С.474	Витяг
329	1770 р., [не раніше 14 липня - не пізніше 9 вересня]	Меморіал запорожців про військові дії	ИНС-I.-С.306-310; 311-312	

1	2	3	4	5
330	1770 р., вересня 11	Лист начальника запорозької флотилії Д. Третьяка до Коша про військові дії проти кримського хана	ИНС-II.-Ч.3.- С.66 ИНС-III.-Ч.3.- С.57-58 ИНС.-С.480	Витяг
331	1770 р., вересня 25	Лист головнокомандуючого Другою армією П. Паніна до новоросійського губернатора Ф. Воейкова про поселення татар в межах губернії	ХОИНК.-Ч.1.- С.87-88	Витяг
332	1770 р., вересня 26	Реляція начальника запорозької флотилії Д. Третьяка до Коша про битви козаків з татарами під Кінбурном	ИНС-II.-Ч.3.- С.66-68 ИНС-III.-Ч.3.- С.58-59 ИНС.-С.480-481	Витяг
333	1770 р., жовтня 3	Лист кошового П. Калнишевського до військового судді М. Тимофеевича про похід татар і з вказівками щодо захисту	ИНС-II.-Ч.3.- С.81 ИНС-III.-Ч.3.- С.70 ИНС.-С.487	Витяг
334	1770 р., жовтня 12	Лист головнокомандуючого Другою армією П. Паніна до кошового П. Калнишевського з проханням вислати розвідників в Буджаську орду	ИНС-II.-Ч.3.- С.75-76 ИНС-III.-Ч.3.- С.65 ИНС.-С.484	Витяг
335	1770 р., жовтня 15	Репорт кошового П. Калнишевського до головнокомандуючого Другою армією П. Паніна про небажання козаків йти в розвідку у Крим	ИНС-II.-Ч.3.- С.76 ИНС-III.-Ч.3.- С.66 ИНС.-С.484-485	Витяг
336	1770 р., жовтня 23	Лист кошового П. Калнишевського до військового судді М. Тимо-	ИНС-I.-С.314 ИНС-II.-Ч.3.- С.85-86	

1	2	3	4	5
		фєєвича про повернення козаків в Січ після воєнної кампанії	ИНС-III.-Ч.3.-С.74-75 ИНС.-С.489-490	
337	1770 р., жовтня []	Лист О. Прозоровського до кошового П. Калнишевського про нагородження запорожців за військові успіхи	ИНС-I.-С.312-313	Витяг
338	1770 р., [вересень - жовтень]	Меморіал експедиції головного загону О. Прозоровського до Очакова	ИНС-II.-Ч.3.-С.64-66 ИНС-III.-Ч.3.-С.55-57 ИНС.-С.479-480	
339	1770 р., листопада 8	Лист головнокомандуючого Другою армією П. Паніна до козаків Пашківського куреня з подякою за обрання його козаком	ИНС-I.-С.451 ИНС-II.-Ч.3.-С.84-85 ИНС-III.-Ч.3.-С.73 ИНС.-С.489	
340	1770 р., листопада 13	Ордер похідного Коша полковнику Кодацької паланки С. Блакитному про відправлення делегатів від полонених євреїв за викупом на Правобережну Україну	Еврейский плен в Запорожье // КС.-1884.-Т.VIII.-Кн.1.-С.160-161	
341	1770 р., []	Лист кошового П. Калнишевського до військового судді М. Тимофєєвича про дезертирів	ИНС-II.-Ч.1.-С.208	Витяг
342	1770 р., []	Лист кошового П. Калнишевського про сувору заборону астроному Л. Ейлеру заїжджати на Січ	Астроном Эйлер в Сечи Запорожской в 1770 г.-С.118	Витяг
343	1770 р., []	“Записка про кримських татар” з історією Кримського ханства у XV-XVIII ст.	Материалы для истории Новороссийского края //ОБ.-	

1	2	3	4	5
			1837.- 23 янв.- Стб.79-81; 27 янв.-Стб. 89-92; 30 янв. -Стб. 104-105	
344	1770 р., []	Донесення ієродіакона Ведмедівського мона- стиря та козака Кушів- ського куреня Крепича	НГЗУ.-С.130	Витяг
345	[кінець 60-х - початок 70-х рр. XVIII ст.]	Лист архімандрита па- тріаршої грецької обителі Костянтина до Коша з висловленням подяки за подарунки	ИНС-П.-Ч.1.- С.176 ИНС-III.-Ч.1.- С.137-138 ИНС.-С.117	Витяг
346	1771 р., січня 5	Грамота імператриці Ка- терини II до Коша про нагородження кошового П. Калнишевського зо- лотою медаллю за воєнні успіхи	ИНС-П.-Ч.3.- С.82-83 ИНС-III.-Ч.3.- С.73 ИНС.-С.488	
347	1771 р., [січень]	Лист головного началь- ника Єдисанської орди Ель-Гаджі Джаум-мурзи до кошового П. Кал- нишевського про дружбу козаків і ногайців	ИНС-П.-Ч.3.- С.82 ИНС-III.-Ч.3.- С.71 ИНС.-С.487	Витяг
348	1771 р., [не пізніше 2 лютого]	Лист головного бека Буджацької орди Ель- Хаджи-Хана до кошового П. Калнишевського	Посылка на Запорожье императорской грамоты.- 19 февр.	
349	1771 р., лютого 5	Грамота імператриці Ка- терини II до кошового і всього війська стосовно поганих взаємин запо- рожців з ногайцями	Посылка на Запорожье императорской грамоты.- 23 февр.	
350	1771 р., [не раніше 5 лютого]	Наказ Коша до козаків про дотримування доб- рих взаємин з ногай- цями	Посылка на Запорожье им- ператорской	Витяг

1	2	3	4	5
			грамоты.- 26 февр.	
351	1771 р., лютого 13	Свідогтво Коша полковому старшині І. Полонському про звільнення його від платні за транспорт під час його подорожі до В. Долгорукого	Описание VII Почтового округа.-С.12-13 ИНС-II.-Ч.1.-С.309 ИНС-III.-Ч.1.-С.254 ИНС.-С.186	
352	1771 р., лютого 13	Лист князя О. Прозоровського до Коша про влаштування поштових станцій	Описание VII Почтового округа.-С.13-14	Витяг
353	1771 р., лютого 26	Ордер генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до Коша з протекцією євреям, полоненим запорожцями	Еврейский плен в Запорожье.-С.163	
354	1771 р., лютого 28	Лист генерал-прокурора О. Вяземського до кошового П. Калнишевського з пропозицією морського походу на Дунай або під Акерман	ИНС-II.-Ч.3.-С.95-97 Дунайцы//ВМО ИДР.-С.10-12 ИНС-III.-Ч.3.-С.83-85 ИНС.-С.496	
355	1771 р., березня 2	Грамота імператриці Катерини II до Коша про підготовку загону козаків до походу під командуванням полковника О. Колпака	ИНС-II.-Ч.3.-С.99 ИНС-III.-Ч.3.-С.105 ИНС.-С.508	Витяг
356	1771 р., [не раніше 11 березня]	Лист кошового П. Калнишевського до генерал-прокурора О. Вяземського про згоду на експедицію на Дунай	ИНС-II.-Ч.3.-С.97-98 ИНС-III.-Ч.3.-С.85 ИНС.-С.497	Витяг
357	1771 р., квітня 15	Ордер кошового П. Калнишевського до полковника Я. Сідловського про	ИНС-I.-С.425-427	

1	2	3	4	5
		військову розвідку на Дунай		
358	1771 р., травня 9	Лист генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до Коша, в якому він виступає на захист полонених євреїв	Єврейський плен в Запорозжє.- С.162	
359	1771 р., [не раніше 25 травня]	Про повернення курін-ного отамана Коленка	Дунайці// ВМОИДР.-С.15	Витяг
360	1771 р., червня 5	Лист полковника О. Кол-пака до Коша про роз-відку в Криму	ІНС-ІІІ.-Ч.3.- С.107 ІНС.-С.510	Витяг
361	1771 р., червня 16	Реляція полковника О. Колпака до Коша про розвідку у Перекопі та його взяття	ІНС-ІІ.-Ч.3.- С.101-105 ІНС-ІІІ.-Ч.3.- С.108-111 ІНС.-С.510-512	Витяг
362	1771 р., червня 23	Донесення полковника І. Мандро до Коша про морську експедицію у турецькі володіння на Дунаї	ІНС-ІІІ.-Ч.3.- С.94-95 ІНС.-С.502-503	Витяг
363	1771 р., липня 3	Ордер кошового П. Кат-нишевського до полко-вого старшини А. Голо-ватого про призначення його полковником Са-марської паланки	ІНС-І.-С.428	
364	1771 р., липня 12	Лист полковника О. Кол-пака до Коша про взяття його загоном Кафи	ІНС-ІІ.-Ч.3.- С.112 ІНС-ІІІ.-Ч.3.- С.116-117 ІНС.-С.512-514	Витяг
365	1771 р., липня 15	Лист полковника О. Кол-пака до військового судді М. Тимофєєвича про військову здобич, отри-ману його загоном під час походу у Крим	ІНС-ІІ.-Ч.3.- С.105-106 ІНС-ІІІ.-Ч.3.- С.111 ІНС.-С.512	Витяг

1	2	3	4	5
366	1771 р., липня 16	Лист Коша з повідомленням про нагороду козаків	Дунайці// ВМОИДР.-С.15	Витяг
367	1771 р., [липень]	Лист князя В. Долгорукого до Коша з повідомленням про нагороду козаків	Дунайці// ВМОИДР.-С.16	Витяг
368	1771 р., серпня 12	Донесення полковника О. Колпака до Коша про експедицію його загону під Кінбурн	ІНС-ІІ.-Ч.3.- С.112 ІНС-ІІІ.-Ч.3.- С.117 ІНС.-С.514	Витяг
369	1771 р., вересня 15	Грамота імператриці Катерини ІІ до Коша з вимогою жити з ногайцями у злагоді	О ногайских татарх// ЖМНП.-1843.- Ч.40.-№10-12.- С.126-127	
370	1771 р., вересня 19	Журнал піхотної команди полковника Я. Сідловського про експедицію в Бесарабію з описом цих земель і бойових дій	ІНС-ІІІ.-Ч.3.- С.86-90 ІНС.-С.497-500 Дунайці // ВМОИДР.- С.20-23	
371	1771 р., вересня 28	Лист генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до головнокомандуючого Другою армією В. Долгорукова про військові дії під Гірсовим	Дунайці // ВМОИДР.- С.19-20	Витяг
372	1771 р., жовтня 5	Лист Коша до керівників Дунайської експедиції про одержання їхнього журналу	Дунайці // ВМОИДР.- С.19-20	Витяг
373	1771 р., жовтня 28	Реляція про події під Гірсовим	Дунайці // ВМОИДР.-С.20	Витяг
374	1771 р., жовтня []	Лист генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського з закликом людяно ставитись до	Єврейський плен в Запорозьке.- С.163-164	

1	2	3	4	5
		полонених євреїв		
375	1771 р., листопада 8	Відомість щодо кількості запорозьких прикордон- них вартових	ИНС-I.-С.68	Згад- ка
376	1771 р., листопада 8	Рапорт полковника І. Дуплича про зарахування до куренів іноземців	Дунайці // Витяг КС.-1885.- Т.ХІ.-С.126-127	
377	1771 р., листопада 10	Лист євреїв, відправ- лених за викупом, до кошового П. Калнишев- ського зі скаргами на скрутне стано-вище	Єврейський плен в Запорожжє.- С.163	
378	1771 р., грудня 2	Грамота імператриці Ка- терини II до Коша з по- дякою за добру службу	ИНС-II.-Ч.3.- С.114-115 ИНС-III.-Ч.3.- С.118-119 ИНС.-С.516	
379	1771 р., грудня 10	Реляція козаків Дунай- ської експедиції до Коша про бойові дії під Гала- цем	Дунайці // ВМОИДР.-С.20	
380	1771 р., []	Наказ Київського гене- рал-губернатора Ф. Воєй- кова до Новоросійського губернатора Г. Ісакова про доручення запорож- цям влаштувати поштові станції	Описание VII Почтового ок- руга.-С.9	Згад- ка
381	1771 р., []	Розпорядження Коша до Самарського полковника Пшеничного стосовно поштових станцій	Описание VII Почтового ок- руга.-С.11-12	Згад- ка
382	1771 р., []	“Описання Володимир- ського піхотного полку капітана І. Гаврилова під час перебування його в Запорозькій Січі з гра- мотою Її Імператорської Величності 1771 р.”, на- діслане кошовому П.	Посылка на Запорожжє императорской грамоты // ОВ.- 1849.- 19, 23, 26 февр.	

1	2	3	4	5
		Калнишевському		
383	1771 р., []	Журнал об'їзду запо- розьких земель	ИНС-I.-С.89-91 ИНС.-II.-Ч.2.- С.190-193	
384	1771 р., []	Опис документа під на- звою "Відомість, скільки по сій стороні Дніпра, від сторони Очакова, між Дніпром і Бугом, і в яких місцевостях від Війська Запорозького низового, наступної зими стояти повинно на вартах людей, 1771"	Очерки Запо- рожья.- Кн.1-3.-С.204- 208	
385	1771 р., []	Список старшин, відправ- лених у паланки	ИНС-I.-С.429	
386	[1771 р.]	Розповідь судді другої частини Єдисанської ор- ди Озу-ефенді в Коші про настрої серед населення Крима	ИНС-II.-Ч.3.- С.89-91 ИНС-III.-Ч.3.- С.78-80 ИНС.-С.493-494	
387	1772 р., січня 2	Донесення писаря С. Бис- трицького про події під Гірсовим	Дунайцы// ВМОИДР.- С.21-22	
388	1772 р., січня 9	Рапорт писаря Дунайсь- кої флотилії С. Бис- трицького зі скаргою на керівництво запорож- цями з боку ро-сійських офіцерів під час кампанії	Дунайцы// ВМОИДР.- С.27	Витяг
389	1772 р., січня 14	Лист запорожців до євреїв, відправлених за викупом, про отримання подарунків та відправ- лення родичів	Еврейский плен в Запорожье.- С.164	
390	1772 р., січня 28	Грамота імператриці Ка- терини II до ногайців про заснування Татарської області, де висловлено задоволення переходом	О ногайских татарах.-С.127- 130 ИНС-II.-Ч.3.- С.123	Витяг

1	2	3	4	5
		їх під владу Росії	ИНС-III.-Ч.3.- С.126 ИНС.-С.521	Витяг Витяг
391	1772 р., лютого 15	Лист полонених євреїв до Коша з подякою за звільнення	Еврейский плен в Запорожье.- С.164-165	
392	1772 р., лютого 17	Лист генерал-прокурора О. Вяземського до ко- шового П. Калнишевсь- кого з проханням дозво- лити відправити експе- дицію козаків на Дунай	ИНС-III.-Ч.3.- С.92-93 ИНС.-С.501-502	
393	1772 р., лютого 18	Лист генерал-прокурора О. Вяземського до ко- шового П. Калнишевсь- кого з заохоченням за- гону козаків у кількості однієї - двох тисяч взяти участь у кампанії 1772 р.	Дунайцы// ВМОИДР.- С.118	
394	1772 р., лютого 22	Грамота імператриці Ка- терини II до Коша з по- дякою за вірну службу козаків	Дунайцы// КС.- С.123-124 ИНС-III.-Ч.3.- С.90-92 ИНС.-С.500-501	
395	1772 р., [не раніше 23 лютого]	Похідний журнал огляду земель кошовим і стар- щинами Кодацької та Самарської паланок	ИНС-II.-Ч.1.- С.190-193 ИНС-III.-Ч.1.- С.150-152 ИНС.-С.125-126 Как судили и рядили в Сечи Запорожской.- С.605-607	
396	1772 р., квітня 15	Лист Г. Потьомкіна до кошового П. Калнишев- ського з проханням запи- сати його до Кушівського курєня	ИНС-II.-Ч.3.- С.125-126 ИНС-III.-Ч.3.- С.127-128 ИНС.-С.522-523	

1	2	3	4	5
397	1772 р., травня 7	Донесення полковника Ледо про дії Дунайської експедиції у 1772 р.	Дунайцѣ// КС.- С.124	Витяг
398	1772 р., травня 20	Розписка ктитора О. Вер- менка про отримання подарунків	ИНС-II.-Ч.1.- С.171	
399	1772 р., травня 25	Лист-атестат кошового П. Калнишевського до Г. Потьомкіна про прийом у козаки	ИНС-II.-Ч.3.- С.126 ИНС-III.-Ч.3.- С.128 ИНС.-С.523	
400	1772 р., червня 1	Розписка про отримання подарунків ктитора О. Верменка	ИНС-II.-Ч.1.- С.171	
401	1772 р., червня 23	Донесення полковника І. Мандра до Коша про бойові дії на Дунаї	Дунайцѣ// ВМОИДР.-С.24 Дунайцѣ// КС.- С.124-125	Витяг
402	1772 р., липня 18	Рапорт полковника Буго- гартівської паланки Су- хіні до Коша про розподіл здобутої риби між полковою старшиною	ИНС-III.-Ч.1.- С.207 ИНС.-С.158	Витяг
403	1772 р., вересня 12	Наказ князя О. Прозо- ровського до полковника О. Колпака з вимогою повернутися до нього в Ак-Мечеть (Сімферополь)	ИНС-II.-Ч.3.- С.119 ИНС-III.-Ч.3.- С.122 ИНС.-С.519	Витяг
404	1772 р., вересня 17	Лист полковника О.Кол- пака до старшини про небажання татар йти під російську протекцію	ИНС-II.-Ч.3.- С.119 ИНС-III.-Ч.3.- С.122-123 ИНС.-С.519	Витяг
405	1772 р., вересня 27	Лист полковника О.Кол- пака до старшини про придушення повстання в Кримському ханстві	ИНС-II.-Ч.3.- С.119-120 ИНС-III.-Ч.3.- С.123 ИНС.-С.519-520	Витяг

1	2	3	4	5
406	1772 р., жовтня 1	Донесення полкового пи- саря Масвського до Коша про похід військ князя О. Прозоровського до Криму	ИНС-П.-Ч.3.- С.120-121 ИНС-П.-Ч.3.- С.123-124 ИНС.-С.520	Витяг
407	1772 р., жовтня 6	Донесення коменданта фортеці Св. Єлисавети Дувінга і ратмана ку- печького стану Іванова про ціни на припаси в Новомиргороді у 1769- 1772 рр.	ХОИНК.-Ч.1.- С.274	
408	1772 р., жовтня 14	Репорт полковника І. Дуплича до Коша про місцезнаходження козаків з човнами напроти міста Сілістрія	ИНС-П.-Ч.3.- С.97 ИНС.-С.504	Витяг
409	1772 р., жовтня 14	Репорт Г. Потьомкіна про перебування запорожців при Першій армії	Дунайцы//КС.- С.126	Витяг
410	1772 р., жовтня 25	Лист начальника морсь- кого загону полковника Якубовича до кошового П. Калнишевського з по- хвалою на адресу козаків	Дунайцы//КС.- С.126 ИНС-П.-Ч.3.- С.96-97 ИНС.-С.504	Витяг
411	1772 р., листопада 8	Репорт Г. Потьомкіна про перебування запорожців при Першій армії	Дунайцы//КС.- С.126	Витяг
412	1772 р., листопада 30	Лист Новоросійського губернатора В. Черікова до Коша про знахідку вапна та цегли у степу поблизу Олександрівської та Микитинської фортець	ИНС-П.-Ч.3.- С.129 ИНС-П.-Ч.3.- С.131 ИНС.-С.524	Витяг
413	1772 р., грудня 2	Циркуляр Коша до запо- розьких полковників про дозвіл на поселення ко- заків біля Старого Кодака	ИНС-П.-Ч.1.- С.239 ИНС-П.-Ч.1.- С.192-193 ИНС.-С.151	

1	2	3	4	5
414	1772 р., грудня 6	Ордер Коша до старшини Кодацької паланки з наказом не спустошувати острів Демека	ІНС-ІІ.-Ч.І.- С.238 ІНС-ІІІ.-Ч.І.- С.191-192 ІНС.-С.150-151	
415	1772 р., грудня 7	Наказ Коша до полков- ника К. Гуртового та старшини Самарської па- ланки про вирішення боргової справи	ІНС-ІІ.-Ч.І.- С.197 ІНС-ІІІ.-Ч.І.- С.156 ІНС.-С.129 Как судили и рядили в Сечи Запорожской.- С.169	
416	1772 р., грудня 7	Наказ Коша до полков- ника Самарської паланки А. Перехреста про пока- рання козака Ф. Маляра за блуд	ІНС-ІІ.-Ч.І.- С.202-203 ІНС-ІІІ.-Ч.І.- С.161 ІНС.-С.131 Как судили и рядили в Сечи Запорожской.- С.612-613	
417	1772 р., грудня 8	Наказ Коша до військо- вого осавула Ф. Завізіона з наказом провести слідчу справу між козаками	ІНС-ІІ.-Ч.І.- С.197-198 ІНС-ІІІ.-Ч.І.- С.156-157 ІНС.-С.129	
418	1772 р., грудня 10	Відкритий лист Коша про дозвіл збудувати житло козакові П. Тарану	ІНС-ІІ.-Ч.І.- С.238 ІНС-ІІІ.-Ч.І.- С.192 ІНС.-С.151	
419	1772 р., []	Лист кошового П. Кал- нишевського до полков- ника Бугогардівської па- ланки Сухіні з наказом розібратися з самозва- ними ченцями	ІНС-ІІ.-Ч.І.- С.172-173 ІНС-ІІІ.-Ч.І.- С.134-135 ІНС.-С.116	

1	2	3	4	5
420	1773 р., березня 7	Лист київського генерал-губернатора Ф. Воейкова до Радковського з повідомленням про захоплення і відправлення в Новоросійську губернську канцелярію гайдамаки І. Трищоки.	Несколько документов к истории гайдамаччины.- С.315	
421	1773 р., квітня 14	Лист полковника О. Колпака до Коша про свідчення бранця з Очакова	ИНС-II.-Ч.3.- С.132 ИНС-III.-Ч.3.- С.133 ИНС.-С.526	
422	1773 р., квітня 15	Лист уманського магната графа Ф. Потоцького, генерального командуючого польською артилерією до кошового П. Калнишевського	Несколько документов к истории гайдамаччины.- С.312-313	
423	1773 р., травня 5	Рапорт полковника О. Колпака до Коша про перебування козаків в Криму	ИНС-II.-Ч.3.- С.133 ИНС-III.-Ч.3.- С.134 ИНС.-С.526	Витяг
424	1773 р., червня 1	Лист кошового П. Калнишевського до військового судді М. Тимофєєвича про битву з турками під Очаковом і взяття полонених	ИНС-I.-С.317 ИНС-II.-Ч.3.- С.131 ИНС-III.-Ч.3.- С.132-133 ИНС.-С.525	Витяг
425	1773 р., червня 5	Лист кошового П. Калнишевського до військового судді М. Тимофєєвича з розпорядженнями щодо запрошення до Січі ієромонаха Германа	ИНС-I.-С.80 ИНС-II.-Ч.1.- С.170-171 ИНС-III.-Ч.1.- С.132-133 ИНС.-С.114-115	
426	1773 р., червня 16	Лист смотрицького старости князя Четвертинського до кошового П.	Несколько документов к истории	

1	2	3	4	5
		Калнишевського з висловленням доброго ставлення до козаків	гайдамачини.- С.313-314	
427	1773 р., [не раніше 26 червня]	Реляція полковника О. Колпака до Коша про сутичку його загону з турками у районі Кінбурна	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.134-135 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.134-135 ИНС.-С.526-527	
428	1773 р., липня 23	Реляція полковника О. Колпака до Коша про морську битву з турками під Кінбурном	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.134-135 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.136 ИНС.-С.527-528	
429	1773 р., липня 31	Донесення полковника Г. Коленка до Коша про зіткнення з турками під Сілістрією	ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.98-99 ИНС.-С.504-505 Дунайці//КС.- С.127	
430	1773 р., серпня 8	Реляція полковника Г. Коленка до Коша про втрати козацького війська в битвах під Сілістрією	ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.99 ИНС.-С.505	Витяг
431	1773 р., серпня 9	Донесення начальника другої човневої дунайської команди полковника І. Мандро до Коша про бої під Сілістрією та втрати козаків	Дунайці //ВМОИДР.- С.25 Дунайці //КС.- С.128 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.99-100 ИНС.-С.505-506	
432	1773 р., серпня 20	Грамота імператриці Катерини ІІ, про встановлення кордонів Запорозьких вольностей та Новоросії	ИНС-І.-С.321-323	Витяг
433	1773 р., серпня 22	Реляція полковника О. Колпака до Коша про бої козаків під Кінбурном	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.135-137 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.136-138 ИНС.-С.528	

1	2	3	4	5
434	1773 р., серпня 23	Реляція полковника О. Колпака до військового судді М. Тимофєєвича про непослух козаків	ИНС-П.-Ч.3.- С.138 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.139 ИНС.-С.529	
435	1773 р., жовтня 20	Лист генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до кошового П. Калнишевського з обіцянкою нагородити всіх козаків, які відзначились під час війни	Дунайцы //ВМОИДР.- С.26 Дунайцы //КС.- С.30 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.102 ИНС.-С.507	
436	1773 р., []	Відомість канцелярії Новоросійської губернії про склад населення Єлисаветградської та Катерининської провінцій (окрім Бахмутського повіту)	ХОИНК.-Ч.1.- С.274-275	
437	1773.р., []	Лист начальника січових церков Володимира до військового писаря І. Глоби про панахиду на смерть військового судді І. Бурноса	ИНС-П.-Ч.1.- С.184	Витяг
438	1773.р., []	Повідомлення курінного отамана П. Ховті до Коша про похід запорожців на Дунай	Дунайцы //ВМОИДР.- С.25	
439	1774 р., березня 12	Грамота Коша до імператриці Катерини II з проханням повернути запорожцям відібрані володіння	ИНС-П.-Ч.3.- С.160 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.157 ИНС.-С.541	Витяг
440	1774 р., травня 2	Грамота імператриці Катерини II до запорожців, де висловлюється обурення за напади козаків на новопоселенців та	Очерки Запорожья.-С.40-42 ИНС-І.-С.326 ИНС-П.-Ч.3.- С.161-162	

1	2	3	4	5
		наказ вислати козацьку депутацію у Петербург	ИНС.-ІІІ.-Ч.3.- С.158-159 ИНС.-С.541-542	
441	1774 р., травня 2	Ордер Г. Потьомкіна до козаків дунайських човнових команд з подякою за службу та з повідомленням про платню і нагороди	Дунайцы //ВМОИДР.- С.27 Дунайцы //КС.- С.129 ИНС.-ІІІ.-Ч.3.- С.100-102 ИНС.-С.506	
442	1774 р., травня 31	Іменний указ імператриці Катерини ІІ до Сенату про призначення Г. Потьомкіна губернатором Новоросійської губернії	ИНС.-ІІ.-Ч.3.- С.148 ИНС.-ІІІ.-Ч.3.- С.146-147 ИНС.-С.534	Витяг
443	1774 р., червня 21	Лист новоросійського генерал-губернатора до кошового П. Калнишевського з висловленням своєї приязні до нього та з повідомленням про подарунки	Очерки Запорожья.-Кн.1-3.- С.224-226 ИНС.-І.-С.327 ИНС.-ІІ.-Ч.3.- С.163-164 ИНС.-ІІІ.-Ч.3.- С.160-161 ИНС.-С.542-543	
444	1774 р., червня 21	Грамота Катерини ІІ до новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна з наказом припинити заселення запорозьких земель	ИНС.-ІІ.-Ч.3.- С.162 ИНС.-ІІІ.-Ч.3.- С.159 ИНС.-С.542	
445	1774 р., липня 10	Кучук-Кайнарджийський трактат між російською та турецькою імперіями (десять параграфів статті 16 про політичні права Молдавського та Валацького князівств)	Румынские доблести //ЗООИД.-Т.20- ІІ.Материалы.- С.33	

1	2	3	4	5
446	1774 р., липня 12	Реляція полковника О. Колпака про його експедицію до Перекопу	ИНС-П.-Ч.3.- С.143-144 ИНС-III.-Ч.3.- С.142-143 ИНС.-С.531	
447	1774 р., серпня 15	Ордер головнокомандуючого Другою армією В. Долгорукого до запорожців з подякою за службу	ИНС-П.-Ч.3.- С.146 ИНС-III.-Ч.3.- С.145-146 ИНС.-С.533	
448	1774 р., серпня 22	Ордер головнокомандуючого Другою армією В. Долгорукого до Коша із Перекопа з похвалою полковнику О. Колпаку	ИНС-П.-Ч.3.- С.146 ИНС-III.-Ч.3.- С.146 ИНС.-С.533	Витяг
449	1774 р., вересня 8	Лист кошового П. Калнишевського до П.Головатого про повернення в Січ козацького загону з театру воєнних дій	ИНС-П.-Ч.3.- С.146-147 ИНС-III.-Ч.3.- С.146 ИНС.-С.533	Витяг
450	1774 р., вересня 15	Наказ генерал-поручика М. Каменського до запорозького полковника К. Гука про повернення козаків в Січ, а також погроза смертною карою тим, хто буде чинити по дорозі розбій	Дунайці //КС.- С.130 ИНС-III.-Ч.3.- С.103 ИНС.-С.507	Витяг
451	1774 р., вересня 24	Інструкція запорожців козацькій депутації до Петербурга з вказівками щодо їх поведінки там	ИНС-I.-С.330- 331	Витяг
452	1774 р., вересня 24	Лист кошового П. Калнишевського до новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна з повідомленням про подарунок останньому черкеського коня	ИНС-П.-Ч.3.- С.164 ИНС-III.-Ч.3.- С.161 ИНС.-С.543	

1	2	3	4	5
453	1774 р.. [24-25 вересня]	Тасмна інструкція запо- рожців козацькій депута- ції до Петербурга з викла- денням вимог щодо кор- донів Запорозьких воль- ностей	ИНС-I.-С.331- 332	
454	1774 р., жовтня 9	“Короткий огляд Новоро- сійської губернії, зроб- лений губернською кан- целярією, про склад насе- лення Єлисаветинської, Катерининської і Бахмут- ської провінцій та про гусарський і пікінерські полки, розміщені там”	ХОИНК.-Ч.1.- С.112	
455	1774 р., [не раніше 27 листопада]	Похідний журнал кошо- вого П. Калнишевського і старшин про їх подорож до Нового Кодака	ИНС-II.-Ч.1.- С.193-194 ИНС-III.-Ч.1.- С.153 ИНС.-С.126-127 Как судили и рядили в Сечи Запорожской.- С.607	
456	1774 р., листопада 29	Лист кошового П. Кални- шевського до полковника Кодацької паланки Свя- того про заснування но- вих хуторів	ИНС-I.-С.109- 110	
457	1774 р., грудня 2	Дарча Коша козаку Канівського куреня К. Різнику на млин із землею	ИНС-II.-Ч.1.- С.239-240 ИНС-III.-Ч.1.- С.193 ИНС.-С.151	
458	1774 р., грудня 3	Наказ Коша до началь- ника Волоської слободи про рівний розподіл стя- гнення	ИНС-II.-Ч.1.- С.200 ИНС-III.-Ч.1.- С.158-159 ИНС.-С.130 Как судии и	

1	2	3	4	5
			рядили в Сечи Запорожской.- С.611	
459	1774 р., грудня 4	Циркуляр Коша до запорозьких полковників з до-зволом козаку Ф. Садачку побудувати хутір	ІНС.-П.-Ч.1.- С.240 ІНС.-Ш.-Ч.1.- С.193-194 ІНС.-С.151-152	
460	1774 р., грудня 8	Лист новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна про кордони Новоросійської губернії та запорозьких вольностей	ІНС.-П.-Ч.3.- С.166 ІНС.-Ш.-Ч.3.- С.162-163 ІНС.-С.544	Витяг
461	1774 р., грудня 8	Наказ Коша до військового старшини Л. Великого про боргову справу	ІНС.-П.-Ч.1.- С.198-199 ІНС.-Ш.-Ч.1.- С.157-158 ІНС.-С.129-130 Как судии и рядили в Сечи Запорожской.- С.610-611	
462	1774 р., грудня 9	Білет Коша на збереження садів	ІНС.-П.-Ч.1.- С.240 ІНС.-Ш.-Ч.1.- С.194 ІНС.-С.152	
463	1774 р., грудня 10	Ордер Коша до військового старшини А. Порохні про тяжбу щодо давності володіння	ІНС.-П.-Ч.1.- С.198 ІНС.-Ш.-Ч.1.- С.157 ІНС.-С.129 Как судили и рядили в Сечи Запорожской.- С.610	

1	2	3	4	5
464	1774 р., грудня 30	Лист запорозьких депутатів до Коша про прибуття їх до Москви	ИНС-П.-Ч.3.- С.167-168 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.164 ИНС.-С.545	Витяг
465	1774 р., грудня 30	Рапорт канцелярії Новоросійської губернії до генерал-губернатора Г. Потьомкіна про фінансові збитки краю	ХОИНС.-Ч.1.- С.113-114	
466	1775 р., січня 3	Лист В. Долгорукого-Кримського до кошового П. Калнишевського про продовження вирубу дерев на р. Московці попри небажання козаків	ИНС-П.-Ч.3.- С.156 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.154 ИНС.-С.539	
467	1775 р., січня 24	Лист Коша до новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна з подякою за подаровані котли	ИНС-П.-Ч.3.- С.168 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.165 ИНС.-С.545	Витяг
468	1775 р., січня 24	Лист Коша до запорозьких депутатів у Петербурзі з заборонаю домовлятися з генералом В. Чертковим про вольності козацькі	ИНС-П.-Ч.3.- С.169-170 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.165-166 ИНС.-С.546	Витяг
469	1775 р., [не раніше 27 січня]	Донесення полковників К. Гука та І. Мандро про невдале повернення козацької дунайської флотилії з Дунаю	Дунайцы //ВМОИДР.- С.28-29 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.103-105 ИНС.-С.507-508	Витяг
470	1775 р., лютого 6	Лист військового судді А. Головатого до кошового П. Калнишевського про подарунки козацької депутації імператриці Катерині II	ИНС-І.-С.322- 232 ИНС-П.-Ч.3.- С.168-169 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.165 ИНС.-С.545	Витяг

1	2	3	4	5
471	1775 р., лютого 6	Лист запорозьких депута- тів у Петербурзі про хід переговорів	ИНС-П.-Ч.3.- С.170-172 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.166-168 ИНС.-С.546	Витяг
472	1775 р., лютого 16	Донесення начальника поста Збруєвський Кут до Коша про заняття Кн- бурна російськими вій- ськами	ИНС-П.-Ч.3.- С.145 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.145 ИНС.-С.533	Витяг
473	1775 р., березня 17	Лист князя О. Прозоров- ського до Коша про будівництво нових поштових станцій	ИНС-П.-Ч.1.- С.510 ИНС-Ш.-Ч.1.- С.255 ИНС.-С.186-187	Витяг
474	1775 р., березня 19	Чолобитна запорозького війська до імператриці Катерини II з проханням розглянути питання про повернення запорозьких земель від донських козаків.	ИНС-I.-С.431- 432	
475	1775 р., квітня 6	Лист запорозьких депу- татів у Петербурзі про невирішення справи щодо встановлення запорозьких кордонів імперським урядом	ИНС-П.-Ч.3.- С.172-177 ИНС-Ш.-Ч.3.- С.168-172 ИНС.-С.547-550	
476	1775 р., [не раніше 6 лютого - не пізніше 7 квітня]	Лист військового судді П. Головатого до кошового П. Калнишевського про побоювання запорожців щодо питання про кордони їх володінь	ИНС-I.-С.333- 334	
477	1775 р., квітня 7	Лист військового судді П. Головатого до кошового П. Калнишевського про розгляд козацької справи	ИНС-I.-С.334- 337	Витяг
478	1775 р., квітня 28	Лист князя О. Прозоров- ського до кошового П.	Описание VII почтового	Витяг

1	2	3	4	5
		Калнишевського про влаштування комунікацій	округа.-С.14	
479	1775 р., квітня 28	Ордер генерал-губернатора Малоросії П. Румянцева до Коша про необхідність заснування нових поштових станцій	ІНС-ІІ.-Ч.1.- С.312 ІНС-ІІІ.-Ч.1.- С.256-257 ІНС.-С.187-188	
480	1775 р., квітня 30	Лист кошового П. Калнишевського до архімандрита Києво-Печерської лаври Зосима про подарунки йому від запорожців	ІНС-І.-С.82 ІНС-ІІ.-Ч.2.- С.179	Витяг
481	1775 р., [квітень]	Лист військового судді П. Головатого до кошового П. Калнишевського із застереженнями до запорожців	ІНС-І.-С.338	Витяг
482	1775 р., червня 3	Рапорт генерала П. Текелія до імператриці Катерини ІІ про зруйнування Січі	ІНС-ІІ.-Ч.3.- С.186-187	Витяг
483	[не пізніше червня 1775 р.]	Атестат Коша козакові В. Перехресту з розповіддю про вступ на Січ	ІНС-ІІ.-Ч.1.- С.317 ІНС-ІІІ.-Ч.1.- С.261-262 ІНС.-С.192	
484	1775 р., серпня 3	Маніфест імператриці Катерини ІІ про зруйнування Запорозької Січі	ХОИ НК.-Ч.1.- С.117-118	
485	1775 р., жовтня 11	Наказ новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна про жалування колишнім козакам	ІНС-ІІ.-Ч.3.- С.211-212	Витяг
486	1775 р., грудня 11	Наказ імператриці Катерини ІІ до Адміралтейської колегії про влаштування гавані і верфі на Дніпровським лимані біля урочища Глибока Пристань	Херсон //ЖМНП.- 1836.-Ч.10.- С.282 ХОИ НК.-Ч.1.- С.125-126	Витяг

1	2	3	4	5
487	1775 р., []	Документ про адміністративне становище Єлисаветинської провінції	ХОИНК.-Ч.1.- С.121-123	Витяг
488	1775 р., []	Опис майна двох запорожців, вбитих ногайцями	ИНС-II.-Ч.1.- С.328-329 ИНС-III.-Ч.1.- С.271-272 ИНС.-С.197	
489	1775 р., []	Лист запорозького депутата А. Головатого до Коща про те, що Г. Потьомкін вже став погано ставитись до запорожців	Дунайцы //КС.- С.132	Витяг
490	1778 р., червня 18	Указ імператриці Катерини II про обрання місця для порту та про назву Херсона	Херсон.-С.283- 284	Витяг
491	1778 р., липня []	Рескрипт імператриці Катерини II до новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна про заснування Херсона	ХОИНК.-Ч.1.- С.133-134	Витяг
492	1778 р., серпня 11	Ордер до І. Ганнібала про справи, пов'язані з будівництвом Херсона та майбутнім адміністративним устроєм	Херсон.-С.287	
493	1778 р., []	Таблиця із вказанням платні чиновників кримського хана Шагін-Гірея	Занятие Крыма в 1783 году //ЖМНП.- 1841.-Ч.30.- Отд.II.-С.34-40	
494	[1779 - 1780 рр.]	Лист Г. Потьомкіна до І. Ганнібала про діяльність майора М. Фалеева по розчищенню дніпровських порогів	ХОИНК.-Ч.1.- С.141-142	
495	1780 р., квітня 27	Наказ імператриці Катерини II про поселення	ХОИНК.-Ч.1.- С.142	Витяг

1	2	3	4	5
		втікачів в Новоросії		
496	1780 р., липня 16	Послання архієпископа Слов'янського і Херсон- ського Никифора до старообрядців	ХОИНК.-Ч.1.- С.275-279	
497	1782 р., травня 4	Лист елисаветградських розкольників до їхнього депутата у Петербурзі	Херсон.-С.295- 296 ХОИНК.-Ч.1.- С.162	Витяг
498	1782 р., травня 21	Ордер новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна про надання права торгівлі з Хер- соном Марсельському купцю А. Антуану	ХОИНК.-Ч.1.- С.145	Витяг
499	1782 р., [не раніше травня]	Прохання жителів остро- ва Корсіка про поселення їх в Новоросійському краї	ХОИНК.-Ч.1.- С.146	
500	1782 р., липня 8	Ордер новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна до І. Ган- нібала про фінансування будівництва Херсона	Херсон.-С.291- 292 ХОИНК.-Ч.1.- С.150	Витяг
501	1782 р., []	“Описання міст та повітів Азовської губернії”	Соляная про- мышленность в Новороссий- ском крае // ЖМВД.-1849.- Ч.25.-С.77	Витяг
502	1783 р., січня 24	Лист новоросійського ге- нерал-губернатора Г. По- тьомкіна до команду- ючого Азовським флотом і портами адмірала Кло- качова про устрій хер- сонського порту	Херсон.-С.294 ХОИНК.-Ч.1.- С.154-155	Витяг
503	1783 р., березня 30	Наказ про переселення артилерійських та інже- нерних офіцерів з фор-	ХОИНК.-Ч.1.- С.158	Витяг

1	2	3	4	5
		тець Переволочна, Самара, Ізюм, Тор, Бахмут до Кінбурна та інших прикордонних міст		
504	1783 р., липня 1	Прокламація новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна про запрошення козаків до новозаснованого козацького війська під проводом А. Головатого	ХОИ НК.-Ч.1.-С.159 ИНС-I.-С.356 ИНС-II.-Ч.3.-С.217-218 ИНС-III.-Ч.3.-С.206 ИНС.-С.573	
505	1783 р., липня 1	Грамота новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна до калмицького народу до-помогти російській армії у війні з Туреччиною	ХОИ НК.-Ч.1.-С.279-280	
506	1783 р., липня 18	Паспорт для виїжджаючих з Криму татар	ХОИ НК.-Ч.1.-С.166	
507	1783 р., []	“Регістр податків в Кримському півострові, що збиралися за часів володарювання хана кримського Шагін-Грея”	Занятие Крыма в 1783 году.-С.28	Витяг
508	1783 р., []	Наказ імператриці Катерини II до Г. Потьомкіна, О. Суворова та Де-Бальмена про приведення до присяги Росії кримських татар	ХОИ НК.-Ч.1.-С.155	
509	1784 р., лютого 22	“Маніфест про право вільного поселення і торгівлі в Новоросійському краї для всіх дружніх Росії народів”	Херсон.-С.275 ХОИ НК.-Ч.1.-С.165	Витяг
510	1784 р., [не пізніше 18 вересня]	Лист новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна до правителя Катеринославського	ХОИ НК.-Ч.1.-С.167-168	

1	2	3	4	5
		намісництва генерал-майора Т. Тутолміна з наказом перенести центр намісництва у Кременчуг, об'єднати державних і військових поселян у звання військових, розділити намісництво на 15 повітів		
511	1784 р., вересня 18	Послання Новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна до правителя катеринославського намісництва Синельникова про заснування у Катеринославі університету та шкіл	Исторический и статистический взгляд на успехи умственного образования в Новороссийском крае // ЗООИД. -Т.2.-Отд.IV. Статистика.-С.332	Витяг
512	1784 р., вересня 31	Ордер новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна до правителя катеринославського намісництва Синельникова про заснування у Кременчузі університету	ХОИНК.-Ч.1.-С.186-187	
513	1785 р., квітня []	Лист новоросійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна до новопоселених розкольників села Знаменського	ХОИНК.-Ч.1.-С.171-172	Витяг
514	1785 р., червня 16	Паспорти, видані Г. Потьомкіним на прохання кримського хана його рейсам (шкіперам)	ХОИНК.-Ч.1.-С.280	
515	1785 р., серпня 27	Дозвіл катеринославського і таврійського генерал-губернатора Г. Потьомкіна, даний старообрядцям	ХОИНК.-Ч.1.-С.280-281	

1	2	3	4	5
		на поселення їх у Таврійській губернії		
516	1785 р., жовтня 10	Ордер Г. Потьомкіна до правителя катеринославського намісництва генерал-майора Синельникова про фінансування будівництва Катеринослава	ХОИНК.-Ч.1.- С.179-180	
517	1787 р., квітня 30	Лист імператриці Катерини II до генерала Єропкина з враженнями від своєї подорожі у Новоросію	ХОИНК.-Ч.1.- С.189	Витяг
518	1787 р., травня 13	Лист імператриці Катерини II до генерала Єропкина з описанням Херсона	Херсон.-С.292-293 ХОИНК.-Ч.1.- С.190-191	Витяг
519	1787 р., червня 10	Наказ імператриці Катерини II про призначення полковника М. Фалєєва на посаду наглядача за пропуском суден через Дніпровські пороги	ХОИНК.-Ч.1.- С.193	Витяг
520	1787 р., вересня 7	Маніфест імператриці Катерини II про початок війни між Росією і Туреччиною	ПТІО.-С.4	Витяг
521	1787 р., []	Статистичні дані про стан Катеринославського намісництва	ХОИНК.-Ч.1.- С.194-195	
522	1788 р., січня 14	Наказ про заснування Катеринославського козацького війська	ХОИНК.-Ч.1.- С.197	Витяг
523	1788 р. [не раніше 4 листопада]	Донесення головнокомандуючого російською армією Г. Потьомкіна до імператриці Катерини II про взяття козаками А. Головатого фортеці на острові Березань	ИНС-I.-С.358-359	

1	2	3	4	5
524	1789 р., жовтня 1	Лист дружини до адмі- рала Й. Дерібаса	Адмирал Йосиф де-Рибас и основание Одессы //ОВ.- 1836.-22 янв.- Стб.81 ПТИО.-С.18	
525	1789 р., жовтня 3	Реляція Г. Потьомкіна про взяття Хаджибея	ПТИО.-С.14-17	
526	[1789 р.]	Рапорт Й. Дерібаса до Г. Потьомкіна про стан Чор- номорської гребної фло- тилії	ПТИО.-С.12	Витяг
527	1790 р., квітня 29	Лист Г. Потьомкіна до М. Фалєєва з наказом заснувати у Миколаєві адміралтейство	ХОИНК.-Ч.1.- С.205	Витяг
528	1790 р., травня 7	Відомості про врожай хліба в Катеринослав- ському намісництві в 1789 р.	ХОИНК.-Ч.1.- С.282	
529	1790 р., червня 2	Атестат сержанта В. Властарія [повний титул Г. Потьомкіна]	ХОИНК.-Ч.1.- С.282-283	Витяг
530	1790 р., червня 15	Ордер Г. Потьомкіна до катеринославського губернатора з наказом заохочувати населення до занять виноградарством	ХОИНК.-Ч.1.- С.207	Витяг
531	1790 р., листопада 14	Лист генерала Рєпніна до Й. Дерібаса з приводу взяття Тульчі	ПТИО.-С.19	
532	1791 р., грудня 29	Яський мир між Росією та Туреччиною [стаття IV - про перехід під владу турків Молдови]	Румынские доблести.-С.32	
533	1792 р., січня 7	Рескрипт імператриці Ка- терини II до правителя Новоросійського краю ге- нерал-майора	ХОИНК.-Ч.1.- С.283	

1	2	3	4	5
		В. Каховського з наказом скласти план Катеринослава		
534	1792 р., січня 27	Рескрипт імператриці Катерини II до правителя новоросійського краю генерал-майора В. Каховського про приєднання до Катеринославського намісництва Очаківської області	ХОИНК.-Ч.1.- С.211-212	
535	1792 р., лютого 23	Рескрипт імператриці Катерини II про заснування міста Григоріополь	ХОИНК.-Ч.1.- С.216	
536	1792 р., березня 1	Рескрипт імператриці Катерини II до таврійського губернатора Жегуліна з наказом заохочувати ногайців до оселення у краї	О ногайских татарах.-С.150	
537	1792 р., червня 30	Грамота імператриці Катерини II до "Війська вірних козаків" з наданням йому землі на Кубані	ИНС-I.-С.362 ИНС-II.-Ч.3.- С.226-227 ИНС-III.-Ч.3.- С.213-214 ИНС.-С.578	Витяг
538	1792 р., жовтня 25	Рескрипт імператриці Катерини II до катеринославського губернатора про заснування "Експедиції по будуванню південних фортець"	ХОИНК.-Ч.1.- С.283-284	
539	[1792 р.]	Рапорт тираспільського предводителя дворянства Тулганова про становище молдавських бояр, які отримали землю в Очаківській області після 1792 р.	ХОИНК.-Ч.2.- С.331	Витяг
540	1793 р., червня 7	Наказ імператриці Катерини II до генерал-прокурора О. Самойлова, де	Адмирал Иосиф де-Рибас и основание	Витяг

1	2	3	4	5
		порушується питання про користь заснування гавані (каналу в Очакові)	Одессы.-25 янв.-Стб.91	
541	1793 р., []	Генеральний рапорт полковника Ф. Де-Волана до Сенату з описанням хаджибейської фортеці	ПТИО.-С.27-28	Витяг
542	1794 р., травня 27	Рескрипт імператриці Катерини II про заснування на місці фортеці Хаджибей військової гавані та купецької пристані	Адмирал Іосиф де-Рибас и основание Одессы.-29 янв.-Стб.104 ПТИО.-С.33-35	
543	1794 р., травня 31	Ордер катеринославського і таврійського генерал-губернатора П. Зубова до Й. Дерібаса, де він визначає, хто саме повинен оселятись в новозаснованому місті (Хаджибеї)	Адмирал Іосиф де-Рибас и основание Одессы.-29 янв.-Стб.103 ПТИО.-С.41	
544	1794 р., грудня 12	Рапорт П. Зубова до імператриці Катерини II про влаштування соляних складів в Хаджибеї та Хаджидері	ХОИНК.-Ч.2.- С.284-287	
545	1794 р., []	Документ про допомогу катеринославських поміщиків російській армії під час російсько-турецької війни 1787-1791 рр.	ХОИНК.-Ч.1.- С.210	Витяг
546	1795 р., квітня 19	Лист імператриці Катерини II до П. Зубова про поселення греків в Одесі	ПТИО.-С.143	Витяг
547	1795 р., червня 24	Лист Й. Дерібаса до П. Зубова	ПТИО.-С.272-275	
548	1795 р., жовтня 24	Відкритий лист губернатора І. Хорвата про надання пільг підприємцям, що селяться у	ХОИНК.-Ч.1.- С.246-247	

1	2	3	4	5
		Новоросійському краї		
549	1795 р., грудня 4	Рескрипт імператриці Катерини II до П. Зубова з висловленням задоволення роботою по розбудові Одеси	Адмірал Іосиф де-Рибас и основание Одессы.-29 янв.-Стб.104 ПТІО.-С.271-272	
550	1795 р., []	Результати перепису мешканців Одеси	ПТІО.-С.48	
551	1795 р., []	Рапорт І. Хорвата до сенату про імпорту до Одеси іноземних товарів	ПТІО.-С.63	Витяг
552	1795 р., []	Лист П. Зубова до митрополита Катеринославського і Херсонісо-Таврійського Гавриїла про заснування Вознесенська	ХОИНК.-Ч.1.-С.238-239	Витяг
553	1796 р., лютого []	Документ, що свідчить про вірність ногайця Джан-Мамбет-бея Росії	ИНС.-II.-Ч.3.-С.93 ИНС.-III.-Ч.3.-С.81 ИНС.-С.495	Витяг
554	1796 р., грудня 26	Наказ імператора Павла I про скасування Комісії побудови південних фортець і одеського порту	ПТІО.-С.57	Витяг
555	1796 р., []	Мапа Вознесенського намісництва	ХОИНК.-Ч.2.	Вклейка
556	1797 р., січня 10	Лист віце-адмірала Й. Дерібаса до одеського магістрату з повідомленням про передачу своєї посади контр-адміралу Пустошкіну	ПТІО.-С.58	
557	1797 р., січня 24	Рапорт Ф. Де-Волана до Сенату про корисність влаштування берегової гавані у Хаджибейській затоці	Адмірал Іосиф де-Рибас и основание Одессы.-25. янв.-Стб.92	

1	2	3	4	5
558	1797 р., лютого 24	Рескрипт імператора Павла І до військового губернатора Катеринославської і Таврійської губерній генерал-лейтенанта М. Бердяєва з наказом провести межування одеських земель	Адмирал Йосиф де-Рибас и основание Одессы.-1 февр.-Стб.116 ПТИО.-С.60	Витяг
559	1797 р., березня 25	Результати опису стану Одеси, проведеного новоросійським поміщиком І. Лорером	ПТИО.-С.61-62	
560	1797 р., березня 27	Рапорт одеського магістрату і градської загальної думи до радника Вознесенського намісницького правління І. Лорера про населення Одеси, її торгівлю, адміністративний устрій та прибутки	ПТИО.-С.275-283	
561	1797 р., []	Рапорт Ф. Де-Волана до Сенату та Головної канцелярії артилерії і фортифікації про переваги гавані в Хаджибеї порівняно з іншими місцями Новоросійського краю	ПТИО.-С.29-32 Столетний юбилей г. Одессы//Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1889 г.-Одесса, 1888.-С.406-410	Витяг
562	1797 р., []	Рапорт Канцелярії будівництва міста Одеса і порту про гідротехнічні роботи	ПТИО.-С.64-65	
563	1798 р., лютого 13	Маніфест імператора Павла І про надання Феодосії та Євпаторії статусу порто-фрако на 30 років	ХОИНК.-Ч.2.-С.15-18	Витяг
564	1798 р., вересня 1	Промова одеського протоієрея при церемонії ос-	ПТИО.-С.72-73	

1	2	3	4	5
		вячення одеського герба		
565	1798 р., []	Акт магістрату Одеси про святкування наданого місту імператором особливого стану	ПТІО.-С.71-73	Витяг
566	1799 р., червня 11	Рескрипт новоросійському військовому губернатору Каховському з наказом вжити заходів щодо ліквідації сарани і загрози засухи	ПТІО.-С.76	Витяг
567	1799 р. []	Опис Одеси П. Сумароковим	ПТІО.-С.80-84	Витяг
568	90-ті рр. XVIII ст.	Відкритий лист Іллі Андрійовичу Безбородьку на володіння землею	О ценности земель в окрестностях Одессы //ЗОСХІОР.-1866.-№11.-С.700-701	
569	1800 р., січня 18	Рішення магістрату Одеси про відправлення до столиці нових депутатів	ПТІО.-С.84	
570	1800 р., лютого 8	Послання магістрату Одеси до імператора Павла І з приводу відправки йому трьох тисяч апельсин	ПТІО.-С.85-86	
571	1800 р., лютого 26	Рескрипт імператора Павла І до магістрату Одеси з подякою за надіслані апельсини	ПТІО.-С.86-87	Витяг
572	1800 р., березня 1	Наказ імператора Павла І про жалування Одесі матеріалів і грошей на подальше будівництво	ПТІО.-С.89-90	
573	1800 р., березня 18	Ордер президента комерц-колегії Г. Гагаріна до директора Одеської митниці М. Кир'якова	ПТІО.-С.283-285	

1	2	3	4	5
		про постачання матеріалів і грошей для влаштування гавані і митниці в Одесі		
574	1800 р., квітня 3	Наказ імператора Павла I про сприяння вивозу хліба з новоросійських портів	ПТІО.-С.93	Витяг
575	1800 р., квітня 5	Рескрипт імператора Павла I про заборону вивозу пшениці з портів Новоросійського краю (окрім Таганрога)	ХОИНК.-Ч.2.- С.26	Витяг
576	1800 р., листопада 16	Лист адмірала Й. Дерібаса до неаполітанського генерального консула в Одесі Ф. Дерібаса	Адмирал Иосиф де-Рибас и основание Одессы.-1 февр.-Стб.117	Витяг
577	1801 р., липня 1	"Журнал одеського комітету" про запрошення М. Кир'якова бути депутатом від міста до Петербурга	ПТІО.-С.287-289	Витяг
578	1801 р., листопада 6	Рескрипт імператора Олександра I про сприяння влаштуванню в Одесі комерційного банку негоціанта Фурньє	ПТІО.-С.98-99	
579	1801 р., грудня 31	Грамота імператора Олександра I та міністра іноземних справ М. Румянцева до херсонського дворянства з висловленням своєї милості	ХОИНК.-Ч.2.- С.339	
580	1802 р., січня 24	Наказ імператора Олександра I про надання Одесі нових пільг	ПТІО.-С.100-102	
581	1802 р., березня []	"Адрес подяки одеських мешканців", піднесений директору одеської	ПТІО.-С.290-292	

1	2	3	4	5
		митниці М. Кир'якову за його піклування про Одесу перед імператором		
582	1802 р., вересня 12	Конвенція Росії та Туреччини про права молдавських та волоських господарів, які залишаються під владою Туреччини, але перебувають під протекцією Росії	Румынские доблести.-С.34	Витяг
583	1802 р., грудня 3	Лист президента комерц-колегії Г. Гагаріна до члена Комітету будівництва одеської гавані М. Кир'якова про майбутню долю Одеси і її порту	ПТИО.-С.99-100	Витяг
584	1802 р., грудня 24	Лист головного архітектора Одеси Ф. Де-Волана до голови комерц-колегії М. Румянцева з приводу призначення у місто "начальника Чорноморських поселень"	ПТИО.-С.109	Витяг
585	1803 р., січня 27	Указ імператора Олександра I про призначення генерал-лейтенанта А.-Е. Рішельє градоначальником в Одесу	ПТИО.-С.115 ХОИНК.-Ч.2.-С.50	Витяг
586	1803 р., [березень]	"Розпис прибутків і видатків Одеси в 1802 р.", складений за вимогою А.-Е. Рішельє, що прибув в Одесу на місце градоначальника	ПТИО.-С.119-124 Любопытный документ для истории общественного развития Одессы //Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1888 г. Одесса, 1888.-	

1	2	3	4	5
			C.350-354	
587	1803 р., травня 1	Наказ імператора Олександра I про зменшення мита у чорноморських і азовських портах	ПТІО.-С.128	Витяг
588	1803 р., травня 14	Лист міністра комерції М. Румянцева до А.-Е. Рішельє про відправку до Одеси кількох ремісників	ПТІО.-С.125-126	Витяг
589	1803 р., червня 26	Наказ про надання Одесі права збирати щорічно п'яту частину митних зборів	ПТІО.-С.129	
590	1803 р., липня 1	Лист А.-Е. Рішельє до М. Румянцева про стан одеської торгівлі	ПТІО.-С.130-131	
591	1803 р., []	Статистичні дані про населення Одеси та її будівлі, складені міським магістратом	ПТІО.-С.133-134	
592	1804 р., квітня 20	Записка про квітучий стан Одеси	ПТІО.-С.138-140	
593	1804 р., липня 6	Донесення інспектора Херсонського митного округу Зільбергарнича до М. Румянцева про торгівлю лісом у селі Маяки	ПТІО.-С.142-143 ХОИНК.-Ч.2.-С.81-82	Витяг
594	1804 р., липня 21	Підписка ногайців про те, що вони воліють бути ліпше вільними хліборобами, ніж примусово записаними у козачий стан	О ногайских татар.-С.155	
595	1804 р., липня 31	Донесення таврійського губернатора А. Шостака про ногайців та лад їх життя	О ногайских татар.-С.156	Витяг
596	1804 р., []	Мемуари французького негоціанта К. Сікара з описом Одеси	ПТІО.-С.126-127	Витяг

1	2	3	4	5
597	1804 р., []	Лист херсонського губернатора Гладкого до А.-Е. Рішельє з описанням значення Херсона в торгівлі до 1787 р. і бідами, спричиненими російсько-турецькою війною (1787-1791)	ХОИНК.-Ч.2.- С.91-92	Витяг
598	1804 р., []	Записка військового херсонського губернатора А. Розенберга до імператора Олександра I про ногайців	ХОИНК.-Ч.2.- С.65-66, 96-98	Витяг
599	1805 р., []	Білет (тескере) козаку О. Міняйлу від турецького уряду про звільнення від податей та захист на шляхах	ИНС-I.-С.369 ИНС-II.-Ч.3.- С.242 ИНС-III.-Ч.3.- С.226-227 ИНС.-С.585	
600	1805 р., []	Записка генерала Дашкова до військового міністерства про устрій чорноморських козаків	ИНС-I.-С.362 ИНС-II.-Ч.3.- С.219 ИНС-III.-Ч.3.- С.207 ИНС.-С.574	Витяг
601	1806 р., січня 31	Записка А.-Е. Рішельє до міністра внутрішніх справ В. Кочубея з проханням надати Одесі 50 тисяч рублів	ПТИО.-С.153- 154	Витяг
602	1806 р., лютого 27	Наказ імператора Олександра I до херсонського військового губернатора А.-Е. Рішельє про покарання трьох поміщиків Тираспільського повіту	Румынские доблести.-С.40	
603	1806 р., квітня 11	Указ імператора Олександра I про пільги Таганрогу	ХОИНК.-Ч.2.- С.101-102	Витяг

1	2	3	4	5
604	1806 р., жовтня 2	Лист генерала І. Міхельсона до А.-Е. Рішельє про використання едісанських ногайців для агітації серед буджацьких ногайців	О ногайских татарах.-С.163-165	
605	1807 р., лютого 2	Рапорт А.-Е. Рішельє до генерала І. Міхельсона про формування чотирьох полків молдавських волонтерів у Кишиневі та заслуги у цій справі полковника Кантакузена	ХОИНК.-Ч.2.-С.114 К истории бутских казаков //КС.-1883.-Т.VI.-С.187-188	
606	1807 р., [березень]	Доповідь губернатора Таврійської губернії Д. Мерваго про господарські заняття населення Південного Криму	ХОИНК.-Ч.2.-С.124	
607	1807 р., березня 23	Текст умов між російською стороною (А.-Е. Рішельє) та частинами буджацьких ногайців в селі Турбаті	О ногайских татарах.-С.168-170	
608	1807 р., []	Послання татарських мурз до імператора Олександра І з висловленням бажання нести службу в російській армії	ХОИНК.-Ч.2.-С.111-112	Витяг
609	1808 р., []	Лист А.-Е. Рішельє до В. Кочубея про можливість влаштування в Одесі театру	ПТИО.-С.163	Витяг
610	1808 р., []	К. Сікар про торгівлю між Одесою та Туреччиною під час російсько-турецької війни 1806-1812 рр.	ПТИО.-С.158-159	Витяг
611	1809 р., грудня 4	Записка А.-Е. Рішельє до чиновника Рулгаре про пароплавство на Дністрі	ПТИО.-С.167-169	

1	2	3	4	5
612	[Останні роки XVIII - перші роки XIX ст.]	Лист знаменського священика до невідомої урядової особи, яка займалася збором відомостей про заселення Новоросії та деяких місцевостей колишньої Єлисаветградської провінції	К истории колонизации Новороссии //КС.-Т.ХІ.-Кн.3.-С.532-538	
613	[Кінець XVIII - початок XIX ст.]	Опис населення Кримського півострова	Занятие Крыма в 1783 г.-С.15-18	Витяг
614	[Кінець XVIII - початок XIX ст.]	Документ про родини знатних татар	Занятие Крыма в 1883 г.-С.20-23	Витяг
615	[1809 р.]	Лист австрійського консула в Одесі про те, як важко найняти будинок в місті	Биографический очерк Одесского театра //ОВ.-1858.-30 янв.- С.46-47	Витяг
616	1810 р., жовтня 12	Рескрипт імператора Олександра І до генерал-губернатора Новоросійського краю А.-Е. Рішельє про забезпечення провіантом Молдавської армії силами місцевого дворянства	ХОИНК.-Ч.2.-С.160-161	Витяг
617	1810 р., жовтня 19	Лист начальника ногайських орд Я. де Мезона до А.-Е. Рішельє про влаштування осілого життя ногайців	О ногайских татарах.-С.176	
618	1810 р., жовтня 20	Умови договору з новою театральною трупю в Одесі [§ 4-6]	Биографический очерк Одесского театра.-С.146-147	Витяг

1	2	3	4	5
619	1811 р., квітня 21	Записка А.-Е. Рішельє про купецьке суднобудування в Херсоні	ХОИНК.-Ч.2.- С.340-343	
620	1811 р., []	Міркування генерал-гу- бернатора Новоросії щодо заснування в Хер- соні морського училища торговельного мореплав- ства	ХОИНК.-Ч.2.- С.172-173	Витяг
621	1811 р., []	Лист А.-Е. Рішельє до міністра внутрішніх справ О. Козодавлева про засну- вання на південному березі Криму казенного саду	ХОИНК.-Ч.2.- С.177-178	Витяг
622	1811 р., []	Лист феодосійського гра- доначальника Бронев- ського до А.-Е. Рішельє про радість мешканців міста у зв'язку з наказом про вільну торгівлю	ПТИО.-С.177	Витяг
623	1811 р., []	К. Сікар про посадження дерев у Одесі	ПТИО.-С.177- 178	Витяг
624	1811 р., []	Об'ява А.-Е. Рішельє про передбачене відкриття Одеського інституту	Матеріали для історії общественного образования в Одессе.-С.103- 104	Витяг
625	1812 р., липня 6	Маніфест імператора Олександра І про навалу армії Наполеона на Росію	ПТИО.-С.187- 188	Витяг
626	1812 р., липня 28	Промова А.-Е. Рішельє у залі публічного клубу Одеси з закликом до пожертвувань у зв'язку з вторгненням Наполеона	1812 г. в Новоросийско- м крае //ОВ.- 1837.-10 марта.- Стб.223-224 ПТИО.-С.190- 193 ХОИНК.-Ч.2.-	

1	2	3	4	5
			С.199-202	
627	1812 р., липня 29	Заклик керівництва Новоросії допомогти країні у боротьбі з Наполеоном	1812 г. в Новороссийском крае.-10 марта.-Стб.235-236	
628	1812 р., вересня 3	Адрес катеринославського дворянства до А.-Е. Рішельє з висловленням бажання всіляко допомогти російській армії	1812 г. в Новороссийском крае.-13 марта.-Стб.246-247 ХОИНК.-Ч.2.-С.208	Витяг Витяг
629	1812 р., жовтня 12	Повідомлення про відступ французів з Росії	1812 г. в Новороссийском крае.-24 марта.-Стб.284	Витяг
630	1812 р., жовтня 21	Рапорт А.-Е. Рішельє про епідемію чуми в Одесі	ПТИО.-С.201-202	
631	1812 р., грудня 8	Рапорт А.-Е. Рішельє про бурю на Чорному морі, яка завдала великого збитку Одеському порту	ПТИО.-С.205-206	
632	1812 р., грудня 10	Лист градоначальника Феодосії Броневського до А.-Е. Рішельє про стихійні лиха та голод у місті та околицях	1812 г. в Новороссийском крае.-20 марта.-Стб.271	Витяг
633	1812 р., грудня 14	Лист градоначальника Феодосії Броневського до А.-Е. Рішельє про високу смертність у місті	1812 г. в Новороссийском крае.-20 марта.-Стб.271	Витяг
634	1812 р., [грудень]	Відомість про смертність в Одесі за час з 15 серпня до 1 листопада 1812 р.	ПТИО.-С.293-294	
635	1812 р., []	Лист купця першої гільдії І. Ростовцева до А.-Е. Рішельє з проханням прийняти гроші на боротьбу з Наполеоном	1812 г. в Новороссийском крае.-10 марта.-Стб.234-235	
636	1812 р., []	Лист татарського дворянства до таврійського	1812 г. в	

1	2	3	4	5
		губернатора Бороздіна з висловленням вірності Росії	Новоросійським крає.-10 марта.-Стб.236 ХОИНК-Ч.2.-С.205	
637	1812 р., []	Прізвиська купців першої гільдії, що вели торгівлю в Одесі у 1812 р.	ПТІО.-С.295	
638	1812 р., []	Записки очевидці чуми 1812 р. в Одесі	Из портфеля первого историка города Одессы /Из прошлого Одессы. Сост.Л. Дерибас.- Одесса, 1893 г.- С.251-261	Витяг
639	[грудень 1812 - лютий 1813 рр.]	Донесення градоначальника Феодосії Броневського про боротьбу з чумою у місті	ХОИНК-Ч.2.-С.218-219	Витяг
640	1813 р., [початок]	Лист одеського купецтва до А.-Е. Рішельє з висловленням бажання фінансово допомагати місту, яке постраждало від чуми	ПТІО.-С.210-211	
641	1813 р., січня 9	План Х. Стевена про переваги південного берега Криму для садівництва	ХОИНК-Ч.2.-С.179	Витяг
642	1813 р., січня 15	Лист А.-Е. Рішельє до сусідніх губернаторів з висловленням турботи про симптоми чуми, які ще залишилися в Одесі	ПТІО.-С.212-214	
643	1813 р., лютого 15	Повідомлення А.-Е. Рішельє до всіх губернаторів і градоначальників про закінчення епідемії чуми в Одесі	ПТІО.-С.208-209	

1	2	3	4	5
644	1813 р., лютого 16	Рапорт А.-Е. Рішельє про закінчення епідемії чуми в Одесі	Черные дни Одессы //ПКОГ на 1880 г.-С.82- 83	Витяг
645	1813 р., жовтня 10	Лист молдавського духо- венства та поміщиків до імператора Олександра І з проханням захистити християн у Молдавії	Румынские доблести.-С.41- 42	
646	1813 р., жовтня 10	Лист молдавських помі- щиків до імператора Олександра І з проханням перейти під його владу	Румынские доблести.-С.43- 44	
647	1813 р., жовтня 16	Лист молдавського духо- венства та поміщиків до імператора Олександра І з бажанням перейти під його протекцію	Румынские доблести.-С.44- 46	
648	1813 р., жовтня 31	Лист митрополита Киши- нівського Гавриїла до імператора Олександра І з проханням захистити християн у Молдавії	Румынские доблести.-С.46- 48	
649	1813 р., грудня 30	Донесення обер-проку- рора Синода О. Голицина до імператора Олександра І про критичний стан молдаван під владою Туреччини	Румынские доблести.-С.48- 49	
650	1813 р., []	Рапорт градоначальника Херсона Рахманова до А.- Е. Рішельє про поганий стан життя у Херсоні	ХОИНК.-Ч.2.- С.232-233	Витяг
651	1814 р., лютого 28	Лист обер-прокурора Си- нода О. Голицина до імператора Олександра І про труднощі у наданні допомоги молдавським християнам	Румынские доблести.-С.49	

1	2	3	4	5
652	1814 р., березня 14	Лист А.-Е. Рішельє до міністра фінансів про заснування міста Ногайськ	ХОИНК.-Ч.2.- С.237-238	
653	1814 р., квітня 8	Лист А.-Е. Рішельє до професора А. Дегурова про перетворення Інституту шляхетних дівчат та Комерційної гімназії в університет	Материалы для истории общественного образования в Одессе //ТОСК.-1867.- Вып.2.-С.106-107	
654	1814 р., травня 12	Рапорт шефа Анапського гарнізонного полку генерал-майора Бухольца до А.-Е. Рішельє про торгівлю з горянами	ХОИНК.-Ч.2.- С.349-350	
655	1814 р., травня 26	Записка таврійського губернатора А. Бороздіна про можливе заснування матроських поселень у Криму	ХОИНК.-Ч.2.- С.236-237	
656	1814 р., червня 27	Наказ міністра народної освіти О. Розумовського про відправлення до Одеси професора А. Дегурова	Материалы для истории общественного образования в Одессе.-С.110	Витяг
657	1814 р., вересня 27	Свідчення К. Сікара про від'їзд А.-Е. Рішельє з Одеси і про теплі почуття до нього мешканців міста	ПТІО.-С.220-221	Витяг
658	1814 р., грудня 6	Лист вівчаря, мешканця Таврійської губернії Васіля до професора Дегурова щодо годування худоби на визначених площах	Тонкорунное овцеводство и торговля шерстью при Одесском порте //ТОСК.-1870.- Вып.4.-С.144-147	
659	1814 р., []	"Правила жіночого Інституту" Одеси	Материалы для истории	Витяг

1	2	3	4	5
			общественного образования в Одессе.-С.114-115	
660	1814 р., []	Лист херсонського військового губернатора А.-Е. Рішельє до Ради Харківського університету з проханням відправити до Одеси професора А. Дегурова	Материалы для истории общественного образования в Одессе.-С.108-110	
661	1815 р., серпня 13	"Пропозиція" П. Стурдзи-Сандула доглядати іта-лійську оперу в Одесі	Биографический очерк Одесского театра //ОБ.-1858.-30 янв.-С.146-147	Витяг
662	1815 р., []	Документ, в якому містяться думки адмірала Мордвинова про вигідне географічне розташування Керчі	ХОИНК.-Ч.2.-С.248-249	
663	1815 р., []	Лист А.-Е. Рішельє до К. Сікара зі згадкою про Одесу	ПТИО.-С.224	Витяг
664	1816 р., травня []	Лист новоросійського генерал-губернатора О. Ланжерона до міністерства торгівлі, де відзначає перспективи хлібної торгівлі в Одесі	ПТИО.-С.229	Витяг
665	1816 р., червня []	Промова учнів Одеського Інституту перед Великим князем Миколою Павловичем	Материалы для истории общественного образования в Одессе.-С.118-119	Витяг
666	1816 р., листопада 29	Лист О. Ланжерона до міського комітету стосовно поневірянь іта-лійської опери в Одесі	Биографический очерк Одесского театра.-30 янв.-С.146-147	Витяг

1	2	3	4	5
667	1816 р., грудня 9	Рапорт Флукі до Ради Харківського університету про заснування дівочого училища та його фінансування	Материалы для истории общественного образования в Одессе.-С.105	Витяг
668	1816 р., []	Промова Великого князя Миколи Павловича під час відвідування Одеського Шляхетного інституту	Материалы для истории общественного образования в Одессе.-С.118-120	Витяг
669.	[Не раніше 1816 р.]	Про зносини російського агента з кавказькими горянами на початку XIX ст.	Memoire (extrait du) sur les affaires de Circassie presente eu 1816 par M. De Scassi// ЗООИД.-Т.22.- Отд.ІІ. Материалы.- С.1-5	
670.	[Не раніше 1816 р.]	Extrait abrege Note sur les relations de Commerce avec la Circassie par M. de Scassi [Про зносини російського агента з кавказькими горянами на початку XIX ст.]	Memoire (extrait du) sur les affaires de Circassie presente eu 1816 par M. De Scassi // ЗООИД.-Т.22.- Отд.ІІ. Материалы.-С.5-7	
671	[Не раніше 1816 р.]	Notes extraits du Memoire sur le Commerce du Bosphor Cimmer a Panticape (maintenant Kerch) [Про зносини російського агента з кавказькими горянами на початку XIX ст.]	Memoire (extrait du) sur les affaires de Circassie presente eu 1816 par M. De Scassi // ЗООИД.-Т.22.- Отд. ІІ. Материалы. - С.7-11	

1	2	3	4	5
672	1817 р., січня 7	Промова О. Ланжерона під час відкриття Шля- хетного інституту	Матеріали для історії общественного образования в Одессе.-С.121- 122	Витяг
673	1817 р., березня 2	Лист академіка Є. Келера з подякою за надіслання йому черешневого чубука	Письмо академіка Келера к неизвестному нумизмату //ЗООИД.- Т.17.-Отд.IV.- С.3-4	
674	1817 р., березня 20	Лист міністра народної освіти Голицина до О. Ланжерона з пропозицією відновити пам'ятник Говарду	ХОИНК.-Ч.1.- С.268-269	Витяг
675	1817 р., травня 10	Маніфест імператора Олександра I про введен- ня порто-франко в Одесі	ПТИО.-С.233	
676	1817 р., липня 27	Свідомство про бойові зас- луги, видане В. Скаржин- ському Барклаєм-де-Толлі	1812 год в Но- вороссийском крае.- 10 марта.-Стб.235	
677	1817 р., []	Лист графа Кюдана до міністра внутрішніх справ Козодавлева з пропози- цією щодо поліпшення торгівлі російськими товарами у новоросій- ських портах і влашту- вання в Одесі мануфактур	ПТИО.-С.78	
678	1818 р., линя 19	Лист А.-Е. Рішельє до М. Кир'якова з висловлен- ням подяки за службу	ПТИО.-С.105	
679	1819 р., грудня 29	Указ імператора Олек- сандра I про надання пільг болгарським коло-	Болгарские ко- лонии в Бесса- рабии и Ново-	Витяг

1	2	3	4	5
		ністам в Новоросійському краї	российском крае //ЖМВД.-1848.-Ч.21.-С.76-80	
680	1820 р., травня 8	Лист М. Румянцева до О. Ланжерона про заснування музею у Керчі	ХОИНК.-Ч.2.-С.293-294	
681	1820 р., грудня 2	Записка таврійського губернатора Баранова про налагодження шляхів на південному березі Криму	ХОИНК.-Ч.2.-С.284-286; 344-348	
682	1821 р., вересня 29	Свідомство Л. Портнова про сприяння театру	Биографический очерк Одесского театра.-30 янв.-С.146-147	Витяг
683	1821 р., жовтня 10	Наказ про перехід Одеського, Таганрозького, Феодосійського, Керч-Єнікольського градоначальств у підпорядкування до новоросійського генерал-губернатора	ПТИО.-С.253-254	Витяг
684	1821 р., []	Зобов'язання черкеських князів, дані Скассі про вільну торгівлю на підвладній їм території	ХОИНК.-Ч.2.-С.349	
685	1822 р., березня 1	Записка К. Потье до міністра внутрішніх справ В. Кочубея з описанням порту у Керчі	ХОИНК.-Ч.2.-С.309-310	Витяг
686	1822 р., березня 24	Стаття з газети "Messenger de la Nouvelle Russie", в якій описані гуляння під гойдалками в Одесі	Из портфеля первого историка г. Одессы.-С.194-195	
687	1822 р., квітня 29	Стаття з газети "Messenger de la Nouvelle Russie", де видавці скаржаться на її невеликий попит	Из портфеля первого историка г. Одессы.-С.193	Витяг

1	2	3	4	5
688	1822 р., липня 13	Стаття з газети “Трубадур Одеси” про театр у місті	Из портфеля первого историка г. Одессы.-С.202- 205	Витяг
689	1822 р., серпня 21	Рапорт посланця від Таврійської губернії А. Фабра про розвиток садівництва у ногайців	О ногайских татарах.- С.183	
690	1822 р., вересня 20	Промова О. Ланжерона на честь померлого А.-Е. Рішельє	ПТИО.-С.255- 256	
691	1823 р., січня 18	Стаття з газети “Journal d'Odessa” про оперу “Грізельда”	Из портфеля первого историка г. Одессы.-С.196	Витяг
692	1823 р., []	Вирок невідомої особи щодо сутичок театраль- них прихильників в Одесі	Из портфеля первого историка г. Одессы.-С.198	Витяг
693	1823 р., []	Записка археолога І. Стемпковського про ста- рожитності Новоросій- ського краю	ХОИНК.-Ч.2.- С.334-338	
694	1825 р., січня 31	Лист новоросійського і бессарабського генерал- губернатора М. Ворон- цова до капітана Кріт- ського з подякою за пошуки нового місця для ногайського міста	О ногайских татарах.-С.186	
695	1827 р., грудня []	Звернення видавців “Одесского вестника” про стан справ в газеті	Начальная история “Одес- ского вестника” //ОВ.-1864.- 19 дек.-С.2094	
696	20-ті роки XIX ст.	“Bulletin des concerts” про видатних акторок Одесь- кого театру, зокрема Арігі і Каталані	Биографичес- кий очерк Одес- ского театра.-30 января.-С.48	Витяг

1	2	3	4	5
697	1830 р., []	Стаття професора ботаніки при одеському Будівельному комітеті К. Десмета про заснування ним Ботанічного саду в Одесі (в 1818 р.)	ПТІО.-С.242-243	Витяг
698	1836 р., []	Статистичні дані про Одесу за 1836 р.	ПТІО.-С.263-268	
699	1838 р., липня 8	Лист М. Воронцова про успіхи розвитку Бердянська	О ногайских татар.-С.188	
700	1838 р., вересня []	Повідомлення молдавських і валаських правителів до М. Воронцова про виникнення епідемії чуми на Дунаї	Черные дни Одессы //Памятная книжка Одесского градоначальства на 1880 г.-Одесса, 1879.-С.89	Витяг
701	1841 р., серпня 23	Лист кошового Азовського козацького війська О. Гладкого до А. Скальковського з розповіддю про азовських козаків	Письмо кошового О. Гладкого к А.А. Скальковскому //КС.-1883.-Т.V.-Кн.4.-С.902-903	
702	1843 р., квітня 8 травня 15	Протокол процедури обробки одягу після чуми	Черные дни Одессы.-С.100-101; Черные дни Одессы //Новости (СПб).-1879.-№46.-С.2	
703	1843 р., червня 27	Лист придворного при віце-королі Єгипту Мехмед-Алі Кют-Бея до М. Воронцова	Черные дни Одессы.-С.99; Русская ученая экспедиция в Египет	
704	1844 р., вересня 24	Лист голови Товариства російських медиків	Черные дни Одессы.-С.102-	

1	2	3	4	5
		Вольського до М. Воронцова про користь вченої протичумної експедиції до Єгипту	103; Черные дни Одессы //Новости (СПб).-1879.-№46.-С.2	
705	1844 р., жовтня 4	Лист міністра внутрішніх справ Л. Перовського до М. Воронцова про результати роботи наукової експедиції до Єгипту з метою вивчення чуми (1839-1844)	Черные дни Одессы.-С.101-102; Черные дни Одессы //Новости (СПб).-1879.-№46.-С.2	

№ п/п	Назва джерела	Видання	Примітки
1	2	3	4
706	“Устное повествование бывшего запорожца, а ныне жителя Екатеринославской губернии и уезда селения Михайловки Никиты Леонтиевича Коржа” Див. також витяги в: ИНС-I.-С. VI, 20, 49, 62-65, 65-66, 81, 81-84, 95-101, 101-103, 130-132, 132-133, 133, 134, 134-135, 149, 221-223, 343-352. ИНС-II.-Ч. I.-С. 8, 77-78, 95, 118, 140-142, 145-148, 173, 181-182, 214-219, 219-220, 320-321, 325-327, 329, 330, 332-333, 335, 337-338, 345-346, 366; Ч. II, 127-129, 215. Ч. III, С. 189-200. ИНС-III.-Ч. I.-С. VII, 49, 53-54, 69, 88, 110-113, 106-107, 135, 141-143, 170-175, 175-176, 264-265, 268-270, 272, 272-273, 274-275, 277, 278-279, 286, 5301; Ч. II.-С. 109-111, Ч. III.-181-191, 203.	Изустные предания о Новороссийском крае //ЖМНП.-1838.-Ч. XVIII.-Кн. 6.-С. 487-513; 1839.-Ч. XVIII.-Кн. 2.-С. 171-172	Витяг

1	2	3	4
	ІНС.-С.19, 59-60, 62-63, 72, 84, 100-102, 106-107, 116, 120, 136-139, 140, 193-194, 196, 198, 199, 200, 201-202, 206, 215, 289-290, 557-562, 572		
707	Печатки паланкові	ІНС-I.-С.25-26	
708	Пісня бандуриста	ІНС-I.-С.59-61	
709	Пісня про Колівщину	НГЗУ.-С.147-152	
710	Легенда про козака Мамая	НГЗУ.-С.154	
711	Єврейська молитва про події XVII ст.	НГЗУ.-С.156-157	
712	Єврейська молитва про події XVII ст.	НГЗУ.-С.158-159	
713	Пісня про С. Чалого	НГЗУ.-С.159-169	
714	Пісня про С. Чалого	НГЗУ.-С.169-171	
715	Єврейська молитва про події XVIII ст.	НГЗУ.-С.174-175	
716	Переказ про Змієві вали	Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области //ЖМВД.-1846.-Ч.13.-С.178-180	
717	Легенди, пов'язані зі Змієвими валами	Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области.-С.180-181	
718	Печатки кошового та паланкові	ІНС-II.-Ч.1.-С.92-93	
719	Пісня про запорожців	ІНС-II.-Ч.1.-С.324-325 ІНС-III.-Ч.1.-С.268 ІНС.-С.195-196	

1	2	3	4
720	Балада про чумака	ИНС-ІІ.-Ч.1.- С.358 ИНС-ІІІ.-Ч.1.- С.296 ИНС.-С.212	
721	Балада про журбу за батьком	ИНС-ІІ.-Ч.1.- С.359 ИНС-ІІІ.-Ч.1.- С.297 ИНС.-С.213	
722	Балада про подорож кошового до Петербурга	ИНС-ІІ.-Ч.1.- С.360 ИНС-ІІІ.-Ч.1.- С.298 ИНС.-С.214	
723	Балада про П. Орлика	ИНС-ІІ.-Ч.1.- С.360-362 ИНС-ІІІ.-Ч.1.- С.89 ИНС.-С.85	
724	Вірш латинською мовою	ИНС-ІІ.-Ч.1.- С.347	
725	Пісня про зруйнування Січі	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.201-205 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.192-196 ИНС.-С.563-566	
726	Балада про взяття А. Головатим Кінбурна	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.222 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.210 ИНС.-С.575-576	
727	Балада про взяття козаками Очакова	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.224 ИНС-ІІІ.-Ч.3.- С.211-212 ИНС.-С.576-577	
728	Розповідь-переказ "шукача скарбів" про Січ	ИНС-ІІ.-Ч.3.- С.284-286	

1	2	3	4
729	Сонет Ж. Пеццолі, присвячений співацьці Замбоні	Биографический очерк Одесского театра.-30 янв.-С.146-147	
730	Пісня про С. Чалого	ИНС-III.-Ч.3.-С.295-296 ИНС.-С.630-631	

Додаток 5. Історичні джерела вивчення археографічної діяльності А. Скальковського

І. Археографічні праці А. Скальковського

Адмирал Де-Рибас и завоевание Хаджибея: 1764-1797.-Одесса, 1889.-38 с.

Адмирал Иосиф Де-Рибас и основание Одессы //ОВ.-1836.-22; 25; 29 янв.; 1 февр.

Астроном Эйлер в Сечи Запорожской в 1770 г. //КС.-1891.-Т. XXV.-Кн.10.-С.117-119.

Биографический очерк Одесского театра //ОВ.-1858.-30 янв.

Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае //ЖМВД.-1848.-Ч. XXI.-№ 1.-С.57-101; № 2.-С.206-245; № 3.-С.321-370.

Взгляд на скотоводство Новороссийского края: 1846-1848 //ЖМВД.-1850.-Ч. XXX.-Кн.6.-С.356-402; Ч. XXXI.-Кн.7.-С.30-46

Дунайцы // КС.-1885.-Т. X.-Кн. I.-С.117-132.

Дунайцы. Эпизод из турецкой кампании 1769 - 1774 гг. // Вестник Московского общества истории и древностей.-1854.-Кн.19.-С.9-30.

Еврейский плен в Запорожье: 1770 - 1772 гг. //КС.-1884.-Т. VIII.-Кн. I.-С.159-165.

Занятие Крыма в 1783 г. //ЖМНП.-1841.-Ч. XXX.-№ 4.-Отд. II.-С.1-44; Памятная книжка Таврической губернии.-1867.-Вып. I.-С.1-39.

Из портфеля первого историка г. Одессы / Из прошлого Одессы. Сб. статей, сост. Л.М. Дерибас.-Одесса, 1894.-С.190-261.

Изустные предания о Новороссийском крае //ЖМНП.-1838.-Ч. XVIII.-Кн.6.-С.487-513.; 1839.-Кн.2.-С.171-202.

Исторический и статистический взгляд на успехи умственного образования в Новороссийском крае //ЗООИД.-1848.-Т. II.-С.330-356.

Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области //ЖМВД.-1846.-Ч. XIII.-С.167-198; С.407-444.

История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.

Извлечена из собственного запорожского архива. - Одесса, 1841.- 437 с.

История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. На основании подлинных документов Запорожского Сечевого архива.-3-е изд.-Одесса, 1885.-Ч.I.-302 с.; Ч.II.-358 с.; Одесса, 1886.-Ч.III.-330 с.

История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. На основании подлинных документов Запорожского Сечевого архива.-Изд. 2-е, исправленное и значительно умноженное.-Одесса, 1846.-Ч.I.-367 с.; Ч.II.-367 с.;-Ч.III.-294 с.

К истории бугских козаков //КС.-1883.-Т.VI.-Кн.5.-С.186-187.

К истории Запорожья //КС.-1882.-Т.III.-Кн.7.-С.172-180.

К истории Запорожья: Внутренние распоряжки //КС.-1882.-Т.IV.-Кн.12.-С.527-537.

К истории Запорожья. I. Порубежные любезности //КС.-1882.-Т.IV.-Кн.10.-С.159-166.

К истории колонизации Новороссийского края //КС.-1885.-Т.XI.-Кн.3.-С.531-538.

Как судили и рядили в Сечи Запорожской //КС.-1886.-Т.XIV.-Кн.3.-С.604-621.

Любопытный документ для истории общественного развития Одессы (1802-1803) //АКОГ на 1888 г.-Одесса, 1887.-С.348-355.

Материалы для истории образования в Одессе //Южный сборник.-1859.-№ 3.-С.188-196.; № 4.- С.221-235.

Материалы для истории общественного образования в Одессе //ТОСК.-1867.-Вып.2.- С.93-124.

Материалы для истории Новороссийского края //ОВ.-1837.-23; 27; 30 янв.

Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII в.: 1733-1768.-Одесса, 1845.-230 с.

Начальная история "Одесского вестника" //ОВ.-1864.- 19 дек.

Несколько документов к истории гайдамачины //КС.-1885.-Т.XIII.-Кн.10.-С.277-318.

Несколько документов к истории Запорожья //Новороссийский телеграф.-1891.-13 марта.

Новый документ для истории г. Одессы //ОВ.-1844.- 23 авг.

О ногайский татарах, живущих в Таврической губернии //ЖМНП.-1843.-Ч.X.-№ 12.-Отд.II.-С.105-130.

О сношениях русских агентов с кавказскими горцами // ЗООИД.-1900.-Т.XXII.-II. Материалы.-С.1-II.

О ценности земель в окрестностях Одессы //ЗОСХЮР.-1866.- № 1.-С.697-705; ТОСК.-1870.-Вып.4.-С.159-167.

О торговле с Индией через Одессу /Исторический документ 1804 г.//ТОСК.-1870.-Вып.3.-С.130-134.

Описание VII Почтового округа //Прибавление к общему циркуляру по Главному управлению почт.-1844.-№ 19.-С.1-42, (разом з А. Подолинським).

Очерки Запорожья //ЖМНП.-1840.-Ч.XXV.-Кн.3.-ОТд.П.-С.191-226; Ч.XXVI.-Кн.4.-ОТд.П.-С.27-42.

Первое тридцатилетие истории города Одессы: 1793-1823.- Одесса, 1837.-296 с.

Письмо академика Келлера к неизвестному нумизмату // ЗООИД.-1894.-Т.XVII.-IV. Смесь.-С.3.4.

Письмо кошевого Осипа Гладкого А.А. Скальковскому //КС.-1883.-Т.V.-Кн.4.-С.902-903.

Посылка на Запорожье императорской грамоты //ОВ.-1849.- 19; 23; 26 февр.

Румынские доблести //ЗООИД.-1897.-Т.XX.-Материалы.-С.28-49.

Русская ученая экспедиция в Египет для изучения чумы в 1834-1844 гг. //Новости (СПб).-1879.-№ 46.

Русское посольство к хану крымскому //ЗООИД.-1893.-Т.XVI.-С.261-271.

Секретная переписка Коша Запорожского //КС.-1886.-Т.XIV.-Кн.2.-С.237.239.

Сношения Запорожья с Крымом //ОВ.-1841.-6; 10 сент.

Соляная промышленность в Новороссийском крае (1715-1847) //ЖМВД.-1849.-Ч.XXV.-Кн.1-2.-С.62-104; С.197-218.

Столетний юбилей Одессы //АКОГ на 1889 г.-Одесса, 1888.-С.401-411.

Тонкорунное овцеводство и торговля шерстью при одесском порте //ТОСК.-1870.-Вып.4.-С.135-147.

1812 год в Новороссийском крае //ОВ.-1837.-3; 6; 10; 13; 17; 20; 24 марта.

Филипп Орлик и запорожцы // КС.- 1882.- Т.III.- Кн.7.- С.106-132.

Херсон с 1774 до 1794 гг. //ЖМНП.- 1836.- Ч.Х.- VI. Науки и словесность.- С.275-306.

Хронологическое обозрение истории Новороссийского края.- Одесса, 1836.- Ч.І.- 289 с.; Одесса, 1838.- 350 с.

Черные дни Одессы //Памятная книжка Одесского градоначальства на 1880 г.- Одесса, 1879.- С.80-104.

II. Опубліковані джерела

Выписка из протокола Одесского общества истории и древностей, бывшего 24-го октября //ОВ.-1839.-3 нояб.

Двести семьдесят четвертое заседание императорского общества истории и древностей 15 января 1894 г.- Одесса, 1894.- 13 с.

Занятия общества по поручению правительства // ЗООИД.- Одесса, 1850.-Т.ІІ.-С.738-739.

Записка о содержании старых письменных актов Новороссийского края //ЗООИД.-Одесса, 1850.-Т.ІІ.-С.740-787.

Заседание юридического общества //ОВ.-1889.-13 февр.

К празднованию 100-летия Одессы // Одесские новости.-1889.- 22 апр.

Маркевич А. К биографии А.А. Скальковского //ЗООИД.- Одесса, 1901.-Т.ХХІІІ.-Смесь.-С.27-33.

Обзор действий общества с 14 ноября 1843 по 14-е ноября 1849 года //ЗООИД.-Одесса, 1850.-Т.ІІ.-С.791-795.

Отчет императорского Одесского общества истории и древностей за 1894 г.-Одесса, 1895.-80 с.

Отчет Одесского общества истории и древностей с 1-го января по 14-е ноября 1841 г.-Одесса, 1842.-14 с.

Отчет Одесского общества истории и древностей с 14-го ноября 1842 по 14-е ноября 1843 г.-Одесса, 1843 года.-23 с.

Отчет о состоянии и действиях Одесского общества истории и древностей.-Одесса, 1841.-21 с.

Торжественное собрание Одесского общества истории и древностей 4 февраля 1840 года.-Одесса, 1840.-73 с.

Учреждение, состав и действия общества //ЗООИД.-Одесса, 1844.-Т.I.-Отд. III. Смесь I. Летопись общества.-С.565-578.
(Хроника) //Новороссийский телеграф.-1889.-20 мая.

III. Спогади

Боровой С. Воспоминания.- Москва - Иерусалим, 1993.- 384 с.

Демидов А. Путешествие в Южную Россию и Крым через Венецию, Валахию и Молдавию, совершенное в 1837 г..- М., 1853.- 546 с.

Де Рибас А. Старая Одесса. Исторические очерки и воспоминания.- Одесса, 1913.- 379 с.

Мурзакевич Н.Н. Автобиография //Русская старина.- 1887.- № 1.- С.1-46; № 2.- С.263-298; №3.- С.649-666; №4.- С.129-144; №6.- С.643-662; №9.- С.477-498; №12.- С.649-675; 1888.- №9.- С.583-610; 1889.- №2.- С.231-260.

Петровский С. Аполлон Александрович Скальковский /В кн.: Петровский С. Вечная память. Воспоминания и характеристики.- Одесса, 1903.- С.39-45.

Скальковский А. Одесса за 40 лет назад //ТОСК.-1870.-Вып.4.- С.47-68.

Скальковский А. Поездка по запорожским урочищам // ЖМВД.-1846.-Ч.XIII.-С.34-77.

Скальковский А. По морю житейскому (воспоминания молодости). 1843-1869.- СПб., 1906.- 406.

Яворницький Д. Доки б'ється серце //Україна.- 1988.- №1.- С.14-15.

Kraszewski J.I. Wspomnienia Odessy, Jedyssanu i Budzaku. Dzennik przejazdu w roku 1843 od 22 czerwca do 11 wrzesnia. T.I-3.-Wilno, 1845-1846.

IV. Листування

Аксаков И.С. в его письмах. Т.III. Письма. 1851-1860 годов.- М., 1892.- 514 с.

Валуев П.А. и Тройницкий А.Г. Из писем А.Г. Тройницкого // Русская старина.- 1899.- №7.- С.225-240; №9.- С.704; №10.- С.231-239.

V. Архівні матеріали

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (ІР НБУ). Ф.ІІІ (Ф.Г. Лебединцев). Спр.6958-6966 (Листи А.О. Скальковського до Ф.Г. Лебединцева).

ІР НБУ. Ф. V (Одеське товариство історії та старожитностей) Спр.614 (Статі членів Одеського товариства історії та старожитностей).

ІР НБУ. Ф. V (Одеське товариство історії та старожитностей) Спр.1526 (Статут, списки дійсних членів та запрошених, листування з установами і приватними особами та інші документи стосовно утворення та відкриття в Одесі товариства історії та старожитностей. 1839-1840 рр.).

ІР НБУ. Ф. V (Одеське товариство історії та старожитностей) Спр.3039-3051 (Листи Ю.І. Крашевського до А.О. Скальковського).

Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф.2 (Канцелярія Одеського градоначальника). Спр.2807, оп.3 (Зміст архіву скасованого генерал-губернаторства).

ДАОО. Ф.3 (Головний статистичний комітет Новоросійського краю). Оп.1, спр.1 (Про різні зміни в комітеті).

ДАОО. Ф.3 (Головний статистичний комітет Новоросійського краю). Оп.1, спр.13 (Про бібліотеку комітету та історичний архів).

ДАОО. Ф.5 (Управління Тимчасового одеського генерал-губернатора). Оп.1, спр.112 (Листування зі Скальковським про організацію історичного архіву. Списки справ новоросійського і бессарабського генерал-губернатора, відібрані для збереження).

ДАОО. Ф.5 (Управління Тимчасового одеського генерал-губернатора). Оп.1, спр.1530 (Про заснування в Одесі історичного архіву).

ДАОО. Ф.93 (Одеське товариство історії та старожитностей). Оп.1, спр.1 (Журнал засідань товариства).

ДАОО. Ф.93 (Одеське товариство історії та старожитностей).

Оп.1, спр.55 (Зносили товариства з місцями і особами та доручення їм по різних справах).

ДАОО. Ф.147 (А. Скальковський). Оп.1, спр.1 (Записка, подана графові М.С. Воронцову про складання історії Новоросійського краю, 1834 р.).

ДАОО. Ф.147 (А.О. Скальковський). Оп.1, спр.73 (Лист генерал-губернатора Роопа з приводу доповнення проекту Одеського історичного архіву).

ДАОО. Ф.147 (А.О. Скальковський). Оп.1, спр.74 (Папери стосовно діяльності А.О. Скальковського в Одеському статистичному комітеті).

ДАОО. Ф.147 (А.О. Скальковський). Оп.1, спр.81 (Папери стосовно історії Одеського історичного архіву).

ДАОО. Ф.Р-100 (Одеське губернське архівне управління). Оп.1, спр.80 (Листування Укрцентрархіву про діяльність Губарху).

Відділ стародруків та рідкісної книги Одеської державної наукової бібліотеки ім. О.М. Горького.- №958. (Оксман. А.О. Скальковський (1808 - 1898). Спроба бібліографії творів).

Архів Санкт-Петербурзької філії Інституту російської історії Російської Академії Наук (СПБ ФІРІ РАН). Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.1, спр.1 (Матеріали до біографії А.О. Скальковського).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.1, спр.3 («Мої спогади». 1808-1890).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.1, спр.28 (3 щоденника А.О. Скальковського. 1837, 1843 рр.).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.1, спр.29 (Щоденник А.О. Скальковського). Т.VI (1835 р.). Т.VII (1837 р.). Т.VIII-Т.XII (1838-1842 рр.). Т.XIII, Ч.1 (1843 р.). Т.XIII, Ч.2 (1844 р.). Т.XIV (1845 р.). Т.XXXIII (1880-1882 рр.) Т.XXXIV (1883-1885 рр.).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.53 (Матеріали до історії Головного статистичного комітету Новоросійського краю).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.204 (Рапорт А.О. Скальковського до виконуючого обов'язки новоросійського і бессарабського генерал-губернатора генерал-лейтенанта П.І. Федорова про огляд фамільних архівів в округах військових поселень в Київській та Подільській губерніях 27

червня 1843 р.).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.205 (Рапорт А.О. Скальковського генералові фон Брадке про упорядкування фамільного архіву, що знаходиться у м. Меджибожі).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.206 (Рапорт А.О. Скальковського генерал-майорові Брадке про конфіскації у польських фамільних архівів, що знаходяться в Умані).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.208 (Рапорт А.О. Скальковського графові М.С. Воронцову про конфіскації у польських фамільних архівах, що знаходяться у м. Умані).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.209 (Рапорт А.О. Скальковського графові М.С. Воронцову про заснування в Одесі історичного архіву 6 травня 1839 р.).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.210 (Доповідна записка А.О. Скальковського про перевлаштування архіву колишнього Новоросійського і Бессарабського генерал-губернаторства).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.211 (Рапорт А.О. Скальковського до Одеського тимчасового генерал-губернатора Е.І. Тотлебена про Новоросійське генерал-губернаторство та його архів).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.241 (Пропозиція Одеського тимчасового генерал-губернатора І.В. Гурко з питання про подальше існування архіву скасованого управління Новоросійського генерал-губернаторства від 9 квітня 1883 р.).

Архів СПБ ФІРІ РАН. Ф.200 (Скальковський А.О.). Оп.2, спр.273 (Опис документів, відібраних у фамільних архівах, що зберігаються в округах військових поселень Київської і Подільської губерній, в уманському архіві за 1570-1736 рр. та Меджибозькому фамільному архіві).

Відділ рукописів Інституту російської літератури ("Пушкінський дім") Російської академії наук. (ВР ІРЛІ (ПД) РАН). Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7364 (Лист Кумані М. до Скальковського А.О. 1837 р.).

- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7399
(Листи Новицького Я.П. до Скальковського А.О. 1880-1888 рр.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7418
(Лист Юргевича В.Н. до Скальковського А.О. 1884 р.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7469
(Листи Гавриїла, архієпископа Катеринославського. 1837 р.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7479.
(Лист Гладкого О. до Скальковського А.О.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7506.
(Листи Льовшина О.І. до Скальковського А.О. 1830-1868 рр.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7508.
(Листи Лекса М.І. до Скальковських О.І. та А.О.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7511.
(Листи Лобойки І.М. до Скальковського А.О.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7563.
(Листи Скальковського О.І. до Скальковського А.О.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7564.
(Лист Скальковського Г., священника до Скальковського А.О. 1869 р.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7565.
(Лист Скальковського І. до Скальковського А.О.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7568.
(Лист Спичака К.І. до Скальковського А.О. 1841 р.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7575.
(Листи Сафонова С.В. до Скальковського А.О.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7579.
(Листи Фабра А.Я. до Скальковського А.О.).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7649.
(Записка невідомого з приводу упорядкування архіву при Одеському градоначальстві).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7674.
(Зошит з автографами творів А.О. Скальковського під назвою "Одесские мысли").
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7688.
(Автобіографічна записка Скальковського Олександра Аполлоновича).
- ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7693.
(“Мои воспоминания об Одессе и Новороссийском крае.

1827-1889”).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7695.
(Записка про службу та учені праці таємного радника Скальковського. 1890 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7696.
("Моя автобіографія").

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7697.
(Уривок повісті біографічного характеру).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7700.
(Свідectво про піврічні іспити студента імператорського Віленського університету Скальковського А.О. 1825 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7703.
(Послужний список Аполлона Олександровича Скальковського. 1892 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7711.
(Свідectво, видане маршалом дворянства Звенигородського повіту Тимковським Йосипом Скальковському А.О. для мешкання у Петербурзі і вступу на державну службу. 1827 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7712.
(Свідectво, видане Віленським університетом про прослухання Скальковським А.О. курсу з всесвітньої історії у 1825-1825 рр.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7713.
(Свідectво, видане Віленським університетом Скальковському А.О. про те, що він є слухачем Віленського університету).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7714.
(Документ, виданий Волинським губернським правлінням Скальковському А.О. на вільний проїзд до Вільно для продовження навчання у Віленському університету).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7716.
(Свідectво, видане Житомирською повітовою школою Скальковському А.О. про закінчення курсу наук в школі).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7717.
(Подорожна кандидата Московського університету Скальковського А.О. 1828 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7718.
(Свідectво про успіхи в Житомирській повітовій школі виховання Скальковського А.О. 1819, 1821 рр.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7722.

(Грамота дворянська Скальковського А.О., видана йому херсонським дворянством. 1835 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7735. (Диплом, виданий Скальковському Олександру на чин губернського секретаря. 1803 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7736. (Диплом, виданий Скальковському Олександру на чин титулярного радника. 1805 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7737. (Атестат імператорського Московського університету, даний кандидатові морально-політичних наук Скальковському Аполлону Олександровичу).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7743. (Думка князя М.С. Воронцова про літературні заслуги А.О. Скальковського).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7748. (Свідоства про успіхи по різних предметах студента імператорського Віленського університету Скальковського А.О. 1824-1825 рр.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7777. (Некролог С.С. Скальковської).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7782. (Іменні записи на лекції 1824-1825 рр. студента Віленського університету Скальковського А.О.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7783. (Аркуші з записами на лекції студента Московського університету Скальковського А.О.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7816. (Указ його Імператорської Величності при правлячому Сенаті новоросійському і бессарабському генерал-губернаторові графу Воронцову М.С. про затвердження в чині колезького секретаря Скальковського Аполлона. 1828 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7820. (Атестат Скальковського А.О. про службу його в канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора. 1833 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковский А.О.). Спр.7822. (Лист графа М.С. Воронцова до А.О. Скальковського від 8 травня 1835 р. за № 202).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7835.
(Відкритий лист за підписом графа М.С. Воронцова, даний А.О. Скальковському для огляду архівів Новоросійських губерній. 1836 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7836.
(Записка князя М.С. Воронцова про історичний архів в Одесі. 1840 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7904.
(Записка Одеського градоначальника генерал-майора Антоновича про дійсного статського радника Скальковського).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7940.
(Лист Федорова П.І. до Скальковського А.О. від 19 травня 1839 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7945.
(Лист П.І. Федорова до А.О. Скальковського від 22 травня 1839 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7948.
(Доповідь таємного радника А.О. Скальковського про діяльність комісії для упорядкування і влаштування генерал-губернаторського архіву).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7955.
(Доповідна записка А.О. Скальковського О.Р. Дрентельнові про Новоросійське генерал-губернаторство та його архів. Липень 1880 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7956.
(Записка графа М.С. Воронцова про заслуги А.О. Скальковського. 1837 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7958.
(Список з листа новоросійського і бессарабського генерал-губернатора до одеського градоначальника від 23 грудня 1837 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7959.
(Рапорти А.О. Скальковського А.Я. Фабру про хід археографічних розшуків в Новоросійському краї. 1835 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7988.
(Доповідна записка А.О. Скальковського про заснування в Одесі історичного архіву. Червень 1876 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7989.
(Доповідна записка А.О. Скальковського про заснування

історичного архіву).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7990. (Рапорт члена комісії таємного радника А.О. Скальковського Одеському градоначальникові).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7991. (Без назви. Про заснування історичного архіву в Одесі).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7993. (Статут передбаченого до заснування в Одесі архіву).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7994. (Рапорт таємного радника Скальковського тимчасовому одеському генерал-губернаторові. Червень 1889 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7995. (Лист невідомого до міністра внутрішніх справ від 28 серпня 1882 р. з приводу збереження паперів Одеського генерал-губернаторського архіву).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7996. (Лист товариша міністра внутрішніх справ Дурново І.М. до одеського градоначальника від 13 вересня 1884 р.).

ВР ІРЛІ (ПД) РАН. Ф.281 (Скальковський А.О.). Спр.7997. (Доповідь невідомого про одеський генерал-губернаторський архів).

Російський державний історичний архів (РДІА). Ф.1290 (Центральний статистичний комітет). Оп.1, спр.131 (Про заснування в Одесі Головного статистичного комітету Новоросійського краю і Бессарабії. 1840-1848 рр.).

РДІА. Ф.1290 (Центральний статистичний комітет). Оп.1, спр.165 (Про діяльність Головного статистичного комітету Новоросійського краю і про нагородження виконуючого обов'язки директора комітету статського радника Скальковського. 1849-1858 рр.).

РДІА. Ф.1290 (Центральний статистичний комітет). Оп.3, спр.129 (Листування з міністром народної освіти і губернаторами з питання про заснування Одеського товариства історії та старожитностей та архіву під назвою "Зібрання історичних і статистичних відомостей про Новоросійський край. 1839 - 1843 рр.").

РДІА. Ф.1290 (Центральний статистичний комітет). Оп.3, спр.157 (Про забезпечення виконуючому обов'язки директора

Головного статистичного комітету Новоросійського краю дійсному статському радникові Скальковському пенсії).

РДІА. Ф.1290 (Центральний статистичний комітет). Оп.3. спр.158 (Про призначення дійсному статському радникові А.О. Скальковському одноразової допомоги 1500 крб. 1866 р.).

Додаток 6. Література про А. Скальковського

Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків.- К.: Дніпро, 1991.- 335 с.

Архів Запорозької Січі. Опис матеріалів.- К., 1931.-

Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ. 1713-1776. Видання друге доповнене і виправлене.- К., 1994.- 232 с.

Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южную Россию Часть I. Очерки Днепра.- СПб, 1863.- 468 с.

Бачинський А.Д. До історії Усть-Дунайського Буджацького козацького війська (література і джерела з питань народної колонізації Буджацького степу в кінці XVIII - на початку XIX ст.) // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР.- 1962.- №6(36).- С.52-58.

Біднов В. Аполлон Скальковський, як історик Степової України //Науковий ювілейний збірник українського університету у Празі, присвячений панові президентові Чесько-Словенської республіки проф. доктору Т.Г. Масарикові для вшанування 75-літньої річниці його народження.- Прага, 1925.- Ч.І.- С.291-356.

Біднов В. "Устное повествование запорожца Н.Л. Коржа" та його походження і значіння.- Прага: Видання українського історичного філологічного товариства в Празі, 1925.- 28 с.

Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Московского университета.- М., 1855.- Ч.І.- 475 с.; Ч.2.- 673 с.

Боровой С.Я. А.А. Скальковский и его работы по истории Южной Украины //Записки Одесского археологического общества.- 1960.- Т.1(34).- С.175-186.

Боровой С.Я. Про економічні погляди А.О. Скальковського //З історії економічної думки на Україні.- К.: Вид-во АН УРСР, 1961.- С.56-75.

Боровский М.П. Исторический обзор пятидесятилетней деятельности императорского общества сельского хозяйства Южной России с 1828 по 1878 год.- Одесса, 1878.- X с. + 275 с. + 76 с.

Ватуля Б.С. Из истории археографической практики на Украине в XIX - нач. XX вв. //Исторический архив.- 1957.- №2.- С.192-195.

Голобуцкий В.А. Запорожское казачество.- К.: Госполитиздат

УССР, 1957.- 462 с.

Голобуцький В.А. Чорноморське казачество.- К.:Изд-во АН УССР, 1956.- 415 с.

Голобуцький В.О. Запорозька Січ в останні часи свого існування. 1734-1775.- К.: Вид-во АН УРСР, 1961.- 415 с.

Голобуцький В.О. Запорозьке козацтво.- К.: Вища школа, 1994.- 539 с.

Григорьева Т.Ф. Становление и развитие краеведения в Южной Украине в конце XVIII - первой половине XIX в. / Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. Сборник научных статей.- К.: Наукова думка, 1991.- С.85-94.

Григорьева Т.Ф. Становление и развитие краеведения на Юге Украины /80-е гг. XVIII в.- 60-е гг. XIX в// Диссертация на соиск. уч. степ. канд. ист. наук.- К., 1990.- 267 с.

Зленко Г.Д. Скальковський неупередженими очима. До виходу книжки молодого одеського науковця. Чорноморські новини.- 1995.- 15 лютого.

Зінчук С. Доля Івана Гонти //Літературна Україна.- 1991.- 27 черв.

Зленко Г. Козацький Нестор //Україна.- 1993.- №6.- С.24.

Историография истории Украинской ССР.- К.: Наук. думка, 1996.- 555 с.

Корнева И.И., Тальман Е.М., Эпшейн Д.М. История археографии в дореволюционной России: Учебное пособие /Под ред. М.С. Селезнева.- М., 1969.- 227 с.

Кравченко І. Світ запорізький //Київ.- 1993.- №3.- С.138-144.

Краткий справочник по научно-отраслевым материалам архивам АН СССР.- М.: Наука, 1979.- 252 с.

Максим'юк Т.І. А.О. Скальковський //Муза.- 1992.- №6.- С.6

Маркевич А.И. Аполлон Александрович Скальковский // ЗООИД.- Одесса, 1900.- Т.ХХІІ.- IV. Некрологи.- С.23-42.

Маркевич А.И. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета.- Одесса, 1894.- 734 с.

Марченко М.І. Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.).- К.: Вид-во КДУ, 1959.- 257 с.

Матях В.М. Біля витоків "Киевской старины"(До 110-річчя виходу першого номеру журналу) //УІЖ.- 1992.- №1.- С.142-150.

Миллер А. Архивные кошки // Новороссийский телеграф.-

1889.- 9 авг.

Новицкий Я.П. История города Александровска (Екатеринославской губернии) в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770-1806,- Екатеринослав, 1905.- 176 с.

Новицкий Я.П. материалы для истории запорожских казаков // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии.- 1909.- Вып.V.- С.I-VI; 3-98.

Оксман Е. Біднов В. Аполлон Скальковський, як історик Степової України //Науковий ювілейний збірник українського університету в Празі, присвячений панові президентові Чесько-Словенської республіки проф. доктору Т.Г. Масарикові для вшанування 75-літньої річниці його народження //Наука на Україні. Бюллетень Укрнауки.- 1927.- №2-4.- С.361-366.

Очерки исторической науки в СССР. Т.I / Под ред. М.Н. Тихомирова, М.А. Алпатова, А.Л. Сидорова.- М.: Изд-во АН СССР, 1955.- 692 с.

Поездка в Южную Россию А. Афанасьев-Чужбинский. Ч.I. Очерки Днепра.- СПб., 1861.- 465 с. // Основа.- 1862.- Січень.- С.41-51.

Путеводитель по архиву Ленинградского отделения Института истории.- М.- Л.: Изд-во АН СССР, 1958.- 603 с.

Радзеевский В.А. Из архивной пыли на свет божий // Новороссийский телеграф.- 1889.- 28 авг.

Ранке Л. История Сербии по сербским источникам.- М., 1876.- Изд. 2-е, испр. и доп.- 452 с.

Рябінін-Скляревський О. Задунайська Січ в народних переказах і письменстві //Науковий збірник історичної секції УАН.- 1928.- С.108-138.

Рябінін-Скляревський О. Одеський красний історичний архів // Архівна справа.- 1925.- №5-6.- С.73-86.

Сварник І. Від перекладача /В кн.: Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків.- Львів: світ, 1990.- Т.I.- С.5-10.

Скальковская Анна Аполлоновна // Большая энциклопедия.- Т.17.- -С.459.

Ткаченко М. Археографічні студії Володимира Антоновича // Український археографічний збірник.- К., 1930.- Т.3.- С.325-346; Історія української археографії: персоналії.- К., 1993.- С.51-72.

Триполитов О.В. Некролог С.С. Скальковской //Новорос-

сийский телеграф.- 1877.- 26 фев.

Тюнесва О. Музей книги Одеської публічної бібліотеки // Бібліографічні вісті.- 1927.- №2.- С.46-60.

Цвиркун А.Ф. Сын первого историка Одессы // Тезисы второй областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию основания Одессы и 25-летию создания Украинского общества охраны памятников истории и культуры.- Одесса, 1991.- С.213-215.

Шебальский П.К. Потемкин и население Новороссийского края //Сборник антропологических и этнографических статей о России и странах ей принадлежащих.- М., 1868.- Кн.1.- С.130-143.

Шевченко Т.Г. Прогулянка с удовольствием и не без морали //Повне зібрання творів в шести томах.- К.: Вид-во АН УРСР, 1963.- Т.4.- С.247-391.

Шевченко Т.Г. Холодный Яр // Повне зібрання творів в 12 т.- Т.1. Поезії. 1837-1847 рр.- К.: Наук. думка, 1989.- С.256-257.

Шубравська М.М. Д.І. Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність.- К.: Наук. думка, 1972.- 254 с.

Статті про А. Скальковського в енциклопедичних виданнях

Боровой С.Я. Скальковский Аполлон Александрович // Советская историческая энциклопедия.- Т.12.- Стб.944.

Воробей П.И. Скальковский А.А. //Славяноведение в дореволюционной России. Библиографический словарь.- М.: Наука, 1979.- С.307-308.

Воробей П.І. Скальковський Аполлон Олександрович // Радянська енциклопедія історії України.- Т.4.- С.104-105.

Воробей П.І. Скальковський Аполлон Олександрович // Українська радянська енциклопедія.- Т.10.- С.99.

О.О. (О.О. Оглобін) Скальковський Аполлон //Енциклопедія українознавства. Словникова частина.- Т.8.- С.28-53.

Скальковский А.А. // Большая советская энциклопедия.- Т.23.- С.492.

Скальковский А.А. // Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знаний.- Т.7.- С.459.

Скальковський А.О. // Українська радянська енциклопедія.- Т.3.- С.225.

Скальковский Аполлон Александрович // Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона.- Т.30.- С.171-172.

Рецензії та бібліографічні повідомлення на твори
А. Скальковського

“Хронологическое обозрение истории Новороссийского края”.

– // ЖМВД.- 1837.- Ч.XXIII.- №1.- С.96-121.

– // ОВ.- 1839.- 22 марта.

Перше видання “Истории Новой Сечи”

Евещкий Ф.// Денница.- 1842.- Ч.І.- №17.- С.209-212.

К.З. (К. Зеленецкий) // ОВ.- 1842.- 7 февр.

К.З. (К. Зеленецкий) // Русский инвалид или военные ведомости.- 1842.- 25 февр.

Соловьев М. //Москвитянин.- 1842.- Ч.ІІІ.- №6.- С.340-356.

–// Библиотека для чтения.- 1842.- Т.52.- С.16-28.

–// Сын Отечества.- 1842.- №7.- С.1-19.

–// Литературная газета.- 1843.- №14.- С.280-281.

“Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII в”

Л-й //ОВ.- 1845.- 21 февр.

Юрецький Й. //Tygodnyk Petersburski.- 1845.- 15/27 червня.

–//Русский инвалид.- 1845.- 18 июля.

Максимович М.А. Известия о гайдамаках // Собр. соч. в 3-х т.- Т.1.- С.572-594.; //Москитянин.- 1845.- Ч.ІІІ.- №5-6.- С.45-68.

Друге видання “Истории Новой Сечи”

–//Русский инвалид.- 1846.- 21 февр.

–//ОВ.- 1846.- 31 июля.

–//ЖМНП.- 1847.- Ч.ІV.- Отд.ІІ.- С.80-82.

“Опыт статистического описания Новороссийского края”

Бухтеев М.//ЗООИД.- 1853.- Т.ІІІ.- С.466-507.

Третє видання “Истории Новой Сечи”

Змиев Ф. // Новь.- 1856.- Т.IX.- №11.- С.320.
Каманин И. //КС.- 1886.- Т.XIV.- №4.- С.794-796; Т.XV.- №8.- С.732-735; Т.XVI.- №10.- С.372-374.
О.П. (Маркевич) // ОВ.- 1886.- 12 апр., 23 апр., 29 сент.
У. // Исторический вестник.- 1886.- Т.XXV.- С.167-168; С.631.
// ЖМНП.- 1886.- Ч.ССХ VIII.- №12.- С.425.

Ювілеї та вшанування А. Скальковського

Х. А.А Скальковский // Нива.- 1893.- №38.- С.854.
А.А. Скальковский // Одесский вестник.- 1893.- 11 июня.
Аполлон Александрович Скальковский (По поводу девяностолетия его жизни) // КС.- 1898.- Т.X.- №1.- С.150-159.
Девяностолетие А.А. Скальковского // исторический вестник.- 1898.- Т.71-№2.- С.789-790.
Юбилей А.А. Скальковского // Новороссийский телеграф.- 1898.- 11 июня.
// Одесский листок.- 1893.- 10 июня.

Некрологи та посмертні згадки А. Скальковського

В.Р. (В. Рудаков) А.А. Скальковский (некролог) //ЖМНП.- 1899.- СССXXI.- №2.- С.84-86.
Грушевський М. Посмертні згадки //Записки наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка.- 1899.- Т.XXVII.- С.16-17.
А.А. Скальковский // Нива.- 1899.- №4.- С.79.
А.А. Скальковский (некролог) // КС.- 1899.- Т.XIV.- №2.- С.85-87.
А.А. Скальковский (некролог) //Новое время.- 1898.- 30 дек.
А.А. Скальковский. Писатель, историограф Новороссийского края //Одесский листок.- 1908.- 9 янв.
А.А. Скальковский. Писатель, историограф Новороссийского края (1808-1898) //Новое время.- 1908.- 2 янв.
Некролог // Новороссийский телеграф.- 1898.- 30 дек.
// Исторический вестник.- 1899.- Февраль.- №1.- С.773-775.

Іменний покажчик

- Абрамсон 84
Аксаков І. 10
Албонез І. 183
Анатолій 205
Андрієвський Е. 10
Анна Іванівна 187
Антонович В. 4
Антуан А. 252
Апанович О. 297
Аполлінарій 55
Арігі 277
Атанасій Великий 4
Афанасьєв 78
- Баба-Іман 209
Багалій Д. 4
Балакіреєв 60
Балка Г. 202
Бантіш-Каменський Д. 52
Баранов 276
Барклай-де-Толлі М. 275
Баркута В. 215
Батуринський І. 200
Бачинський А. 3
Безбородько І. 261
Бекон Ф. 31
Бердяєв М. 260
Берлінський М. 52
Бертенсон Л. 11
Бертенсон С. 11
Бистрицький С. 236
Бібіков Д. 213
- Бібіков О. 210
Біднов В. 5
Білий С. 221
Білицький І. 187
Білицький О. 203
Білозерський 53
Блакитний С. 230
Боговитинович 117
Бодянський О. 52
Божедаров 26
Болховітінов Є. 52
Бондаренко Ф. 271
Боплан Г. 117
Боровой С. 7
Бородін О. 176
Бороздін А. 272
Бочка О. 219
Брадже 82
Брокгауз Ф. 46
Броневський В. 268
Брун П. 4
Бурнос І. 225
Бухарін М. 106
Бухольц 272
- Васильєв Я. 228
Ватуля Б. 160
Вейсбах Б. 147
Великий Л. 247
Верба І. 16
Верменко О. 238
Висоцький М. 219

Височан І. 227
Вітте С. 41
Владіслав IV 180
Властарій В. 256
Воєйков Ф. 61
Волконська З. 26
Володимир 243
Вольський 279
Воронцов М. 12
Воскобойников 200
Вяземський 232

Гавриїл 4
Гавриїл (Розанов В.Ф.) 16
Гаврилов І. 235
Гагарін Г. 261
Галицький С. 219
Ганнібал І. 66
Гарінов 82
Гедеон 182
Гервасій 213
Герман 241
Гізо Ф. 96
Гірс Ф. 213
Гісцова Л. 56
Гладкий І 14.
Гладкий К. 177
Гладкий О. 144
Глібов Г. 194
Глібов І. 208
Глоба І. 243
Говард Д. 275
Голіцин Д. 275
Голіцин О. 271
Голобуцький В. 17
Головатий А. 233
Головатий П. 212

Головацький Я. 4
Головін О. 38
Головко М. 217
Горб А. 199
Горбань М. 16
Грабовський М. 82
Григор'єв В.В. 99
Григор'єв (Сич) В. 189
Григор'єва Т. 8
Григоревич З. 214
Григорович В. 174
Григорович Д. 176
Гридін А. 199
Грізельда 277
Грушевський М. 4
Гудович В. 203
Гудович І. 141
Гук К. 245
Гуржій О. 188
Гурко І. 109
Гуртовий К. 240

Дабіжа 107
Данилов І. 194
Дашков 265
Де Мезон Я.
Де-Бальмен 253
Де-Боксет 127
Де-Волян Ф. 140
Дегуров А. 100
Дегурова К. 100
Дерібас Й. 62
Дерібас О. 10
Дерібас Л. 141
Дерібас Ф. 262
Десмет К. 278
Джан-Мамбет-Бей 259

Джумала 227
Добржанський К. 211
Долгоруков (Долгоруков-
Кримський) В. 248
Дорошенко Д. 86
Драгишевич-Нікшич І. 141
Дрентельн О. 108
Дубровницький Ю. 117
Дувінг 239
Дуплич І. 239

Ейлер Л. 228
Ель-Хаджи
(Гаджи) - Джаум 231
Ель-Хаджи-хан 231

Єлизавета 188
Єльський К. 106
Єремійович 188
Єропкін 255
Єфименко О. 107
Єфименко П. 111
Єфрем 217
Єфрон І. 46

Жегулін 257
Живкович С. 173
Живкович
(Скальковська) С. С. 173

Забаринський 59
Завадовський Д. 194
Завізіон Ф. 240
Загоскін М. 37

Закревський М. 53
Залізняк М. 218
Замбоні 282
Зеленецький К. 161
Зільбергарнич 264
Зорич Г. 224
Зосим 250
Зубенко В. 193
Зубов П. 61

Іван IV 180
Іван Олексійович 182
Іваника Ф. 182
Іванишев М. 16
Іванов 75
Іванович Г. 181
Ігнатович Я. 188
Інгельстром 80
Іоаким 182
Іоан 23
Іродіон 187
Ісаков Г. 235
Ісаков О. 213
Ічанський І. 204

Калачов М. 106
Калиновський 116
Калнишевський П. 114
Каманін І. 43
Каменський М. 245
Кантакузен 266
Кантаржій Л. 219
Кантемир 194
Каплан-Гірей 182
Карагеоргій 173
Караджич В. 33

Каталані 277
Катерина II 62
Каховський В. 95
Каховський М. 261
Каченовський М. 25
Кащенко А. 37
Квітка Г. 52
Квітка І. 52
Квятковський
(Квяткевич) Я. 207
Кейт 188
Келер Є. 141
Кир'яков М. 29
Клечковський М. 193
Клодан 275
Клокачов 252
Клот-Бей 278
Княжевич Д. 93
Коженев 188
Козелецький П. 190
Козлов В. 25
Козодавлев О. 268
Коленко Г. 242
Колпак О. 227
Кондратович Ф. 139
Константинов А. 217
Коренєва І. 159
Корж М. 62
Костомаров М. 4
Костянтин 173
Котляр Г. 199
Коч-Мегмет-Паша 182
Кочубей В. 265
Кошевенко В. 200
Красінський 81
Красовський К. 190
Крашевський Ю. 10
Кребс В. 84

Крепич 231
Крим-Гірей 202
Крип'якевич 16
Крітський 277
Куликовський 202
Кулін П. 52
Кумані М. 14
Кумпан О. 209
Кутейников 203
Кюстрін Г. 194

Лазарєв М. 67
Лазарєв Т. 190
Ланжерон О. 273
Лантух Г. 199
Лебедев М. 227
Лебединцев Ф. 20
Левашов В. 107
Левашов П. 219
Ледо 238
Лекс М. 28
Лелевель І. 24
Лелека Я. 198
Леонтьєв М. 187
Лесков М. 176
Лобанов-Ростовський О. 106
Лобойко І. 14
Лорер І. 260
Лорис-Меликов М. 174
Лук'янов А. 220
Льовшин О. 28
Лях І. 191

Магомет Іу 181
Маєвський 239
Маєвський 189

Макарій 193
Маков Л. 107
Максимов 222
Максимович М. 5
Максуд-Гірей 208
Малашевич І. 183
Маляр Ф. 240
Мамай 36
Мамін М. 180
Мандро І. 233
Маркевич М. 52
Маркевич О. 5
Марков М. 52
Маркович О. 52
Марченко М. 6
Мацевич Д. 207
Мельгунов О. 208
Мертваго Д. 266
Мехмед-Алі 278
Микола І
(Микола Павлович) 71
Мирович Ф. 196
Миславський С. 52
Міллер І 118
Мініх Б. 113
Міняйло О. 265
Міхельсон І. 266
Міцкевич А. 24
Мішле Ж. 96
Муравйов М. 202
Мурзакевич М. 10
Мусоргський М. 176

Надєджін М. 94
Наполеон 268
Нахимовський Ф. 196
Негрі О. 100

Неофіт 221
Никифор 252
Никифоров О. 190
Новицький Я. 14

Обрезков 195
Озу-ефенді 236
Оксман Е. 6
Олександр І 268
Олексій Михайлович 181
Орлик П. 147

Павло І 55
Паїсій 218
Панін П. 113
Пассек В. 52
Пастріда І 215
Перехрест А. 240
Перехрест В. 250
Перовський Л. 98
Першина З. 18
Петро Олексійович
(Петро І) 182
Петро Федорович 203
Петровський С. 21
Петруша О. 192
Пеццолі 282
Пишмич 204
Плетньов О. 177
Погувинський І. 117
Подолінський А. 285
Полевой М. 26
Поломаний О. 219
Полонська-Василенко Н. 8
Полонський І. 232
Полонський Я. 176

Порожній Л. 194
Порохня А. 210
Портнов Л. 276
Портной Т. 199
Потебня О. 138
Потоцький Ф. 241
Потоцькі 116
Потьє К. 276
Потьомкін Г. 61
Похволитий Т. 188
Похиловський (Похил) В. 193
Почельський О. 218
Прозоровський О. 228
Пустошкін 259
Пушкін О. 66
Пшеничний 235

Радзєєвський 123
Радковський 241
Рафаїл 186
Рахманов 271
Реджет-Паша 209
Решетило 188
Рєпнін 256
Ржевуський 116
Різник К. 246
Річчі Занноні 85
Рішельє А.-Е. 56
Родинський Г. 104
Розенберг А. 265
Розумовський К. 192
Розумовський О. 272
Романовський 121
Рооп Х. 109
Россет 72
Ростовцев 269
Рубинштейн А. 176

Рубинштейн М. 176
Рулгаре 266
Румянцев М. 276
Румянцев П. 133
Рябінін-Скляревський О. 6

Сабанські 116
Садачок Ф. 247
Саліх-Ага 210
Самойлов О. 257
Сандунов М. 25
Сафонов Д. 105
Святой 246
Селезньов М. 160
Селім-Гірей 190
Семенович О. 204
Сенявські 116
Сердар Малише 141
Сигізмунд Август 116
Синельников І. 254
Сідловський Я. 232
Сікар К. 128
Сікар Ш. 77
Сірко І. 181
Скальковський А. 4
Скальковський Г. 20
Скальковський І. 23
Скальковський К. 45
Скальковський О.А. 11
Скальковський О.І. 23
Скапа М. 215
Скаржинський В. 275
Скассі М. 276
Скотт В. 37
Соловійов М. 301
Софія 182
Спичак К. 78

Срезневський І. 52
Стевен Х. 270
Стефан Баторій 180
Стефанов (Гладкий) Д. 199
Стороженко 64
Строганов О. 38
Стурдза-Сандул П. 273
Стягайло Д. 193
Суворов О. 66
Судієнко М. 53
Сумароков П. 261
Сухия 238
Табанець Д. 204
Тавровський 202
Тальман Є. 159
Таран Д. 190
Таран М. 194
Таран П. 240
Таран С. 220
Татищев Л. 221
Текелій П. 250
Тимашов О. 107
Тимофєєв
(Тимофєєвич) М. 233
Толстой Л. 176
Топольницький С. 107
Тотлебен Е. 108
Третьак Д. 229
Тройницький О. 32
Тукало Я. 188
Тургенєв І. 176
Тутолмін Т. 23

Уваров С. 94
Українцов Є. 182

Фабр А. 57
Фалєєв М. 251
Федір Іванович 180
Федоров Г. 193
Федоров П. 14
Феодосій (Васьківський) 181
Флукі 274
Фрейганг 177
Фундуклей І. 53
Фурньє 262
Хаботін М. 24
Халім-Гірей 200
Хмарський В. 18
Хмельницький Б. 81
Ховтя П. 243
Хорват І. 258
Хржановський Ю. 220

Цвєтаєв Л. 25

Чайковський П. 176
Чалий С. 280
Чернишов З. 222
Чернявський П. 192
Чертков В. 239
Четвертинський 117
Чорний 23
Чорний М. 225
Чорний С. 197
Чорторийський 116

Шагін-Гірей 251
Шахтемір-ага 227
Швець Б. 217
Швидкий В. 201

Швидкий Г. 206
Шевченко Т. 16
Шеміот 85
Шерер Ж.Б. 132
Шостак А. 264
Шульга М. 201

Щербина С. 195
Щербицький Т. 193
Щербінін М. 32

Южаков С. 177
Юз Д. 171
Юргевич В. 14
Юст Г. 202

Яблоновський 220
Яворницький Д. 10
Якубович 239

Географічний показчик

Азов 56	Гадяч 52
Азовська губернія 60	Гайсин 83
Азовське море 65	Галац 235
Акерман 232	Гард 36
Ак-Мечеть 238	Гірсово 236
Алупка 80	Глибока Пристань 250
	Глухів 20
	Гранов 82
	Григоріополь 75
Базавлук 204	
Балта 83	
Бахмут 65	
Бахмутська провінція 246	Демека 240
Бахмутський повіт 243	Дніпро 58
Бахчисарай 80	Дніпровський лиман 250
Бердянськ 70	Дніпровський повіт
Березань 255	(Таврійської губ.) 29
Берлін 205	Дніпропетровськ 60
Бесарабська губернія 110	Дніпропетровська область 61
Бессарабія 35	Дністер 266
Бессарабська область 120	Донбас 34
Біла Церква 83	Донецька область 65
Білозірка 210	Драгомирнський монастир 218
Брацлав 83	Дубоссари 75
Бугогардівська паланка 205	Дунай 232
Валаське князівство 244	Євпаторійський повіт
Варна 29	(Таврійської губ.) 29
Варшава 133	Євпаторія 260
Верхньодніпровськ 61	Єгипет 278
Вільно 24	Єлисаветград 58
Вінницька область 82	Єлисаветградська провінція
Вінниця 83	(Новоросійської губ.) 243
Вознесенськ 58	Єлисаветградський повіт
Вознесенське намісництво 60	(Херсонської губ.) 60

Єні-Дунья 133

Житомир 23

Задунайська Січ 158

Запоріжжя 65

Запорозька Січ (Січ) 36

Західна Україна 134

Звенигородський повіт
(Київської губ.) 26

Знаменка 65

Знаменське 254

Івангород 83

Ізмаїл 49

Ізюм 253

Інгулець 223

Індія 137

Кавказ 32

Катерининська провінція
(Новоросійської губ.) 243

Катеринослав 56

Катеринославська
губернія 61

Катеринославське
намісництво 75

Катеринославський повіт
(Катеринославської губ.) 78

Катеринославщина 61

Кафа 233

Каховка 65

Керч 29

Керч-Єнікольське

градоначальство 276

Києво-Межигірський
монастир 187

Київ 20

Київська губернія 13

Китайгород 83

Кишинів 173

Кінбурн 253

Кіровоград 58

Кіровоградська обл. 54

Кічкаси 65

Кічкаська верф 75

Кодак 180

Кодацька паланка 206

Константинополь 195

Корсика 252

Кременчук 52

Крилов 61

Крим 65

Кримське ханство 60

Крюков 61

Кубань 257

Куяльницький лиман 40

Ладижин 82

Летичівський район
(Хмельницької обл.) 82

Лисянка 83

Литва 116

Лівобережна Україна 192

Луганська область 64

Ляковці 83

Малоросія 52

Маріуполь 56

Маяки 264

- Меджибож 83
 Мелітопольський повіт
 (Таврійської губ.) 29
 Микитинська фортеця 239
 Миколаїв 61
 Миколаївська губернія 61
 Миколаївська область 59
 Михайлівка 129
 Молдавське князівство 244
 Молдова (Молдавія) 256
 Монастирський острів 210
 Москва 25
 Московка 248

 Немирів 179
 Ненаситницьке 65
 Нижні Кропивні 83
 Нікополь 65
 Нова Сербія 59
 Новгород-Сіверський 23
 Новий Кодак 246
 Новоархангельск 59
 Новогеоргіївськ 61
 Новомиргород 58
 Новомиргородський повіт
 (Херсонської губ.) 60
 Новомосковськ 64
 Новоросійськ 61
 Новоросійська губернія 244
 Новоросійський край
 (Новоросія) 4
 Новоселиця 65
 Новосербія 59

 Одеса 75
 Одеське градоначальство 158

 Олександрівськ 112
 Олександрівська фортеця 239
 Олександрія 61
 Ольвіополь 59
 Очаків 68
 Очаківська область 75

 Павлоград 64
 Палієве озеро 194
 Первомайськ 59
 Перекоп 67
 Перекопський повіт
 (Таврійської губ.) 29
 Персія 190
 Петербург 10
 Петрів Острів 59
 Південна Україна 2
 Південний Буг 211
 Подільська губернія 13
 Полтавська губернія 65
 Полтавська область 61
 Польща 116
 Правобережна Україна 83
 Прага 155
 Пруссія 205

 Романково 61
 Російська імперія (Росія) 26
 Ростов-на-Дону 56

 Саксагань 204
 Самара 253
 Самарська паланка 65
 Самарська товща 190
 Самарська фортеця 182

Св. Єлисавети фортеця 36
Світловодський район
(Кіровоградської області) 61
Севастополь 80
Сербія 173
Сіверський Донець 39
Сілістрія 239
Скопіївка 82
Слов'яносербія 58
Слов'яносербськ 64
Солоня 204
Старий Кодак 239
Старі Койдаки 65
Суворово 253

Таврида 67
Таврійська губернія 29
Таганрог 67
Таганрозьке
 градоначальство 276
Тор 253
Торговиця 82
Тростянецький район
 (Вінницької обл.) 82
Тузла Перекопська 209
Тульча 256
Тульчин 83
Турбаті 266
Туреччина 95

Україна 3
Умань 83

Феодосійське
 градоначальство 276

Феодосійський повіт
 (Таврійської губ.) 29
Феодосія 153
Франція 96

Хаджибей (Гаджибей) 113
Хаджибейська затока 259
Хаджибейський лиман 40
Хаджидер 258
Херсон 75
Херсонська губернія 39
Херсонська область 65
Херсонський повіт
 (Херсонської губ.) 60
Хмельницька область 82
Хортиця 65

Чернігівщина 52
Чигирин 83
Чорне море 70
Чорногорія 59
Чортомлик 199

Швеція 96

Ялта 80

Список скорочень

АКОГ	Адрес-календарь Одесского градоначальства
Архів СІБФІРІ РАН	Архів Санкт-Петербурзької філії Інституту російської історії Російської Академії наук (колишній архів Ленінградського відділення Інституту Історії - Архів ЛВІІ)
ВР ІРЛІ (ПД) РАН	Відділ рукописів Інституту російської літератури ("Пушкінський дім") Російської Академії наук
ДАОО	Державний архів Одеської області
ЖМВД	Журнал Министерства внутренних дел
ЖМНП	Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД	Записки Одесского общества истории древностей
ЗОХЮР	Записки Общества сельского хозяйства Южной России
ІНС	Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького / Передмова та коментарі Г.К. Швидько; пер. з рос. Т.С. Завгородньої; худож.-іл. О.М. Бузинов.- Дніпропетровськ: Січ, 1994.-678 с.
ІНС - I	История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. Извлечена из собственного запорожского архива.- Одесса, 1841.- 437 с.
ІНС - II	История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. На основании подлинных документов Запорожского Сечевого архива. Ч.1-3.- Изд. 2-е, Исправленное и значительно умноженное.- Одесса, 1846
ІНС - III	История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. На основании

	подлинных документов Запорожского Сечевого архива. Ч.1-3. - 3-е изд.- Одесса, 1885 - 1886
ІР НБУ	Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського
КС	Журнал “Киевская старина”
НГЗУ	Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII в.: 1733 - 1768.- Одесса, 1845.- 230 с.
ОВ	газета “Одесский вестник”
РДІА	Російський державний історичний архів
ПТИО	Первое тридцатилетие истории города Одессы: 1793 - 1823.- Одесса, 1837.- 296 с.
СИЭ	Советская историческая энциклопедия
ТОСК	Труды Одесского статистического комитета
УІЖ	Український історичний журнал
ХОИНК	Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Ч.1-2.- Одесса, 1836-1838

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ І. Нарис життєвого шляху і творчості	
А. Скальковського	23
§ 1. Початок життєвого шляху	
А. Скальковського (1808 - 1828 рр.)	23
§ 2. Службова кар'єра та творча діяльність А.Скальковського наприкінці 20-х - у першій половині 40-х рр.	27
§ 3. Життя і творчість А.Скальковського у другій половині 40-х - на початку 60-х рр.	32
§ 4. А.Скальковський в останні десятиліття життя	39
Розділ ІІ. Пошук історичних джерел	52
§ 1. Передумови археографічної діяльності	
А. Скальковського	52
§ 2. Перша археографічна експедиція (1835 р.)	57
§ 3. Пошукова діяльність у 1836 - 1838 рр.	68
§ 4. Археографічна експедиція 1839 р. Знахідка архіву Коша Нової Запорозької Січі	70
§ 5. Археографічні пошуки у середині 40-х рр.	
Експедиція 1843 р.	81
Розділ ІІІ. Збереження та опис історичних джерел ..	92
§ 1. Аполлон Скальковський - ініціатор створення історичного архіву в Одесі (друга половина 30-х - початок 40-х рр.)	92
§ 2. Діяльність А. Скальковського щодо збереження джерел у другій половині 70 - 80 рр.	106
§ 3. Заняття камеральною археографією	113
Розділ ІV. Характеристика едиційної археографії А. Скальковського	126
§ 1. Огляд археографічних публікацій	126
§ 2. Методика видання історичних джерел	145
Висновки	162

Додатки	167
Додаток 1. Основні дати життя і діяльності Аполлона Скальковського	167
Додаток 2. Короткі відомості про родину Скальковських	173
Додаток 3. Схема маршрутів археографічних експедицій А. Скальковського	178
Додаток 4. Хронологічний перелік документів, які опублікував А. Скальковський	180
Додаток 5. Історичні джерела вивчення археографічної діяльності А. Скальковського	283
Додаток 6. Література про А. Скальковського	297
Іменний покажчик	303
Географічний покажчик	311
Список скорочень	315

**Записки історичного факультету
Випуск 6**

Хмарський В.М.

**З історії розвитку археографії на Півдні України:
Аполлон Скальковський**

**Редактор В.Н. Станко
Технічний редактор А.М. Барбашин
Коректор Г.В. Сеник**

**МП "Гермес"
270005 Одеса, Балківська 141/214**

**Хмарський В.М.
З історії розвитку археографії на Півдні України:
Аполлон Скальковський // Записки історичного
факультету. Випуск 6. - Одеса, 1998. - 319 с.
Тираж 500 екз.**

Виготовлено ВКФ "Друк"

